

ДВНЗ «ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА»

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДВНЗ «ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА»

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ХОМА ВОЛОДИМИР ПЕТРОВИЧ

УДК 811.111'42:030

ДИСЕРТАЦІЯ

**КОНЦЕПТ *САМОВІДЧУЖЕННЯ* / *SELF-ALIENATION* У КОГНІТИВНО-
СТИЛІСТИЧНОМУ ВИМІРІ (на матеріалі англomовної науково-
фантастичної прози ХХ-ХХІ століть)**

Спеціальність 035 Філологія

Галузь знань 03 Гуманітарні науки

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ В. П. Хома

Науковий керівник: Бистров Яків Володимирович, доктор філологічних наук,
професор

Івано-Франківськ – 2020

АНОТАЦІЯ

Хома В. П. Концепт *САМОВІДЧУЖЕННЯ* / *SELF-ALIENATION* у когнітивно-стилістичному вимірі (на матеріалі англomовної науково-фантастичної прози XX-XXI століть). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія. – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Івано-Франківськ, 2020.

У дисертації на основі антропоцентричного та міждисциплінарного підходів уперше здійснено комплексне дослідження лінгво- і семантико-когнітивних ознак концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ* / *SELF-ALIENATION*, реалізованого в англійському лінгвокультурному просторі, та виявлено номінативні одиниці сучасної англійської мови й іконічні елементи, які слугують засобами реалізації досліджуваного концепту в англomовній науково-фантастичній прозі XX-XXI століть.

Опрацьовано теоретичні положення вивчення концепції самовідчуження у сучасній науковій парадигмі знань, згідно з якою самовідчуження є процесом, що відбувається у самій людині, її свідомості як внутрішньоособистісний конфлікт індивіда, екстраполюється на природу, соціальні інститути, матеріальні й духовні цінності, що веде до знеособлення та усереднення особистості, дегуманізації людських відносин, відчуття ізольованості, безпорадності, страху. В англomовній картині світу поняття самовідчуження використовується у філософському, правовому, психологічному, соціологічному й медичному дискурсах.

Спостережено, що антропоцентричне переосмислення проблематики особистісного відчуження, причин і наслідків виникнення почуття відчуження між людьми, під якими розуміють припинення близьких, дружніх відносин, внутрішнє відштовхування і збайдужіння, відокремленість, що пов'язані з анонімністю, відсутністю взаємності, неможливістю бути «почутим»,

ізолюваністю особистості від свого соціального оточення, перебуває у центрі досліджень відносно нової сфери знань, *біоетики*, яка охоплює аспекти взаємодії науки і моралі. Вибір англomовних прозових творів науково-фантастичної літератури XX-XXI століть зумовлений кореляцією таких проблем біоетики, як поєднання біологічного знання із пізнанням системи людських цінностей, із темами, які висвітлює «м'яка» наукова фантастика. Однією з таких є морально-етичні проблеми генного втручання у людський організм шляхом клонування та непередбачувані наслідки у системі ціннісних орієнтацій людей, порушення яких може призвести до втрати ідентичності й індивідуальності, деперсоналізації та самовідчуження.

У дисертаційній роботі концепт визначено як абстрактне ментальне утворення, комплексну культурно-ментально-мовну одиницю, яка охоплює три рівні (поняттєвий, ціннісний, образний), що забезпечують її зв'язок із мовою (концепт опредметнюється, об'єктивується у мові), культурою (концепт обумовлюється, детермінується культурою) і свідомістю (концепт знаходиться, лежить у свідомості). Виявлено, що концепт *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* є актуальним онтологічним об'єктом лінгвокультурних і лінгвокогнітивних досліджень як комплексний полівалентний конструкт людської свідомості й буття. В англomовних прозових творах науково-фантастичної літератури XX-XXI століть концепт *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* реалізується як художній багаторівневий когнітивний конструкт, що вирізняється емоційно-експресивною маркованістю й особливими образами, експлікованим вербальними знаками.

Однією із характерних рис сучасної постмодерної літератури є переважання у прозових творах проблематики самовідчуження як художньої категорії. Виявлено, що ім'я концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* відсутнє в англomовних прозових творах науково-фантастичної літератури XX-XXI століть, а його абстрактний та імпліцитний зміст реалізується лексемами-конституентами його імені та їхніми синонімами.

Номінативне поле досліджуваного концепту охоплює прямі й непрямі мовні засоби, які репродукують його структуру. Конкретне значення імені концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* (*внутрішня відстороненість особи від оточуючого її світу та результат психоемоційного виснаження чи хворобливого стану*), яке складається з двох конститuentів – лексем *self* та *alienation*, детерміновано на основі дефініційного аналізу: з'ясовано його семантичну структуру, і виявлені значення згруповано у 6 лексико-семантичних варіантів кожної з його лексем-компонентів.

У рамках польової моделі дослідження концепту встановлено набір лексико-семантичних значень ядрової і периферійної зони його номінативного поля, ядро якого складається з поєднання значень найчисельніших лексико-семантичних варіантів кожної з його лексем-компонентів, а саме: (а) *набір таких психоемоційних властивостей, як особистісні характеристики, здібності та поведінка людини, що робить її відмінною від інших індивідуальністю*; (б) *усвідомлення людиною власної ідентичності*; і (в) *відчуття відчуженості чи ізоляваності від певного суспільства, місця, групи, інших людей*). Значний словотвірний потенціал і синтаксичну сполучуваність лексем-вербалізаторів концепту оприявлюють спільнокореневі слова (33 слова лексеми *alien* і 16 слів лексеми *self* на матеріалі 14 джерел) та словосполучення (27 ідіом і 7 стійких словосполучень лексеми *self* і 11 словосполучень лексеми *alien*), які утворені, здебільшого, суфіксальним, префіксальним і префіксально-суфіксальним способами. Більшість фразеологічних одиниць із компонентом *self* відображають риси характеру людини та її емоційний стан, а словосполучення із компонентом *alien*, головним чином, висвітлюють особливості сприйняття автохтонами чужинців.

У результаті здійснення лексико-семантичної категоризації концепту виокремлено 11 категоріальних сем лексеми *self* (*interests, identity, personality, individual, individuality, body, person, nature, oneself/yourself, character, personification*) і 13 категоріальних сем лексеми *alien* (*state, act/action, transfer, feeling, estrangement, condition, separation, right, sense/sensation, isolation, effect,*

lack, process), які розширюють і збагачують лексичне наповнення концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION*. У рамках компонентного аналізу лексем-компонентів концепту виявлено, що лексему *self* конституюють такі семи: *one's own, personality, the individual, being, individuality, the ego, identity, nature, person*; у той час, як лексему *alienation* дефініюють такі семи: *detachment, to distance, mental illness, emotional distress, estrangement, depersonalization, separation, hostility, disaffection, connection, insanity, to turn away*; а словосполучення *lack of awareness* є об'єднуючим для двох лексем, оскільки у ньому простежується кореляція лексем *awareness :: self* та *lack :: alienation*.

У рамках лексикографічного аналізу встановлено 94 синоніми лексеми *alienation* і 63 синоніми лексеми *self*, що визначаються компактною ядровою зоною (лексеми *estrangement, disaffection* і *ego*) і репрезентативною крайньою периферією, представленою численними вузькоспеціалізованими термінами у різних галузях знань. Корпус синонімів лексеми *alienation* згруповано у 3 синонімічні ряди (*Process / Condition / State, Behaviour* і *Mental illness / Disorder / Problems*), а лексеми *self* – у 2 синонімічні ряди (*(Person's) character* і *Psychology*). Аксіологічний аспект концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* розкривається шляхом аналізу значень 51 лексичного синоніма лексем-конституентів імені концепту на основі 260 маркованих контекстів: синонімічні одиниці до компонента *self* актуалізують меншу кількість (5) концептуальних ознак, ніж лексеми-синоніми до компонента *alienation* (6), але є більш репрезентативними стосовно контекстних реалізацій (63,8% і 36,2% відповідно). Відтак, постулюємо, що негативне оцінне ставлення до феномену самовідчуження переважає в англomовній науково-фантастичній прозі XX-XXI століть.

За допомогою метафоричних концептуальних моделей, детермінованих на основі аналізу поняттєво-ціннісного рівня, маніфестовано образно-ціннісний рівень концепту. Установлено, що лексема *self* як один із найбільш продуктивних конститутивних вербалізаторів, що актуалізується у

художньому тексті через такі основні лексеми, як ‘*personality*’ (особа, особистість), ‘*body*’ (тіло), ‘*identity*’ (особистість), ‘*individuality*’ (індивідуальність, особа), виступає цільовим доменом концепту САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION, у той час як лексична одиниця *alienation* набуває вербальної репрезентації, що втілюється у вихідних доменах концепту різноманітними лексемами, за допомогою яких у контексті творів об’єктивується феномен самовідчуження. На матеріалі англомовної науково-фантастичної прози XX-XXI століть виявлено діапазон МКМ у кількості 17 концептуальних метафор, найчастотнішими з яких є SELF IS CONTAINER (32,5 %), SELF IS DISCLOSURE (11,7 %), SELF IS DIGITAL UNIT (11,7 %), SELF IS PROTECTION (8,3 %) і SELF IS LIQUID (6,7 %). З’ясовано, що 9 метафоричних концептуальних моделей мають негативне аксіологічне забарвлення, а 8 – позитивне.

Шляхом семантико-асоціативного осмислення концептуальних метафор виявлено 398 смислових атрибутів, що відображають польову структуру смислового рівня досліджуваного концепту: а) ядро (3 одиниці), представлене найчастотнішими смисловими атрибутами, що характеризуються переважаючим позитивним аксіологічним забарвленням; б) ближня периферія (12 одиниць) з превалюванням позитивно асоційованих атрибутів; в) дальня периферія (32 одиниці), що містить рівнозначну кількість атрибутів як позитивного, так і негативного характеру; г) найбільш чисельна крайня периферія (351 одиниця), в основному, негативно актуалізованих смислових атрибутів.

Установлено, що у художньому тексті англомовної науково-фантастичної прози XX-XXI століть лексичні одиниці (*isolation, lack, separation, alone, estrange, lonely, hostility, disaffection, solitude, rupture, disunion, unbalance* тощо) та синтаксичні стилістичні засоби (порівняння, градації, антитези, різних видів повторів), якими виражаються емоції, пов’язані зі самовідчуженням, реалізують емотивний характер досліджуваного концепту. Зазначені засоби виконують функцію емотивних репрезентантів

концепту і використовуються для створення емоційно напруженого контексту, який акцентує відчуття самовідчуження.

Разом з тим, виявлено продуктивність графічних засобів для актуалізації концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION*, які на рівні контексту поруч із вербальними, призначені для розкриття його смислу в рамках художнього тексту і виконують прагматичну функцію впливу на читача. З'ясовано, що у науково-фантастичній літературі письменники часто використовують іконічні елементи, основними з яких є різні види піктограм, емблем, логотипів, карикатур, коміксів, емотиконів тощо, в яких концентруються вітальні уявлення людини. Ці стилістичні засоби використовуються для відтворення образної системи та інтенсифікації вербального вираження концепту в англomовній науково-фантастичній прозі ХХ-ХХІ століть і передають негативне оцінне ставлення авторів до феномену самовідчуження.

Здійснений комплексний аналіз англomовної науково-фантастичної прози ХХ-ХХІ століть засвідчує, що компоненти концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* сформували його бінарну сутність – абстрактну і конкретну. Абстрактність репрезентує лексема *alienation*, якою позначено тривалий чи постійний процес, спосіб поведінки особи та медичну проблему у контексті віддалення, розходження у поглядах, розлучення, передачі прав власності, байдужості й недружелюбності. Конкретна сутність концепту об'єктивована лексемою *self*, яка відтворює ідентифікацію індивідуальності з властивими їй особистісними рисами та розкриттям внутрішньої сутності людини.

Ключові слова: концепт, феномен самовідчуження, англomовна науково-фантастична проза, концептуальний аналіз, концептуальна метафора, польова структура концепту, смисловий атрибут, іконічні засоби вираження.

ABSTRACT

Khoma, V. P. The concept *SELF-ALIENATION* from a cognitive and stylistic perspective (a study of twentieth- and twenty-first-century English-language science fiction). – Manuscript.

Thesis for a Doctor of Philosophy degree, field of study 03 Humanities, specialty 035 Philology. – State Higher Educational Institution “Vasyl Stefanyk Precarpathian National University”, State Higher Educational Institution “Vasyl Stefanyk Precarpathian National University”, Ivano-Frankivsk, 2020.

In the framework of anthropocentric and interdisciplinary approaches, the thesis provides the basis for a comprehensive research of linguistic and semantic cognitive features of the concept *SELF-ALIENATION* in the English language and culture as well as nominative units of contemporary English and iconic elements as means for the realization of the concept in twentieth- and twenty-first-century English-language science fiction.

According to the scientific paradigm, self-alienation is defined as a process taking place within the person, his/her consciousness as an intrapersonal individual conflict which extrapolates on nature, social institutions, wealth, and spiritual values. In turn, this leads to depersonalization, lack of personal responsibility, dehumanization of human relations, the feeling of isolation, helplessness, and fear. In the English language world picture, the term *self-alienation* is used in philosophical, legal, psychological, sociological, and medical discourses.

Anthropocentric comprehension of the problems of individual alienation, reasons, and consequences of interpersonal estrangement meant as a termination of close and friendly relations, inner disaffection and indifference, separation, lack of rapport, isolation of an individual from their social surroundings are defined to be the focus of study of a relatively new discipline – bioethics. The choice of twentieth- and twenty-first-century English-language science fiction was determined by the correlation of the issues considered by bioethics (the unity of biological knowledge and cognition of human values system) and those raised by “soft” science fiction.

The questions of gene interference in a human organism by cloning and its unpredictable consequences considered in terms of the system of human values are debated as moral and ethical problems. The violation of the axiological basis of personal existence as a social being causes a lack of identity and individuality, depersonalization, or self-alienation.

The concept in the research is defined as an abstract mental formation, complex cultural, mental, and language unit consisting of three components (conceptual, evaluative, figurative) in connection with language (the concept is revealed in language), culture (the concept is determined by culture) and consciousness (the concept is situated or lies in consciousness). It is found out that concept *SELF-ALIENATION* is a topical ontological object of linguo-cultural and linguo-cognitive investigations as a complex polyvalent construct of a human being and human consciousness. In twentieth- and twenty-first-century English-language science fiction, the *SELF-ALIENATION* concept is realized as a fiction multilevel cognitive construct which is emotively and expressively marked with special verbally explicated images.

The prevalence of self-alienation problems in forms of a fictional category is considered one of the characteristic features of contemporary postmodern literature. It is worth noting that the name of the *SELF-ALIENATION* concept is missing in twentieth- and twenty-first-century English-language science fiction. Its abstract and implicit content is realized by the lexemes-constituents of the concept name and their synonyms. The nominative field of the concept comprises direct and indirect language means which reproduce its structure. The specific meaning of the name of the *SELF-ALIENATION* concept (*distancing of oneself from his/her surrounding and the result of psychological and emotional distress or affection*) is determined on the basis of the definition analysis of its two constituents (*self* and *alienation* lexemes). The semantic structure of the concept name is clarified well as the meanings of 6 lexico-semantic variants of each of its lexeme-components are clustered.

In terms of the field model, the set of lexico-semantic meanings of the core and peripheral zones of the nominative field of the concept was determined. The core of the concept comprises a combination of the meanings of the most frequent lexico-semantic variants of each of its lexemes-components, namely: (a) *a set of personal characteristics, such as personality, ability, and behavior, that make a person a total, essential, or particular being, a unique individual and different from others*; (b) *a person's awareness of his/her own identity and individuality*; (c) *the feeling of being alienated, withdrawn, or isolated from a particular society, place, or group*. Considerable word-building potential and syntactic compatibility of the lexemes-verbalizers of the concept are created by a layer of derivative (common root) words (33 words from an *alien* lexeme and 16 words from a *self* lexeme based on the 14 sources) and word phrases (27 idioms and 7 word phrases of an *alien* lexeme and 11 word phrases of a *self* lexeme). They are coined mainly in a suffix, prefix, and prefix-suffix ways to determine the multifaceted and complex character of the concept. The majority of the phraseological units with a *self* component express the features of a person's character and his/her emotional state, while the word phrases with an *alien* component basically reveal the peculiarities of the autochthon perception of the foreigners.

On the basis of lexical-semantic analysis, 11 category semes of a *self* lexeme (*interests, identity, personality, individual, individuality, body, person, nature, oneself/yourself, character, personification*) and 13 category semes of an *alien* lexeme (*state, act/action, transfer, feeling, estrangement, condition, separation, right, sense/sensation, isolation, effect, lack, process*) which enlarge the lexical structure of the *SELF-ALIENATION* concept, are distinguished. The component analysis of lexemes-components of the concept revealed that a *self* lexeme is constituted by the semes: *one's own, personality, the individual, being, individuality, the ego, identity, nature, person*; and *alienation* lexeme is defined by such semes as *detachment, to distance, mental illness, emotional distress, estrangement, depersonalization, separation, hostility, disaffection, connection, insanity, to turn away*. The word phrase *lack of awareness* integrates both lexemes

since its meaning includes the correlation between lexemes *awareness* :: *self* and *lack* :: *alienation*.

In the process of the lexicographic analysis, 94 synonyms of an *alienation* lexeme and 63 synonyms of a *self* lexeme were identified. They determine a compact core zone (*estrangement*, *disaffection*, and *ego* lexemes) and an utmost (back) periphery with numerous highly specialized terms from various scientific fields. Synonyms of an *alienation* lexeme are grouped into 3 synonymic ranges (*Process / Condition / State*, *Behaviour* and *Mental illness / Disorder / Problems*), while a *self* lexeme is structured by 2 synonymic ranges (*(Person's) Character* and *Psychology*). The axiological aspect of the *SELF-ALIENATION* concept is revealed through the analysis of the meanings of 51 lexical synonyms of the lexemes-constituents of the name of the concept in 260 marked contexts. Accordingly, units synonymic with a *self* component actualize less (5) conceptual features than lexemes-synonyms with an *alienation* component (6), thus, being more representative with regard to the context realizations (63,8% and 36,2%, respectively). Consequently, negative evaluation of the self-alienation phenomenon prevails in twentieth- and twenty-first-century English-language science fiction.

Metaphoric conceptual models defined as a result of the conceptual-evaluative level analysis manifest the figurative-evaluative level of the concept. It is determined that a *self* lexeme is one of the most productive constituent verbalizers actualized in fictional texts by lexemes '*personality*' (*особа, особистість*), '*body*' (*тіло*), '*identity*' (*особистість*), '*individuality*' (*індивідуальність, особа*). It is nominated as a target domain of the *SELF-ALIENATION* concept. The lexical unit *alienation* is verbally represented and embodied in source domains of the concept by various lexemes which explicate the self-alienation phenomenon in fictional contexts. A range of 17 metaphoric conceptual models or conceptual metaphors is constructed on the basis of English-language science fiction. Conceptual metaphors *SELF IS CONTAINER* (32,5 %), *SELF IS DISCLOSURE* (11,7 %), *SELF IS DIGITAL UNIT* (11,7 %), *SELF IS PROTECTION* (8,3 %) і *SELF IS LIQUID* (6,7 %) are most frequently used in fictional contexts. It is determined that 9

metaphoric conceptual models have negative axiological connotations of meaning and 8 are positively marked ones.

On the basis of semantic-associative comprehension of conceptual metaphors, 398 semantic attributes are revealed. They represent the field structure of the semantic level of the concept under investigation, i.e.: *a)* the core (3 units) that is represented by the most frequent semantic attributes characterized by prevailing positive axiological connotation of meaning; *b)* the near periphery (12 units) comprising predominantly positively marked attributes; *c)* the far periphery (32 units) containing an equipollent quantity of positively and negatively expressed attributes; *d)* the most numerous utmost periphery (351 units) of mainly negatively marked attributes.

It is determined that the emotive aspect of the concept is represented in twentieth- and twenty-first-century English-language science fiction by lexical units (*isolation, lack, separation, alone, estrange, lonely, hostility, disaffection, solitude, rupture, disunion, unbalance, etc.*) and syntactic stylistic means (comparison, gradation, antithesis, various kinds of repetition) which express emotions connected with self-alienation. The efficiency of graphic means for the realization of the *SELF-ALIENATION* concept is stated. They are used to reveal the sense of the concept within fictional contexts as well as verbal means. It is ascertained that iconic elements gained special popularity in science fiction. Various kinds of pictograms, emblems, logotypes, caricatures, comics, emoticons are the main iconic elements that reproduce figurative system, intensify the vertical expression of the concept in twentieth- and twenty-first-century English-language science fiction, and convey the negative axiological attitude of the authors to self-alienation phenomenon.

A comprehensive analysis of science fiction indicates that the components of the *SELF-ALIENATION* concept represent its binary essence: abstract and specific. Its abstract nature, represented by an *alienation* lexeme, is revealed as a prolonged or perpetual process, the manner of personal behavior, and a medical problem in the context of distancing, breach, divorce, transfer of ownership, indifference, and

unfriendliness. The specific nature, realized by a *self* lexeme, is characterized as self-identification of individuality with intrinsic features and inner self of a person.

Key words: concept, self-alienation phenomenon, English-language science fiction, conceptual analysis, conceptual metaphor, field structure of the concept, semantic attribute, iconic expressive means.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Хома В. П. До проблеми концепту у тексті художнього твору. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка* / ред. В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобич, 2019. Вип. 24. Т. 2. С. 143–147.
2. Хома В. П. Експлікація ядрової лексеми-вербалізатора концепту *SELF-ALIENATION* у лексикографічних джерелах. *Закарпатські філологічні студії*, 2018. Вип. 5. Т. 1. С. 110–114.
3. Хома В. П. Лексичне наповнення концепту *SELF-ALIENATION* в англомовній картині світу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського Серія: Філологія. Соціальні комунікації*, 2018. Т. 29(68). С. 62–66.

Статті у зарубіжних виданнях:

4. Хома В. П. Концептуальна метафора як засіб реалізації концепту *SELF-ALIENATION* / *САМОВІДЧУЖЕННЯ* в англомовному науково-фантастичному дискурсі. *World Science*, 2020. № 1(53). Vol. 3. С. 27–33. doi: 10.31435/rsglobal_ws/31012020/6908.

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Хома В. П. Антропоцентричний характер проблематики біоетики. *Освіта та наука у мінливому світі: проблеми і перспективи розвитку : матеріали міжнародної наукової конференції*. (м.Дніпро, 29-30 березня 2019 р.). Дніпро, 2019. Ч. II. С. 285–286.

6. Хома В. П. До проблеми трактування феномену самовідчуження з філософсько-антропологічних позицій. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Аксіологічні аспекти в розвитку науки та освіти* / ред. Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький. (Конін – Ужгород – Херсон – Кривий Ріг, 30 листопада 2018 р.). Конін – Ужгород – Херсон – Кривий Ріг, 2018. С. 359–360.

7. Хома В. П. Концепт *SELF-ALIENATION* як художній концепт. *Пріоритетні напрямки розвитку науки : XXVIII міжнародна інтернет-конференція*. (м. Вінниця, 18 березня 2019 р.). Вінниця, 2019. Ч. 4. С. 71–74.

8. Хома В. П. Лексико-семантична категоризація лексеми *self* у контексті вербалізації концепту *SELF-ALIENATION*. *Perspectives of world science and education : 4th international scientific and practical conference*. (December 25-27, 2019). Osaka, 2019. P. 935–941.

9. Хома В. П. Особливості висвітлення поняття самовідчуження у лексикографічних джерелах. *Розвиток філологічних наук: європейські практики та національні перспективи : міжнародна науково-практична конференція*. (м. Одеса, 26-27 жовтня 2018 р.). Одеса, 2018. С. 78–80.

10. Хома В. П. Словотворення як основа лексичного наповнення концепту *SELF-ALIENATION*». *Актуальні проблеми розвитку природничих та гуманітарних наук : збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції*. (м. Луцьк, 5 грудня 2019 р.). Луцьк, 2019. С. 493–495.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	18
ВСТУП	19
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ САМОВІДЧУЖЕННЯ У НАУКОВО- ФАНТАСТИЧНІЙ ПРОЗІ ХХ-ХХІ СТОЛІТЬ	32
1.1. Розвиток концепції самовідчуження у науковій парадигмі	32
1.1.1. Самовідчуження як філософсько-антропологічна проблема ...	34
1.1.2. Самовідчуження як соціально-суспільна проблема	42
1.2. Концепція самовідчуження у науково-фантастичній прозі ХХ-ХХІ століть: біоетичний аспект	48
1.3. Концепт <i>САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION</i> у контексті когнітивної лінгвістики	60
1.3.1. Концепт як базове поняття когнітивної лінгвістики	60
1.3.2. Концепт <i>САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION</i> як багаторівневий конструкт у науково-фантастичній прозі	68
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДГРУНТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ <i>САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION</i> В АНГЛОМОВНІЙ НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНІЙ ПРОЗІ ХХ-ХХІ СТОЛІТЬ	78
2.1. Концептуальний аналіз: основні підходи, методи та етапи здійснення	79
2.2. Концептуальна метафора як метод моделювання структури концепту	83
2.3. Мовностилістичний аналіз у дослідженні художнього концепту ...	86
2.4. Методика комплексного дослідження концепту <i>САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION</i> в англomовній науково- фантастичній прозі ХХ-ХХІ століть	89

РОЗДІЛ 3. ПОНЯТТЄВО-ЦІННІСНИЙ РІВЕНЬ КОНЦЕПТУ САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION В АНГЛОМОВНІЙ НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНІЙ ПРОЗІ ХХ-ХХІ СТОЛІТЬ	96
3.1. Дефініційна репрезентація внутрішньої форми концепту <i>САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION</i>	97
3.2. Словотвірний потенціал як форма мовної об'єктивації концепту <i>САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION</i>	106
3.3. Лексико-семантична категоризація лексем-вербалізаторів концепту <i>САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION</i>	112
3.4. Частиномовна репрезентація концепту <i>САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION</i>	122
3.5. Синонімічна вербалізація концепту <i>САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF- ALIENATION</i>	130
3.6. Експлікація ціннісного складника концепту <i>САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION</i>	135
РОЗДІЛ 4. МОВНОСТИЛІСТИЧНІ Й ГРАФІЧНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОГНІТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КОНЦЕПТУ САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION В АНГЛОМОВНІЙ НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНІЙ ПРОЗІ ХХ-ХХІ СТОЛІТЬ	146
4.1. Образно-ціннісний рівень концепту <i>САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF- ALIENATION</i>	146
4.2. Смисловий рівень концепту <i>САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF- ALIENATION</i>	173
4.3. Емотивні репрезентанти концепту <i>САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF- ALIENATION</i>	179
4.4. Графічні засоби експлікації концепту <i>САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION</i>	185
ВИСНОВКИ	194
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	202

СПИСОК ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ 235

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ 238

ДОДАТКИ..... 240

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Термінологічні скорочення

АНФП	– англомовна науково-фантастична проза
КМ	– концептуальна метафора
КС	– категоріальна сема
ЛСВ	– лексико-семантичний варіант
ЛСО	– лексична синонімічна одиниця
МК	– маркований контекст
МКМ	– метафорична концептуальна модель
СА	– смисловий атрибут
СР	– синонімічний ряд

Скорочення імен авторів АНФП

AR	– Alastair Reynolds
BB	– Ben Bova
DB	– David Brin
DR	– David Rorvik
JS	– John Scalzi
KI	– Kazuo Ishiguro
KW	– Kate Wilhelm
LB	– Lois Bujold
MA	– Margaret Atwood
MH	– Margaret Haddix
ML	– Mur Lafferty
MS	– Michael Smith
NA	– Nina Allan
NF	– Nancy Freedman
NM	– Naomi Mitchison
RG	– Rob Grant
RM	– Richard Morgan

ВСТУП

У багатьох галузях науки вивчаються ментальні процеси у свідомості людини, які безпосередньо відображаються у мові й для пояснення яких слугують концепти. У парадигмі сучасної когнітивної лінгвістики предметом вивчення неодноразово стають концепти, які репрезентують знання про внутрішній світ людини, сформований на основі соціально-побутових норм. Незаперечним є те, що пояснення абстрактних явищ можливе лише за допомогою мовних одиниць. Дослідження у рамках когнітивної лінгвістики дає змогу поєднати різні напрямки вивчення концепту, серед яких лінгвокогнітивний та лінгвокультурний визнають, «досить умовно» [Пашина, 2006, с. 8], найбільш обґрунтованими.

У рамках лінгвокультурології вчені [Алефиренко, 2010; Воркачѳ, 2001; Карасик, 2004; Маслова, 2016; Слышкин, 2004а; Степанов, 2009] розглядають концепт у взаємопов'язаних аспектах культури, мови й індивідуальної свідомості як ментальне утворення з етносемантичною специфікою [Дорофеева, 2002]. З позиції лінгвокогнітології дослідники [Lakoff & Johnson, 2003; Алефиренко, 2005б; Болдырев, 2001; Кубрякова, 1981; Попова и Стернин, 2010; Рахилина, 2008] потверджують, що концепт моделює й узагальнює пізнавальну діяльність індивіда, а мовний знак вербалізує те, що людина бачить і розуміє у світі, який її оточує.

На сьогодні когнітивно-семантичні дослідження перебувають в основі лінгвістичних досліджень художньої прози як матеріалу для вивчення культурних концептів. У семантиці художніх творів такі концепти набувають естетичної й етичної специфіки, характеризуються образними засобами вираження, формують нові художні смисли й іменуються як «художні концепти» [Алефиренко, 2005а; Аскольдов, 1997; Беспалова, 2002; Бистров, 2016б; Булыгина и Пестова, 2005; Воробйова, 2011; Миллер, 2000; Ніконова, 2008].

Значний вплив стрімкого технологічного розвитку на цивілізацію людства призводить до виникнення загальнолюдських і загальносупільних проблем сучасності, а саме – послаблення міжособистісних зв'язків та зниження загального рівня духовності, що, у свою чергу, виражається у загальному відособленні людини від оточення та внутрішньому конфлікті індивіда зі самим собою, тобто самовідчуженні. Необхідно зазначити, що феномен самовідчуження вивчали, передусім, філософи, суспільствознавці, соціологи, психологи як філософсько-антропологічну або соціально-супільну проблему у контексті поняття відчуження, що знайшло висвітлення у працях М. Бердяєва [Бердяев, 2002], Ж. Бодрійяра [Бодрійяр, 2004; Baudrillard, 2017], М. Гайдеггера [Хайдеггер, 2003], Г. Гегеля [Гегель, 2004], К. Гельвеція [1994], Б. Губмана [Губман, 1997; Губман, 2005], А. Камю [Камю, 1990], І. Канта [2000], М. Марковича [Маркович, 1989], К. Маркса [Маркс и Энгельс, 1956], Г. Маркузе [2002], Ф. Ніцше [Ницше, 2002; Ницше, 2003], С. Рубінштейна [Рубинштейн, 2003], Ж.-П. Сартра [Сартр, 2000; Sartre, 2004], Л. Феєрбаха [Фейербах, 1995], З. Фрейда [1998], Е. Фромма [Фромм, 2005], К. Горні [Горні, 2016; Horney, 2000]. У сьогоденні зазначеній проблематиці присвячено ряд дисертацій вітчизняних [Іванчук, 2018; Полухович, 2015; Смушак, 2017; Ковальчук, 2009; Чернишук, 2000] та зарубіжних [Вальц, 2009; Зацепина, 2006; Клюєнков, 2007; Колчина, 2009; Косова, 2010; Литинская, 2012; Петошина, 2010; Тимченко, 2010; Юдин, 2011] дослідників. Безпосередньо феномен самовідчуження аналізується у зарубіжних дисертаційних розвідках Д. Г. Трунова [2000] як соціокультурний феномен та І. В. Латипова [Латипов, 2011] у рамках дослідження проблеми самоідентичності.

Незважаючи на зазначену кількість наукових праць, у яких висвітлюється проблематика самовідчуження, попри дослідження значної кількості концептів, відсутні лінгвістичні розвідки, присвячені аналізу та інтерпретації концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ* / *SELF-ALIENATION* у концептосфері носіїв англійської мови та його експлікації у контексті

англомовної художньої прози, що і зумовило вибір теми дисертації. Ознайомлення з роботами, у яких розглядаються абстрактні концепти з притаманною їм емотивністю, засвідчило відсутність уніфікованої методики дослідження таких концептів.

Актуальність обраної теми визначається антропоцентричною парадигмою сучасного мовознавства, зорієнтованою на дослідження дискусійних загальнолюдських та загальносуспільних проблем, серед яких самовідчуження вважається однією з найскладніших. Встановлення лінгвокогнітивних характеристик засобів номінації в англомовній картині світу та комплексний аналіз в англомовній науково-фантастичній прозі (далі – АНФП) XX-XXI століть, у якій порушуються проблеми соціології, психології та антропології, такого багаторівневого когнітивного конструкту як концепт *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION*, сприятиме вивченню експлікації концепту в художній літературі.

Зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, планами, темами. Проблематика дисертації відповідає профілю досліджень, які проводяться у ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» у межах держбюджетної наукової теми «Концептуальна і мовна картини світу» (номер державної реєстрації 0113U001963). Тему дисертації затверджено Вченою радою ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (протокол № 5 від 29 травня 2018 року).

Мета дисертації полягає у здійсненні комплексного дослідження концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION*, виявленні його лінгвокогнітивних характеристик та з'ясуванні мовностилістичних засобів його реалізації в АНФП XX-XXI століть.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- простежити розгортання концепції самовідчуження в історії наукової думки та висвітлення біоетичного аспекту цієї проблематики у науковій фантастиці;

- проаналізувати теоретико-методологічні засади дослідження концепту як когнітивного конструкта загалом і як художнього концепту, зокрема;
- описати методіку комплексного дослідження концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* в АНФП XX-XXI століть;
- дослідити зміст поняттєво-ціннісного рівня концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION*;
- систематизувати вербальні засоби репрезентації концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* у відповідних текстових фрагментах АНФП;
- розкрити образно-ціннісний рівень концепту шляхом побудови метафоричних концептуальних моделей (далі – МКМ);
- визначити атрибутивний склад смислового рівня концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* в АНФП XX-XXI століть;
- здійснити стилістичний аналіз вербальних та графічних засобів об'єктивації концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* в АНФП XX-XXI століть.

Об'єктом дослідження виступає концепт *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION*, актуалізований в АНФП XX-XXI століть.

Предмет дослідження становлять лінгвокогнітивні, структурні та мовностилістичні характеристики вербальних і невербальних засобів експлікації концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* в АНФП XX-XXI століть.

Матеріалом дослідження слугують 17 англomовних прозових творів науково-фантастичної літератури XX-XXI століть загальним обсягом 5784 сторінок: А. Рейнолдс (Alastair Reynolds) “House of Suns”, Д. Порвік (David Rorvik) “Cloning of a Man”, Дж. Скалці (John Scalzi) “The Ghost Brigades”, К. Ішігуро (Kazuo Ishiguro) “Never Let Me Go”, К. Вільгельм (Kate Wilhelm) “Where the Late Sweet Birds Sang”, М. Етвуд (Margaret Atwood) “Handmaid’s Tale”, М. М. Сміт (Michael Smith) “Spares”, М. Хаддікс (Margaret Haddix) “Double Identity”, Н. Аллан (Nina Allan) “The Rift”, Н. Фрідман (Nancy

Freedman) “Joshua, The Son of None”, Н. Мітчисон (Naomi Mitchison) “Solution Three”, Б. Бова (Ben Bova) “Colony”, Д. Брін (David Brin) “Kiln People”, Р. Морган (Richard Morgan) “Woken Furies”, Р. Грант (Rob Grant) “Colony”, Л. Буджолд (Lois Bujold) “Brothers in Arms”, М. Лафферті (Mur Lafferty) “Six Wakes”.

Матеріалом дослідження також слугували 286 лексичних одиниць на позначення самовідчуження, відібраних з лексикографічних джерел, представлених 22 тлумачними словниками та 10 енциклопедичними джерелами.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять фундаментальні праці зарубіжних і вітчизняних науковців, присвячені дослідженню концепту в рамках *лінгвокультурного* (М. Ф. Алефіренко [Алефиренко, 2003б], С. Г. Воркачов [Воркачѳв, 2003], Н. Г. Єсипенко [2013а], В. І. Карасик [Карасик, 2013], В. А. Маслова [Маслова, 2016; Маслова, 2008а], Г. Г. Слишкін [Слышкин, 2004а], Ю. С. Степанов [Степанов, 2009]); *лінгвокогнітивного* (В. Евенз [Evans, 2006; Evans, 2019], Дж. Лакофф [Lakoff & Johnson, 2003], Я. В. Бистров [2016а], В. Л. Іващенко [2006], О. С. Кубрякова [Кубрякова, 2012], Й. А. Стернін [(Стернин, 2001)], *семантико-когнітивного* (М. М. Болдырев [Болдырев, 2016], З. Д. Попова [Попова и Стернин, 2010], К. В. Рахіліна [Рахилина, 2008], М. В. Піменова [Пименова и Кондратьева, 2011]), *лінгвостилістичного* (Л. Г. Бабенко [Бабенко и Казарин, 2003], Н. С. Болотнова [Н. С. Болотнова, 2009], І. Р. Гальперін [Гальперин, 2014], В. А. Кухаренко [Кухаренко, 2019]) та *когнітивно-поетологічного* (Л. І. Белєхова [2002], В. З. Дем’янков [Демьянков, 2001], В. Г. Ніконова [2008]) напрямків. Разом з тим, розвідка феномену самовідчуження здійснювалася з урахуванням базових досліджень зазначеного поняття (М. Бердяєв [Бердяев, 2002], Ж. Бодрійяра [Бодрійяр, 2004; Jean Baudrillard: The Disappearance of Culture: Uncollected Interviews, 2017], М. Гайдеггер [Хайдеггер, 2003]), Г. Гегель [2004], К. Гельвецій [1994], Б. Губман [Губман, 1997; Губман, 2005], А. Камю [Альбер Камю, 1991],

І. Кант [2000], М. Маркович [Маркович, 1989], К. Маркс [Маркс и Энгельс, 1956], Г. Маркузе [2002], Ф. Ніцше [Ницше, 2002; Ницше, 2003], С. Рубінштейн [Рубинштейн, 2003], Ж.-П. Сартра [Сартр, 2000; Sartre, 2004], Л. Феєрбах [Фейербах, 1995], З. Фройд [1998], Е. Фромм [Фромм, 2005], К. Горні [Горні, 2016; Horney, 2000]).

Методику комплексного аналізу концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* в АНФП обумовлено застосуванням загальнонаукових, лінгвокогнітивних та мовностилістичних **методів і прийомів**, а саме: *спостереження, систематизація, метод узагальнення* – для формування теоретико-методологічних основ дослідження та формулювання висновків наукової роботи; *індукція і дедукція, аналіз і синтез, опис* – для розкриття сутності концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* як когнітивного конструкту; *етимологічний аналіз* – для з'ясування походження лексем-компонентів імені концепту; *дефініційний аналіз* – для виявлення значення лексем-вербалізаторів концепту; *компонентний аналіз* – для визначення семного складу вербальних засобів експлікації концепту; *семантико-когнітивний аналіз* – для виявлення семантичного наповнення лексем-вербалізаторів концепту; *лексикографічний аналіз* – для встановлення синонімів лексем-компонентів імені концепту; *теорія номінативного поля* – для систематизації мовних засобів, які розкривають зміст концепту; *метод синхронної інвентаризації* – для виявлення ядрової і периферійної зон номінативного поля концепту; *метод реконструкції концептуальних метафор* (далі – КМ) – для побудови МКМ концепту; *семантико-асоціативний аналіз* – для встановлення смислових атрибутів (далі – СА) концепту на основі осмислення КМ; *лінгвостилістичний аналіз* – для висвітлення мовного і смислового рівня концепту. Використано кількісні й статистичні обчислення на усіх етапах аналізу з метою виявлення квантитативних параметрів вербальних і невербальних засобів об'єктивації концепту.

Наукова новизна отриманих результатів визначається комплексним міждисциплінарним і лінгвокогнітивним підходами до дослідження концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION*. Вперше виокремлено лексичні одиниці-вербалізатори та проаналізовано семантичні ознаки концепту, реалізованого в англійському лінгвокультурному просторі, розглянуто зміст та змодельовано його польову структуру. У роботі вперше виявлено номінативні одиниці сучасної англійської мови, які слугують засобами об'єктивації концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION*; виокремлено концептуальні метафори, які несуть аксіологічне навантаження і репрезентують цей концепт в АНФП ХХ-ХХІ століть. Новим є визначення поняттєво-ціннісного, образно-ціннісного та смислового рівнів концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* в англійських прозових творах. Також уперше здійснено аналіз іконічних елементів, які слугують засобами візуальної реалізації досліджуваного концепту в АНФП ХХ-ХХІ століть.

Наукова новизна роботи узагальнена в таких основних **положеннях, що виносяться на захист**:

1. У сучасному науковому дискурсі феномен самовідчуження не має однозначного визначення та чітко детермінованих меж і, відповідно, вважається однією із найскладніших проблем для дослідження. Комплексний та іманентний характер цього феномену, що присутній у самому єстві людини як діалектичне протиріччя, отримав найбільш яскраве вираження у контексті «м'якої» науково-фантастичної літератури та біоетики. Вибір текстуального матеріалу цієї розвідки зумовлений кореляцією питань, які охоплює біоетика, із темами, які висвітлює «м'яка» наукова фантастика, а саме: моральні, етичні, естетичні цінності та психоемоційний стан людини, що вступають у суперечність зі стрімким прогресом новітніх технологій. Саме біоетичний аспект концепції самовідчуження, як поєднання біологічного знання із пізнанням системи людських цінностей, знайшов своє вираження у жанрі науково-фантастичної прози.

2. Концепт *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION*, експлікований у АНФП ХХ-ХХІ століть, поєднує у собі риси культурного і художнього концептів, що надає підстави розглядати його у комплексному поєднанні методів когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, когнітивної семантики та когнітивної поетології. Звідси, трактуємо концепт *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* як комплексний полівалентний конструкт, який має певну структуру, що відображає знання й досвід індивіда на поняттєвому рівні; багатовимірне смислове утворення, у якому чітко прослідковується поняттєва, образна і ціннісна складові; та як художній багаторівневий когнітивний конструкт, виражений різними мовними засобами: вербальними, образними, графічними.

3. Засоби лексичної вербалізації концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* представлені широким діапазоном лексичних репрезентантів, диференційованих за лексикографічними, семантичними та лексикограматичними критеріями, що уможливило виявлення змістового наповнення концепту та з'ясування культурно значущої інформації про загальносуспільні відносини та міжособистісні зв'язки у рамках досліджуваної проблематики. Поняттєво-ціннісний рівень концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* розкриваємо на основі аналізу його номінативного поля, сформованого палітрою прямих і непрямих мовних засобів вираження. Поєднання його ключових лексичних одиниць (лексем *self* та *alienation*) генерує конкретне значення імені концепту, а саме: *внутрішня відстороненість особи від оточуючого її світу та результат психоемоційного виснаження чи хворобливого стану*. У результаті з'ясування семантичних значень лексем-вербалізаторів концепту та їх групування у лексико-семантичні варіанти (далі – ЛСВ) кожної з них, на основі методики синхронної інвентаризації побудовано польову структуру номінативного рівня концепту, яка складається з ядра і периферійної зони.

4. Значний словотвірний потенціал концепту, який формується корпусом похідних слів (16 слів лексеми *self* і 33 слова лексеми *alien*) та словосполучень

(27 ідіом і 7 стійких словосполучень лексеми *self* і 11 словосполучень лексеми *alien*), разом із категоріальним (11 категоріальних сем (далі – КС) лексеми *self* і 13 КС лексеми *alienation*) та компонентним (9 конститuentів лексеми *self*, 12 – лексеми *alienation* і 1 – спільний) складом розширюють і поглиблюють лексичне наповнення концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION*. Об'ємний синонімічний корпус (63 синоніми лексеми *self* і 94 – лексеми *alienation*) характеризується чіткою ядровою зоною (1 і 2 лексеми, відповідно) і репрезентативною крайньою периферією (47 і 75 лексем, відповідно). Аналіз семантики синонімів в емоційно напружених контекстах (51 ЛСО у 260 МК) дав змогу виявити превалювання негативної аксіологічної оцінки концепту в АНФП ХХ-ХХІ століть.

5. Розкриття образно-ціннісного рівня абстрактного емоційного концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* здійснено шляхом побудови МКМ з урахуванням їх імпліцитного характеру задля його актуалізації в АНФП ХХ-ХХІ століть. У рамках дослідження встановлено, що лексема *self*, репрезентована у художньому тексті через лексеми ‘*personality*’ (особа, особистість), ‘*body*’ (тіло), ‘*identity*’ (особистість), ‘*individuality*’ (індивідуальність, особа), виступає цільовим доменом концепту, у той час як лексична одиниця *alienation* втілюється у вихідних доменах концепту різноманітними лексемами, якими у контексті художніх творів об'єктивується феномен самовідчуження.

У результаті дослідження АНФП ХХ-ХХІ століть виявлено 17 МКМ, найвагомішими серед яких є такі: SELF IS CONTAINER (32,5 %), SELF IS DISCLOSURE (11,7 %), SELF IS DIGITAL UNIT (11,7 %), SELF IS PROTECTION (8,3 %) і SELF IS LIQUID (6,7 %). З установлених МКМ 9 характеризуються негативною маркованістю, а 8 – з позитивним аксіологічним забарвленням.

6. Визначення смислового рівня концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* здійснюється шляхом семантико-асоціативного осмислення змодельованих КМ, у результаті чого виявлено 398 СА. Польова структура

сміслового рівня концепту складається з *ядра*, що охоплює найчастотніші СА (3 одиниці) з переважаючим позитивним аксіологічним забарвленням; *ближньої периферії* (12 одиниць) з превалюванням позитивно асоційованих атрибутів; *дальньої периферії* (32 одиниці), сформованої з рівнозначної кількості атрибутів як позитивного, так і негативного характеру; а також найбільш чисельної крайньої периферії (351 одиниця), що складається, в основному, з негативно маркованих СА.

7. У процесі аналізу творів АНФП XX-XXI століть виявлено, що емотивний характер концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* реалізується за допомогою синонімічних лексичних одиниць (*isolation, lack, separation, alone, estrange, lonely, hostility, disaffection, solitude, rupture, disunion, unbalance* тощо) та синтаксичних стилістичних засобів (порівняння, градації, антитези, різних видів повторів), якими здійснюється вираження емоцій, пов'язаних зі самовідчуженням. Разом з тим, продуктивними є й іконічні елементи, в основному, піктограми, емблеми, логотипи, карикатури, комікси, емотикони, що підсилюють вербальне вираження концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* та реалізують його негативну аксіологічну оцінку.

Теоретична значущість роботи полягає у запропонованому комплексному підході до дослідження концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION*, методика якого може бути використана при дослідженні інших концептів. Аналіз лінгвокогнітивних та лексико-семантичних ознак концепту є певним внеском у теорію когнітивної лінгвістики та когнітивної семантики, реконструкція КМ сприяє розвитку теорії концептуальної метафори, отримані результати дослідження мовностилістичних та графічних засобів є внеском у теорію когнітивної стилістики та лінгвостилістики.

Практична цінність роботи полягає у можливості використання її основних положень й ілюстративного матеріалу у навчальному процесі, зокрема у підготовці спеціалістів з лінгвокультурології, когнітивної семантики, когнітивної стилістики, лінгвостилістики, у спецкурсах та

практичних курсах з викладання англійської мови та літератури, а також під час розробки тематики курсових і дипломних робіт.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням. Теоретичні положення, висновки, а також практичні результати отримані й сформульовані автором особисто. Статей, написаних у співавторстві, немає.

Апробацію результатів дослідження здійснено на наукових і науково-практичних конференціях різного рівня: 6 міжнародних: міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток філологічних наук: європейські практики та національні перспективи» (Одеса, 26-27 жовтня 2018 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Аксіологічні аспекти в розвитку науки та освіти» (Конін – Ужгород – Херсон – Кривий Ріг, 30 листопада 2018 р.), XXVIII Міжнародній інтернет-конференції «Пріоритетні напрямки розвитку науки» (Вінниця, 18 березня 2019 р.), міжнародній науковій конференції «Освіта та наука у мінливому світі: проблеми і перспективи розвитку» (Дніпро, 29-30 березня 2019 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми розвитку природничих та гуманітарних наук» (Луцьк, 5 грудня 2019 р.), 4th International scientific and practical conference “Perspectives of world science and education” (Osaka, Japan, December 25-27, 2019) та звітних наукових конференцій викладачів, докторантів, аспірантів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” за 2018-2019рр.

Публікації. Основні положення дисертації викладено в 10 одноосібних публікаціях автора, з них: 4 статтях (3 – у фахових виданнях України (2,00 д.а.), 1 – у виданнях інших держав (0,82 д.а.) і 6 тезах доповідей (2,12 д.а.) на наукових конференціях. Загальний обсяг публікацій становить 4,94 д.а.

Обсяг і структура дисертації. Робота складається з анотацій двома мовами, переліку умовних скорочень, списку опублікованих праць автора,

вступу, чотирьох розділів із висновками, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 288 сторінок, основний зміст викладено на 201 сторінці. Бібліографія містить 411 джерел, з них 41 лексикографічне джерело і 17 позицій ілюстративного матеріалу.

У **вступі** обґрунтовано і висвітлено актуальність вибраної теми; визначено мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження; охарактеризовано теоретико-методологічні засади та джерельну базу дисертації; розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення одержаних результатів; сформульовано основні положення, винесені на захист; наведено відомості про апробацію результатів дослідження.

У **першому розділі** «Теоретичні основи дослідження феномену *САМОВІДЧУЖЕННЯ* у науково-фантастичній прозі XX-XXI століть» розглянуто розвиток концепції самовідчуження як філософсько-антропологічної та соціально-суспільної проблеми у рамках наукової парадигми; виявлено біоетичні особливості концепції самовідчуження у науково-фантастичній прозі XX-XXI століть; охарактеризовано концепт як базове поняття у когнітивній лінгвістиці та зосереджено увагу на виявленні особливостей художнього концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ* / *SELF-ALIENATION* в АНФП.

У **другому розділі** «Методологічне підґрунтя дослідження концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ* / *SELF-ALIENATION* в АНФП XX-XXI століть» визначено методологічну базу і розроблено методику аналізу концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ* / *SELF-ALIENATION* в АНФП XX-XXI століть, яка базується на методологічних засадах лінгвокультурного, когнітивно-семантичного, концептуального та поетико-когнітивного аналізів.

У **третьому розділі** «Поняттєво-ціннісний рівень концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ* / *SELF-ALIENATION* в англомовній науково-фантастичній прозі XX-XXI століть» прослідковано дефініційну репрезентацію внутрішньої форми концепту; розкрито дериваційний

потенціал як форму мовної об'єктивації концепту; здійснено лексико-семантичну категоризацію лексем-вербалізаторів концепту; виявлено компонентний склад концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* за частиномовним і лексико-семантичним критеріями; проаналізовано синонімічну вербалізацію концепту; розглянуто експлікацію ціннісного аспекту концепту *SELF-ALIENATION / САМОВІДЧУЖЕННЯ* в АНФП.

У **четвертому розділі** «Мовностилістичні й графічні засоби реалізації когнітивного потенціалу концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ/SELF-ALIENATION* в англomовній науково-фантастичній прозі ХХ-ХХІ століть» розкрито образно-ціннісний рівень концепту, сформованого сукупністю КМ, реконструйованих на основі контекстуального матеріалу АНФП; ідентифіковано та систематизовано СА, які наповнюють смисловий рівень концепту, виявлено мовностилістичні засоби вираження емотивного характеру концепту, схарактеризовано графічні засоби експлікації концепту в АНФП.

У **Висновках** сформульовано підсумки здійсненого дисертаційного дослідження й окреслено перспективи подальших наукових пошуків у галузі когнітивних досліджень з обраної проблематики.

У **додатках** наведено таблиці й рисунки, які узагальнюють та унаочнюють результати дослідження, а саме: список праць здобувача за темою дисертації, перелік ідіом і стійких словосполучень з компонентами *self* і *alien* (Додаток А), інвентар категоріальних сем лексем *self* і *alienation* (Додаток Б), конституенти імені-вербалізатора концепту *SELF-ALIENATION* (Додаток В), Лексичне наповнення семантичного поля синонімів лексем *alienation* і *self* (Додаток Д), діапазон корелятивних доменів концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* (Додаток Е), смислові атрибути емотивного концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* в англomовній науково-фантастичній літературі ХХ-ХХІ століть (Додаток Ж), графічні засоби експлікації концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* (Додаток З). Додатки містять 27 рисунків і 6 таблиць.

РОЗДІЛ І.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ САМОВІДЧУЖЕННЯ У НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНІЙ ПРОЗІ ХХ-ХХІ СТОЛІТЬ

1.1. Розвиток концепції самовідчуження у науковій парадигмі знання

Буття людства тісно пов'язане з його духовним світом, який за своєю суттю є доволі суперечливим. Як potwierджує Ж.-П. Сартр, людина прагне підкорити природу, матеріалізувати світ і досягти безмежної влади, що здатна перетворити будь-які здобутки людини у джерело її страждань і митарств, адже, таким чином, людина відсторонюється від самої себе, своєї діяльності, умов і засобів існування, її «активність починає протидіяти самій людині й приходить до неї як *інша*» [Сартр, 2000, с. 307; Drake, 2005], тобто відбувається поступове відокремлення особистості у формі (само)відчуження.

Вивчення феномену самовідчуження у контексті відчуження як філософсько-соціальної категорії спостерігаємо у працях таких дослідників, як М. Бердяєв [Бердяев, 2002], Ж. Бодрійяр [Бодрійяр, 2004; Jean Baudrillard: The Disappearance of Culture: Uncollected Interviews, 2017], М. Гайдеггер [Хайдеггер, 2003], Г. Гегель [2004], К. Гельвецій [1994], Б. Губман [Губман, 1997; Губман, 2005], А. Камю [Альбер Камю, 1991], І. Кант [2000], М. Маркович [Маркович, 1989], К. Маркс [Маркс и Энгельс, 1956], Г. Маркузе [2002], Ф. Ніцше [Ницше, 2002; Ницше, 2003], С. Рубінштейн [Рубинштейн, 2003], Ж.-П. Сартр [Сартр, 2000; Sartre, 2004], Л. Фейєрбах [Фейєрбах, 1995], З. Фройд [1998], Е. Фромм [Фромм, 2005], К. Горні [Горні, 2016; Нопеу, 2000], якими визнається той факт, що відчуження – процес неминучий, який супроводжує людську діяльність та базується на суспільному характері [Гулиев и Колесников, 1998, с. 33]. Водночас, для людини це соціально дефективний стан, що проявляється у таких об'єктивних ознаках, як

експлуатація, придушення, дезінформація, маніпулювання, і у таких суб'єктивних, як страх, нудьга, стурбованість, туга [Сартр, 2000, с. 23; Drake, 2005].

У «філософії модернізму» (за термінологією Ю. Габермаса [Habermas, 1987]) феномен відчуження постає в абсолютній гостроті й амбівалентності аж до повної своєї протилежності, тобто відчуження як *необхідний і позитивний* фактор екзистенції «модерної людини» [Цветков, 2003]. Разом з тим, Ф. Ніцше у книзі «Людське, надто людське: Книга для вільних умів», у властивій йому афористичній і метафоричній манері розмірковуючи про *відчуження від сучасності*, стверджує, що «доволі корисно одного разу рішуче відмовитися від свого часу і бути ніби віднесеним від його берега назад в океан минулих світоглядів. Дивлячись звідти на берег, уперше споглядаєш його загальну форму і, коли знову наближаєшся до нього, маєш ту перевагу, що розумієш його у цілому краще від тих, хто ніколи не покидав його» [Ницше, 2002, с. 281; Mencken, 2006].

Французький філософ А. Камю описує відчуження словами *бездомний, закинутий, чужий, сторонній* як стан, для якого характерною є дистанційованість від «*Іншого*», соціально складні відносини з ним, вимушена і надмірна спрямованість назовні за недостатнього розуміння свого внутрішнього світу [Sherman, 2009]. «Іншим» може бути хто-небудь і що-небудь: держава, культура, закон, політичний режим. У міжособистісному аспекті відчуження розуміють як відсутність зв'язків між людьми, індивідами, народами, соціальними чи іншими групами, що обумовлено як об'єктивними соціально-економічними причинами, так і «життєвою установкою» самих людей [Альбер Камю, 1991; Rey, 2006].

Феномен самовідчуження у сучасному науковому дискурсі вважається однією із найскладніших проблем для дослідження, що спричинено його комплексністю. Дане поняття отримало настільки широке поле застосування, що його тлумачення виходить за рамки суто філософської чи соціальної категорії. Зважаючи на те, що самовідчуження – процес неминучий і постійно

супроводжує людське існування, сьогодні немає однозначного його визначення та неможливо чітко детермінувати його межі [Хома, 2018а, с. 359].

Відсутність очевидного розмежування понять «відчуження» і «самовідчуження» призводить до термінологічної плутанини під час їх використання у контекстах, які інколи не мають безпосереднього відношення до феноменів відчуження і самовідчуження. Часто ці поняття використовуються як взаємозамінні в одних і тих же контекстах, тому доцільним є простежити їхню взаємозалежність. Оскільки (само)відчуження є доволі комплексним і багатоаспектним поняттям та отримує відображення у багатьох сферах буття, вважаємо за необхідне систематизувати різноманітність тлумачень даних понять у рамках двох напрямків: самовідчуження як філософсько-антропологічна проблема та соціально-суспільна проблема.

1.1.1. Самовідчуження як філософсько-антропологічна проблема.

Поняття «самовідчуження» входить у сферу дослідження категорії відчуження та є його невід'ємною складовою частиною. Вважається, що перші спроби дати визначення феномену відчуження були зроблені ще у класичній філософії Давньої Греції, а також в античній міфології [Джери и Джери, 1999, с. 489], у якій, зокрема, відображалось своєрідне відсторонення людини від суспільства, натомість події у житті людей повністю залежали від волі уявлених ними людиноподібних богів, наділених неймовірними здібностями.

У Середньовіччі відчуження розглядалось у релігійному контексті як втрата безпосередніх відносин між людиною і Богом, як відчуження земного існування людини від божественного першоджерела [Зацепина, 2006, с. 35], що, з огляду на сучасне розуміння, є ближчим до самовідчуження. Саме тому, на нашу думку, філософсько-антропологічний аспект даного феномену можна вважати найбільш раннім.

Сучасне розуміння поняття «відчуження» бере початок у німецькій класичній філософії, у якій воно розглядається з позиції гносеології – діяльність людини постає як самосвідомість, а будь-яка форма її об'єктивації і є *відчуженням*. За твердженням І. Канта, людина є активною фігурою, суб'єктом процесу відчуження, яке долається єдністю людської творчості й пізнання [Кант, 2000]. Іншими словами, відчуження – це реалізація себе, опредметнення людини.

У працях Й. Фіхте формулюється категорія відчуження, яка означає перехід духу в чужий йому матеріальний стан і накладення цим інобуттям духу кайданів на нього самого. Відчуження передбачає своє власне подолання, у якому філософ убачає усвідомлення кожним індивідом своєї сутності – незмінного абсолютного «Я» [Фіхте, 1995, с. 402–467]. Людина, її абсолютне «Я», окрім власного самоудосконалення, творення самої себе, створює також зовнішній предметний світ, природу, «не-Я» [Фіхте, 1995, с. 282–293]. Оскільки діяльність із відчуження від «Я» (суб'єкта) відмінного від нього «не-Я» (об'єкта) є духовною, відчуження виступає як відчуження самосвідомості, перетворення духу в інше, матеріальне.

У цілому, у філософській парадигмі можна виокремити три основні підходи до розгляду проблеми (само)відчуження: *а) гегелівський*, у якому увага зосереджується саме на ролі самовідчуження у розвитку духу; *б) марксистський*, який концентрується на соціально-економічних причинах відчуження; *в) екзистенційний*, який пов'язує відчуження із самотністю людини у світі [Латипов, 2011, с. 20]. На нашу думку, зазначені підходи слугують своєрідним фундаментом для філософсько-антропологічних досліджень (само)відчуження.

Вчення Г. Гегеля ознаменувало новий поворот у розвитку уявлень про відчуження [Karep, 2020]. Так, філософ вважає, що суб'єктом відчуження є абсолютна ідея (світовий дух, світовий розум), а розвиток духу, як діалектичний процес його самовідчуження, є невід'ємною частиною розвитку самосвідомості. Тому відчуження – це інобуття абсолютної ідеї, яка

безпосередньо чи опосередковано відчужується у природу, соціальні інститути і створені людьми речі. Відповідно, стан відчуження є проміжною ланкою на шляху абсолютної ідеї до самої себе, її способом існування і долається за допомогою пізнання ідеєю себе самої, тобто шляхом розпредметнення [Гегель, 2004, с. 337–338; Singer, 2001]. Як бачимо, у дослідженні проблеми відчуження Г. Гегель розглядав відсторонення абсолютної ідеї від людини та створених нею речей, що є характерною рисою феномену самовідчуження.

Л. Феєрбах, послідовник і критик Г. Гегеля, обмежував сферу відчуження рамками релігії та ідеалістичної філософії. Суб'єктом відчуження філософ уважав людину – «біологічну істоту, абстрактний індивід. Розглядав релігію як відчуження людського духу, джерело якого – почуття залежності людини від стихійних сил природи та суспільства. <...> Протиставляв релігії культ людини, зокрема висунув тезу «людина людині Бог» [Енциклопедія історії України, 2013, с. 279]. Як представник антропологічної філософії, Л. Феєрбах «запропонував принцип розгляду всього сущого крізь призму людини, відомий як принцип антропологічного матеріалізму» [Енциклопедія історії України, 2013, с. 279] і «справив визначний вплив на формування філософії марксизму» [Енциклопедія історії України, 2013, с. 280].

Згідно з К. Марксом, суб'єктом відчуження є сама людина (робітник), а причиною даного феномену – відчужена праця, оскільки саме вона є основною сферою самореалізації людини. Відповідно, відчуження виникає тоді, коли втрачається зв'язок між працею і її продуктом. Розрив між людиною і її працею теоретик пояснює тим, що сама праця виступає не лише як самоціль, а також і як засіб для задоволення інших потреб [Карл Маркс і Фрідріх Енгельс, 1973].

Істотний внесок у дослідження феномену самовідчуження зробили представники антропологічної філософії існування – екзистенціалізму. Вони розуміли саме явище відчуження різнопланово: по-перше, як перетворення продуктів діяльності особистості у самостійну силу, яка підкоряє собі свого

творця; по-друге, як протиставлення людині різних соціальних інститутів, окремих членів суспільства, розподілу праці у суспільстві, а також держави. «Найвищим досягненням екзистенціалізму стало змалювання болісної ендемії людського існування. <...> Можливо, екзистенціалізм розповідає нам переважно про відчуження в сучасних умовах інтелектуалів, а не звичайних людей. Ця точка зору підтверджується згадкою про те, що найбільшої популярності ця філософія набула після поразки у війні, тобто в часи, коли всі були охоплені почуттям відчаю» [Енциклопедія політичної думки, 2000, с. 120].

Німецький філософ М. Гайдеггер потрактував відчуження як утрату зв'язку людини з буттям, загубленість особистості у теперішньому, у суеті, тобто як нездатність людини усвідомити усю повноту буття [Elliott, 2004]. На думку філософа, суспільство може дати людині передумови для економічних, політичних та інших свобод, але найчастіше, воно ж і обмежує особистість, знеособлює та усереднює її [Хайдеггер, 2003; Fried, 2019], тобто соціум є сферою безособового. Звідси і впливає доволі поширений сьогодні внутрішньоособистісний конфлікт, який знаходить своє відображення у самовідчуженні.

Помітний вплив на еволюцію уявлень про відчуження справила творчість видатного французького філософа Ж.-П. Сартра, який займався дослідженням проблем свободи і відчуження, взаємовідносин людини і світу та сенсу життя [Baert, 2015]. Філософ дійшов до думки про триєдину сутність буття – «буття-у-собі», «буття-для-себе» і «буття-для-іншого». Людська реальність («буття-для-себе»), людина – це причина самої себе, свобода, яка існує у самій природі людини, є невід'ємною від неї і постає як сутність, джерело і єдина можливість дійсно людської поведінки й існування. Ж.-П. Сартр наголошував на невідчуженні й незнищенності свободи людини, оскільки, на його думку, будь-які спроби відмови від неї, врешті-решт, приречені [Сартр, 2000, с. 557–560; Sartre, 2004].

У контексті розгляду відчуження з точки зору моральних і психічних орієнтацій людини філософ брав за основу розмірковувань ставлення індивіда до оточуючого середовища [Грицанов и Овчаренко, 1991, с. 68]. Ж.-П. Сартр переконаний, що чим більш схожими є потреби людини, тим більш ворожими стають відносини між людьми. Висловлюючи усією своєю творчістю тривогу і протест проти суспільства згубних ілюзій, самообману і монополізації духовного життя, Ж.-П. Сартр наполегливо шукав шляхи послаблення відчуження і самовідчуження людини через утвердження самоцінності вільного і відповідального вибору людини [Зацепина, 2006, с. 53; Drake, 2005].

Російський філософ М. Бердяєв пов'язував відчуження людини і кризу гуманізму з появою машинної техніки, убачав у ній джерело «механізації» усього людського життя і душі та вважав, що «техніка убиває усе органічне у житті й ставить під знак організації все людське існування. Неминучість переходу від організму до організації є одним із джерел сучасної кризи світу» [Бердяєв, 2002, с. 662]. М. Бердяєв попереджував людей про дедалі більшу небезпеку серйозної духовної кризи техногенної цивілізації, вважаючи, що техніка дає людині у руки страшну, небезпечну силу, за допомогою якої людство може бути знищено; адже техніка є не лише владою людини над природою, але й владою людини над життям інших людей [Бердяєв, 2002, с. 662].

З проаналізованих праць філософів-екзистенціалістів випливає, що технічно-логічний розвиток цивілізації, який призводить до посилення влади людини над природою і життям інших істот, становить небезпеку для людини у тому, що вона перестає бути особистістю та сприймається як безособовий об'єкт, річ.

Новий поштовх у розвитку проблема відчуження отримала у працях видатного австрійського вченого З. Фрейда, творчість якого припала на період радикальної зміни характеру суспільства. Згідно з твердженням ученого, відчуження і самовідчуження людини виражаються через різноманітні неврози, втрату свого «Я» (*деперсоналізацію*) і відчуття непричетності до

навколишнього світу (*дереалізацію*) [Головин, 2001, с. 472]. Наголошуючи на тому, що відштовхування людини від реального життя є наслідком майже кожного неврозу, філософ констатував наявність зв'язку між відчуженням і психічним здоров'ям людини [Парцвания, 2003, с. 5].

Психолог і філософ С. Рубінштейн концентрується на дослідженні відчуження людини від буття у пізнавальному та етичному контексті. У першому випадку, відчуження полягає у винесенні свідомості за межі буття, її відриві від реальної людини як суб'єкта пізнання, а також у зведенні усього буття лише до речовності [Рубинштейн, 2003, с. 284]. Щодо другого, проблема «відчуження» виникає під час зведення людини до певної суспільної «маски», носія певної суспільної функції [Рубинштейн, 2003, с. 376–377].

До відчуження зверталися й такі філософи, як М. Фуко, Ж. Бодрійяр і Я. Жижек. На їхню думку, єдиним джерелом самовідчуження людини у суспільстві стає всепроникаюча влада, що існує або як «влада над живим» загалом, або як влада споживання, або як ідеологічна влада знаку [цит. за Ахметзянова и Лебедев, 2007, с. 100; Bishop, 2009].

Аналізуючи погляди філософів на стан (само)відчуження, необхідно відзначити одне, але дуже важливе протиріччя між східною традицією (індійської, китайської і буддистської) і західною у розумінні відчуження: «На Заході панує центрування на суб'єкті; на Сході культивуються практики відмови від себе, спустошення, чистої самотрансценденції... Відмовитися від себе, стати порожнім, не мати бажань, тренуватися у тому, щоби знехтувати власними спонуками і дозволити світу «забрати себе» – у цьому полягає завдання східної людини...» [Лэнгле, 2008, с. 43–44].

У цілому, філософія Індії, Китаю і буддистська філософія підкреслюють необхідність самовідчуження особистості (як втрати відчуття власної суб'єктності), відмови від гіпертрофованого «Я», з наступним злиттям з деяким зовнішнім джерелом, оскільки межа між «Я» і «світом» – штучна. Тобто, самовідчуження – найважливіший і позитивний за своїми наслідками

крок до злиття з Абсолютом (Атман, нірвана, Дао) [Armstrong, 2004; Nelson, 2017].

Доречно зауважити, що до певної міри східні філософські вчення, на нашу думку, можна співвіднести з розумінням Г. Гегелем відчуження як етапу духовного росту. Схожі погляди побутують і в інших традиційних релігіях і віруваннях. Наприклад, Дж. Хейлі описує техніку пуерто-риканського цілителя, основною метою якої є втрата індивідом відчуття власної суб'єктності як шлях до зцілення особистості [Хейли, 2002, с. 82]. Ці положення суттєво суперечать західній філософсько-психологічній традиції, у якій важливими категоріями є подолання відчуження і самовідчуження, досягнення автентичності як згоди зі самим собою, суверенність буття.

На думку багатьох філософів, відчуження починається там, де між людиною та різними об'єктами чи суб'єктами виникають відносини використання або речові відносини: коли людина (чи інший суб'єкт відчуження) розглядається як річ із точки зору її корисності для яких-небудь цілей і потреб [Арсеньев, 2001, с. 41–47; Бердяев, 2002; Парцвания, 2003; Фромм, 1989; Funk, 2003; Хайдеггер, 2003; Sheehan, 2015]. На сучасному етапі розвитку науки основна увага приділяється тим формам відчуження, суб'єктом яких є емпірична людина, позбавлена частини своїх сутнісних характеристик, і яка, тим самим, втратила свою природу. Згідно з П. Алексєєвим [Алексєєв, 2003], Д. Носовим та І. Рау [Носов и Рау, 1991], основним показником відчуження виступає наявність у світосприйнятті людини таких домінант:

1) Почуття безсилля й слабкості, відчуття того, що доля вийшла з-під контролю і перебуває під визначальним впливом зовнішніх сил.

2) Уявлення про безглуздість існування, неможливість отримати шляхом яких-небудь дій раціонально очікуваний результат.

3) Сприйняття оточуючої дійсності як світу, у якому втрачені взаємні обов'язки людей щодо дотримання соціальних приписів, зруйнована інституалізована культура, не визнається панівна система цінностей.

4) Відчуття самотності, виключення зі соціальних зв'язків.

5) Почуття втрати свого справжнього «Я», руйнування автентичності особистості, тобто самовідчуження [Алексеев, 2003; Носов и Рау, 1991].

Що стосується проблеми подолання відчуження, більшість філософів скептично ставляться до такої можливості. Натомість, вихід із цієї ситуації вони вбачають у тому, щоб допомогти людині гідно жити у відчуженому світі, який постійно породжує тривогу. На їхню думку, уся історія людства свідчить про «постійність» феномену відчуження, його нездоланність та комплексність – як постійне протистояння між добром і злом, справедливістю і несправедливістю. Тим не менше, подолання відчуження, чи деалієнація [Гулиев и Колесников, 1998], завжди було і буде складати одне з ключових завдань людства та сенс історії у цілому [Киселев, 2002, с. 173].

Проаналізувавши різні вчення та теорії щодо розкриття феномену самовідчуження, хотілося б звернути увагу на доволі образний, але змістовний опис стану самовідчуження, який дав російський філософ В. Д. Губін: «Ми уже давно розірвали себе на зовнішню і внутрішню людину. Зовнішня ходить на роботу, робить кар'єру, накопичує гроші на чорний день, але ми щиро сподіваємося, що у нас живе ще інша, внутрішня людина, істинна, до якої ми усе життя намагаємося дістатися і майже ніколи так і не доберемося, вважаючи, що майже ніколи не буваємо самими собою. Так ми і ходимо у розірваному стані, і навіть саму здогадку про інше життя, про іншу людину, яка живе у нас, розуміючи як винятковість» [Губин, 2006, с. 265].

Як бачимо, самовідчуження є однією з найнагальніших та найбільш дискусійних загальнолюдських і загальносуспільних проблем сучасності. Технологічний прогрес, споживацьке спрямування суспільства, і відповідно, послаблення міжособистісних зв'язків та зниження загального рівня духовності призводять до знеособлення людини, втрати її справжньої сутності. У жодній зі сторін свого життя (держава, право, робота, сім'я, мораль, мистецтво) людина не відчувається цілісною та затребуваною. Крім того, у сучасних умовах відчуження спостерігається не лише у людському

світі загалом, але й у духовному світі – як самовідчуження. Іншими словами, усе частіше йдеться про внутрішній конфлікт індивіда зі самим собою, коли людині протистоять не лише зовнішні безособистісні сили, але й її власна природа. Саме внутрішньолюдський конфлікт і є ключовою реальністю нашого світу, у якому на передній план виходить необхідність принципово нового акту свідомості, спрямованого на подолання конфлікту людини зі самою собою [Киселев, 2002, с. 182].

Отже, з філософсько-антропологічних позицій поняття відчуження і самовідчуження перебувають у тісному взаємозв'язку. Відчуження розуміють як відсутність зв'язків між індивідами, народами, соціальними чи іншими групами, що обумовлено як об'єктивними соціально-економічними причинами, так і «життєвою установкою» самих людей. Під впливом відчуження індивід заглиблюється у самовідчуження, яке проявляється у внутрішньоособистісному конфлікті, нездатності людини усвідомлювати своє буття, знеособленні особистості, загального відособлення людини від світу, у якому вона живе.

1.1.2. Самовідчуження як соціально-суспільна проблема. Упродовж XIX-XX століть посилення драматичних і трагічних факторів історичного процесу пожвавило масштаби і силу відчуження і самовідчуження людини в історії людства. Специфічною рисою даного періоду є те, що оскільки більшість теоретичних досліджень феномену відчуження велася паралельно, то доцільним є застосування логічного, а не хронологічного підходу до аналізу подальшої еволюції поняття.

З виникненням і розвитком капіталізму феномен відчуження набуває вираженого політико-соціального змісту, оскільки саме людина розуміється як суб'єкт діяльності. Так, Т. Гоббс розглядав державу як групу людей, пов'язаних в одну тотальну особистість; відповідно, проблема відчуження у нього тісно перепліталася із особистісною проблематикою. Згідно з філософом, соціальні інститути (такі, як держава, релігія, мистецтво)

відділяються від людей як своїх творців і панують над ними. У підсумку, людина опиняється поневоленою організмом, який сама ж і створила [Гоббс, 1991]. Проте Т. Гоббс не надає цьому процесу негативного відтінку, оскільки відчуження деяких прав на користь держави, за ним, є благом, тому що ці права обмінюються на безпеку.

На відміну від Т. Гоббса, для Ж.-Ж. Руссо поняття «відчуження» містило окрім правового, і соціальний зміст як акт передачі й продажу стосовно прав людини чи речей [Руссо, 1998; Bertram, 2003]. У поглядах Ж.-Ж. Руссо переважає чітко виражене негативне ставлення до відчуження, оскільки автор дотримувався гіпотези про природний стан суспільства, якому він протиставляв сучасну йому соціальну дійсність, яку характеризував як відчужену [Zimmer, 1990, с. 697]. Вчений переконаний, що відчуження соціальних відносин спотворює людину, роздвоює її існування. Філософ виокремлює два типи відчуження особистості: *самовідчуження*, яке виникає у результаті конфлікту людини зі самою собою, і *відчуження особистості*, обумовлене її протиріччями із суспільством та його інститутами [Руссо, 2001].

Дослідження політичного відчуження К. Гельвецієм, як стверджує Н. Кочан, велися на загальному тлі соціального відчуження, відчужуючої діяльності людей за умови переслідування ними своїх власних інтересів. Згідно з ученим, уявлення людей про джерела своєї користі є ілюзорними, оскільки люди не розуміють, що, переслідуючи свої цілі, вони наносять шкоду як собі, так і суспільству. Одним із мотивів відчуження, на думку К. Гельвеція, є вихід з-під контролю людей їх власної діяльності й ворожість їм її результатів [Кочан, 2011].

Розуміючи відчуження, здебільшого, як проблему об'єктивації абсолютного духу, Г. Гегель був прихильником цілісно-історичного підходу до його опису і стверджував, що першою і найпростішою формою відчуження у громадянському суспільстві, було *юридично-правове відчуження*, яке посилюється по мірі розвитку цивілізації. Він убачав увесь розвиток людської культури у формі відчуження, у процесі якого відбувається розгортання духу у

відчужених формотвореннях, що реалізовується у значному соціальному діапазоні – від розвитку моралі до життєдіяльності держави [Гегель, 2004; Houlgate, 2005]. Заслуга Г. Гегеля у дослідженні проблеми відчуження полягає у тому, що він розглядав його у контексті об'єктивного історичного розвитку, проте не побачив інших можливостей подолання відчуження, окрім його подолання у свідомості особистості.

У соціальній філософії К. Маркса відчуження має соціально-економічне походження і пов'язане з капіталістичним способом виробництва. Згідно з ученим, «виконання праці, її втілення у дійсність зумовлює виключення робітника із цієї дійсності, а опредметнення виступає втратою предмета і поневолення предметом, освоєння предмета – як *відчуження*, як *самовідчуження...*» [Маркс и Энгельс, 1956, с. 563]. Розрив між людиною і її працею К. Маркс пояснює тим, що праця виступає не лише як самоціль, а також і як засіб для задоволення інших потреб. Родова сутність людської трудової діяльності полягає у тому, що вона є свідомою і, відповідно, вільною. Праця є родовим життям людини, тому відчужена праця перетворює сутність людини у засіб для підтримки існування, будучи, таким чином, самовідчуженням (чи, точніше, «відчуженням від самого себе») [Латипов, 2011, с. 16].

Важливу роль для розуміння відчуження, за К. Марксом, відіграє також поняття приватної власності. «З одного боку, вона є продуктом самовідчуженої праці, а з іншого, засобом її самовідчуження, реалізацією цього самовідчуження» [Маркс и Энгельс, 1956, с. 569].

Наслідками впливу капіталістичної, відчуженої праці на людину є її подальше відчуження не лише від праці й самої себе, але й від предметного світу, від інших людей, фрагментація життя. К. Маркс окреслив такі прояви відчуження:

1) відчуження людини від процесу і продукту праці (суб'єктивна невдоволеність; відчуття вимушеності діяльності; інструментальний характер діяльності замість творчого);

2) відчуження людини від родової сутності (нездатність сприймати людський смисл предметів культури, «сліпота» до цінностей);

3) відчуження людини від предметного світу (приватна власність стає предметом власності, а не дійсного присвоєння);

4) фрагментація життя (життя людини в його різних сферах не має єдиної спрямованості і переживається нею як розірване, чуже);

5) відчуження людини від людини (дегуманізація відносин, за яких інша людина стає засобом, а не ціллю) [Степанов, 2016, с. 107].

Найбільш об'ємний аналіз феномену відчуження здійснив видатний німецько-американський філософ Е. Фромм. При вивченні значення свободи для сучасної людини він визначав відчуження суб'єктивним феноменом, витoki якого сягають старозавітного уявлення про ідолопоклонство, за якого людина ставить себе у залежність від певної зовнішньої сили (Бог, ідол, кохана людина, політичний лідер чи держава), яку вона наділяє своєю життєвою субстанцією, активністю [Фромм, 2005, с. 147]. Філософ дійшов висновку, що життя людини і суспільства зазнало доволі істотних змін у результаті переходу людства від середньовічного суспільства до сучасного, а важливим результатом цього переходу стало зростання відчуження і самовідчуження, унаслідок чого посилилася індивідуальна і соціальна нестабільність у суспільстві. У результаті цього людина і суспільство стали неспроможними керувати тими силами, які самі ж і породили [Фромм, 2006, с. 43–93, 107].

Становлення нового суспільства супроводжувалося набуттям й істотним розвитком особистої свободи, але разом з тим, воно спричинило зростання людської стурбованості, відчуття ізольованості, безпорадності й страху. В результаті, сучасна ситуація, згідно з Е. Фроммом, характеризується тотальним відчуженням, оскільки її істотними ознаками стало відчуження людини від самої себе, а також від інших людей і від суспільства у цілому [Фромм, 2006, с. 43–93, 107].

Досліджуючи процеси відчуження, Е. Фромм дійшов висновку, що відчуження і самовідчуження людей, які призводять до деперсоналізації особистості, породжують не лише неврози, але й цілу низку різноманітних соціальних хвороб, які у сукупності зумовлюють формування хворого суспільства. Філософ намагався віднайти шлях до «здорового суспільства», який полягає у подоланні відчуження [Фромм, 2005]. Загалом, Е. Фромм не оцінював позитивно життєву ситуацію людини у сучасному суспільстві тотальної відмови і посиленого занепаду здорових ціннісних орієнтирів.

Ф. Ніцше, який був одним із перших критиків суспільства кінця XIX століття, характеризував його у контексті проблеми людини і відчуження. Він розглядав відчуження людини у суспільстві, критикуючи християнську мораль, у якій, на його думку, виражається інстинкт заперечення життя, відраза від волі до буття. Згідно з Ф. Ніцше, подолання відчуження можливе лише у випадку переоцінки усіх цінностей і дорівнює ліквідації моралі взагалі: «необхідно знищити мораль, щоб звільнити життя» [Ніцше, 2003, с. 844]. Відповідно, філософ убачав подолання відчуження у формуванні сильної особистості – надлюдини.

До початку XX століття напрацьовано новий підхід до розуміння й інтерпретації феномену відчуження. Одним із засновників цієї традиції був іспанський філософ Х. Ортега-і-Гассет, який змалював вражаючу картину відчужено-скупченого життя людей і вбачав у європейському суспільстві небезпечні тенденції «масовості», перетворення людської особистості у знеособленого індивіда, чиє світовідчуття визначається із-зовні. Він констатував панування «людини мас» і попереджав про такі небезпеки, як невинуватне втручання держави у всі сфери життя людей і прагнення «масової людини» нацькувати політичну машину на придушення творчої меншості. Філософ уважав, що за умов збереження поточних тенденцій життя людини буде примусово підпорядковане державі, що неминуче завершиться катастрофою, крахом культури і цивілізації [Ортега-и-Гассетт, 2002а; Ортега-и-Гассетт, 2002б].

На думку німецько-американського філософа Г. Маркузе, основною передумовою відчуження людини стало раціональне оволодіння природою, мотивацією до чого було протиставлення людиною самої себе навколишній дійсності як надприродного начала із насильницькою метою [Marcuse, 2005]. Саме на цій основі міжлюдські й соціальні стосунки набули експлуататорських рис, що і спричинило розпад особистості на «Я» і «не-Я». Перетворення енергії пристрасті у суспільно корисну енергію праці призвело до такого відчуження і деформації людини, що навіть саме життя стало оцінюватися у відповідності з принципом відмови від насолоди, спокою і задоволення як цілей життя і підпорядкуванню життя виробничому процесу [Маркузе, 2002, с. 255–384].

Згідно з філософом, основним типом людини у сучасному суспільстві стає «одновимірна людина», поглинута споживацькою спрямованістю [Маркузе, 2002, с. 255–384]. «Одновимірність», у розумінні Г. Маркузе, – це синонім відчуженості, уречевленості, зведення якого-небудь об'єкта лише до однієї з його характеристик, яка є найбільш зручною для маніпулюванням цим об'єктом. Оскільки одновимірна людина є невід'ємною частиною сучасного світу, зміни є можливими лише за умови змін у глибинних суспільних зв'язках [Зацепина, 2006, с. 59].

Проблема відчуження людини стала однією із провідних тем у філософії ХХ століття у вченні «неомарксизму», представники якого проводили дослідження відчуження, що проявляється у різноманітних життєвих відносинах суб'єкта зі світом, коли він стає спустошеним, знехтуваним, відстороненим від власності, влади та інших індивідів, цінності та норми яких вважаються ними протилежними її інтересам (від несхожості до неприйняття і ворожості) [Зацепина, 2006, с. 60]. Джерело такого відчуження убачали не у соціально-економічних умовах, як це було у К. Маркса, а у самій людині.

Отже, дослідники феномену відчуження як соціально-суспільної проблеми головною формою відчуження вважали політико-правове відчуження і державу як результат даного феномену та були переконані в

історичному породженні відчуження, оскільки виникнення держави було результатом угоди між людьми. Суть відчуження у них полягала у відокремленні від людини процесу і результатів її власної діяльності, що, згідно з К. Марксом, можна охарактеризувати як втрату відчутного зв'язку індивіда з працею, що, врешті, призводить до самовідчуження і загальної відчуженості людини від світу, у якому вона живе.

1.2. Концепція самовідчуження у науково-фантастичній прозі XX-XXI століть: біоетичний аспект

В останні десятиліття XX століття відбувся бурхливий розвиток нової сфери знань – біоетики, яка охоплює проблематику взаємодії науки і моралі, зумовлену загальною кризою культури, спричиненою тим, що ейфорія науково-технічного поступу породила споживацьку і руйнівну цивілізацію [Кисельов, 2001, с. 17]. Відповідно, як стверджує нідерландський теоретик культури Й. Гейзінга, гіпертрофований технічний поступ призвів до виродження культури у світовому масштабі [Гейзінга, 1994, с. 217].

Витоки біоетики можна простежити ще від етичних тлумачень давньогрецького мислителя Гіппократа, з іменем якого пов'язане виникнення клятви, тобто урочистої обіцянки перед богами і людьми берегти і зміцнювати життя. Етика Гіппократа полягає у пріоритеті життя, здоров'я, блага хворого, служіння йому. Перелічені цінності й сьогодні не втратили актуальності, саме тому завданням біоетики повинно стати повернення до витоків, тобто до ідей і переконань Гіппократа [Ліщинська, 2005, с. 152].

Концептуальна модель «глобальної біоетики» американського біохіміка та онколога В. Р. Поттера розглядає біоетику як дисципліну, яка поєднує в собі біологічні знання (*bio* символізує біологічні знання у науках про живі системи) із пізнанням системи людських цінностей (*ethics*) [Potter, 1970] із урахуванням довгострокових наслідків науково-технічного прогресу, особливо у сфері біомедичних технологій та екології [Поттер, 2002, с. 5]. На

думку В. Р. Поттера, розрив між природничою (*biological facts*) та гуманітарною (*ethical values*) сферами знань становив небезпеку для людства і самого існування життя на Землі [Potter, 1970], тому «прийнятне виживання – це виживання на рівні, який відповідає інтелектуальному та культурному потенціалу людської цивілізації, яка відчуває свій нерозривний зв'язок з навколишнім світом, з природою» [Пустовіт, 2009, с. 22].

На думку дослідників, термін «біоетика» був уведений у наукове середовище американським лікарем-ембріологом А. Геллегерсом, який вважав, що така галузь науки здатна поєднати медичну, філософську та етичну сфери [Reich, 1995]. Світоглядні засади біоетики ґрунтуються на основоположних людських цінностях, таких, як гуманізм, любов до життя, визнання життя найвищою цінністю, які опираються на тисячолітній багаж філософських і релігійних традицій світових культур, віднесених на другий план розвитком індустрії й науки.

На сучасному етапі дослідники біоетики розглядають її як «міждисциплінарну галузь знання та людської практики, метою якої є збереження та розвиток життя за допомогою етичних механізмів і принципів» [Пустовіт, 2009, с. 16–17]; «міждисциплінарне знання, яке виявляє закономірності, спільні для природничих і гуманітарних наук, що сприяє розробці більш цілісної наукової картини світу» [Михайлюк, 2016, с. 116]; «особливий евристичний світогляд, зумовлений певним історичним етапом розвитку культури, коли розуміння феномену життя набуває нової перспективи» [Кулініченко, 2000, с. 38].

Американські вчені Т. Бочамп і Дж. Чайлдрес запоронували основні етичні принципи біоетики: автономії (побудований на принципі поваги до особистості), благодіяння (базується на принципі рівності) і нелиходійства (передбачає уникнення нанесення шкоди особі), справедливості (орієнтується на справедливий розподіл послуг і ресурсів) [Beauchamp & Childress, 2012]. «Наведені етичні принципи, згідно з міркуваннями дослідників, становлять систему, елементи якої ієрархічно організовані, збалансовані, логічно не

суперечливі. Тому їхнє застосування повинно враховувати взаємодію. Особливість біоетики саме в тому, що її принципи діють системно, як смислова та логічна цілісність» [Ліщинська, 2005, с. 155].

Професор Р. Віч серед основних принципів біоетики називає добродійність, автономію особистості, чесність, справедливість. Разом з тим, він також апелює до загальних етико-філософських категорій відвертості та природних прав людини [Veatch, 2011].

Біоетика інтегрує у собі елементи класичної етики та новітні технології у галузі медицини, біології, екології, генної інженерії тощо. Погоджуємося з точкою зору М. Кисельова про те, що інтенсивний розвиток новітніх біомедичних технологій зумовлює їхній значний вплив на людський організм, природу, породжує надскладні етичні колізії [Кисельов, 2001, с. 18].

Дослідження біоетичних проблем можна розглядати з двох аспектів. Так, згідно з першим, під біоетикою розуміють притаманну людині вроджену схильність уважати певний спосіб дій справедливим, а інший – несправедливим. До певної міри, тут йдеться про дослідження біологічних засад кваліфікування дій як втілення добра чи зла. З іншої точки зору, біоетика – це сукупність правил, дозволів і заборон, що визначають межі та міру втручання людської конструкторської діяльності у реальність живих організмів, у тому числі, й природи людини. Отже, згідно з даним аспектом, біоетика покликана визначити, що є моральним або аморальним стосовно живого, і загалом життя [Перова, 2002].

У сучасних умовах гуманістичної парадигми біоетика покликана забезпечувати вирішення суперечностей між антропоцентризмом «старого» світогляду, за якого людина вважалася виключним центром світобудови, і новим, «неантропоцентричним» підходом, за якого перевага надається життю і живому в усіх його проявах. Таким чином, з одного боку, біоетика стає глобальною біоетикою (В. Поттер), а з іншого – основою сучасної гуманології (Г. Тульчинський), тим самим, розширюючи поняття людського і людяності [Мишаткина, Яскевич, Денисов и др., 2007, с. 3–4].

До проблемної сфери охоплення біоетики входять моральні, філософські та правові компоненти; у ній взаємодіють різноманітні види системи цінностей: *біологічні* (фізичне існування, здоров'я, свобода від болю тощо), *соціальні* (рівні можливості, отримання усіх видів медичних послуг та ін.), *екологічні* (усвідомлення самоцінності природи, її унікальності, коеволюції), *особистісні* (безпека, самоповага тощо) [Яскевич, 2007, с. 55].

Сучасні дослідники усе частіше розглядають біоетику в широкому сенсі як певний філософсько-етичний світогляд, а у вузькому значенні у рамках біоетики аналізується низка біологічних і медичних етичних проблем. Зокрема, серед біоетичних проблем (структурних елементів біоетики) виокремлюють евтаназію, трансплантацію, здійснення біомедичних експериментів на людині, штучне запліднення, аборт, клонування, генну інженерію, екологічну етику та ін. [Ліщинська, 2005, с. 150–151].

Згідно із найновішим науковим підходом, біоетика трактується як особливий евристичний світогляд, зумовлений певним історичним етапом розвитку культури, коли розуміння феномену життя набуває нової перспективи з точки зору моралі. До сфери морального введено не лише взаємини між людьми, а й ставлення до рослин, тварин, довкілля, своєї чуттєвості, тілесності, духовності. Відповідно, предметом біоетики можна вважати сферу динамічних зв'язків «наука – людина – природа» [Кулініченко, 2000, с. 38].

З філософської точки зору, дослідження біологічних основ моральних феноменів, того, що стосується людини, людської культури та цінностей, знаходяться у центрі уваги філософів та пов'язані з досягненням сучасної генетики. Ключовою проблемою генного втручання є складний *вибір* між двома взаємовиключними можливостями збереження життя: біологічного покращення людського генофонду, за якого унаслідок намагань фізичного удосконалення людини можуть виникнути зміни, які призведуть до протилежного ефекту; «невтручання» або збереження людської особистості, коли відмова від необхідного корегування біологічної сторони людини може

привести до погіршення фізичного та морального стану особистості та непоправних змін у людському організмі. Вибір між двома варіантами – це порівняння ціннісних орієнтацій [Перова, 2002, с. 47].

З біоетичної точки зору, плюралістична орієнтація наукового мислення відкриває великі можливості для втілення біоконструкторських задумів у життя. З іншого боку, такий плюралізм може привести до зростаючого відчуження одного суб'єкта від іншого у той час, як глобальна необхідність вимагає об'єднання суспільства у будь-який позитивний спосіб. У сенсі біоетики, таке об'єднання є способом виживання людини як біологічної істоти і вищою метою людського розуму, пов'язаними з миром і злагодою як найважливішими ціннісними орієнтаціями людей [Перова, 2002].

Ключовою проблемою біоетики є пошук способів розв'язання проблеми, до якої межі можливо проводити дослідження на людині та застосовувати усі отримані результати. Найбільш раціональним та узгодженим методом наближення до досконалості у даному питанні може бути розроблення і встановлення певного переліку норм чи правил, яких необхідно дотримуватися для досягнення поставленої мети. Проте, виходячи з аналізу поточної реальності біотехнічних наукових досліджень, можна побачити розбіжність між доцільним (подальші розробки новітніх технологій) та ціннісно-орієнтованим (чи варті новітні наукові розробки бути впровадженими) [Перова, 2002] підходами. Задля появи гармонії логічних міркувань і моральних орієнтацій необхідно обґрунтувати потребу в подальшому застосуванні новітніх біотехнологій. Іншими словами, потрібно надати їм наукового статусу і, водночас, визначити вихідні моральні принципи.

Стрімке зростання популярності дослідження проблематики біоетики у сучасному науковому дискурсі стимулює концентрацію зусиль вчених (зокрема, біологів, медиків, філософів, теологів, правознавців, соціологів і, звичайно ж, лінгвістів) на формуванні та розширенні понятійно-категоріального апарату біоетики, її власної «мови зі спеціальною метою»,

специфіка якої пов'язана зі специфікою самої галузі знання, з рівнем розвитку цього знання та його важливістю для відповідного соціуму [Новодранова, 2013]. На сучасному етапі розвитку дослідницьких студій «біологічна етика стає важливим компонентом етико-духовних підвалин людської цивілізації» [Кисельов, 2001, с. 21], оскільки її світоглядні основи ґрунтуються на засадничих людських цінностях, таких, як гуманізм, любов до життя, визнання життя найвищою цінністю тощо, проте результатом усе більшого поширення біотехнологій є зростаюче відчуження однієї особистості від іншої [Перова, 2002].

На нашу думку, феномен відчуження і самовідчуження отримав найбільш яскраве вираження саме у контексті науково-фантастичної літератури [Blackford, 2017; Gaukroger, 2006; Gunn, 2006; Nichols, Smith, & Miller, 2009; Schneider, 2009], яка має давнє коріння. Ще у часи Античності сформувався умовний поділ літератури на реалістичну і фантастичну, а приклади наукової фантастики можна знайти у Середньовічній літературі, хоча до кінця 1800-х років їй не приділяли належної уваги [Science Fiction: Definition and Examples]. Перші прояви наукової фантастики знаходимо у народних міфах, легендах, казках, лицарських та готичних романах, а також у творчості Ф. Рабле, Ф. Бекона, Дж. Свіфта, Вольтера, М. Шеллі, Е. По та інших письменників [Літературознавча енциклопедія, 2007, с. 106]. Елементи наукової фантастики також можна зустріти у творах Т. Мора, Й. Кеплера, Дж. Свіфта, хоча значна частина дослідників переконані, що формування наукової фантастики бере початок від роману М. Шеллі «Франкенштейн, або Сучасний Прометей» (1818 р.) [Шкуров, 2013, с. 355], «однак більшість дослідників пов'язує її виникнення з іменами Ж. Верна та Г. Веллса» [Літературознавча енциклопедія, 2007, с. 106].

У 1830 році Ш. Нодьє обстоював самостійність фантастичного напрямку літератури, до попередників якого він відносив Гомера, Вергілія, Данте та інших, тим самим намагаючись продемонструвати літературну традицію. Ш. Нодьє підтверджував перевагу літератури, яка базується на вигадці, над

літературою наслідування (*imitation*), проте специфікою фантастики вчений уважав лише дослідження проблем фантазії та особливостей уяви поета [Nodier, 1882, p. 2].

За твердженням шведського письменника-фантаста С. Лундвалла, першим, хто вжив термін «наукова фантастика» у 1851 році, був англійський есеїст В. Вілсон [Lundwall, 1978], якого ще називають «творцем наукової фантастики» [Bleiler, 2011]. У своїй праці “A Little Ernest Book Upon a Great Old Subject” автор запевняв, що опис наукових досягнень у художніх творах захоплюватиме читача і надасть останнім правдивості [Wilson, 2010], хоча така література буде відрізнятися за змістом, підходами і цілями [Timmerman, 1983].

У науковому дискурсі термін «наукова фантастика» запропоновано фізиком, математиком і астрономом Я. Перельманом у 1914 році під час характеристики додаткового розділу до роману Ж. Верна «3 гармати на місяць», який він назвав «науково-фантастичним», відштовхуючись від того, що Ж. Верн уважав свої романи науковими, а Г. Веллс – свої твори фантастичними [Термин «научно-фантастический» придумал Яков Перельман].

Термін «science fiction» (спочатку як «scientifiction», поєднання слів «science» і «fiction») у 1920-х роках уперше на сторінках власного журналу «Наука і винахід» застосував Х. Гернсбек, американський винахідник, письменник і видавець, засновник першого у світі журналу наукової фантастики «Amazing Stories» [Sterling, n.d.; Літературознавча енциклопедія, 2007]. На думку Х. Гернсбека, одним з основних завдань наукової фантастики є задоволення потреби людини у знанні та спонукання до науково-технічної творчості. Саме інженера він розглядав як центральну постать сучасності та вважав головною дійовою особою майбутніх змін в Америці. Щодо композиції творів науково-фантастичного спрямування письменник уважав за необхідне послуговуватися своєрідною формулою «75% літератури і 25% науки» [Літературознавча енциклопедія, 2007, с. 106], і тому друкував

наукову фантастику тільки науково-популярного, прогностичного характеру. З точки зору письменників-фантастів, наукова фантастика повинна, перш за все, зачіпати майбутнє; вона існує для того, щоб у формі оповідань передбачати прийдешні чудеса прогресу [Blackford, 2017; Schneider, 2009].

Багато дослідників вважають саме Х. Гернсбека творцем наукової фантастики, а ХХ століття – «золотим віком (“golden age”)» [Sterling, n.d.], «століттям наукової фантастики. <...> Події у книгах наукової фантастики цього періоду часто відбуваються в майбутньому, а їх герої мають справу з новітніми відкриттями, винаходами, незвіданими явищами» [Ковтун, 2014, с. 176]. Основну мету письменники-фантастики вбачали у пропаганді науки і техніки у творах про дивовижні відкриття і надзвичайні подорожі у часі й просторі, а також історії про дивні фізичні явища та утопічні фантазії.

Труднощів у дослідженні наукової фантастики додає те, що межі даного поняття не є чітко визначеними й до сьогодні: її вважають жанром, різновидом, галуззю, жанрово-видовою формою, видом чи типом літератури тощо. Усі вищезазначені терміни, по суті, відображають широке і вузьке розуміння наукової фантастики. У праці «Бесіди про наукову фантастику» зазначається, що якщо «фантастика – це література, де істотну роль грає незвичайне, неіснуюче, невідоме, явно придумане», то наукова фантастика – «це така сфера, де незвичайне створюється матеріальними силами – природою або людиною за допомогою науки і техніки» [Гуревич, 1983].

Наукову фантастику трактують як: «літературний жанр чи словесний конструкт, необхідними і достатніми умовами якого є присутність і взаємодія відчуження та пізнання, а основний прийом якого – це оригінальна система поглядів, що є альтернативною авторському емпіричному оточенню» [Suvín, 1988, с. 37]; «епічні твори, в яких висвітлюється науково-технічний потенціал, реалізується уявлення письменника про віддалене майбутнє цивілізації, роль кіберів, контакти з позаземними цивілізаціями тощо» [Літературознавча енциклопедія, 2007, с. 106]; форма художньої літератури, в якій описується вплив фактів реальної чи уявної науки на суспільство або

особистості [Sterling, n.d.], літератури про когнітивне відсторонення, <...> літературний жанр, необхідними й достатніми умовами якого є наявність та взаємодія відсторонення і когніції (пізнання), та основний виражальний засіб якого складає образна (уявна) структура, альтернативна емпіричному середовищу автора [Suvin, цит. за Science fiction quotations, 2005, с. 330].

У «Літературній енциклопедії термінів і понять» наукова фантастика тлумачиться як вид фантастичної літератури, заснований на припущенні, що має раціональний характер, у якій за допомогою законів наукових винаходів, технічних винаходів або природи у рамках твору моделюється щось надзвичайне або надприродне, що не суперечить природничо-науковим поглядам того часу [Николюкин, 2003, с. 621–622].

«Короткий енциклопедичний довідник» подає таке визначення наукової фантастики: це література образного вираження наукових, соціальних, естетичних гіпотез і гіпотетичної ситуації щодо минулого, сьогодення і майбутнього (стосовно різноманітних питань, які стосуються людини і суспільства), які можна логічно проектувати відповідно до явищ сучасності або сучасного світосприйняття, імовірних або допустимих у рамках мистецького експерименту, яким є твір. Особливість творів наукової фантастики полягає у тому, що у них розповідається, як правило, про те, що ще не існує в реальній дійсності, але не суперечить, у принципі, законам її розвитку або може виникнути при збігу тих чи інших обставин. Наукову фантастику робить те, що певні її допущення або припущення побудовані на основі логічних висновків, або з явищ сучасності, або із суми маловідомих фактів про минуле, які одержують у рамках художньої моделі ймовірнісні ознаки [Осипов, 1999, с. 166–167].

Відштовхуючись від принципу модальності, під яким розуміється відношення до дійсності, українська дослідниця С. Олійник у науково-фантастичній літературі виокремлює фентезі, у якому розповідається про абсолютно неможливе у реальності, й раціональну фантастику, що охоплює ймовірне у реальності за певних обставин. Згідно з нею, жанровими

різновидами раціональної фантастики є наукова (прикладна) раціональна фантастика, а також соціально-психологічна раціональна фантастика, утопія, антиутопія, кіберпанк, постапокаліптика тощо [Олійник, 2009].

Цей же принцип модальності використовує і О. Стужук, вважаючи, що метажанр фантастики містить у собі «мегажанр (фантастичний жанр, наукова фантастика, фентезі), як площину реалізації модальності» [Стужук, 2012, с. 64]. Таким чином, вона відносить наукову фантастику до категорії мегажанру.

Жанри наукової фантастики можна розглядати як онтологічні, у яких людина співвідноситься не стільки із життям суспільства, скільки із космічним началом, універсальними законами світопорядку і вищими силами буття [Хализев, 2002, с. 323]. На нашу думку, саме таке співвіднесення людини і Всесвіту і є однією із сутнісних характеристик наукової фантастики.

У науковій фантастиці дія може відбуватися у майбутньому, у космосі, в іншому світі, або ж в іншому всесвіті чи вимірі. До основних характерних рис наукової фантастики можна віднести такі:

- *присутність прибульців* (чужоземців), що можна вважати ключовою рисою даного напрямку, оскільки події можуть розгортатися навколо прибуття пришельців на Землю, зустрічей людей з ними під час космічних подорожей чи досліджень або в інших варіаціях. В одних творах пришельці зображені як мирні істоти, тоді як в інших вони виступають ворогами усього людства;

- *подорожі у космосі* – доволі традиційний атрибут наукової фантастики, оскільки люди завжди хотіли дізнатися, чи вони є самотніми у всесвіті, або ж що може трапитися у випадку зустрічі людей з іншими формами життя;

- *подорожі у часі*, що виходять з можливостей сучасних технологій, які базуються на наукових досягненнях. У науковій фантастиці подорожі у часі є доволі поширеною проблематикою, оскільки за допомогою новітніх технологій людина може зазирнути у майбутнє або змінити події у минулому;

- *футуристичне місце дії чи альтернативна історія* – більшість науково-фантастичних творів присвячено подорожам у майбутнє чи минуле, дуже мало з них базуються на подіях сучасності;

- *технології, що постійно розвиваються* – ранні твори науково-фантастичного змісту були присвячені технологіям, які на той час вважалися недосяжними, тому, відповідно, більшість вигадливих механізмів та технологій сучасних фантастів у майбутньому можуть стати реальністю;

- *прикладі дистопії*, яка, в основному, використовується для дослідження поточних соціальних проблем та має незначне відношення до науки, хіба що дистопійна фантастика вивчає неналежне використання технологій;

- *дослідження актуальних суспільних чи культурних проблем*: від класової боротьби до шкідливого використання технологій, які отримують втілення у науковій фантастиці. Традиційні соціальні проблеми охоплюють: світ, зруйнований війною; світ, зруйнований перевикористанням ресурсів; світ, у якому уряд усе контролює; світ, у якому генетичні експерименти зайшли занадто далеко [Characteristics of fantasy and futuristic fiction].

Звідси, у науковій фантастиці автор не наслідує об'єкти художньої дійсності, а моделює їх. Також важливу роль відіграють наукові та квазінаукові елементи. У контексті побудови науково-фантастичного твору відбувається певного роду зміщення акцентів: вигадка, відірвана від реальності, починає відігравати структуротвірну роль, витісняючи елементи реальності у творі. При цьому, вигадка, зазвичай, не відіграє суто естетично-формальної ролі, а стає провідним механізмом втілення і висвітлення авторських задумів та ідей [Шкуров, 2013, с. 358]. Науково-фантастичному дискурсу притаманні такі риси та особливості: установка часу в майбутньому, в альтернативному всесвіті або в історичному минулому; просторовий контекст, сцени в космічному просторі, в інших світах, або на поверхні Землі, інші всесвіти чи паралельні реальності; символи, які включають у себе інопланетян, мутантів, андроїдів чи людиноподібних роботів; футуристичні

технології, такі як телепортація машин, комп'ютерів чи гуманоїдів; наукові принципи, які є новими або які суперечать прийнятним законам природи (подорожі в часі, кротові нори, надсвітлова швидкість); нові чи різні політичні й соціальні системи (антиутопія, постдефіцит, постапокаліпсис); паранормальні здібності, такі як контроль розуму, телепатія, телекінез, телепортація тощо [Ковтун, 2014, с. 176–177].

Наукову фантастику зазвичай поділяють на «тверду» (“hard”) і «м'яку» (“soft”). У літературних творах «твердої» наукової фантастики письменники чітко дотримуються наукових фактів і принципів й зосереджуються на природничих науках, таких, як фізика, астрономія, хімія, астрофізика та інші. «М'яка» наукова фантастика характеризується зосередженням уваги на суспільних науках, зокрема, антропології, соціології, психології, політиці – іншими словами, науках, які охоплюють поведінку людини, тобто тих можливих наукових наслідках, які стають результатом людської поведінки. «М'яка» науково-фантастична література висвітлює моральні, етичні, естетичні цінності та психоемоційний стан людини, які вступають у суперечність зі стрімким прогресом новітніх технологій, що поєднує її з біоетикою [The Encyclopedia of Science Fiction, 1993].

Біоетичний аспект АНФП полягає у з'ясування моральних гарантій, які визначають загальнолюдські цінності у контексті поширення біотехнологій у людському біологічному організмі. Матеріалом нашого дослідження обрано науково-фантастичні твори, «побудовані навколо людей, їх проблем і рішень, яких би не існувало без наукового змісту» [Sturgeon, цит. за Science fiction quotations, 2005, с. 326], об'єднані темою втручання у людський організм, а саме клонуванням, що є однією із складних і чутливих проблем сучасності, оскільки вона стосується первинних етичних засад існування людини як соціальної істоти, моральних норм, самодостатності особистості.

1.3. Концепт САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION у контексті когнітивної лінгвістики

1.3.1. Концепт як базове поняття когнітивної лінгвістики.

Лінгвістичні дослідження сучасності охоплюють мовне втілення знань та мисленнєвої діяльності індивіда крізь призму парадигми антропоцентризму, що є основою когнітивної лінгвістики [Nerlich & Clarke, 2007], фокус уваги якої спрямовано на вихід за межі системи мови та занурення у природу когнітивних процесів [Гошилик, 2018]. Усі пізнавальні процеси людини пов'язані з мовою, що впливає на розуміння її ролі у когнітивній лінгвістиці [Geeraerts, 2006; Kövecses, 2005a], яку трактують як «мовознавчий напрям, в якому функціонування мови розглядається як різновид когнітивної (пізнавальної) діяльності, а когнітивні механізми та структури людської свідомості досліджуються через мовні явища» [Кочерган, 2010, с. 425; Sinha, 2007].

З. Д. Попова та Й. А. Стернін констатують, що когнітивна лінгвістика досліджує ментальні процеси, які відбуваються під час сприйняття, осмислення і, відповідно, пізнання свідомістю дійсності, а також види і форми її ментальних репрезентацій [Попова и Стернин, 2010, с. 12]. У трактуванні О. О. Селіванової, «когнітивна лінгвістика – це галузь мовознавства, яка вивчає мову як засіб отримання, зберігання, обробки, переробки й використання знань, спрямована на дослідження способів концептуалізації й категоризації певною мовою світу дійсності та внутрішнього рефлексивного досвіду» [Селіванова, 2008, с. 365].

У когнітивній лінгвістиці мову розуміють «не лише як систему знаків, а як мовно-розумову діяльність, як мовну свідомість» [Єрмоленко, 2005; Croft & Cruse, 2004; Fauconnier, 2003], адже ще В. Гумбольдт вважав, що «мова – це світ, що лежить між світом зовнішніх явищ і внутрішнім світом людини» [Гумбольдт, 1985], а його послідовник О. О. Потебня розглядав мову як «могутній засіб розвитку думки» [Потебня, 1985, с. 64]: «Мова є засіб не

виражати готову думку, а створювати її <...> вона не відображення світоспоглядання, яке склалося, а діяльність, яка його складає» [Потебня, 1985, с. 11).

Оскільки мова розглядається як співвідношення між мовленнєвим й когнітивним контекстами і психологічними структурами людського інтелекту [Nikopova, Boyko & Savina, 2019, с. 90], то головними серед лінгвістичних досліджень у когнітивній лінгвістиці вважаються дослідження мови у тісному зв'язку з усіма пізнавальними процесами, які відбуваються у свідомості людини [Wierzbicka, 2006]. Терміном, що слугує поясненню усіх ментальних процесів у нашій свідомості й тієї інформаційної структури, що відображає знання і досвід людини, когнітивна лінгвістика визначає концепт, який, «безумовно, являє собою, перш за все, гносеологічне, евристичне утворення – ментафакт» [Красных, 2003б, с. 155].

Наукове осмислення концептів демонструє трактування його природи, особливості його виникнення та функціонування. При цьому дослідники акцентують увагу на формі існування концептів: «Концепти відображають зміст отриманих знань, досвіду, результатів усієї діяльності людини і результати пізнання нею навколишнього світу у вигляді певних одиниць, «квантів» знання» [Болдырев, 2001, с. 23–24]. З. Д. Попова та Й. А. Стернін розширюють таке уявлення про концепт твердженням про їх появу в результаті діяльності людини, пізнання і освоєння нею навколишньої дійсності та визначають його як «глобальну мисленнєву одиницю, що являє собою квант структурованого знання, <...> ідеальну сутність, яка формується у свідомості людини із її безпосередніх операцій з предметами, з її предметної діяльності, з мисленнєвих операцій людини з іншими, уже існуючими у її свідомості концептами, – такі операції можуть привести до появи нових концептів» [Попова и Стернин, 2002, с. 48].

Когнітивний статус концептів виявляється в їхній можливості формувати й зберігати знання про світ, відображати результати людської діяльності та пізнання навколишньої дійсності, формуючи певні інформаційні

одиниці, які відбивають досвід і знання людини. Мова при цьому постає як засіб формування концептів у свідомості людини. Для ефективного формування концепту, для його повноти однієї мови недостатньо, необхідне залучення чуттєвого досвіду, наочність, предметна діяльність. Завдяки такому поєднанню свідомості, сприймання, діяльності складається повноцінний концепт [Barsalou, 2008]. Таке трактування концептів доповнюється спостереженнями О. О. Селіванової, яка наголошує на активній ролі свідомості, психіки у процесі формування і оперування концептами: «Концепт кваліфікується нами як інформаційна структура свідомості, різносубстратна, певним чином організована одиниця пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості й позасвідомого» [Селиванова, 2000, с. 112].

Наукова дискусія сьогодні триває навколо визначення концепту. У рамках лінгвокогнітивного підходу, дослідники вважають, що концепт узагальнює і моделює пізнавальну діяльність людини, і визначають його як ментальне утворення у свідомості людини. З. Д. Попова та Й. А. Стернін виначають концепт як дискретне ментальне утворення, що є результатом пізнавальної (когнітивної) діяльності особистості [Попова и Стернин, 2010, с. 34].

Одним із критеріїв виокремлення концепту серед низки інших ментальних одиниць убачають абстрактний характер відповідних знань, хоча концепт «володіє емотивністю, конотаціями, аксіологічністю та має ім'я» [Алефиренко, 2003а; Алефиренко, 2003б; Карасик, 2004]. На абстрактності концепту наголошує і В. В. Красних, однак вважає, що концепт «може відкривати цілий ряд одиниць, під «маскою» яких він може проявлятися і у яких він може реалізовуватися» [Красных, 2003а, с. 196].

О. С. Кубрякова та М. М. Болдырев розглядають концепт як зміст поняття в абстрагуванні від конкретно-мовної форми його вираження [Болдырев, 2004; Кубрякова, 2004а]. «Разом з тим, у концепті спостерігається єдність образного і раціонального. <...> Наявність у структурі

концепту трьох складників – понятійного, ціннісного й образного – визначає його зв'язок, по-перше, з мовою, яка його об'єктивує, по-друге, з культурою як національною системою цінностей та ідей, обумовленою історією нації та її духовно-психічним складом, і, по-третє, зі свідомістю людини і її діяльністю. Унаслідок цього концепт характеризується змістовою і структурною багатовимірністю» [Сергеева, 2009, с. 74].

У сучасному мовознавстві у рамках когнітивної лінгвістики «виокремилася нова галузь – лінгвоконцептологія, метою якої став опис концептів і мовних засобів їхньої репрезентації» [Селіванова, 2008]. У лінгвоконцептології мовознавці розглядають концепт як ментальну категорію, і тим самим визнають взаємовідношення мови і мислення, сформульоване в гіпотезі «лінгвістичної відносності» Сепіра-Уорфа, яка твердить, що рідна мова повністю або частково визначає світосприйняття своїх носіїв [Сепир, 1993], оскільки, як вважав ще В. Гумбольдт, «людина думає, відчуває і живе лише в мові» [Гумбольдт, 1985, с. 378], адже «мова і взірці, якими ми мислимо, нерозривно переплетені між собою; вони в певному сенсі становлять одне і те ж» [Сепир, 1993, с. 193]. З таких позицій, концепти мисляться як «поняття життєвої філософії» [Арутюнова, 1993, с. 5], «буденні аналоги світоглядних термінів» [Арутюнова, 1999, с. 617], одиниці повсякденної філософської свідомості, аксіологічно зафарбовані, світоглядно зорієнтовані і призначені «бути індикатором основних людських цінностей» [Красиков, 2003, с. 13].

З точки зору зарубіжних і вітчизняних дослідників у галузі лінгвокультурології (С. Г. Воркачов [Воркачѳв, 2001], В. І. Кононенко [2004], Т. В. Радзієвська [2010], Н. В. Слухай [2002], Ю. С. Степанов [2004], В. М. Телія [Телія, 2002]), уся культура розглядається як сукупність концептів, які є основними елементами культури у колективній свідомості, а саме як «основний осередок культури в ментальному світі людини» [Степанов, 2004: 52], а концепт є ментальним утворенням, що має лінгвокультурну специфіку» [Воркачѳв, 2001, с. 67] і саме він (концепт) є

культурно-ментально-мовною одиницею, яка «лежить у свідомості, детермінується культурою й опредметнюється в мові» [Слышкин, 2004б, с. 9]. При такому розумінні концепту мова відіграє другорядну роль, виступаючи формою вербалізації предметів і явищ культури.

Інша група мовознавців, які постулюють семантичний пріоритет, розуміють концепт як одиницю когнітивної семантики (Р. Джекендофф [Jackendoff, 1996]; Р. Ленекер [Langacker, 1987; Langacker, 1991]; Дж. Лакофф [Lakoff, 1988]; Н. Ф. Алефіренко [Алефиренко, 1996]; Н. Д. Арутюнова [Арутюнова, 1993]; М. М. Болдирев [Болдырев, 2001]; Приходько [2013]). Прихильники такого підходу до вивчення концептів розглядають ряд семантичних особливостей концепту, згенерованих у результаті пізнавальної діяльності людини, оскільки закріплення певного концепту за мовним знаком є основою формування семантичного простору мови [Lakoff, 1990].

М. М. Болдирев наголошує на тому, що одиниці знання представлені у мові у тому форматі, у якому вони використовуються у вербальній комунікації для передачі, отримання й обміну інформацією. Вербальна комунікація вимагає репрезентувати знання про світ власне у мовній формі [Болдырев, 2013, с. 8], адже «когнітивні процеси і структурація знань експлікуються виключно завдяки їхній вербалізації: структура вербальної категоризації, у цілому, відображає структуру реальностей» [Бистров, 2013, с. 158]. М. Ф. Алефіренко констатує, що «семантика мовного знака – головне джерело знань про зміст репрезентованого концепту. Тому дослідницький шлях від семантики мовного знака до змісту відповідного концепту слід вважати істинним» [Алефиренко, 2005б, с. 183].

Аналіз визначень концепту дає можливість стверджувати, що дослідники детермінують його як дискретну, об'ємну в смисловому відношенні одиницю, одиницю мислення або пам'яті [Купіна, 2014, с. 87], яка відтворює соціо-психо-культурну особливість народу та емоційно-оцінні прояви, притаманні конкретній культурі.

Мовознавці, які вивчають концепт у рамках когнітивної лінгвістики, виокремлюють три базові структурні компоненти концепту:

- 1) *образ*, який відсилає абстрактний концепт до матеріального світу;
- 2) *інформаційний зміст*, який включає мінімум когнітивних ознак, що визначають основні найсуттєвіші відмінні риси предмету чи явища, які концептуалізуються;
- 3) *інтерпретаційне поле*, що охоплює когнітивні ознаки, які в тому чи іншому аспекті інтерпретують основний інформаційний зміст концепту [Попова и Стернин, 2010, с. 104–115].

Автори (З. Д. Попова та Й. А. Стернін) подають цю структуру у вигляді поля, яке містить ядро, приядерну зону і периферію. *Яскравий образ* – це ядро поля, виражене одиницею, яка відображає його загальне значення (архісема); *інформаційний зміст*, який формують одиниці з меншою кількістю диференційних семантичних ознак, складає приядерну зону; *інтерпретаційне поле*, утворене мовними одиницями зі складнішим, більш насиченим, спеціалізованим змістом, які належать індивідуальній або національній свідомості, формує периферію поля. За словами Й. А. Стерніна, ядро консолідується навколо компонента-домінанти, периферія має зонову організацію; ядрові конституенти є найбільш підходящими й однозначними для виконання функцій поля, систематично використовуються, є більш частотними стосовно інших конститuentів та обов'язковими для поля [Стернин, 1985, с. 38]. Необхідно зауважити, що немає чіткої межі при переході від ядра, приядерної зони до периферії, він відбувається поступово.

У лінгвоконцептології мовознавці визначають такі характеристики лінгвоконцепту:

1. У концепті виокремлюють поняттєву та емоційну сторони, а також «все те, що робить його фактором культури» – етимологія, сучасні асоціації, оцінки [Степанов, 2004, с. 52].
2. Смислова єдність концепту забезпечується послідовністю його «прояву у вигляді образу, поняття і символу» [Колесов, 2002, с. 107], де образ

представляє психологічну основу знаку, поняття відображає логічні функції свідомості, а символ – загальнокультурний компонент словесного знаку [Колесов, 2002, с. 42].

3. У семантичному складі лінгвоконцепту виокремлюється поняттєвий складник, який відображає дефініційну структуру; образний складник, який фіксує когнітивні метафори, що підтримують концепт у мовній свідомості; та значеннєвий складник, який визначається місцем, яке займає ім'я концепту в мовній системі [Воркачєв, 2007, с. 80].

4. Взаємодія «поняття», «образу» та «дії», які закріплені у значенні будь-якого знака, утворює «дискретну цілісність» концепту [Ляпин, 1997, с. 18].

Зміст концепту може носити *загальнонаціональний, колективний* (належати до певної соціальної, вікової, професійної та інших груп), *регіональний* (відображати специфіку певної місцевості) та *індивідуальний* характер. Зазначають, що один й той самий зміст може бути переданий у мові альтернативними засобами. Крім того, чим більшу роль відіграє певний концепт у людській свідомості, тим складнішою є система мовних засобів та форм, що його виражають [Кубрякова, 2004б, с. 313]. Наявність різноманітних мовних форм вербалізації концептів є додатковим свідченням суб'єктивності світосприйняття.

Індивідуальні компоненти концепту містять у собі ті його характеристики, які бачить у цьому концепті кожна конкретна людина. М. М. Болдирєв відзначає, що наявність індивідуальних ознак у змісті концепту зумовлює його постійну вербалізацію та пояснює різноманіття мовних (і, особливо, художніх) засобів вербалізації цього концепту [Болдырев, 2001, с. 30].

Засобами активізації концепту у свідомості індивіда, у свою чергу, можуть слугувати і ті мовні знаки, які прямо не називають цей концепт (тобто не є ім'ям цього концепту). У цьому випадку говорять про активізацію концепту в свідомості носіїв через асоціації (за схемою «стимул => реакція» [Слышкин, 2004б]. Існування подібних асоціацій, що активізують

певний концепт у свідомості індивіда, базується, на думку В. І. Карасика, на трьох основних засобах виміру концептів – образному, понятійному та ціннісному [Карасик, 2004, с. 129]. Під образним засобом розуміють зорові, слухові, тактильні, смакові характеристики предметів, явищ, подій, що відображені у свідомості індивіда. Поняттєвий – це його мовна фіксація, а ціннісний – це важливість даного психічного утворення як для індивідуума, так і для колективу.

Узагальнення теоретичного матеріалу з дослідження концепту у сучасній лінгвістиці вказує на те, що у центрі уваги когнітивної лінгвістики перебувають мисленнєві процеси, що об'єктивуються через мову як інструмент з організації, обробки, передачі інформації у ментальному просторі людини. В основі людських знань про світ знаходиться концепт, а мова виявляє і вербалізує те, що людина бачить у навколишньому світі й інтерпретує у ньому. Незважаючи на усю суперечливість і багатоаспектність феномену концепту, мовні форми вираження концепту досліджуються у концептології, лінгвокультурології, лінгвокогнітивістиці, когнітивній семантиці та інших наукових сферах. Отже, сутність концепту як оперативної одиниці мислення впливає з його багатоаспектності як ментального і мисленнєвого утворення, що використовується у процесі пізнавальної (когнітивної) діяльності людини. Концепту як багатовимірному поняттю властиві як емоційні складові, так і раціональні, як конкретні, так і абстрактні, як універсальні, так і етнічні, як загальнонаціональні, так і індивідуально-особистісні [Шапран, 2015, с. 51].

У нашій розвідці концепт визначаємо як абстрактне ментальне утворення, комплексну культурно-ментально-мовну одиницю, яка охоплює три складники (понятійний, ціннісний, образний), що забезпечують її зв'язок із мовою (концепт опредметнюється, об'єктивується у мові), культурою (концепт обумовлюється, детермінується культурою) і свідомістю (концепт знаходиться, лежить у свідомості).

1.3.2. Концепт *САМОВІДЧУЖЕННЯ* / *SELF-ALIENATION* як багаторівневий когнітивний конструкт у науково-фантастичній прозі. У сучасному мовознавстві, де когнітивна лінгвістика займає чільне місце, у її складі «виокремилася нова галузь – лінгвоконцептологія, метою якої став опис концептів і мовних засобів їхньої репрезентації» [Селіванова, 2008, с. 403]. У процесі вивчення встановлено, що «художньо-образне відбиття концепту в індивідуальній свідомості письменників і поетів складає, з точки зору структури концепту, його інтерпретаційне поле» [Зацепина, 2006, с. 154], адже «центральною категорією в лінгвокогнітивному висвітленні художнього тексту постає художній концепт, який визначається як ментальна структура, що відображає особливості індивідуально-авторського світобачення» [Бистров, 2016б, с. 68].

Свого часу ще С. О. Аскольдов вказував на те, що проблема концептів і проблема художнього слова мають не лише точки дотику, але й співпадають у своїй основі [Аскольдов, 1997, с. 268]. Інтенсивний розвиток антропоцентричної парадигми у мовознавстві й літературознавстві обумовили появу поняття «літературний концепт», під яким розуміється «пучок смислів, які перехрещуються та беруть початок одночасно у різних ланках художньої комунікативної системи [Зусман, 2001, с. 14; Murphy, 2017]. На сьогоднішній день встановлено, що у літературному концепті проявляються як різнорівневі внутрішньотекстові, так і позатекстові зв'язки, які включають історико-культурний, філософський і соціальний дискурси; у ньому взаємодіють внутрішня форма твору з процесом розуміння, тобто у діалозі твору з читачем діють прямі й зворотні зв'язки, які породжують концепти [Зусман, 2001, с. 16]. Специфіка літературного концепту, яка проявляється під час словесно-художньої комунікації, полягає, на думку В. Г. Зусмана, у тому, що, якщо в науці й культурі концепт перебуває між поняттям і уявою, то концепт у літературі відхиляється у сторону уяви [Зусман, 2001, с. 12].

Поруч із терміном «літературний концепт», українською мовознавицею О. М. Кагановською запропоновано термін «текстовий концепт», який «являє

собою кодоване мовленнєво-розумове утворення змістового плану, зумовлене багатосмисловою напруженістю художнього тексту, характеризується надкатегоріальністю й імплікує сукупність ознакових рис художнього твору» [Кагановська, 2003].

Сьогодні в Україні сформувався «когнітивно-поетологічний підхід (В. Г. Ніконова, О. П. Воробйова, Л. І. Белєхова)» [цит. за Мунтян, 2013, с. 60] до дослідження концептів у рамках «художньої концептології» [Воробйова, 2011] як результат дослідження зарубіжними й вітчизняними мовознавцями художньої семантики з точки зору когнітивної лінгвістики. У світлі проблематики «лінгвопоетологічного плану» О. П. Воробйова розрізняє три типи концептів – текстові, художні й естетичні [Воробйова, 2011].

Як зазначає В. Г. Ніконова, «термін «текстовий концепт» є досить широким і може вживатися стосовно концептів не тільки у художніх творах, а й у текстах будь-якого функціонального стилю, тому для позначення концепту як одиниці авторської свідомості, що реалізується у художніх текстах, було б доцільно вживати термін «художній концепт» [Ніконова, 2008, с. 101], адже у проблемі пізнання фігурує концепт, який С. О. Аскольдов іменував «художнім концептом» [Аскольдов, 1997, с. 268], маючи на увазі мистецтво слова. Художній концепт, на його думку, є поєднанням понять, уявлень, почуттів, емоцій, часом навіть волевиявлень [Аскольдов, 1997, с. 274]. Художній концепт не є образом, проте скерований на нього; в його «родовому» об'ємі є «органічне зрощення можливих образних формувань, яке визначається основною семантикою художніх слів» [Аскольдов, 1997, с. 275]. За твердженням дослідника, у художніх концептах закладено завдання: з частин скласти ціле, навіть якщо це є потенційно неможливим, як це ми маємо у випадку з пізнанням, коли йому належить визначене значення і цінність. Уся вагомість цієї неможливості деколи вирізняється надзвичайною гостротою художнього впливу [Аскольдов, 1997, с. 275–276].

У художньому творі, який визначається естетичними уподобаннями письменника, концепти розглядаються в аспекті художньої комунікації, їх динаміки в ідіостилі письменника, способів вербалізації [Матасова, 2005; Морякіна, 2005; Художественный текст. Слово. Концепт. Смысл, 2006], проте, «до уваги беремо й лінгвокультурний аспект художнього концепту, оскільки кожен автор відображає у власній концептосфері національні риси та цінності, які або модифікуються авторським особистим досвідом та фоновими знаннями, або залишаються незмінними» [Бистров, 2016б, с. 70].

Художній концепт існує у певній «ідіосфері», зумовленій колом асоціацій [Ніконова, 2008, с. 101–102] письменника, тому він «не є образом або якщо і містить його, то випадково і частково. Проте він, безсумнівно, тяжіє насамперед до потенційних образів і також спрямований на них подібно до того, як і пізнавальний концепт спрямований на конкретні уявлення, що підпадають під його логічний «родовий» обсяг» [Аскольдов, 1997, с. 275]. Художній концепт начебто заміщає образ, тому природа художнього освоєння світу вирізняється емоційно-експресивною маркованістю, особливим словесним малюнком, у якому яскраво виступають образи, експліковані вербальними знаками [Ніконова, 2008, с. 103].

Художній концепт трактується як «складне ментальне утворення», «універсальний художній досвід», який формує «нові художні смисли» [Миллер, 2000, с. 41–42]; «одиниця свідомості поета чи письменника, що отримує свою репрезентацію в художньому творі чи сукупності творів і виражає індивідуально-авторське осмислення предметів та явищ» [Беспалова, 2002, с. 6]; «одиниця поетичної картини світу автора, яка матеріалізується в художньому тексті та характеризується естетичною специфікою й образними засобами вираження, зумовленими творчим задумом творця [Поэтическая картина мира, 2004]. Поетична картина світу письменника – це результат концептуалізації та категоризації його світовідчуття [Алефиренко, 2005а, с. 67–72]. Здійснювана за законами мистецтва, вона є вторинною, двічі опосередкованою: мовою й індивідуально-авторським

світобаченням [Маслова, 2004а]. Окремі фрагменти поетичної картини світу автора зберігаються в системі конкретного художнього тексту через вербалізовані в ньому художні концепти різних типів (концепти-локативи; ключові концепти; узуальні та індивідуально-авторські концепти тощо), які пов'язані між собою відношеннями включення, перетинання, доповнення, контрасту, посилення [Болотнова, 2005, с. 7].

За твердженням О. В. Булигіної, «художній концепт інтуїтивний та індивідуальний. Більшість літературних концептів є калейдоскопічними: комбінації їх окремих фрагментів і реалізацій різних рівнів (від фоніки до жанрової специфіки) забезпечують плинність і різноманітність загальної картини – елементи одного літературного концепту можуть входити до «концептуальних узорів» іншого цілого, взаємодіяти з ним, породжувати його нові версії, відтінки і варіанти у вигляді нових мотивів, сюжетів, колізій, міфологем, топосів, символів, образів тощо [Булыгина и Пестова, 2005, с. 200].

Художні концепти як ментальні явища визначають специфіку авторського світобачення. Автор вносить у концепт індивідуальні змісти, відмінні від загальномовних, що пояснюється його оцінною позицією і специфічним світосприйняттям. <...> У художньому концепті сублімуються поняття, уявлення, емоції, почуття, вольові акти автора. Зміст концепту залежить від жанрової специфіки цього тексту й особливостей авторської концептосфери. <...> Тобто, художньому концепту властива здатність поповнюватися, змінюватися, відбивати людський досвід, залишаючись при цьому цілісним утворенням [Ніконова, 2008, с. 106]. «Саме у художньому творі концепт отримує статус художнього і закладає основу ідіоконцептосфери автора на рівні смислу» [Бистров, 2011, с. 132].

Важливо зазначити, що ім'я художнього концепту не завжди є для нього ключовим словом у розумінні А. Вежбицької [Булыгина и Пестова, 2005, с. 200]. Ім'я концепту може й зовсім не фігурувати у словнику письменника як відповідна лексична одиниця. Власне у цій потенційній відсутності ключового слова у наповненні художнього концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-*

ALIENATION і полягає його основна відмінність від виявлених нами репрезентацій мовних концептів з цим же іменем. Як зазначав А. Камю, «лексику словника відповідностей між світом ідей і світом вражень виявити нелегко» [Камю, 1990, с. 94], тому, згідно з принципом Б. Рассела, усюди, де це можливо, підставляти конструкції з відомих об'єктів замість того, щоб виводити невідомі об'єкти [цит. за Абушенко, 2003] шляхом логічного підсумку спостережень, у результаті чого отримуємо «уявні конструкти» як моделі ситуацій, які не фіксуються безпосередньо органами чуття [Bridgman, 1980]. За твердженням В. Л. Абушенко, онтологізація конструкту (при одночасному його логічному і мовному акцентуванні) перетворює його в концепт [Абушенко, 2003].

Концепт *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* є, перш за все, лінгвокультурним концептом, а в етнометодології вважається, що феномени власної культурної ситуації краще описувати у *концептах*, а сприйняття чужої культурної ситуації – у *конструктах* (за можливості перенесення на чужу культурну ситуацію власного концепту за аналогією для заповнення культурних лакун) [Абушенко, 2003; Berg, 2011]. У нашому випадку, концепт *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* розглядатимемо як когнітивний конструкт, який в АНФП актуалізується на поняттєво-ціннісному, образно-ціннісному та смисловому рівнях.

Як свого часу зауважив німецький літературознавець Е. Ляйбфрід, який досліджував літературні концепти, витoki літературного концепту *ВІДЧУЖЕННЯ (ENTREMDUNG)* слід шукати у Старому Заповіті, «адже чужими ми стали одне одному у раю, коли Єва, перехитривши Адама, виявила до нього неповагу як до особистості, що і стало причиною подальшого глобального відчуження людини і його художнього осмислення» [Leibfried, 1996, с. 9]. До того ж, деякі літературознавці вважають історію світової літератури «історією всезагального відчуження» [Anz, 2010; Vietta, 1992].

На нашу думку, у художньо-естетичній системі модернізму і постмодернізму проблема відчуження стає тією художньою категорією, яка

переважає у текстах художнього дискурсу. Художній дискурс, як правило, невіддільний від того, що складає духовно-культурну атмосферу епохи, а художній текст, будучи, «з одного боку, самодостатнім об'єктом, об'єктом матеріальної культури, з другого боку, нерозривно пов'язаний з особистістю його творця, з часом і місцем написання, з конкретною ситуацією, яка спричинилася до появи того чи іншого літературно-художнього твору» [Бабенко и Казарин, 2003, с. 30].

Дослідники спостерігають, що однією з очевидних рис мистецтва ХХ століття є надзвичайно інтенсивне вторгнення у художню культуру багаточисельних філософських, соціологічних, психологічних концепцій і, як ніколи раніше, проникнення мистецтва в усі сфери гуманітарного і наукового знання [Жеребин, 2004; Зверев, 2002, с. 28; Смирнова, 2005, с. 174]. У свою чергу, досягнення природничих наук чинило значний вплив на гуманітарні науки і, відповідно, поети й художники нерідко передбачали наперед наукові відкриття, які стосуються таїни буття і природи людського Я. Мова художньої літератури парадоксальним чином випереджала мову науки, а учені були лише «двійниками поетів». З тих причин, на практиці «універсальна наука ставала альтернативним дискурсом есейної прози, яка формувалася на нечіткій межі з художньою літературою» [Жеребин, 2004, с. 258].

Проблема розбіжності між людиною і людством вже на початку ХХ століття стає одним із центральних об'єктів не лише філософського, а й художнього осмислення буття, що висвітлено у творах епохи модернізму та постмодернізму. За словами М. Н. Епштейна, модернізм «загострив усі основні протиріччя Нового часу, перш за все, між надмірно відособленою і самозаглибленою європейською індивідуальністю і відчужуючими, надособистісними тенденціями у розвитку суспільства і культури. Звідси, і тема відчуження, і небувалий трагізм, і новий міфологізм модерністського мистецтва, у якому індивідуальність, будучи на межі свого розвитку, виявляє себе лише маніфестацією байдужих і ворожих їй начал» [Эпштейн, 2000, с. 295]. Література цього періоду відобразила нову фазу суспільно-історичного

розвитку і пов'язану з нею переоцінку всіх цінностей, заперечення Бога, тобто, все те, що у результаті залишало людину сам на сам із хаосом буття і власної душі – це і є та проблема, яка формулюється як глобальне відчуження [Зацепина, 2006, с. 160].

З точки зору поетики як системи усіх художньо-естетичних засобів і прийомів, що слугують для реалізації творчого задуму конкретного письменника чи цілого художнього напрямку, течії, школи, можна припустити, що «маніфестація концепту» [Воробйова, 2011] *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* як лінгвокультурного засобами мовних вербалізаторів буде результативною під час опису зазначеного концепту як художнього. Цьому сприятиме опертя на художній напрямок науково-фантастичної літератури, виявлення конкретних специфічних внутрішньотекстових і власне мовних реалізацій цього концепту в художній прозі.

Отже, у центрі нашої уваги знаходиться вербалізація творчо переосмисленої письменниками проблематики особистісного відчуження, причин і наслідків виникнення почуття відчуження між людьми, під якими ми розуміємо припинення близьких, дружніх відносин, внутрішнє відштовхування і збайдужіння, відокремленість і які пов'язані з анонімністю, відсутністю взаємності, неможливістю бути «почутим» [Зусман, 2001, с. 67–68], відчуттям безвиході, ізольованості особистості від свого соціального оточення. Звідси, ім'я концепту і його ядрові лексеми-вербалізатори пов'язані опосередковано. Відтак, системний опис концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* як художнього передбачає глибоке лінгвокогнітивне, когнітивно-семантичне та лінгвостилістичне дослідження концепту на базі художнього матеріалу АНФП XX-XXI століть, у якій концепція відчуження пов'язана із проблемами соціології, психології та антропології.

Феномен самовідчуження у сучасному науковому дискурсі вважається однією із найскладніших проблем для дослідження, що спричинено його комплексністю. Оскільки самовідчуження – процес неминучий і постійно супроводжує людське існування, сьогодні немає однозначного його визначення та неможливо чітко детермінувати його межі, тому його тлумачення виходить за рамки суто філософської чи соціальної категорії. Різноманітність тлумачень перебуває у рамках двох базових напрямків самовідчуження: як *філософсько-антропологічна проблема* та *соціально-суспільна проблема*.

З *філософсько-антропологічних позицій*, зацікавленість феноменом бере початок з Античності й Середньовіччя, пізніше ним займалися І. Кант, І. Фіхте, Г. Гегель, Л. Феєрбах, К. Маркс, М. Гайдеггер, Ж.-П. Сартр, М. Бердяєв, З. Фройд та багато інших; проблематика відчуження і самовідчуження також складала значний інтерес і у східних філософіях (зокрема, індійській, китайській і буддистській). Ученими і філософами порушується питання про внутрішній конфлікт індивіда зі самим собою, коли людині протистоять не лише зовнішні безособистісні сили, але й її власна природа.

З точки зору *соціально-суспільного аспекту*, феномен процесів відчуження і самовідчуження займав чільні позиції серед філософських і світоглядних праць багатьох філософів, учених та дослідників, зокрема, Т. Гоббса, Ж.-Ж. Руссо, К. Гельвеція, Г. Гегеля, К. Маркса, Е. Фромма, Ф. Ніцше, Х. Ортега-і-Гассета, Г. Маркузе та інших. Так, головною формою відчуження вони вважали політико-правове відчуження і державу, яка з'явилася у результаті угоди між людьми. Суть відчуження у них полягала у відокремленні від людини процесу і результатів її власної діяльності, що, згідно з К. Марксом, можна охарактеризувати як втрату відчутного зв'язку індивіда з працею, що, врешті, призводить до самовідчуження і загальної відчуженості людини від світу, у якому вона живе.

Феномен (само)відчуження отримав найбільш яскраве вираження саме у контексті науково-фантастичної літератури. Так, зокрема, «м'яка» (“soft”)

наукова фантастика, яка характеризується зосередженням уваги на суспільних науках (антропології, соціології, психології, політиці), висвітлює моральні, етичні, естетичні цінності та психоемоційний стан людини, які вступають у суперечність зі стрімким прогресом новітніх технологій.

Останнє десятиліття XX століття ознаменовано бурхливим розвитком відносно нової сфери знань, що охоплює аспекти взаємодії науки і моралі, – *біоетики*. У центрі досліджень даної наукової сфери перебуває антропоцентричне переосмислення проблематики особистісного відчуження, причин і наслідків виникнення почуття відчуження між людьми, під якими ми розуміємо припинення близьких, дружніх відносин, внутрішнє відштовхування і збайдужіння, відокремленість, що пов'язані з анонімністю, відсутністю взаємності, неможливістю бути «почутим», ізольованістю особистості від свого соціального оточення.

Відповідно, самовідчуження є однією з найнагальніших та найбільш дискусійних загальнолюдських і загальносуспільних проблем сучасності, оскільки усе зростаючі проблеми і труднощі індустріального суспільства призводять до знеособлення людини, втрати її справжньої сутності, а відтак – і до відчуження особистості не лише від інших людей та суспільства, але й від себе самої як самовідчуження. Біоетика як поєднання біологічного знання із пізнанням системи людських цінностей порушує проблеми генного втручання у людський організм шляхом клонування та непередбачуваних наслідків для існування людини як соціальної істоти.

Когнітивну лінгвістику трактують як мовознавчий напрям, в якому пізнавальні механізми та структури людської свідомості досліджуються через мовне вираження знань індивіда крізь призму парадигми антропоцентризму. Терміном, що слугує поясненню одиниць ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини, є концепт, який у когнітивній лінгвістиці визначається як оперативна змістова одиниця пам'яті, ментальний лексикон, концептуальна

система і мова мозку, всієї картини світу, відображеної у людській психіці. Мова, при цьому, постає як засіб формування концептів у свідомості людини.

Концепт *САМОВІДЧУЖЕННЯ* / *SELF-ALIENATION* є актуальним онтологічним об'єктом лінгвокультурних і лінгвокогнітивних досліджень як комплексний полівалентний конструкт людської свідомості і буття. У науковій картині світу, і в англomовній зокрема, поняття самовідчуження використовується у філософському, правовому, психологічному, соціологічному, медичному дискурсах. В АНФП ХХ-ХХІ століть концепт *САМОВІДЧУЖЕННЯ* / *SELF-ALIENATION* реалізується як художній багаторівневий когнітивний конструкт, що вирізняється емоційно-експресивною маркованістю й особливими образами, експлікованим вербальними знаками.

Основні положення першого розділу викладено в одноосібних публікаціях дисертанта [Хома, 2018а; Хома, 2019а; Хома, 2019б; Хома, 2019в; Хома, 2019г].

РОЗДІЛ 2.

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДГРУНТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ *САМОВІДЧУЖЕННЯ* В АНГЛОМОВНІЙ НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНІЙ ПРОЗІ ХХ-ХХІ СТОЛІТЬ

Дослідження будь-яких явищ передбачає застосування сукупності дослідницьких прийомів, методик та операцій, що використовуються для досягнення завдань дослідження відповідно до певної лінгвістичної теорії і принципів (методології) пізнання [Алефиренко, 2018]. У контексті когнітивної парадигми концепт *САМОВІДЧУЖЕННЯ* / *SELF-ALIENATION* доцільно вивчати, застосовуючи міждисциплінарну інтеграцію методів і методик лінгвістичного аналізу концептів, які ґрунтуються на основних напрямках сучасної когнітивної лінгвістики, а саме: *лінгвокультурний*, де дослідження проводяться у напрямку «від мови до культури» [Воркачєв, 2001; Воробьєв, 2008; Карасик, 2005; Маслова, 2008б; Слышкин, 2004а]; *лінгвокогнітивний*, у якому концепт вивчається як модель пізнавальної діяльності індивіда [Кубрякова, 2012; Lakoff & Johnson, 2003]; *логічний*, коли концепти аналізуються логічними методами без урахування безпосередньої залежності від їхніх мовних форм [Арутюнова, 1999; Булыгина и Шмелев, 1997; Павилёнис, 1986; Шмелёв, 2002]; *семантичний* [Алефиренко, 2005б; Wierzbicka, Goddard, 2011; Лихачев, 1997], «який пов'язаний із аналізом мовних одиниць із погляду їх змістовосмислового значення в мікроконтексті чи в тексті загалом» [Богдан, 2011, с. 11]; *семантико-когнітивний*, у рамках якого досліджуються лексична і граматична семантики як засоби доступу до змісту концептів та засоби їх моделювання [Алефиренко, 2009; Болдырев, 2004; Кубрякова, 2004б; Лукашевич, 2007; Пименов и Пименова, 2011; Попова и Стернин, 2010; Рахилина, 2008]; *когнітивно-поетологічний*, коли здійснюється дослідження концепту в художній літературі [Белєхова, 2002; Вільчинська, 2009; Демьянков, 2001; Кагановська, 2002; Ніконова, 2008; 2010; Ніконова та Четова, 2016]. Усі ці напрямки охоплюють механізми ментальної,

мовної, психокогнітивної діяльності людини у процесі сприйняття та реконструкції існуючих концептів як когнітивних конструктів.

2.1. Концептуальний аналіз: основні підходи, методи та етапи здійснення

У когнітивній лінгвістиці науковці, які аналізують окремі концепти як когнітивні структури і досліджують уявлення носіїв мови за допомогою концептів, застосовують *концептуальний аналіз* – «головний метод логічного аналізу мови й когнітивної лінгвістики» [Селіванова, 2011, с. 262], з використанням якого вивчаються зміст, когнітивні ознаки та когнітивна структура концепту, «його внутрішні та зовнішні зв'язки у мовній картині світу певного культурного соціуму» [Голубенко, 2015, с. 69]. У працях дослідників (Н. Д. Арутюнова [Арутюнова, 1990; Арутюнова, 1999], Л. І. Белєхова [2002], А. Вежбицька [Wierzbicka, Goddard, 2011], Т. П. Вільчинська [2009], С. Г. Воркачов [Воркачѳв, 2003], О. М. Кагановська [2002; 2003], В. І. Карасик [Карасик, 2005; Карасик, 2013], О. С. Кубрякова [Кубрякова, 2004а; Кубрякова, 2004б; Кубрякова, 2012], А. П. Мартинюк [2012], В. А. Маслова [Маслова, 2004а; Маслова, 2008а; Маслова, 2016], В. Г. Ніконова [2006; 2008; 2011], М. В. Піменова [Піменова, 2005; Піменова и Кондратьєва, 2011], З. Д. Попова [Попова и Стернин, 2010], А. М. Приходько [2008; 2013], О. О. Селіванова [2008; 2011], Ю. С. Степанов [Степанов, 2009], Й. А. Стернін [Стернин, 2001]) прослідковуємо твердження того, що концептуальний аналіз – це спільна назва для цілої групи лінгвістичних методів дослідження і модель концептуального аналізу залежить від того, яку мету і завдання ставить перед собою дослідник, і від складності та значущості концепту [Кошова, 2013, с. 122].

Мовознавці пропонують поетапне проведення концептуального аналізу [Laurence, & Margolis, 2003]. Зокрема, В. А. Маслова вважає, що метод

дослідження концепту полягає у тому, щоб визначити його внутрішню форму, і пропонує такі етапи методики проведення концептуального аналізу: 1) визначення референтної ситуації, до якої належить даний концепт, а за наявності художнього тексту ця операція проводиться на його основі (визначення типу концепту); 2) встановлення місця даного концепту в мовній картині світу і мовній свідомості нації шляхом звернення до енциклопедичних і лінгвістичних словників (словникова дефініція, при цьому, вважається ядром концепту); 3) звернення до етимології з урахуванням її особливостей; 4) залучення до аналізу різноманітних контекстів, зокрема наукових, філософських, публіцистичних, прислів'їв і приказок тощо; 5) співставлення отриманих результатів з аналізом асоціативних зв'язків ядрової лексики концепту [Маслова, 2008а, с. 46–47].

М. В. Піменова також розглядає дослідження лінгвокультурного концепту у декілька етапів. Перший етап – аналіз лексичного значення і внутрішньої форми слова, що репрезентує концепт. Другий етап – виявлення синонімічного ряду лексики-репрезентанта концепту. Третій етап – опис способів категоризації лінгвокультурного концепту у мовній картині світу. Четвертий етап – визначення способів концептуалізації як вторинного переосмислення відповідної лексики, аналіз концептуальних метафор та метонімії. П'ятий етап – дослідження сценаріїв [Піменова, 2005, с. 18].

Дослідники В. І. Карасик та Г. Г. Слишкін постулюють, що «концепт групується навколо ціннісно акцентованої точки свідомості, від якої розходяться асоціативні вектори». Таким чином, визначається ядро, утворене найбільш актуальними для носіїв мови асоціаціями, і периферія, яку складають менш значущі асоціації. Іменем концепту обирається мовна одиниця, яка актуалізує «центральну точку» концепту. Окрім цього, у складі лінгвокультурного концепту можна виокремити образний (образно-метафоричний), ціннісний і понятійний (фактуальний) компоненти [Карасик и Слишкин, 2005, с. 15] й під час опису концепту у рамках лінгвокультурологічного підходу необхідно узяти до уваги не лише понятійно-

дефініційні, але й конотативні, образні, оцінні, асоціативні характеристики [Маслова, 2008а, 47].

За О. С. Кубряковою, концептуальний аналіз «здійснюється шляхом узагальнення результатів аналізу когнітивного, і тому становить собою певну операцію виведення спільного знаменника з усіх попередніх спостережень» [Кубрякова, 2007, с. 15–16]. Як стверджують З. Д. Попова та Й. А. Стернін, лінгвокогнітивна методика опису концептів базується на аналізі семантики мовних засобів, які об'єктивують концепт, а аналіз семантики дає дослідникам змогу описати як власне значення лексичних одиниць (лексикографічне і психолінгвістичне), так і сам концепт [Попова и Стернин, 2010, с. 165].

У рамках когнітивної лінгвістики семантичний аналіз [Goddard, 2013] долучається до концептуального аналізу для виявлення значень та семантичних структур лексем-вербалізаторів концептів, похідних та вторинних значень, які розширюють їхню семантичну структуру, синонімів, антонімів, фразеологізмів, паремій. У результаті такого поєднання одержуємо семантико-когнітивний підхід до аналізу концепту, мету методики якого вбачають у тому, щоб визначити «когнітивну дефініцію концепту» [Бартминский, 2005, с. 13–20; Старко, 2004, с. 5].

У процесі концептуального аналізу розглядається «як конкретна», «так і предикатна (імена властивостей, станів, процесів, вираження модальності тощо)» лексика, яка «тлумачиться за допомогою формалізованої семантичної мови» [Штерн, 1998, с. 194], «а інколи враховуються різноманітні широкі мовні контексти (фольклорні, художні, публіцистичні та інші твори)» [Кочерган, 2010, с. 153], що споріднює концептуальний аналіз із семантичним аналізом, адже обом притаманне виявлення й інтерпретація смислу лексичних одиниць та семантичних сполучень, які несуть інформацію, що використовується для семантичного опису концепту. Під час проведення зазначеного аналізу «ознаки концепту структуруються на підставі польових методик традиційної семантики. <...> Ядерні та периферійні ознаки поля

визначаються за принципом наявності або відсутності спільних і диференційних сем з іменем концепту. У структуруванні поля широко послуговуються компонентним аналізом [Мартинюк, 2012, с. 50–51].

Близьким до семантико-когнітивного підходу вважається логіко-психологічний підхід, який поєднує логічне та психологічне трактування концепту [Попова и Стернин, 2010], і для якого «у методичному плані характерним є семасіологічний аналіз, що передбачає перехід від змісту значень до змісту концепту в ході особливого етапу опису – когнітивної інтерпретації» [Мартинюк, 2012, с. 52].

Діяльнісний стиль мислення є основою когнітивно-дискурсивного підходу до дослідження концепту (представники: І. М. Осовська [Осовська, 2016; Osovska & Tomniuk, 2019], О. О. Залевська, Г. В. Токарев, А. В. Кравченко, А. П. Мартинюк, О. І. Морозова), для якого А. П. Мартинюк пропонує інтегрувати методи і методики як традиційної функціонально-семантичної парадигми (дефінітивного, компонентного аналізу, методики лексичної трансформації – для інвентаризації, систематизації та ідеографічної параметризації лексичних одиниць; етимологічного аналізу, контекстологічного аналізу – для виявлення дискурсивних реалізацій лексичних одиниць; кількісного аналізу – для встановлення кількісних співвідношень лексичних одиниць в дискурсі), так і комунікативно-прагматичної та когнітивної парадигм (фреймового моделювання з опорою на когнітивну метафору як найбільш продуктивного способу концептуалізації змісту концепту) та методики когнітивної інтерпретації значення, яка залучає експлікатури, імплікатури, пресупозиції дискурсу [Мартинюк, 2006, с. 5–6].

Для «екстеріоризації концепту» А. М. Приходько [2008, с. 110] пропонує техніку «вербальної об'єктивації концептів» шляхом розгляду конкретних мовних одиниць, які є вербалізаторами концепту, уможлиблюють його розуміння і слугують засобами «семіотичної реалізації концептів» [Приходько, 2008, с. 109]. Аналіз відбувається у такій

послідовності: а) «вхід у концепт» (у термінології А. М. Приходька [2008, с. 50] за допомогою одиниць різних рівнів – лексем, фразеологізмів, вільних словосполучень, речень; б) вибір імені концепту; в) проведення етимологічного та дефініційного аналізу з використанням лексикографічних джерел; г) здійснення компонентного аналізу для виявлення сем, які вербалізують концепт; д) побудова синонімічних рядів; е) виявлення образно-метафоричних асоціацій; є) виявлення асоціативно-образних сем; ж) визначення ціннісного/валоративного компоненту концепту [Приходько, 2008, с. 113–123].

З позиції когнітивно-поетологічного підходу для здійснення концептуального аналізу пропонується застосовувати такі методи, як аналіз словникових дефініцій імені концепту, компонентний, контекстуальний, фреймовий аналіз, використання «інструментарію теорії концептуальної метафори та концептуальної метонімії» [Мартинюк, 2012, с. 62–63], структурування асоціативно-сміслового поля.

У рамках нашої розвідки для складання алгоритму дослідження концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* будемо послуговуватися методиками концептуального аналізу розробленими М. В. Піменовою [Пименова, 2005; Пименова и Кондратьева, 2011], В. Г. Ніконовою [Ніконова, 2008; Ніконова, 2010; Ніконова та Четова, 2016], В. І. Карасиком та Г. Г. Слишкіним [Карасик и Слышкин, 2005] та А. М. Приходьком [2008].

2.2. Концептуальна метафора як метод моделювання структури концепту

У когнітивній лінгвістиці метафора перебуває у фокусі уваги дослідників з позиції теорії концептуальної метафори (Б. Дансигір [Dancygier, 2016]; З. Кьовечес [Kövecses, 2008; Kövecses, 2010b; Kövecses, 2011a; Kövecses, 2011b]; Дж. Лакофф [Lakoff, & Johnson, 2003; Lakoff, 1993]; Г. Штёкль [Stöckl, 2010], яка аналізує уже закріплені концептуальні зв'язки і

рекурентні закономірності їх вживання [Новицкая, 2019, с. 94]; метафора є засобом, що лежить в основі вираження наших думок, уявлень та міркувань [Gibbs, 2011; Kövecses, 2015]. Вивчення метафори як креативного процесу людського пізнання дає змогу говорити про її наявність у концептуальних структурах людського мислення [Kövecses, 2010b] як когнітивний процес, що виражає і формує нові поняття [Ricoeur, 2003; Kövecses, 2014]. Метафора репрезентує стан речей реальної дійсності як спрощені моделі свідомості, які представляють різнопланову інформацію, набуту на підставі різних пізнавальних психічних механізмів людини в її взаємодії з навколишнім світом й у процесі внутрішньої рефлексії [Селіванова, 2008; Grady, 2007).

Метафора є моделлю, яка виконує в мові функцію, аналогічну до функції словотворчої моделі, але більш складну і до того ж діючу «приховано» і нестандартно [Kövecses, 2000; Kövecses, 2007]. Модель метафори є більш складним механізмом, оскільки він породжує абсолютно нові мовні об'єкти шляхом взаємодії різноманітних концептосфер [Kövecses, 2010a], і ґрунтується на відмові від традиційного опису ситуації, адже цінна нова ідея завжди пропонує, передусім, нову модель предмета чи явища. Метафоричні моделі, як одні з типів структур знань, уможливають сприйняття елементів однієї предметної сфери в термінах іншої [Селіванова, 2008].

Лінгвістичні дослідження, у яких здійснюється аналіз реалізованих на рівні мови деконтекстуалізованих метафоричних одиниць, що дає можливість виявити концептуальні метафоричні утворення, які лежать у їх основі [Новицкая, 2019, с. 76; Feldman, 2006], поповнюють дослідницьку базу з аналізу концептуальної метафори. Лише протягом останнього десятиріччя опубліковано низку вітчизняних розвідок [Bystrov, & Sabadash, 2019; Goshylyk, 2017; Osovska, 2019; Божко, 2017; Брославська, 2016; Гонтаренко, 2019; Нузбан, 2015; Осовська, 2016; Петров, 2017; Приходько, 2018 та ін.], у яких розкривається суть концептуальної метафори, механізми її творення та

інтерпретації, а також закономірності її функціонування у різних текстах і дискурсах.

Під час дослідження концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ* / *SELF-ALIENATION* у контексті АНФП XX-XXI століть послуговуємося *теорією концептуальної метафори*, розробленою Дж. Лакоффом та М. Джонсоном [Lakoff & Johnson, 2003], згідно з котрою метафора є когнітивним явищем, особливість якого полягає у розумінні та переживанні явища одного виду термінами явища іншого виду [Tendahl & Gibbs, 2008, с. 27]. Метафора породжується мисленням і генерує нові поняття, що відображають набутий людиною досвід і повсякденну реальність [Ritchie, 2006], тобто вона є процесом, за допомогою якого ми сприймаємо абстрактні поняття і оперуємо ними як дискретними сутностями, послуговуючись нашим фізичним досвідом [Tendahl & Gibbs, 2008, с. 240–241]. Крім того, дослідження Дж. Лакоффа показали, що метафора є, перш за все, структурою, яка допомагає нам розуміти складні абстрактні поняття за допомогою більш конкретних понять із простішою структурою [Cognitive linguistics, 2006, с. 232; Kövecses, 2017].

Згідно з теорією концептуальної метафори, розгляд структури метафори здійснюється за допомогою метафоричного моделювання, у результаті чого отримуємо модель – «аналог (графік, схема, знакова система, структура) <...> концептуально-теоретичних утворень» [Філософський енциклопедичний словник, 2002, с. 391]. Метафоричні моделі як теоретичні конструкти стають для дослідника аналогами КМ як проекції між концептуальними сферами [Кульчицкая, 2013, с. 122], тобто метафорична модель ґрунтується на поєднанні двох когнітивних структур або доменів: вихідного або корелятивного (*source domain*) і цільового або референтного (*target domain*), між якими існує емпіричний взаємозв'язок, що виражається у відображенні або проекції (*mapping*) вихідного домену на цільовий [Lakoff, 1993, с. 245; Lakoff, 1990, с. 276–278].

КМ можна назвати «дорогою з одностороннім рухом». Це означає, що відображення проектується лише в одному напрямку: з корелятивного домену на референтний, а не навпаки [Evans & Green, 2006, с. 296]. При поділі доменів на корелятивний і референтний скористаємося термінологією Н. Д. Арутюнової [Арутюнова, 1990, с. 296]. Вихідний і цільовий домени не еквівалентні. У той час, як перший є структурованим і базується на конкретному, базовому знанні, отриманому людиною у процесі безпосереднього контакту з дійсністю, і є узагальненням практичного досвіду людини у світі, другий містить менш конкретне і менш точне знання, яке потребує осмислення, специфікації і структурування. На переконання Дж. Лакоффа, метафора дозволяє розуміти доволі абстрактні й за своєю природою неструктуровані сутності в термінах конкретніших, більш структурованих сутностей [Lakoff & Johnson, 2003].

Таким чином, КМ у нашій розвідці визначаємо як мислено-предметну модель, яка відображає комплекс когнітивних, прагматичних та лінгвістичних знань, ґрунтується на поєднанні двох когнітивних структур (корелятивного і референтного доменів), між якими існує емпіричний взаємозв'язок, що виражається у метафоричному перенесенні (проекції) властивостей першої когнітивної структури на другу, і є не лише відтворенням дійсності, але й засобом її пізнання.

2.3. Мовностилістичний аналіз у дослідженні художнього концепту

Сучасна стилістика має міждисциплінарний характер, тому її проблематика і методологія розглядаються у різних наукових напрямках, що пов'язано з їх специфікою та сферою дослідження. П. Сімпсон зазначає, що дослідники стилістики у своїх працях почали більш системно застосовувати когнітивні структури, які активізуються під час читання текстів. Існуючі методи стилістичного аналізу доповнюються методами когнітивної стилістики, що змінює акценти з моделей тексту і його композиції на моделі,

які відкривають зв'язок між людською свідомістю і процесом читання [Simpson, 2004, с. 39].

Як постулює К. І. Шпетний, аналіз художнього тексту передбачає дослідження таких факторів, як виявлення і визначення стилістичних прийомів і засобів вираження, які задіяні у процесі актуалізації відповідного концепту, визначення їх когнітивних характеристик та ролі у реалізації різних стилістичних категорій, таких, як забарвлення, оцінність, образність, емотивність, експліцитність, імпліцитність та ін. [Шпетний, 2019, с. 376].

Результати досліджень художнього тексту показали доречність й ефективність ідей та принципів когнітивної лінгвістики для вивчення стилістичної природи мови [Джусупов, 2011, с. 68]. Процес стилістичного аналізу в руслі когнітивних принципів носить комплексний мультидисциплінарний характер, теоретичною базою якого є саме лінгвокогнітивні положення, тобто лінгвістичні дані у поєднанні з когнітивними структурами [Джусупов, 2011, с. 70].

Складність когнітивного аспекту стилістики визначається, у першу чергу, загальним комплексним змістом когнітивного підходу до дослідження мови і, як наслідок цього, особливою специфікою розгляду самих стилістичних проблем крізь призму їх кореляції з когнітивними процесами і структурами з урахуванням впливу цілого ряду позамовних факторів [Джусупов, 2011, с. 68–69].

Г. Г. Молчанова вважає, що стилістичні прийоми мають когнітивне підґрунтя; зокрема, у механізмі створення метафор важливим є не обов'язковий спільний компонент двох порівнюваних об'єктів, а різноманітність і складні форми взаємопроникнення концептуальної, мовної й художньої (літературної) сфер [Молчанова, 2007, с. 34]. Розгляд стилістичних прийомів з урахуванням когнітивних структур сприяє виявленню, перш за все, особливостей когнітивних процесів і різних механізмів їх формування, основних принципів і моделей трансляції стилістично релевантної інформації,

створення стилістичного ефекту, а також кореляції мовних та позамовних структур знань [Джусупов, 2011, с. 70–71].

У рамках сучасної лінгвістичної парадигми на перетині стилістики і когнітивної лінгвістики активний розвиток отримав такий порівняно новий напрям дослідження, як когнітивна стилістика, яка «доповнює досягнення традиційної стилістики і свідчить про те, що вивчення мови не повинно обмежуватися рамками лінгвістики, а може здійснюватися у розширеному ракурсі із залученням даних інших суміжних наук» [Джусупов, 2011, с. 65].

Дослідження стилістичних прийомів і виражальних засобів мови стало одним із ключових завдань когнітивної стилістики [Freeman, 2002; Steen, 2002; Ашурова, 2005; Молчанова, 2001; Фомичева, 2006; Джусупов, 2009; Джусупов, 2010]. Серед дослідників когнітивної стилістики найбільшу зацікавленість викликають питання, пов'язані з вибором і організацією інформації у тексті, когнітивним трактуванням стилістичних прийомів і текстових категорій, вивченням когнітивних процесів сприйняття, розуміння й інтерпретації тексту [Андреева, 2012], упровадженням лінгво-когнітивних методів і прийомів дослідження у процесі стилістичного аналізу [Шпетный, 2019, с. 376)].

У світлі когнітивно-стилістичного напрямку проблема концепту набуває більш глибокого і деталізованого характеру [Болотнова, 2004; Джусупов, 2009; Орлова, 2009]. Це пояснюється тим, що у тексті репрезентація концептів супроводжується виокремленням цілого ряду стилістично релевантних засобів акцентування, які поруч з іншими елементами тексту визначають ступінь актуалізації концепту (тобто висунення концепту з допомогою різних стилістичних значущих засобів) і слугують розширенню його загального смислового об'єму [Джусупов, 2011, с. 73].

Когнітивно-стилістичний підхід до дослідження концепту на матеріалі художнього прозового тексту може включати такі аспекти, як:

- визначення стилістичних прийомів, які беруть участь в актуалізації концепту, і виявлення їх когнітивно значущих характеристик;

- виявлення когнітивних механізмів, задіяних у реалізації різних стилістичних категорій (оцінність, емотивність, образність, інтеретекстуальність, імпліцитність тощо), в актуалізації того чи іншого концепту;
- опис когнітивно значущих індивідуально-мовленнєвих особливостей реперезентації концептів;
- активізація структур знань залежно від актуалізації у тексті певного семантичного компонента концепту, обумовленого особливостями реалізації категорій інформативності, інтертекстуальності та ін. [Джусупов, 2011, с. 73–74; Джусупов, 2009, с. 30).

Аналіз теоретичних положень свідчить, що лінгвостилістичний аналіз у руслі когнітивної лінгвістики набуває когнітивно-стилістичних рис. На нашу думку, використання прийомів когнітивної стилістики для дослідження сприятиме актуалізації образно-ціннісного рівня концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* у контексті АНФП XX-XXI століть.

2.4. Методика комплексного дослідження концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* в англомовній науково-фантастичній прозі XX-XXI століть

Будь-яке наукове дослідження ґрунтується на побудові відповідної *методики*, в основі якої лежить певна сукупність актуальних наукових методів і прийомів, визначених залежно від мети і завдань дослідження, за допомогою яких вивчаються закономірності та зв'язки між досліджуваними явищами і процесами, а також вирішуються конкретні проблеми та завдання, які стоять перед дослідниками, тобто *методи* дослідження. Під *методом* розуміємо певну систему процедур теоретичного та експериментального дослідження і практичного розкриття об'єкту дослідження.

Вибір методики дослідження концепту обумовлюється різними цілями й завданнями дослідження; різними типами концептів як об'єктів дослідження (мовний, науковий, художній тощо); предметом дослідження, тобто конкретним аспектом досліджуваного концепту; типом концептосфери, картини світу, концептуальної системи й менталітету дослідника; способом мовної об'єктивації концепту; типами значень, що об'єктивують обсяг концепту; методологічною настановою дослідника, тобто принципами аналізу концепту; прийомами і процедурами, якими послуговується дослідник, зокрема, типами моделей та експериментальними методиками [Комарова, 2012, с. 465].

Беручи до уваги те, що концепт *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* досліджуємо на матеріалі АНФП XX-XXI століть, застановляємо, що він є комплексним утворенням, яке поєднує у собі риси лінгвокультурного, лінгвокогнітивного і художнього концепту, його вивчення вимагає застосування комплексної методики із залученням загальнонаукових, лінгвокогнітивних та мовностилістичних методів, що уможливить найбільш об'єктивну репрезентацію змісту концепту та його структурних частин. У зв'язку з цим, за основу візьмемо комплексний підхід В. Г. Ніконової, яка виокремлює змістовий, інтенціональний, образно-асоціативний і смисловий рівні змістової структури концепту [Ніконова, 2010; Ніконова та Четова, 2016, с. 85]. Разом з тим, у рамках нашої розвідки способами моделювання змістових рівнів концепту визначимо такі: поняттєво-ціннісний рівень – через номінативне поле концепту, образно-ціннісний – як набір МКМ, смисловий рівень – у вигляді польової структури.

Алгоритм комплексного аналізу концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* в АНФП XX-XXI століть передбачає такі етапи дослідження.

Перший етап передбачає розкриття місця феномену самовідчуження у науковій парадигмі знання у рамках філософсько-антропологічного та соціально-суспільного напрямків. Для розв'язання завдань першого етапу дослідження використано загальнонаукові методи *спостереження, опису,*

систематизації і зіставлення, за допомогою яких проаналізовано і систематизовано для дослідження напрацювання вітчизняних і зарубіжних науковців щодо окреслення сутності феномену самовідчуження. У рамках цього етапу категорію самовідчуження як одну із найнагальніших та найбільш дискусійних загальнолюдських і загальносуспільних проблем сучасності також розглянуто у контексті біоетичної проблематики АНФП, що характеризується антропоцентричним переосмисленням причин і наслідків особистісного відчуження та самоізоляваності від соціального оточення.

У рамках *другого етапу* окреслено методи і прийоми для аналізу досліджуваного концепту. За допомогою загальнонаукових методів *індукції і дедукції, аналізу і синтезу* та основних *прийомів лінгвокогнітології* розкрито сутність концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* як когнітивного конструкту, що характеризується поєднанням свідомості, сприйняття і діяльності індивіда. За допомогою *дефініційного аналізу* виявлено основні лексеми-вербалізатори досліджуваного концепту, через *етимологічний аналіз* реконструйовано їх первісний смисл, з'ясовано походження, а також зміни, які відбулися у їх значенні у ході історичного розвитку, на основі *семантико-когнітивного аналізу* досліджено словотвірний потенціал та синтаксичну сполучуваність лексем-компонентів, що дало змогу прослідкувати функціонування феномену самовідчуження, вираженого однойменним концептом, в англійській картині світу.

На *третьому етапі* фокус дослідження зосереджується на розкритті поняттєво-ціннісного рівня концепту шляхом проведення *дефініційно-компонентного аналізу* для здійснення лексико-семантичної категоризації дескриптивних лексем-вербалізаторів, *компонентного аналізу*, за допомогою якого виявлено лексичне значення слова через його складові шляхом їх зіставлення з іншими одиницями, котрі мають із ними семантичну спільність, встановлено ЛСВ основних лексем-вербалізаторів і побудовано номінативне поле концепту та *лексикографічного аналізу*, спрямованого на встановлення

синонімів лексем-компонентів концепту в АНФП, за допомогою яких експлікується ціннісний складник досліджуваного концепту.

На *четвертому етапі* у рамках *концептуального аналізу* застосування *методики реконструкції концептуальних метафор* уможливорює розкриття образно-ціннісного рівня концепту у концептуальній системі науково-фантастичної прози шляхом побудови мережі МКМ, в основі яких знаходяться словесні метафоричні образи та необразні лексичні одиниці. За допомогою КМ розкривається імпліцитна складова досліджуваного концепту в АНФП XX-XXI століть.

Пятий етап дослідження присвячений розкриттю смислового рівня концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* в АНФП XX-XXI століть за допомогою здійснення *семантико-асоціативного аналізу* шляхом осмислення КМ. У результаті цього встановлено СА лексем-репрезентантів концепту і побудовано польову структуру смислового рівня досліджуваного концепту. Смысловий рівень концепту представлений його внутрішнім, прихованим змістом, який у зв'язку із абстрактністю розкривається лише у конкретному художньому контексті.

На *шостому етапі* проведено дослідження *вербальних засобів* об'єктивації емотивного характеру концепту, представлених лексичними одиницями та синтаксичними стилістичними засобами створення емоцій, пов'язаних зі самовідчуженням, а також здійснено аналіз *графічних (іконічних) засобів* експлікації концепту, що, надаючи візуальної виразності, розкривають імпліцитний смисл концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* у художніх творах.

Методологічна база закладає надійне підґрунтя для дослідження будь-яких явищ дійсності. Дослідження актуалізації концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* в АНФП XX-XXI століть вимагає залучення різноманітних методів, процедур, методик і прийомів аналізу, з опертям на

принцип антропоцентризму, який відіграє ключову роль у практиці наукового дослідження.

Одним із найважливіших і найбільш дискусійних методів у сучасній лінгвістиці вважається концептуальний аналіз, який, по суті, є «парасольковим» для цілої низки лінгвістичних методів і підходів і методик, за допомогою яких розкривається зміст, когнітивні ознаки й структура концепту. Для нашого дослідження у рамках концептуального аналізу виокремлюємо такі основні підходи, як лінгвокультурний (В. А. Маслова, М. В. Піменова, В. І. Карасик, Г. Г. Слишкін), семантико-когнітивний (З. Д. Попова, Й. А. Стернін, О. С. Кубрякова), логіко-психологічний (З. Д. Попова, Й. А. Стернін) та когнітивно-поетологічний (Л. І. Белєхова, Т. П. Вільчинська, В. Г. Ніконова).

Ключовим об'єктом дослідження когнітивної лінгвістики є концепт, для аналізу якого вироблено цілу низку різних методик, методів та їх комбінування, найбільш поширеною і розробленою серед яких на сьогодні є теорія концептуальної метафори Дж. Лакоффа і М. Джонсона. Згідно з ними, метафора є когнітивним явищем, який допомагає зрозуміти складні абстрактні поняття за допомогою більш конкретних понять з простішою структурою. Аналіз структури метафори здійснюється за допомогою метафоричних моделей, що ґрунтуються на поєднанні двох когнітивних структур (доменів): вихідного (*source domain*) і цільового (*target domain*), між якими спостерігається емпіричний взаємозв'язок, що виражається у відображенні (*mapping*) вихідного домену на цільовий.

Художній концепт також є об'єктом аналізу в рамках когнітивної стилістики, межової дисципліни на перетині стилістики і когнітивної лінгвістики, яка зорієнтована на вивчення стилістичних прийомів і виражальних засобів, за допомогою яких відповідний концепт актуалізується у художньому тексті. Основними завданнями когнітивної стилістики є, зокрема, вивчення когнітивних процесів сприйняття, розуміння й інтерпретації тексту, а також упровадження лінгвокогнітивних методів і прийомів дослідження у

рамках лінгвостилістичного аналізу. Відповідно, лінгвокогнітивний аналіз у руслі когнітивної лінгвістики сприяє актуалізації образно-ціннісного рівня досліджуваного концепту.

Вибір методологічного арсеналу аналізу концепту визначається конкретними дослідницькими завданнями, типом досліджуваного концепту і контексту, в якому він експлікується. Звідси, алгоритм комплексного аналізу концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* в АНФП XX-XXI століть передбачає шість етапів дослідження, а саме: розкриття місця феномену самовідчуження у науковій парадигмі знання у рамках філософсько-антропологічного і соціально-суспільного напрямків; розкриття сутності концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* як когнітивного конструкту з виявленням його основних лексем-вербалізаторів, реконструкцією їхнього первісного смислу і походження, побудови номінативного поля концепту та дослідженням словотвірного потенціалу й синтаксичної сполучуваності лексем-компонентів; розкриття поняттєво-ціннісного рівня концепту шляхом здійснення лексико-семантичної категоризації лексем-вербалізаторів, виявлення лексичного значення слова через його складові, а також встановлення синонімів лексем-компонентів концепту; розкриття образно-ціннісного рівня концепту шляхом побудови мережі МКМ і розкриття імпліцитного складника концепту; розкриття смислового рівня концепту шляхом осмислення КМ з установленням СА і польової структури смислового рівня концепту; дослідження вербальних засобів об'єктивації емотивності концепту та аналіз графічних (іконічних) засобів його експлікації.

Методика комплексного аналізу АНФП передбачає комбіноване використання загальнонаукових, лінгвокогнітивних і лінгвостилістичних методів і прийомів з метою актуалізації концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* на різних рівнях: на *поняттєво-ціннісному рівні* за допомогою дефініційного, етимологічного, семантико-когнітивного, дефініційно-компонентного, компонентного, лексикографічного аналізу із

застосуванням кількісних і статистичних методів; на *образно-ціннісному рівні* шляхом застосування методики реконструкції концептуальних метафор у рамках концептуального аналізу; на *смысловому рівні* за допомогою семантико-асоціативного аналізу та дослідження вербальних і графічних (іконічних) засобів об'єктивації концепту.

Комплексна методика аналізу, яка передбачає шість етапів у дослідженні АНФП, уможлиблює актуалізацію глибинного змісту концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION*.

Основні положення другого розділу викладено в одноосібних публікаціях дисертанта [Хома, 2020а; Хома, 2020б].

РОЗДІЛ 3.

ПОНЯТТЄВО-ЦІННІСНИЙ РІВЕНЬ КОНЦЕПТУ *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* В АНГЛОМОВНІЙ НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНІЙ ПРОЗІ ХХ-ХХІ СТОЛІТЬ

Для того, щоб відтворити структуру концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION*, необхідно розглянути цілий комплекс мовних засобів, у яких він репрезентується. У лінгвокогнітивному дослідженні концепт як психо-мисленнєва категорія вивчається через семантику одиниць номінативного поля, яке не є однорідним, оскільки залучає як безпосередньо прямі номінації самого концепту (ядро номінативного поля), так і номінації окремих когнітивних ознак концепту, які розкривають зміст концепту та відношення до нього у різних комунікативних ситуаціях (периферія номінативного поля). Мовознавці вважають, що номінативне поле концепту охоплює прямі номінації концепту (ключове слово-репрезентант концепту, яке визначається дослідником ім'ям концепту і номінативного поля, та його системні синоніми); похідні номінації концепту; спільнокореневі слова; симілякри; контекстуальні синоніми; okazіональні індивідуально-авторські номінації; стійкі словосполучення, синонімічні до ключового слова; фразеосполучення, що містять ім'я концепту; паремії; метафоричні номінації; стійкі порівняння з ключовим словом; вільні словосполучення, що номінують ті чи інші ознаки; асоціативне поле, отримане у результаті експерименту зі словом-стимулом, що іменує концепт; суб'єктивні словесні дефініції, запропоновані дослідниками як тлумачення запропонованого ними концепту; словникові тлумачення мовних одиниць, що об'єктивують концепт; словникові статті в енциклопедії чи довіднику; тематичні тексти (науковий чи науково-популярний, у якому йдеться про зміст концепту); публіцистичний чи художній тексти; сукупність текстів (при необхідності експлікації чи обговорення змісту складних, абстрактних чи індивідуально-авторських концептів) [Попова и Стернин, 2010, с. 47–49].

У рамках нашої розвідки поділяємо точку зору О. А. Огнєвої щодо польової структури концепту, яка охоплює: 1) *ядро концепту*, що є універсальною складовою, яка визначається за семантичними ознаками ключового слова, – саме досліджуваний концепт; 2) *приядерна зона* – регулярні й найтипівіші лексико-стилістичні репрезентації концепту; 3) *найближча периферія* – лексеми, семеми, які містять диференційну сему імені поля; 4) *дальня периферія* – лексико-синтаксичні репрезентації концепту, ускладнені сукупністю різних суб'єктно-модальних смислів, включених до концептуального поля; 5) *крайня периферія* – лексеми, що містять приховані семи, які вказують на деяке відношення до імені поля [Огнева, 2013, с. 48].

3.1. Дефініційна репрезентація внутрішньої форми концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION*

З метою визначення основних лексичних одиниць концепту вважаємо за доцільне скористатися *дефініційним аналізом*, тобто звернутися до лексикографічних джерел, зокрема енциклопедичних та тлумачних словників. Дотримуємося думки В. М. Ярцевої про те, “що енциклопедичні словники відрізняються від тлумачних за змістом, пояснюючи не слова, а самі предмети і поняття, що позначаються ними” [Лингвистический энциклопедический словарь, 1990, с. 462]. Відповідно, під поняттям ми розуміємо явище того ж порядку (рівня), що і значення слова, проте у дещо іншій системі зв'язків. Якщо значення розглядається у системі мови, то поняття – у системі логічних відношень і форм, які досліджуються як у лінгвістиці, так і логіці [Степанов, 1990, с. 384].

Аналіз енциклопедичних визначень у рамках однієї мови уможливорює виявлення рівня розпредметнення дослідниками й аналітиками феномену самовідчуження. Вивчення словникових та енциклопедичних дефініцій дає можливість простежити функціонування цього феномену, вираженого концептом *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION*, в англomовному

дискурсі. Саме дефініційне відображення лексем-вербалізаторів будь-якого концепту є непрямим способом розгляду емпіричного компонента значення слова [Стернин, 1979, с. 132], оскільки воно відіграє велику роль у духовній культурі та у ньому відображаються знання, якими володіє певне суспільство у конкретну епоху [Языкознание. Большой энциклопедический словарь, 1998, с. 462].

Оскільки концепт є відзеркаленням культурного життя різних історичних епох, то до його структури відносять «внутрішню форму, етимологічну ознаку чи етимологію» імені концепту [Маслова, 2008а, с. 61], що є основою, на якій виникли й «утримуються» два інші компоненти чи рівні концепту: основна, актуальна ознака і додаткова чи декілька додаткових, «пасивних», «історичних» ознак [Степанов, 2004, с. 46].

У ході нашого дослідження, прослідкувавши етимологію слова *self-alienation*, ми виявили, що перша відома згадка про лексему *self-alienation*, яка виступає іменем концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION*, датується 1648 роком у таких значеннях:

- *акт чи процес змушування когось відсторонитися від інших / “the act or process of causing oneself to become alienated from others”*

- *відчуття відчуженості від (необізнаності у) власних думок, емоцій чи особистості / “a sense of detachment from or a lack of awareness of one’s own thoughts, emotions, or identity” (тут і далі – переклад В.Х.) [MWOD].*

Визначення поняття *self-alienation* знаходимо лише у двох сучасних лексикографічних джерелах, які є джерелом дефініційного аналізу лексеми *self-alienation*.

Так, словник Merriam-Webster Dictionary подає такі два тлумачення даної лексеми:

1) *the act or process of causing oneself to become alienated from others / акт чи процес змушування когось відсторонитися від інших;*

2) *a sense of detachment from or a lack of awareness of one's own thoughts, emotions, or identity* / *відчуття відчуженості від (необізнаності у) власних думок, емоцій чи особистості* [MWOD];

У словнику Oxford Learner's Dictionary Online міститься одна дефініція:

- *the process of distancing oneself from one's own feelings or activities, such as may occur in mental illness or as a symptom of emotional distress* / *процес дистанціювання особи від власних відчуттів чи діяльності, як у випадку психічних розладів або симптомів емоційного виснаження* [OLD].

Співставляючи дефініції, подані у вищенаведених словниках, бачимо, що *self-alienation* позначає *внутрішню відстороненість особи від оточуючого її світу та як результат психоемоційного виснаження чи хворобливого стану*. Уважаємо за необхідне наголосити на тому, що ім'я концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ* / *SELF-ALIENATION* є поєднанням двох лексем: *self* і *alienation*, кожна з яких відзначається власним етимологічним походженням, які у взаємозв'язку формують конкретне значення лексеми *self-alienation*, і відповідно, концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ* / *SELF-ALIENATION*.

Оскільки дефініційний аналіз ґрунтується на вивченні семантики конкретного слова, вважаємо за доцільне розглянути етимологію лексем *self* і *alienation* та формування їх значень у діяхронічному аспекті. У ході нашого дослідження виявляємо, що формування значення лексеми *self* бере початок від «PIE (праіндоєвропейського) кореня **selb^h* (“one's own”) (*чийсь власний*), що є суфіксальною формою кореня **swé* (“separate, apart”) (*відокремлений, окремо*)», на основі якого виникли похідні: «Proto-Germanic (прагерманське) **selbaz* (cf. Old Norse (старонорвезьке) *sjalfr*, Old Frisian (старофризьке) *self*, Dutch (данське) *zelf*, Old High German (староверхньонімецьке) *selb*, German (германське) *selb, selbst*, Gothic (готське) *silba*)». Значення, яке подається у словниках на сьогоднішній день, з'явилося ще до 900-х років н.е. у процесі розвитку мови у давньоанглійський період як «Old English *self, seolf*,

sylf “one’s own person (*особистість*), -self; own, same (*власний, саме той*)” [OED; CED].

До XII століття слово *self* вживалося як складник займенника, який відзначався особливою емоційною виразністю: ‘(I) myself’, ‘(he) himself’ [OLD], та у формі прикметника у застарілому значенні: “*identical, same*” (*ідентичний, такий самий*) [MWOD]. У XIII столітті *self* уже вживається у формі іменника у значенні “*the entire person of an individual*” (*цілісна особистість*), а з 1905 року додатково набуває форми перехідного дієслова у значенні “*inbreed*” (*народитися від кровних родичів*) [MWOD].

Інший компонент імені концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ* / *SELF-ALIENATION*, іменник ***alienation***, з’явився в англійській мові наприкінці XIV століття з первісним значенням ‘*передача власності*’ у двох джерелах: давньофранцузьке *alienacion* та латинське *alienationem* (називний відмінок від *alienatio*) у значенні ‘*передача, відмова, відокремлення*’ як найменування дії, від кореня слова *alienare* (‘*відсторонювати*’) [DC; OED].

Разом з появою іменника *alienation*, наприкінці XIV століття у вжиток вводиться дієслово *to alienate* у формі *to alien* (‘*відсторонювати, відчужувати від чогось*’), яке бере початок від латинського *alienare* і давньофранцузького *aliener*, і у сучасній англійській мові використовується, в основному, у поетичному та юридичному значеннях. З 1540-х років дане дієслово набуває своєї звичної форми *to alienate* у значенні ‘*відсторонювати (коли йде мова про почуття чи уподобання)*’, яку воно запозичило у латинського дієприкметника минулого часу *alienare* (‘*ставати чужими, розлучатися; відсторонювати, спричиняти конфлікт*’) [OED].

У рамках нашого дослідження зауважуємо, що іменник *alienation* і дієслово *to alienate* мають спільне етимологічне джерело – латинське слово *alienus* (‘*що належить іншій особі чи іншому місцю*’), яке, у свою чергу, є похідним від слова *alius* (‘*другий, ще один, відмінний*’), що бере початок від праіндоєвропейського кореня **al-* (‘*за, поза, над*’) [DC; OED]. На початку XV століття іменник *alienation* набув додаткового значення: ‘*втрата*

розумових здібностей, психічний розлад, божевілля' від другорядного значення латинського слова *alienare* ('звести з розуму', (звідси – *психіатр*)) [DC; OED].

Для проведення дефініційного аналізу лексем *self* і *alienation* ми з'ясуємо їхню семантичну структуру за допомогою ЛСВ, тобто окремих значень слова, які «мають семантичну спільність (спільні елементарні смисли – семи)» [Кочерган, 2001, с. 195], адже, окрім логічного і семантичного значення змістового компонента, ЛСВ передбачає його власне мовну самостійність [Ольховская, 2015, с. 23]. Для виявлення сутнісних ознак концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ* / *SELF-ALIENATION*, розглянемо значення слів *self* і *alienation* як «загальної репрезентації концепту в системі мови за рахунок опису його найбільш характерних, суттєвих ознак» [Болдырев, 2000, с. 180], і подамо їх у вигляді згрупованих ЛСВ.

Лексикографічні джерела містять семантичне наповнення конкретної лексеми однотипними й різнотипними значеннями (дефініціями), оскільки низка ЛСВ, які зберігають зв'язок між значеннями, реалізує її семантичний потенціал [Уфимцева и Азнаурова, 1977, с. 11]. Саме тому, матеріал тлумачних словників англійської мови (Словник 1 – AHD; C2 – CEDO; C3 – CED; C4 – MED; C5 – LDCE; C6 – OLD; C7 – UOD; C8 – VC; C9 – WDO; C10 – WD; C11 – OSD) і використання частотного критерію спільності значень дають змогу умовно згрупувати з подальшим ранжуванням виявлені ЛСВ лексеми *self* (у дужках – частотність уживання значень за словниками), а саме:

ЛСВ 1: *a set of personal characteristics, such as personality, ability and behavior, that make a person a total, essential, or particular being, a unique individual and different from others (8);*

ЛСВ 2: *a person's own being, personality, nature, identity or distinct individuality that distinguish one person from another (7);*

ЛСВ 3: *one's own interests, pleasure, welfare, or advantage (6);*

ЛСВ 4: *a person's consciousness of his or her own being or identity (6);*

ЛСВ 5: *used in official documents, such as business agreements or cheques, to refer to yourself (3);*

ЛСВ 6: *that which immune system identifies as belonging to the body (1).*

Виявлені значення лексеми *self* дають змогу стверджувати, що ЛСВ 1 і ЛСВ 2 фіксують розуміння мовцями особистісних характеристик індивіда з усвідомленням власної ідентичності, що вигідно вирізняє його від інших людей, а ЛСВ 3 і ЛСВ 4 відображають егоїстичний характер особистості, яка керується лише власною вигодою. Разом з тим, ЛСВ 5 і ЛСВ 6 свідчать про вузькоспеціалізоване значення лексеми *self*, яке, зокрема функціонує в офіційних документах – ділових угодах чи іменних чеках (ЛСВ 5) на позначення особи, та в імунології як медичний термін у значенні «тіло» (ЛСВ 6).

Отримані ЛСВ лексеми-компонента *self* імені концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* формують ядрову і периферійну зони його номінативного поля, які визначають за ступенем близькості між ними. Для отримання більш об'єктивних даних ми скористаємося методикою синхронної інвентаризації (Быстрова, Капатрук и Левицкий, 1980], за якою розрахунок ваги компонента у списку здійснюється за формулою (1) [Левицкий, 1989, с. 88]:

$$W = [(n+1)-r]/n \quad (1)$$

де W – вага компонента,

n – кількість компонентів тлумачення,

r – порядковий номер компонента у словниковій статті.

Визначаємо вагу компонентів (у нашому випадку – ЛСВ) лексеми *self*. Результати калькуляцій подано у **табл. 3.1**.

Задля забезпечення кращої репрезентативності значень визначаємо середню вагу компонента за формулою (2):

$$W_{med.} = [W_1 + W_2 + \dots + W_n]/n, \quad (2)$$

де $W_{med.}$ – середня вага компонента,

$W_1, W_2, \dots, W_n$ – вага компонента у першому, другому, n – му словнику,

n – кількість словників.

Таблиця 3.1

Вага компонентів (W) лексеми *self*

Компоненти Словники	ЛСВ 1	ЛСВ 2	ЛСВ 3	ЛСВ 4	ЛСВ 5	ЛСВ 6
American Heritage Dictionary (W_1)	1	0,8	0,4	0,6	0	0,2
Cambridge English Dictionary (W_2)	1	0,5	0,75	0	0,25	0
Collins English Dictionary (W_3)	0,86	1	0,57	0,4	0	0
Macmillan English Dictionary (W_4)	0	0,67	0	1	0,33	0
Longman Dictionary of Contemporary English (W_5)	1	0	0	0	0,4	0
Oxford Learner's Dictionary (W_6)	1	0,75	0,5	0	0	0
Ultralingua Dictionary (W_7)	0,5	0	0	1	0	0
Vocabulary.com (W_8)	0,5	0	0	1	0	0
Wordsmyth Dictionary (W_9)	0	1	0	0	0	0
Webster 1913 Dictionary (W_{10})	0,33	0	0,67	1	0	0
Oxford Student's Dictionary (Hornby) (W_{11})	0	1	0,5	0	0	0

Зазначимо, що значення показника $W_{med.}$ можуть варіюватися у діапазоні від нуля до одиниці. Відповідно, що ближчою є величина ваги компонента до 1, то більшим є його семантичний зв'язок із основним значенням аналізованого слова. Відтак, у нашому дослідженні, ядро лексеми *self* становлять компоненти із середньою вагою від 0,5 до 1, а до периферії належать компоненти зі значенням від 0,01 до 0,4.

Згідно з формулою (2), середня вага компонентів ЛСВ лексеми *self* становить:

$$\text{ЛСВ 1: } W_{med.} = [1+1+0,86+0+1+1+0,5+0,5+0+0,33+0]/11=0,6;$$

$$\text{ЛСВ 2: } W_{med.} = [0,8+0,5+1+0,67+0+0,75+0+0+1+0+1]/11=0,5;$$

$$\text{ЛСВ 3: } W_{med.} = [0,4+0,75+0,57+0+0+0,5+0+0+0+0,67+0,5]/11=0,3;$$

$$\text{ЛСВ 4: } W_{med.} = [0,6+0+0,4+1+0+0+1+1+0+1+0]/11=0,45;$$

$$\text{ЛСВ 5: } W_{med.} = [0+0,25+0+0,33+0,4+0+0+0+0+0+0]/11=0,1;$$

ЛСВ 6: $W_{\text{med.}} = [0,2+0+0+0+0+0+0+0+0+0+0]/11 = 0,02$.

Відповідно до показників середньої ваги компонентів, ЛСВ 1 та ЛСВ 2 утворюють ядро лексеми *self*, ЛСВ 4 із середньозваженим показником 0,45 належить до приядрової зони, а ЛСВ 3, ЛСВ 5 і ЛСВ 6 формують периферію даної лексеми. Відтак, пересвідчуємося у тому, що такі психоемоційні властивості, як *особистісні характеристики, здібності та поведінка людини, що робить її відмінною від інших індивідуальністю*, передають ядрове значення лексеми *self*, яке доповнюється значенням приядрової зони: *усвідомлення людиною своєї ідентичності*. Вузькоспеціалізовані значення формують периферію лексеми.

З використанням частотного критерію спільності значень здійснюємо умовне групування з подальшим «ренкінгом» [Політологічний енциклопедичний словник, 2015] значень ЛСВ лексеми ***alienation*** (у дужках – частотність уживання значень за словниками) на матеріалі тлумачних словників англійської мови, якими ми послуговувалися для виявлення значень лексеми *self*, а саме:

ЛСВ 1: *the feeling of being alienated, withdrawn, or isolated from a particular society, place, or group (8);*

ЛСВ 2: *(law) the voluntary and absolute transfer of property, as by conveyance or will, from one person to another (7);*

ЛСВ 3: *the act or process of causing or making someone to become unfriendly and less willing to help or support you or agree with you (6);*

ЛСВ 4: *the act of alienating, turning away, estrangement; the state or condition of being alienated (4);*

ЛСВ 5: *(psychiatry) a state of depersonalization, in which the self and the external world seem unreal; mental alienation, or insanity (4);*

ЛСВ 6: *separation resulting from hostility, the state of profound disaffection from the objective world (3).*

Маніфестовані значення лексеми *alienation* свідчать про те, що ЛСВ 1 висвітлює відчуття відчуженості, відсторонення чи ізольованості мовця від оточення. ЛСВ 3 і ЛСВ 4 фіксують нав'язане людині почуття відчуження як результат зовнішнього впливу, що призводить до ворожого сприймання об'єктивної реальності, а ЛСВ 6 відображає почуття відчуження, яке виникає у свідомості особи, у результаті ворожого ставлення оточуючих до неї. Разом з тим, у ЛСВ 2 і ЛСВ 5 зафіксовано галузеві термінологічні значення, зокрема у ЛСВ 2 – це добровільна передача власності чи права на неї іншій особі (через заповіт), а у ЛСВ 5 – це термін, який використовується у психіатрії – «деперсоналізація», що проявляється у формі відчуження від самого себе, неадекватного сприймання людиною своєї особи, свого «я» [Нуллер, 1981].

За формулою (1) визначаємо вагу компонентів (у нашому випадку – ЛСВ) лексеми *alienation*; показники представлено у **табл. 3.2**.

Таблиця 3.2

Вага компонентів (W) лексеми *alienation*

Компоненти Словники	ЛСВ 1	ЛСВ 2	ЛСВ 3	ЛСВ 4	ЛСВ 5	ЛСВ 6
American Heritage Dictionary (W₁)	0	0,33	0	1	0,67	0
Cambridge English Dictionary (W₂)	1	0	0,5	0	0	0
Collins English Dictionary (W₃)	0,75	0,25	0	1	0,5	0
Macmillan English Dictionary (W₄)	1	0,33	0,67	0	0	0
Longman Dictionary of Contemporary English (W₅)	1	0	0,5	0	0	0
Oxford Learner's Dictionary (W₆)	0,5	0	1	0	0	0
Ultralingua Dictionary (W₇)	1	0,5	0,25	0	0	0,75
Vocabulary.com (W₈)	0,5	0,25	1	0	0	0,75
Wordsmyth Dictionary (W₉)	0	0,33	0	1	0	0,67
Webster 1913 Dictionary (W₁₀)	0,5	0,75	0	1	0,25	0
Oxford Student's Dictionary (Hornby) (W₁₁)	0	0	0	0	1	0

Згідно з формулою (2), середня вага компонентів ЛСВ лексеми *alienation* становить:

ЛСВ 1: $W_{\text{med.}}=[0+1+0,75+1+1+0,5+1+0,5+0+0,5+0]/11=0,6;$

ЛСВ 2: $W_{\text{med.}}=[0,33+0+0,25+0,33+0+0+0,5+0,25+0,33+0,75+0]/11=0,2;$

ЛСВ 3: $W_{\text{med.}}=[0+0,5+0+0,67+0,5+1+0,25+1+0+0+0]/11=0,4;$

ЛСВ 4: $W_{\text{med.}}=[1+0+1+0+0+0+0+0+1+1+0]/11=0,4;$

ЛСВ 5: $W_{\text{med.}}=[0,67+0+0,5+0+0+0+0+0+0+0,25+1]/11=0,2;$

ЛСВ 6: $W_{\text{med.}}=[0+0+0+0+0+0+0,75+0,75+0,67+0+0]/11=0,2.$

За середньозваженими показниками компонентів лише ЛСВ 1 становить ядро лексеми *alienation*, решта значень формують периферію даної лексеми. Відтак, пересвідчуємося у тому, що такі психоемоційні властивості, як *відчуття або стан відчуженості чи ізолюваності від певного суспільства, місця, групи, інших людей*, передають ядрове значення лексеми *alienation*, найповніше характеризуючи дане поняття. Інші значення, в тому числі, і вузькоспеціалізовані, продукують периферію лексеми.

Відтак, за результатами дефініційного аналізу лексикографічних джерел лексем *self* і *alienation*, ядро концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* формується поєднанням таких значень:

а) набір таких психоемоційних властивостей, як особистісні характеристики, здібності та поведінка людини, що робить її відмінною від інших індивідуальністю;

б) усвідомлення людиною власної ідентичності;

в) відчуття відчуженості чи ізолюваності від певного суспільства, місця, групи, інших людей.

3.2. Словотвірний потенціал як форма мовної об'єктивації концепту САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION

У процесі семантико-когнітивного аналізу концепту прийнято ураховувати й словотвірний потенціал та синтаксичну сполучуваність його лексем-вербалізаторів. Згідно з К. Якобіні, у дериваційному процесі

словотвірна основа виступає базою, що несе лексичне значення, яке, внаслідок дії правил словотвору, модифікується і призводить до зміни частини мови, до якої дана основа належала [Iacobini, 2000, с. 865].

З погляду деривації, у сучасній англійській мові лексема *alienation* є похідною твірної основи прикметника *alien* шляхом додавання суфікса *-tion*, що свідчить про високу продуктивність кореневої морфеми *alien*. Разом з тим, база (*alien*) є лише відправною точкою процесу деривації та підпорядковується певній моделі (патерну), а слово, яке ми отримуємо у результаті цього, є органічним цілим, яке домінує над його частинами [Iacobini, 2000, с. 866].

На матеріалі 14 лексикографічних джерел ми отримали 33 спільнокореневі деривати лексеми *alien* за допомогою морфологічного способу словотворення. Так, наприклад, коренева морфема *alien* зустрічається в усіх 14 проаналізованих лексикографічних джерелах, а дієслово *to alienate* [*alien* + *-ate*] з суфіксом *-ate* також знаходимо у 14 джерелах. Ще одне дієслово *to aliene* [*alien* + *-e*], утворене за допомогою суфікса *-e*, знаходимо лише в 1 словнику.

Зауважуємо, що конкретні іменники утворюються, здебільшого, суфіксальним способом, наприклад, *alienist* [*alien* + *-ist*] (в 11 джерелах); *alienee* [*alien* + *-ee*], *застаріле* (10); *alienor* [*alien* + *-or*], *застаріле* (10); *alienator* [*alien* + *-ate* + *-or*] (4); *alieniloquy* [*alien* + *-ile* + *-o* + *-que*], *рідко вживається* (1). Також конкретні іменники можуть утворюватися префіксальним способом: *nonalien* [*non-* + *alien*] (1).

Абстрактні іменники утворюються двома основними способами: а) суфіксальним – *alienism* [*alien* + *-ism*] (10); *alienage* [*alien* + *-age*] (9); *alienness* [*alien* + *-ness*] (3); *alienability* [*alien* + *-able* + *-ity*] (3), *alienia* [*alien* + *-ia*] (2); б) префіксально-суфіксальним – *self-alienation* [*self-* + *alien* + *-ation*] (5); *nonalienation* [*non-* + *alien* + *-ation*] (3); *inalienability* [*in-* + *alien* + *-able* + *-ity*] (2); *inalienableness* [*in-* + *alien* + *-able* + *-ness*] (2); *realienation* [*re-* + *alien* + *-ation*] (1).

Наголосимо, що прикметники з *нейтральним* значенням формуються суфіксальним способом, наприклад: *alienable* [*alien* + *-able*] (11); *alienated* [*alien* + *-at(e)* + *-ed*] (10); *alienating* [*alien* + *-at(e)* + *-ing*] (5); *alienative* [*alien* + *-ative*] (2); *alienesque* [*alien* + *-esque*] (1); *alienicola* [*alien* + *-ic* + *-ola*] (1); у той час, як із *заперечним* значенням – префіксально-суфіксальним: *inalienable* [*in-* + *alien* + *-able*] (13), *unalienable* [*un-* + *alien* + *-able*] (9), *unalienated* [*un-* + *alien* + *-ate* + *-ed*] (4).

Прислівники також утворюються, здебільшого, суфіксальним способом: *alienly* [*alien* + *-ly*] (3); *alienably* [*alien* + *-abl(e)* + *-y*] (1); *alienatedly* [*alien* + *-ate* + *-ed* + *-ly*] (1); а також в одному випадку – префіксально-суфіксальним: *unalienable* [*un-* + *alien* + *-abl(e)* + *-y*] (1).

Незважаючи на глибину семантики лексеми *self*, її словотвірна продуктивність морфологічним способом нижча, про що свідчить кількість дериватів – 16 одиниць з основою *self* за матеріалами 14 лексикографічних джерел.

Іменники утворюються, здебільшого, суфіксальним способом, зокрема: *selfishness* [*self* + *-ish* + *-ness*] (13); *selflessness* [*self* + *-less* + *-ness*] (12); *selfie* [*self* + *-ie*] (10) *розм.*; *selfhood* [*self* + *-hood*] (9); *selfness* [*self* + *-ness*] (9); *selfsameness* [*self* + *-same* + *-ness*] (8); *selfdom* [*self* + *-dom*] (6); *selfism* [*self* + *-ism*] (6); *selfist* [*self* + *-ist*] (6). Префіксально-суфіксальний спосіб менш поширений, а саме: *unselfishness* [*un-* + *self* + *-ish* + *-ness*] (11).

При утворенні *прикметників* також переважає суфіксальний спосіб, зокрема: *selfish* [*self* + *-ish*] (14); *selfless* [*self* + *-less*] (14); лише в окремих випадках зустрічаємо префіксально-суфіксальний – *unselfish* [*un-* + *self* + *-ish*] (14).

Аналогічну ситуацію простежуємо і при утворенні прислівників: *selfishly* [*self* + *-ish* + *-ly*] (12); *selflessly* [*self* + *-less* + *-ly*] (12) – у суфіксальний спосіб; та *unselfishly* [*un-* + *self* + *-ish* + *-ly*] (12) – у префіксально-суфіксальний.

Лексеми *self* та *alienation* здатні будувати синтаксичні структури, абстрагуючи, «об'єднуючи в одному слові кілька основ, що дає можливість

точно характеризувати предмети, явища за кількома ознаками» [Клименко, 1979, с. 340]. Кількість композитів, утворена таким способом, є малочисельною, зокрема, зі словом *alien* нами виявлено деривативний іменник *alien-enemy* (3 одиниці) та прикметник *alienlike* (1 одиниця) – утворені шляхом поєднання окремих слів: *N + N* (у першому випадку) та *N + Adj.* (у другому випадку). Разом з тим, зі словом *self* лексикографічні джерела фіксують прикметник *selfsame* [*self + -same*] (14 одиниць), іменник *selfmate* [*self + -mate*] (5 одиниць), займенник *oneself* [*one- + self*] (13 одиниць).

Окрім того, варто зауважити, що лексема *self-*, яка у складних словах відповідає українським компонентам *само-*, *себе-* і є префіксом в англійській мові, формуючи нові іменники, прикметники чи прислівники, має надзвичайно велику частотність слововживань у лексикографічних джерелах – понад 1 000, і їх кількість постійно зростає.

Ще один вагомий пласт засобів вербалізації концепту складають паремії, які є «ментальними репрезентаціями», що відображають потік свідомості через досвід, уявлення, культуру й світосприйняття [Ковальська, 2004]. Як відомо, фразеологізми передають найтонші відтінки душевних порухів, надають висловлюванню національного колориту, збагачують наше мовлення, роблять його образним, виразним, емоційним, а в художньому творі фразеологізми виступають одним із чинників відтворення ідіостилю письменника [Бігун, 2017б]. Незважаючи на те, що лексеми-складники імені концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* мають значне поширення у лексичному фонді мови, в англійській пареміології зафіксовано лише п'ять прислів'їв та дві приказки, що передають труднощі у стосунках між людьми і внутрішній психоемоційний стан особистості.

Лексикографічні джерела пропонують такі прислів'я:

1) *One who is alienated seeks a pretext, with all persistence picks a quarrel* – прислів'я, взяте з Нової Американської Біблії, англomовного перекладу Католицької Біблії, у якому наголошується на тому, що відчуження спонукає людину до пошуків причин, що призводить до розбрату/суперечок;

2) *Self-praise is no recommendation / Self-praise is no praise (at all)* – відповідають українському прислів'ю: *не хвали себе, нехай тебе люди похвалять*;

3) *Self-preservation is the first law of nature* – вроджений егоїзм, притаманний кожній живій істоті;

4) *Self is a bad consellor* – відповідає українському прислів'ю: *егоїзм – поганий порадник*.

Приказки:

1) *To give (one) enough rope to hang (one)self* – не варто намагатися перешкоджати іншій людині робити помилки, оскільки вона все-рівно їх зробить;

2) *Unto thine own self be true* – робіть те, що вважаєте правильним.

Варто зазначити, що поруч з прислів'ями лише лексема *self* є продуктивною у плані фразеології, що зафіксовано у словнику *TheFreedictionary.com*. Як стверджує В. А. Маслова, «фразеологічні одиниці, відображаючи у своїй семантиці тривалий процес розвитку культури народу, фіксують і передають від покоління до покоління культурні установки та стереотипи, еталони і архетипи» [Маслова, 2008б, с. 82]. Зокрема, у лексикологічних джерелах присутній фразеологічний зворот: "*Self comes first*", який в українській мові рівнозначний прислів'ю: *«своя сорочка ближче до тіла»*.

Проаналізувавши значний корпус лексикографічного матеріалу, ми виявили ряд словосполучень зі словами *self* і *alienation*, серед яких – 27 ідіом і 7 стійких словосполучень з компонентом *self* та 11 словосполучень з компонентом *alien* (Додаток А, табл. А.1, А.2).

Семантична особливість ідіом полягає у тому, що у рамках «когнітивного підходу ідіома постає як мовна одиниця, значення котрої зумовлене загальним знанням людини про світ, що утворює концептуальну систему» [Мосейчук, 2009, с. 7]. Як стверджує А. М. Приходько, «акт формування семантики ідіом являє собою синтез когнітивної інтенції,

наявного в мовній свідомості образу <...> і вивідного знання, які реалізуються в номінативній творчості народу [Приходько, 2008, с. 123].

Переважна більшість ідіом і словосполучень з компонентом *self* передають риси характеру людини та її емоційний стан, наприклад, *ідіоми: to be a ghost/shadow of (someone or something's) former self, to assert (one)self, to be a law unto (oneself), to bear (one)self, to draw (one)self up, to be drown in self-pity, to feel (like) (one)self, to pull oneself together, self-made man, to speak for (oneself); словосполучення: one's/sb's true/real self, one's/sb's inner self, one's/sb's better self* тощо.

Деякі ідіоми мають кардинально різні значення у британському й американському варіантах англійської мови. Так, зокрема, у Великобританії ідіома *to top (one)self* має суто негативне значення *to commit suicide* (здійснити самогубство), тоді як в Америці вона набуває позитивного відтінку – *to outdo or outperform one's previous effort(s) or achievement(s)* (перевершити власні попередні зусилля чи досягнення).

Словосполучення з компонентом **alien** несуть інформацію, пов'язану з проблемами, які висвітлюють ставлення до іноземців: *alien enemy, alien friend, illegal alien, nonresident alien, resident alien*, правовими/юридичними документами: *alieni generis, alieni juris, alienation of affections, alienation clause*, терміном у галузі медицини: *mental alienation*, та паранормальними явищами: *alien abduction*.

Відтак, оскільки одиниці лексико-фразеологічного корпусу вважають «культурними орієнтирами, що відображають оцінку й емоційне ставлення носія мови до навколишнього середовища» [Розвод, 2017, с. 124], то описані вище лексеми у складі фразеологічних одиниць відображають ставлення мовця до самого себе та виражають його самоідентифікацію.

3.3. Лексико-семантична категоризація лексем-вербалізаторів концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ* / *SELF-ALIENATION*

Значення концепту також може бути експліковане рядом парадигматично пов'язаних слів або їх окремих значень, що мають у своєму складі інтегральну або диференційну семантичну ознаку, які організовують певну ієрархічну структуру [Языкознание. Большой энциклопедический словарь, 1998, с. 234]. Як зазначає І. В. Арнольд, ядрове слово дефініції є носієм категоріального значення [Арнольд, 2011, с. 53], яке формують ряд сем, а саме: *категоріальна сема (класема)* – сема, яка належить до лексико-семантичного розряду, тобто має значення частини мови; *гіперсема (тематична сема)* – сема, яка належить до лексико-семантичного поля чи тематичної групи, передає узагальнене денотативне значення і несе найбільше смислове навантаження; *гіпосема* – сема, яка містить уточнююче значення, передає денотативну ознаку і позначає місце концепту у згадуваній когнітивній структурі [Арнольд, 2011, с. 53–55].

Спочатку на матеріалі лексикографічних джерел з використанням частотного критерію за допомогою дефініційно-компонентного аналізу лексеми ***self*** виокремлюємо 11 КС, а саме: “interests” / вигода, користь (12 визначень), “identity” / ідентичність (11 визначень), “personality” / особистість (10 визначень), “individual” / індивід (10 визначень), “individuality” / індивідуальність (9 визначень), “body” / тіло (9 визначень), “person” / особа, особистість (5 визначень), “nature” / природа (3 визначення), “oneself/yourself” / сам, сам собі (3 визначення), “character” / характер (2 визначення), “personification” / персоніфікація (1 визначення) (Додаток Б, рис. Б.1).

Отже, найбільш чисельною є КС “interests” (вигода, користь), яка містить одну *гіперсему*: *власні інтереси, вигода, благополуччя* із такими *гіпосемами*: а) *власні інтереси, добробут чи вигода* / *one's own interests, welfare, or advantage* [AHD]; б) *(особиста вигода) зацікавленість виключно у*

власній вигоді / *(personal advantage) interest only in your own advantage* [CEDO]; в) особиста вигода чи приватний інтерес, егоїзм / *personal interest, or love of private interest; selfishness* [DN]; г) власне благополуччя чи вигода / *one's own welfare or interests* [CED].

КС “identity” (ідентичність) поділяється на дві гіперсеми: 1) усвідомлення особою власної ідентичності, що охоплює такі гіносеми: а) усвідомлення власної ідентичності / *your consciousness of your own identity* [UOD]; б) усвідомлення особою власної ідентичності чи сутності / *an individual's consciousness of his or her own identity or being* [CED]; в) усвідомлення особою власної сутності чи ідентичності; власного «я» / *a person's awareness of his or her own being or identity; ego* [TFD]; 2) ідентичність, характер чи особливості, притаманні будь-якій особі чи речі / *the identity, character, or essential qualities of any person or thing* [CED], що містить аналогічну гіносеми.

КС “personality” (особистість) складається з трьох гіперсем: 1) власна природа чи особистість, що містить гіносеми: а) власна виняткова природа чи особистість / *one's particular nature or personality* [OLD]; б) сутнісна особистість чи природа, особливо з точки зору того, ким ви насправді є як людина / *your self is your basic personality or nature, especially considered in terms of what you are really like as a person* [ABBY]; в) власна сутність, особистість і природа / *one's own being, personality, and nature* [WDO]; 2) особистість як набір рис характеру, завдяки яким особа відрізняється від інших з такими гіносемами: а) (особистість) набір індивідуальних характерних рис та здібностей, які вирізняють особу з-поміж інших людей / *(personality) the set of someone's characteristics, such as personality and ability, that are not physical and make that person different from other people* [CEDO]; б) те, ким особа є, зокрема такі якості, як її індивідуальність, та здібності, які вирізняють людину з-поміж інших / *who a person is, including the qualities such as personality and ability that make one person different from another* [CEDO]; в) особистість чи властивості характеру, які вирізняють особу з-поміж інших

людей / *the personality or character that makes a person different from other people* [MWOD]; г) сукупність позицій, почуттів, спогадів, характерних рис і схильностей у поведінці, які формують особистість / *a sum of the attitudes, feelings, memories, traits, and behavioral predispositions that make up the personality* [TFD]; 3) вияв особистості у конкретній ситуації із гіпосемою: окремий складник особистості чи властивість характеру, які виявляються у конкретній ситуації / *a particular part of your personality or character that is shown in a particular situation* [MWOD].

КС “individual” (індивід) містить дві гіперсеми: 1) загальна сутність особи, що притаманна індивідові із гіперсемами: а) загальна, виняткова сутність особи; індивід / *the total, essential, or particular being of a person; the individual* [AHD]; б) невід’ємна риса індивіда / *that which is essential to an individual* [TFD]; 2) якості, що роблять індивіда унікальним з гіпосемами: а) якості, які роблять людину індивідуальною чи унікальною / *the qualities that make one individual or unique* [OLD]; б) людина як унікальний індивід / *a person considered as a unique individual* [UOD]; в) цілісна особистість індивіда / *the entire person of an individual* [MWOD].

КС “individuality” (індивідуальність) містить 3 гіперсеми: 1) властивості, завдяки яким одна людина відрізняється від іншої з гіпосемами: а) істотні якості, які відрізняють одну людину від іншої; індивідуальність / *the essential qualities distinguishing one person from another; individuality* [AHD]; б) емоційні, пізнавальні й духовні властивості, завдяки яким одна особа відрізняється від іншої; індивідуальність / *those affective, cognitive, and spiritual qualities that distinguish one person from another; individuality* [TFD]; 2) поєднання елементів, які становлять індивідуальність з однією гіпосемою: поєднання елементів (таких, як тіло, емоції, думки і відчуття), які становлять індивідуальність й ідентичність особи / *the union of elements (such as body, emotions, thoughts, and sensations) that constitute the individuality and identity of a person* [MWOD]; 3) виразна індивідуальність людини чи речі з гіпосемами: а) виразна індивідуальність чи ідентичність

людини чи речі / *the distinct individuality or identity of a person or thing* [CED]; б) людина чи річ, про яку йдеться у контексті повної індивідуальності / *a person or thing referred to with respect to complete individuality* [DC].

КС “body” (тіло) містить 3 гіперсеми: 1) *притаманне тілу (тілесне)* з гіпосемою: те, що імунна система ідентифікує як притаманне тілу (тілесне) / *that which the immune system identifies as belonging to the body* [AHD]; 2) *типова тілесна будова людини* з гіпосемою: звичайна, типова тілесна будова людини або характерні ознаки особи / *a person’s usual or typical bodily make-up or personal characteristics* [CED]; 3) *матеріал як складова організму індивіда* – є образною характеристикою даної семи і містить гіпосему: матеріал, що є складником організму індивіда (тобто, тіло) / *material that is part of an individual organism* [MWOD].

КС “person” (особа, особистість) містить 5 гіперсем: 1) *особа як об’єкт власної рефлексивної свідомості* з гіпосемою: окрема особа як об’єкт власної рефлексивної свідомості / *an individual person as the object of his own reflective consciousness* [DN]; 2) *що стосується особи* з гіпосемою: використовується для позначення особи / *used to refer to a person* [LDCE]; 3) *особистість, відмінна від інших* з гіпосемою: власна особистість, відмінна від усіх інших / *one’s own person as distinct from all others* [CED]; 4) *особистість, утілена у самоусвідомленні та власному оточенні* з гіпосемою: індивідуальна особистість, утілена у самоусвідомленні та власному оточенні / *the individual person as represented in his or her own awareness and in his or her environment* [TFD]; 5) *що стосується власника чи уповноваженої особи* з гіпосемою: використовується на відривному корінці (квитка, квитанції тощо), чеку та інших документах для зазначення власника чи особи, уповноваженої на підписання документів / *used on counterfoils, cheques, and other papers to refer to the holder or person who has signed* [OLD].

КС “nature” (природа) складається з однієї гіперсеми: *природа, характер людини, що вирізняє її з-поміж інших* з гіпосемами: а) *природа, характер людини тощо* / *a person’s nature, character, etc* [DC]; б) особистість

людини є невід'ємною частиною її природи, що відрізняє її від когось чи чогось іншого / *a person's self is the essential part of their nature which makes them different from everyone and everything else* [CED].

КС “oneself/yourself” (сам, сам собі) охоплює 2 гіперсеми: 1) в іронічному значенні, стосовно себе самого чи когось іншого з гіпосемою: (з прикметником *one's self*) в іронічному значенні як стосовно себе самого, так і когось іншого / (with adjective *one's self*) used ironically to refer to oneself or someone else [OLD]; 2) в офіційних документах при зазначенні самого себе (власної сторони) з гіпосемами: а) використовується для зазначення самого себе (власної сторони) в офіційних документах, таких як ділові угоди чи чеки / *used for referring to yourself in formal documents such as business agreements or cheques* [MED]; б) слово, яке вживається у ділових листах, на чеках тощо і має значення самого себе (власної сторони) / *a word written in business letters, on cheques etc meaning yourself* [LDCE].

КС “character” (характер) містить одну гіперсеми: типовий характер особи з гіпосемами: а) типовий характер чи поведінка особи / *an individual's typical character or behavior* [MWOD]; б) особлива сторона характеру людини / *a special side of a person's character* [MWOD].

КС “personification” (персоніфікація) містить одну гіперсеми: персоніфікація з гіпосемою: персоніфікація; утілення, уособлення / *personification; embodiment* [DN].

За результатами дефініційно-компонентного аналізу лексеми **alienation** виокремлюємо 13 категоріальних сем, а саме: “state” / стан (19 визначень), “act/action” / акт/дія (18 визначень), “transfer” / передача права (13 визначень), “feeling” / відчуття (13 визначень), “estrangement” / відчуженість (6 визначень), “condition” / умови, становище (5 визначень), “separation” / розлука (4 визначення), “right” / право (3 визначення), “sense/sensation” / відчуття (3 визначення), “isolation” / ізолюваність (3 визначення), “effect” / ефект (2 визначення), “lack” / відсутність (2 визначення), “process” / процес (2 визначення) (Додаток Б, рис. Б.2).

Найбільш чисельною є **КС “act / action”** (акт, дія), яка містить 4 гіперсеми: 1) *акт відчуження, відсторонення з гіпосемами*: а) акт відчуження / *the act of alienating* [WDO]; б) дія відчуження / *the action of alienating* [DN]; 2) *акт деперсоналізації з однойменною гіпосемою*: акт деперсоналізації / *the act of depersonalizing* [AHD]; 3) *акт чи дія змушування до недружелюбності чи припинення підтримки з гіпосемами*: а) акт змушування до припинення підтримки чи погодження / *the act of making someone stop supporting and agreeing with you* [CEDO]; б) дія, що призводить до недружелюбності / *the action of causing to become unfriendly* [DN]; 4) *акт передачі майна або права власності на нього з гіпосемами*: а) акт передачі майна чи власності на нього іншій особі / *the act of transferring property or title to it to another* [AHD]; б) акт відсторонення, передавання (майна) чи відхилення / *the act of turning away, transferring, or diverting* [DC].

КС “transfer” (передача права) містить одну гіперсеми: *передавання права власності від однієї особи до іншої*, що складається з гіпосем: а) передача права власності на майно іншій особі / *the transfer of ownership of property to another* [WDO]; б) добровільна і безумовна передача права на володіння нерухомим майном від однієї особи до іншої / *the voluntary and absolute transfer of title and possession of real property from one person to another* [UOD]; в) передача права власності на володіння майном / *the transfer of the ownership of property rights* [OLD]; г) перехід власності від однієї особи до іншої шляхом передачі прав чи через заповіт / *the transfer of property, as by conveyance or will, into the ownership of another* [CED]; д) передача права власності чи юридичних прав на майно іншій особі / *a transfer of title, or a legal conveyance of property to another* [DN]; е) передача права власності на майно однією особою іншій / *a transfer of the title to property by one person to another* [DC].

КС “right” (право) містить одну гіперсеми: *право власника розпоряджатися своєю власністю з однойменною гіпосемою*: право власника

розпоряджатися своєю власністю / *the right of an owner to dispose of his or her property* [CED].

КС “condition” (умови, становище) містить дві *гінерсеми*: 1) *умови відчуженості* з однойменною *гіносемою*: умови відчуженості / *the condition of being alienated* [WDO]; 2) *становище робітників у капіталістичному суспільстві* з *гіносемою*: становище робітників у капіталістичному суспільстві, що виникає унаслідок відсутності можливості розпоряджатися продуктами своєї діяльності та відчуття контролю чи експлуатації / *a condition of workers in a capitalist economy, resulting from a lack of identity with the products of their labour and a sense of being controlled or exploited* [OLD].

КС “state” (стан) складається з 3 *гінерсем*: 1) *стан відчуженості, відлучення чи ізолюваності від об’єктивного світу* з *гіносемами*: а) стан відчуженості / *the state of being alienated* [DN]; б) стан чи досвід відчуженості / *the state or experience of being alienated* [ABBY]; в) стан відлучення від об’єктивного світу / *the state of being withdrawn from the objective world* [TFD]; г) стан відчуженості, відлучення чи ізолюваності від об’єктивного світу / *the state of being alienated, withdrawn, or isolated from the objective world* [DC]; д) стан відстороненості / *the state of being an outsider* [CED]; е) стан глибокого незадоволення об’єктивною реальністю / *a state of profound disaffection from the world of objective reality* [WDO]; 2) *стан деперсоналізації чи утрати ідентичності, спричинений стримуванням емоцій* з *гіносемами*: а) стан деперсоналізації / *the state of being depersonalized* [AHD]; б) стан деперсоналізації чи утрати ідентичності, при якому власна особа і зовнішній світ видаються несправжніми, що спричинено труднощами у відносинах із суспільством і приводить до тривалого стримування емоцій / *a state of depersonalization or loss of identity in which the self seems unreal, thought to be caused by difficulties in relating to society and the resulting prolonged inhibition of emotion* [OLD]; в) стан, при якому відчуття особи приглушуються і, відповідно, власна особа та зовнішній світ видаються несправжніми / *a state in which a person’s feelings are inhibited so that eventually both the self and the*

external world seem unreal [CED]; 3) *стан відчуженості від інших людей, суспільних норм чи власного сприйняття або ідентичності з гіпосемами*: а) *стан, при якому людина відчувається відчуженою від власних думок, сприйняття чи ідентичності* / *a state in which one feels detached from one's own thoughts, perceptions, or identity* [AHD]; б) *стан відчуженості чи нездатності людини налагодити взаємовідносини з іншими людьми, суспільними нормами чи самою себе* / *a state of estrangement from, or inability to relate to, other people, concepts, social norms, or even oneself* [TFD].

КС “feeling” (відчуття) містить 4 гіперсеми: 1) *відчуття відчуженості чи втрати зв'язків з іншими людьми з гіпосемами*: а) *відчуття відчуженості від інших людей* / *the feeling of being alienated from other people* [UOD]; б) *відчуття втрати зв'язків з оточуючими людьми* / *the feeling that you have no connection with the people around you* [CEDO]; в) *відчуття віддаленості чи неприв'язаності до інших* / *the feeling of being apart from or unattached to others* [TFD]; 2) *відчуття неприналежності до певного суспільства чи соціальної групи з гіпосемами*: а) *відчуття неналежності до певного суспільства чи соціальної групи* / *the feeling of not being part of society or a group* [LDCE]; б) *відчуття неприналежності до певного суспільства, місця перебування чи соціальної групи* / *the feeling that you do not belong in a particular society, place, or group* [MED]; в) *відчуття ізольованості від суспільства* / *the feeling of being isolated, as from society* [CED]; 3) *відчуття відстороненості, покинутості чи деперсоналізації з гіпосемами*: а) *відчуття відстороненості, відчуженості чи покинутості* / *feelings of being an outsider, foreigner, or outcast* [TFD]; б) *відчуття нереальності чи деперсоналізації* / *feelings of unreality or depersonalization* [TFD]; 4) *відчуття того, що думки та емоції особи перебувають під контролем іншої людини з однойменною гіпосемою*: *відчуття того, що думки та емоції особи перебувають під контролем іншої людини чи того, що інші люди мають доступ до чужих думок* / *a feeling that one's thoughts and emotions are under the control of someone else or that others have access to one's mind* [TFD].

КС “effect” (ефект) містить одну гіперсему: *ефект, якого намагаються досягти деякі драматурги з однойменною гіпосемою: ефект, якого намагаються досягти деякі драматурги, у результаті якого аудиторія залишається об’єктивною й не ідентифікує себе з акторами* / *an effect, sought by some dramatists, whereby the audience remains objective and does not identify with the actors* [OLD].

КС “estrangement” (відчуженість) містить 4 гіперсеми: 1) *відвернення; відчуженість з однойменною гіпосемою: відвернення; відчуженість* / *a turning away; estrangement* [CED]; 2) *відлучення чи відчуженість від предмету прихильності з однойменною гіпосемою: відлучення чи відчуженість від предмету прихильності* / *a withdrawing or estrangement, as of the affections* [DN]; 3) *відчуженість від суспільства з однойменною гіпосемою: відчуженість від суспільства* / *estrangement from society* [TFD]; 4) *відчуженість від самого себе з однойменною гіпосемою: відчуженість від самого себе* / *estrangement from one’s self* [TFD].

КС “separation” (розлука) містить 2 гіперсеми: 1) *розлука, спричинена ворожістю з однойменною гіпосемою: розлука, спричинена ворожістю* / *separation resulting from hostility* [UOD]; 2) *відвернення чи розлука з особою, предметом чи місцем колишньої прихильності з однойменною гіпосемою: відвернення чи розлука з особою, предметом чи місцем колишньої прихильності* / *a withdrawing or separation of a person or a person’s affections from an object or position of former attachment* [MWOD].

КС “lack” (відсутність) містить 2 гіперсеми: 1) *відсутність кореляції вимірюваних змінних з однойменною гіпосемою: відсутність кореляції у коливанні двох вимірюваних змінних у залежності від населення* / *the lack of correlation in the variation of two measurable variates over a population* [DC]; 2) *стан, що характеризується відсутністю значущих відносин з іншими людьми з однойменною гіпосемою: стан, що характеризується відсутністю значущих відносин з іншими людьми* / *a condition characterized by a lack of meaningful relationships with others* [TFD].

КС “process” (процес) містить 2 гіперсеми: 1) процес змушування до недолюблювання чи неготовності підтримати з однойменною гіпосемою: процес змушування до недолюблювання, неготовності допомогти чи підтримати / *the process of making someone dislike you, or not want to help or support you* [MED]; 2) процес передавання комусь власності чи прав на неї з однойменною гіпосемою: процес передавання комусь власності чи прав на неї / *the process of giving someone something such as property or rights* [MED].

КС “sense / sensation” (відчуття) містить 2 гіперсеми: 1) відчуття позбавлення власних емоцій з однойменною гіпосемою: відчуття позбавлення власних емоцій – афективне відчуження / *the sense of being removed from one’s own emotions – alienation of affect* [TFD]; 2) відчуття позбавлення людини друзів, сім’ї чи звичного соціального оточення з однойменною гіпосемою: відчуття того, що людину позбавлено друзів, сім’ї чи звичного соціального оточення; культурна відчуженість / *the sensation that one has been removed from friends, family or one’s usual social setting; cultural estrangement* [TFD].

КС “isolation” (ізолюваність) містить 2 гіперсеми: 1) емоційна ізолюваність з однойменною гіпосемою: емоційна ізолюваність, розщеплення особистості / *emotional isolation or dissociation* [DN]; 2) ізолюваність ідей від відчуттів з гіпосемою: ізолюваність ідей від відчуттів, уникнення емоційних ситуацій та інші зусилля, спрямовані на відсторонення від власних відчуттів / *isolation of ideas from feelings, avoidance of emotional situations, and other efforts to estrange one’s self from one’s feelings* [TFD].

Отже, виявлені нами КС виступають тими дескриптивними компонентами лексем *self* і *alienation*, за допомогою яких можна більш докладно простежити лексичне наповнення концепту САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION.

3.4. Частиномовна репрезентація концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ* / *SELF-ALIENATION*

Наступним етапом дослідження є проведення *компонентного аналізу*, суть якого полягає у розкритті значення слова шляхом його поділу на складники – семантичні компоненти, які виявляються на основі спільності їх значень у лексикографічних джерелах. Як стверджує І. В. Арнольд, принцип компонентного аналізу зводиться до передачі значення одного слова за допомогою інших, до того ж позначене (*signifier*) містить більше елементів, ніж позначуване (*signified*), і завжди виступає класифікатором, який дає змогу виявити ієрархію сем у складі значення [Арнольд, 2011, с. 54].

Як ми уже зазначали у нашій роботі, ім'я концепту, виражене словом *self-alienation*, зафіксоване у двох сучасних словниках англійської мови. Простежимо його компонентний склад за частиномовним і лексико-семантичним критеріями (Додаток В, *рис. В*). Тлумачення лексеми *self-alienation* містить звернення до прикметникової лексеми *alienated* (яка є похідною від дієслівної лексеми *to alienate*), яка у словниках тлумачиться як “feeling withdrawn or separated from others or from society as a whole” [MWOD] чи “feeling that you do not belong in a particular society, place, or group”, що повністю корелює з одним із визначень іменникової лексеми *alienation* [MED] у значенні «відчуття відлучення чи ізольованості від суспільства у цілому», а також займенникової лексеми *oneself*, що тлумачиться як “one’s own self” [AHD] і корелює з одним із визначень лексеми *self*: “a person considered as a unique individual (one’s own self)” [UOD] у значенні «чиясь виняткова особистість». Презентовані вище тлумачення яскраво виражають характерні ознаки *ізольованості, відокремлення, відсторонення, виокремлення* основних компонентів концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ* / *SELF-ALIENATION*.

Крім того, у ряді сем, які функціонують у словникових визначеннях імені концепту, простежується зв’язок із лексемою ***alienation***. Так, іменникова лексема *detachment* має таке словникове значення: “a feeling of not being

involved with someone or something in a close or emotional way” [OLD], яке корелює з одним із тлумачень лексеми *alienation*: “the feeling that you have no connection with the people around you” у значенні «відчуття неналежності до когось/чогось на емоційному рівні». Дієслівна лексема *to distance* отримує у словникові Collins English Dictionary таке визначення: “If you distance yourself from a person or thing, [...], you feel less friendly or positive towards them, or become less involved with them”. *To distance* є похідним від іменникової лексеми *distance* із таким значенням: “coolness or unfriendliness in the way that someone behaves towards you” [CED] і корелює з наступним визначенням лексеми *alienation*: “when someone becomes less friendly, understanding, or willing to give support as the result of something that happens or is done” [LDCE] у значенні «брак розуміння когось і небажання допомогти комусь».

Узяте з медичної термінології іменникове словосполучення *mental illness* у словниках трактується як: “any disease of the mind” [WD] чи “a mental disorder” [AHD], що повністю корелює з одним із тлумачень лексеми *alienation*: “mental alienation; derangement of the mental faculties; insanity” [WD] у значенні «психічний розлад, хвороба, божевілля». Ще один медичний термін *emotional distress* тлумачиться як “a highly unpleasant emotional reaction” [MWOD] і “bodily dysfunction or discomfort caused by disease or injury” [AHD]. Ці значення корелюють з одним із визначень лексеми *alienation*: “mental alienation; derangement of the mental faculties; insanity” [WD] у значенні «емоційне виснаження».

Із лексемою *self* також пов’язане словосполучення *one’s own*, яке у словниках тлумачиться як: “You use *own* to indicate that something belongs to a particular person or thing” [CED], “of or belonging to oneself or itself” [AHD], “belonging exclusively or especially to; peculiar” [WD], “belonging to or done by a particular person or thing” [CEDO] і корелює зі значенням лексеми *self* (“one’s own” / *чийсь власний*), що походить від праіндоевропейського кореня **selb^h*. Як елемент повнішого розкриття взаємозв’язку лексем *self-alienation* і *self*

вважаємо такі словосполучення, як (*one's own*) *thoughts, emotions or identity* («чийсь власні думки, емоції чи ідентичність») та (*one's own*) *feelings or activities* («чийсь власні відчуття чи діяльність»), які також можна розглядати з точки зору складових компонентного аналізу концепту.

На нашу думку, спільним для двох лексем (*alienation* і *self*) є словосполучення *lack of awareness*, яке носить характер об'єднуючого, оскільки можна простежити чіткий взаємозв'язок і кореляцію лексем *awareness* і *self*, а також *lack* і *alienation*. Так, іменникова лексема *awareness* у своєму основному значенні “understanding” («розуміння, усвідомлення») – “knowledge and understanding that something is happening or exists” [MWOD] – є прямим синонімом іменникової лексеми *consciousness: awareness* – “conscious knowledge”, “a state of elementary or undifferentiated consciousness” [WD], що передбачає наявність усвідомленого знання, розуміння того, що відбувається чи існує. А лексема *consciousness* визначається як “the state of understanding and realizing something” [CEDO], “your consciousness is your mind and your thoughts” [CED], що є підтвердженням їх синонімічності та корелює з одним із визначень лексеми *self*: “one's consciousness of one's own being or identity”, найближчим за значенням до якого є наступне визначення лексеми *consciousness* – “a sense of one's personal or collective identity, including the attitudes, beliefs, and sensitivities held by or considered characteristic of an individual or group” [AHD]. Іменникова лексема *lack*, яка визначається як “a particular deficiency or absence” [AHD], є прямим синонімом іменникової лексеми *absence*, яка тлумачиться як “lack of something” [OLD], і має також наступне визначення: “a state of being absent or withdrawn from a place or from companionship” [WD], що корелює з одним із тлумачень лексеми *alienation*: “the state of being an outsider or the feeling of being isolated, as from society” [CED] чи “the feeling that you do not belong in a particular society, place, or group” [MED] і означає відсутність чи відлучення людини від певного постійного місця перебування чи суспільної групи.

Комплементарні компоненти значень концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ* / *SELF-ALIENATION* можна отримати зі словникових статей лексем *self* і *alienation*. Так, зокрема, з тлумачень лексеми ***alienation*** можна виокремити наступні семи:

1) іменникова лексема *estrangement*, яка є прямим синонімом лексеми *alienation*, має такі словникові значення:

а) значення лексеми *estrangement* “the fact of no longer being close to or friendly with a friend, relative or ally” [MED] корелює зі значенням лексеми *alienation* – “when somebody becomes less friendly, understanding, or willing to give support as the result of something that happens or is done” [LDCE];

б) значення лексеми *estrangement* “the act of estranging, or the state of being estranged; alienation” [WD] корелює зі значенням лексеми *alienation* – “the act of alienating or the condition of being alienated; estrangement” [AHD].

Підтвердженням тісної кореляції вищезазначених лексем є словникові значення прикметникової лексеми *estranged*:

- “feeling that you do not belong to a group or community” [MED];
- “no longer friendly; alienated” [CED];
- “lacking interest in and no longer close or friendly with someone, esp. a family member or friend” [CEDO].

Дієслівна лексема *to estrange* вдало доповнює кореляційний зв'язок зазначених лексем – “to make hostile, unsympathetic, or indifferent; alienate” [AHD];

2) іменникова лексема *depersonalization* також виступає прямим синонімом лексеми *alienation*, що корелюється з нею у вузькоспеціалізованому (галузевому) контексті: *alienation* – (psychology) see *depersonalization*” [AHD]. Значення слова *depersonalization* розкрито і деталізовано у тлумаченні: “the act of depersonalizing; the state of being depersonalized” [AHD ; CED]. У галузі психології, зокрема психіатрії, ця лексема тлумачиться як “(psychiatry) a state in which someone’s thoughts and feelings seem not to be real or not to belong to them” [MED], що означає стан

втрати індивідуальності, відокремлення від власної особи і навколишнього світу;

3) іменникова лексема *separation*, яка також є синонімом лексеми *alienation*, корелює з одним із її значень – “the feeling that you have no connection with the people around you” [CEDO] та тлумачиться як: “the act of separating two or more people or things, or the state of being separated” [CEDO], “the act or process of moving apart or forcing something apart” [AHD], що означає відокремлення чи відсторонення від оточуючих, а також у дещо вузькому значенні – “the condition of being apart, especially the condition of two people who had lived together or been married living in different places” [AHD] як розлука, роздільне життя подружжя;

4) іменникова лексема *hostility* з тлумаченням “unfriendly or aggressive behaviour towards people or ideas” [CED], “unfriendly or threatening behaviour or feelings towards someone” [MED], “an occasion when someone shows that they do not agree with or like something” [CEDO] корелює з одним зі значень лексеми *alienation* – “when someone becomes less friendly, understanding, or willing to give support as the result of something that happens or is done” [LDCE] та означає вияв недружелюбного ставлення до оточуючих;

5) іменникова лексема (*profound*) *disaffection* є дещо близькою за значенням з лексемою *hostility*, зокрема: “the quality of no longer supporting or being satisfied with a system, organization, or idea” [CEDO] і “the state of no longer feeling loyal towards a group or organization” [MED], проте у контексті припинення підтримки певної особи, групи чи організації. Наступні визначення даної лексеми виявляють ще чіткішу кореляцію з лексемою *alienation*: “a state of dissatisfaction or alienation” [CED] і “alienation or want of affection or good will” [WD], зокрема із таким значенням останньої: “a withdrawing or estrangement, as of the affections” [WD]. Прикметникова лексема *profound* тут використовується з метою підсилення значення іменникової лексеми: “having a strong influence or effect” [LDCE], “used about very strong feelings, especially negative ones” [MED];

6) іменникова лексема *insanity* виступає синонімом понять ‘*mental alienation*’ і ‘*mental illness*’, які входять у визначення лексеми *alienation* у вузькоспеціалізованому (галузевому) значенні як медичний термін: “*mental alienation; derangement of the mental faculties; insanity, as alienation of mind*” [WD]. У словниках лексема *insanity* має такі визначення: “*severe mental illness or derangement*” [AHD], “*unsoundness or derangement of mind; madness; lunacy*” [WD] і “*the state of being seriously mentally ill, so that you cannot live normally in society*” [LDCE], та означає божевілля, психічний розлад.

7) дієслівна лексема *to turn away (from sb/sth)* як синонім лексеми *to alienate* має наступні словникові значення: “*to refuse to give someone sympathy, help, or support*” [LDCE] і “*to refuse admittance or assistance to*” [CED], “*to stop supporting someone, or stop using or being interested in something, or to make someone do this*” [LDCE] і корелює з одним із визначень лексеми *alienation*: “*the process of making someone dislike you, or not want to help or support you*” [MED] чи “*the act of making somebody less friendly or sympathetic towards you*” [OLD];

8) іменникова лексема *connection* є антонімом лексеми *alienation*, оскільки перша має значення об’єднання людей за певними спільними видами діяльності тощо або через налагодження тісних взаємозв’язків між ними: “*a relationship between two things, people, or groups*” [CED], у той час, як остання виражає роз’єднання людей, втрату зв’язку між ними: “*the feeling that you have no connection with the people around you*” [CEDO].

З тлумачень лексеми ***self*** можна виокремити такі лексеми:

1) Іменникова лексема *personality* є синонімом лексеми *self* і відображає, в основному, риси характеру людини, за допомогою яких вона відрізняється від інших: “*the totality of qualities and traits, as of character or behavior, that are peculiar to a specific person*” [AHD], “*the special combination of qualities in a person that makes that person different from others, as shown by the way the person behaves, feels, and thinks*” [CEDO], “*the various aspects of a person’s character that combine to make them different from other people*” [OLD]. Лексема *personality*

корелює з лексемою *self* у наступному її значенні: “the type of person you are, especially the way you normally behave, look or feel” [OLD], “the set of someone’s characteristics, such as personality and ability, that are not physical and make that person different from other people” [CEDO];

2) Іменникова лексема *the (unique) individual* є синонімом лексеми *self* і має такі словникові тлумачення: “a person, considered separately from the rest of the group or society that they live in” [LDCE] “a human regarded as a distinctive or unique personality” [AHD], що корелюють з наступними визначеннями лексеми *self*: “the total, essential, or particular being of a person; the individual” [AHD] і “a person considered as a unique individual” [OLD] у значенні людини як відмінної від інших особистості. Прикметникова лексема *unique* тут використовується з метою підсилення значення іменникової лексеми: “being the only existing one of its type or, more generally, unusual, or special in some way” [CEDO], “without equal or like; unparalleled” [CED].

3) Іменникова лексема *(total, essential, particular) being* як синонім лексеми *self* отримала такі визначення: “(literary) the deepest and most essential part of someone’s individual character” [MED], “essential nature; self” [CED], які корелюють з одним із тлумачень лексеми *self*: “person’s nature, special qualities; one’s own personality” [OSD] і “one’s own being, personality, and nature” [WDO] у значенні глибинної сутності характеру особи.

Прикметникові лексеми *total, essential* і *particular* тут використовуються з метою підсилення значення іменникової лексеми. Так, лексема *total* зосереджує увагу на цілісності особи – “complete, or as great as is possible” [LDCE], лексема *essential* наголошує на її невід’ємності й фундаментальності – “constituting or being part of the nature or essence of something; inherent”, “fundamentally important or necessary” [AHD], “connected with the most important aspect or basic nature of somebody/something” [OLD], а лексема *particular* підкреслює особливість конкретної людини – “of or belonging to a single or specific person, thing, category, etc; specific; special” [CED];

4) Іменникова лексема (*distinct*) *individuality* як синонім лексеми *self* і близька за значенням до лексеми *individual* у словниках визначається як “the aggregate of qualities and characteristics that distinguish one person or thing from others” [AHD], що прямо корелює з визначенням лексеми *self*: “the essential qualities distinguishing one person from another; individuality” [AHD] і означає набір характерних рис, за допомогою яких одна людина відрізняється від інших. Прикметникова лексема *distinct* тут використовується з метою підсилення значення іменникової лексеми: “clearly noticeable” [CEDO], “definite and obvious” [MED], “separated by a visible sign; marked out; specified” [WD] і “clearly separate and different (from something else)” [CEDO];

5) Іменникова лексема *the ego* як прямий синонім лексеми *self* отримує такі словникові визначення: “the self, especially as distinct from the world and other selves” [AHD], “the self of an individual person; the conscious subject” [CED] і “the idea or opinion that you have of yourself, esp. the level of your ability and intelligence, and your importance as a person” [CEDO] і корелює з одним із тлумачень лексеми *self*: “one’s consciousness of one’s own being or identity; the ego” [AHD] у значенні усвідомлення особою своєї сутності;

6) Іменникова лексема *identity* як синонім лексеми *self* має такі словникові тлумачення: “who a person is, or the qualities of a person or group that make them different from others” [CEDO], “the characteristics, feelings or beliefs that distinguish people from others” [OLD] і “the qualities and attitudes that a person or group of people have, that make them different from other people” [LDCE], корелює з наступними тлумаченнями лексеми *self*: “who a person is, including the qualities such as personality and ability that make one person different from another” [CEDO], “the essential qualities distinguishing one person from another” [AHD] і “the distinct individuality or identity of a person or thing” [CED] і характеризується особистісними якостями, за допомогою яких людина відрізняється з-поміж інших людей;

7) Іменникова лексема *nature* як синонім лексеми *self* має такі словникові визначення: “the character of a person, or the characteristics a person

is born with” [CEDO] і “the fundamental character or disposition of a person; temperament” [AHD] і корелює з одним із тлумачень лексеми *self*: “the type of person you are, your character, your typical behavior etc” [LDCE], розкриваючи вроджений характер особи;

8) Іменникова лексема *person* як синонім лексеми *self* у лексикографічних джерелах тлумачиться як: “an individual human being” [(CED)], “a human being, especially considered as someone with their own particular character” [LDCE] і “the composite of characteristics that make up an individual personality; the self” [AHD], корелює з наступними тлумаченнями лексеми *self*: “the total, essential, or particular being of a person” [AHD] і “one’s own being, personality, and nature” [WDO] та означає сутність (єство) людини, що проявляється у її характері.

Отже, за результатами компонентного аналізу, семантичні компоненти концепту передають такі значення: причина (само)відчуження, процес самовідчуження, усвідомлення особою стану відчуження, емоційний розлад (дистанціювання від власних відчуттів), стан апатії (неможливість керування власними думками й емоціями).

3.5. Синонімічна вербалізація концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ* / *SELF-ALIENATION*

Важливим етапом розкриття лексичної семантики концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ* / *SELF-ALIENATION* є дослідження синонімічного потенціалу його лексем-вербалізаторів. Ім’я концепту фактично стає гіперонімом для ряду значеннєво близьких до нього феноменів» [Приходько, 2008, с. 116]. Необхідно наголосити на тому, що ім’я концепту не завжди є його гіперонімом, тобто словом із ширшим значенням, яке виражає загальне, родове поняття. Так, у нашому випадку *САМОВІДЧУЖЕННЯ* / *SELF-ALIENATION* виступає гіпонімом, тобто словом з вузьким значенням, яке виражає видове поняття.

Синоніми прийнято об'єднувати у синонімічні ряди (далі – СР), тобто «слова однієї частини мови з гранично близьким значенням до головної, домінантної лексеми» [Бешлей, 2017, с. 79]. Так, один із членів СР стає домінантою лексемою, яка визначається носієм головного значення й підпорядковує собі усі додаткові смисли і стилістичні відтінки значення [Розенталь и Теленкова, 1985].

На основі критерію частотності у лексикографічних джерелах (15 одиниць) формуємо семантичне поле синонімів лексем *self* і *alienation*, тобто визначаємо ядро і периферію (ближню, дальню, крайню) компонентів концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ* / *SELF-ALIENATION*. Так, синоніми, які трапляються майже в усіх джерелах (10-15 одиниць), становлять ядро обидвох лексем-компонентів концепту. Натомість, крайню периферію становлять синоніми, які присутні у мінімальній кількості джерел (1-3 одиниць). Ближню (7-9 одиниць) і дальню (4-6 одиниць) периферії визначаємо, виходячи із середнього показника частотності. Складники семантичного поля у відсотковому розрізі подано у **табл. 3.3**.

Таблиця 3.3.

Складники семантичного поля синонімів лексем *alienation* і *self*

Складники поля	Компонент <i>alienation</i> , %	Компонент <i>self</i> , %
Ядро	2	1
Ближня периферія	4	8
Дальня периферія	14	16
Крайня периферія	80	75
Усього	100	100

За результатами аналізу 15 лексикографічних джерел, виявлено 157 синонімів обидвох лексем, зокрема 94 синоніми лексеми *alienation* і 63 синоніми лексеми *self* (Додаток Д, **табл. Д.1, Д.2**). Характерною ознакою

семантичного поля є наявність доволі чіткого і компактного ядра (2% і 1%, відповідно), яке включає лише три лексеми: *estrangement* (відчуження, віддалення, розлучення), *disaffection* (невдоволення, недружелюбність) і *ego* (я, его, суб'єкт) і які найбільш влучно та точно розкривають значення концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION*.

Ближня периферія охоплює поняття *передачі (власності) (transfer)*, *ізоляції, відокремлення (isolation / separation)*, *відвернення (turning away)*, а також *особи(стості) (personality / person)*, *характеру (character)*, *свідомості (consciousness)* і *душі (psyche)*, які беруть безпосередню участь у вербалізованому просторі концепту.

Велика кількість синонімів *дальньої периферії* дає змогу розширити і якісно доповнити сферу ескплікації концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION*, зокрема розходженням у поглядах, розлученням, передачею (прав власності), байдужістю, а також ідентифікацією себе як особистості, станом душі, внутрішніми відчуттями.

Найбільш чисельною є *крайня периферія*, що пояснюється уживанням великої кількості синонімів у поодиноких лексикографічних джерелах. Ця група синонімів характеризується наявністю вузькоспеціалізованих термінів у різних сферах знань: медицині (*dementia, insanity, madness, mania, psychopathy, mental illness, hallucination, maltreatment, mental health*), юриспруденції (*abalienation, rent, demise, devolution, expatriation, disunion*), психології (*delirium, solitude, frenzy, selfhood, egocentrism, egotism, human being, narcissism, selfness*) тощо.

На основі отриманого матеріалу вважаємо за доцільне виокремити СР обидвох лексем-компонентів концепту. Так, лексема *alienation* володіє великим синонімічним потенціалом, який можна згрупувати у три СР із синонімічними домінантами – *Process / Condition / State, Behaviour* і *Mental illness / Disorder / Problems* (**табл. 3.4**).

Найбільш чисельним є СР *Process / Condition / State*, до якого належать синоніми, що відображають стан відчуженості як тривалий чи постійний

процес, а саме: *estrangement, disaffection, transfer, isolation, separation, turning away, withdrawal, division, breaking up, conveyance, divorce, action, dislike, remoteness, transference, variance, abalienation, assignment, coolness, cutting off, detachment, difference, distance, grant, rent, severance, solitude, transferal, demise, devolution, difficulty, disagreement, disjunction, disposal, disposition, disunion, divestiture, expatriation, hanging over, ivory tower, loneliness, movement, passing on, quarantine, seclusion, souring, sunderance, trouble, widow, words.*

Таблиця 3.4

Синонімічний розподіл лексеми *alienation*

Синонімічний ряд	Кількість синонімів	% від заг. кількості
<i>Process / Condition / State</i>	50	53,2
<i>Behaviour</i>	26	27,7
<i>Mental illness / Disorder / Problems</i>	18	19,1
<i>Усього</i>	94	100

Другий СР – *Behaviour* – характеризує самовідчуження з точки зору негативної поведінки особи. До нього належать такі синоніми: *breach, rupture, indifference, setting against, break, diversion, schism, fissure, parting, rift, split, abuse, atrocity, barbarism, brutalities, bullying, cruelty, disgruntlement, distancing, diverting, evil, inhumanity, maltreatment, marginalization, savagery, unfriendliness.*

У третьому СР – *Mental illness / Disorder / Problems* – самовідчуження постає як медична проблема, певного роду відхилення від норми, і розкриває негативну сторону даного феномена: *aberration, craziness, dementia, derangement, insanity, lunacy, madness, mania, brainsickness, disturbance, insaneness, mental illness, psychopathy, unbalance, delirium, frenzy, hallucination, imbecility.*

Синонімічне поле лексеми *self* можна поділити на два СР – *(Person's) character* і *Psychology* (табл. 3.5).

CP (*Person's*) *character* є найбільш репрезентативним у лексикографічних джерелах. Він характеризує кожну особу як індивідуальність із властивими їй характерними рисами, що не завжди є позитивними чи негативними, та які проявляються по-різному за конкретних умов. До даного ряду належать синоніми: *personality, character, person, identity, individual, individuality, temperament, being, disposition, mortal, nature, number one, selfhood, somebody, someone, temper, I, oneself, own, clay, colours, complexion, constitution, embodiment, entity, genius, human being, identical, individualization, inner self, intellect, make-up, myself, normal/usual self, othering, persona, personal, personification, proprium, selfishness, selfness, substantive, true/real self, tone*. Так, до синонімів із яскраво вираженим негативним забарвленням можна віднести *mortal, selfishness, selfness* та у певному розумінні *selfhood, clay, othering*.

Таблиця 3.5

Синонімічний розподіл лексеми *self*

Синонімічний ряд	Кількість синонімів	% від заг. кількості
<i>(Person's) character</i>	44	69,8
<i>Psychology</i>	19	30,2
Усього	63	100

У синонімах CP *Psychology, ego, consciousness, psyche, soul, spirit, anima, heart of hearts, inner person, innermost feelings, mind, egocentrism, egomania, egotism, inner man, inner woman, mental health, narcissism, subconscious, superego* розкривається внутрішня, часто прихована і непередбачувана, сутність людини. Згідно зі змістом синонімів цього CP, особа постає не лише як свідомо індивідуальність (*consciousness, spirit, mind*) чи духовний індивід (*psyche, soul, heart of hearts, inner person/man/woman, innermost feelings*), але й як самовпевнена, егоїстична особистість (*ego, anima, egocentrism, egomania, egotism, narcissism, superego*).

На основі проведеного синонімічного аналізу лексем робимо висновок, що концепт *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* має двоїстий характер завдяки своїм компонентам: абстрактний – відображений лексемою *alienation*, що постулює *самовідчуження* як тривалий чи постійний процес, спосіб поведінки особи та медичну проблему у контексті віддалення, розходження у поглядах, розлучення, передачі (прав власності), байдужості й недружелюбності; і конкретний, який висвітлюється за допомогою лексеми *self* і характеризується ідентифікацією самого себе як індивідуальності з властивими їй характерними рисами та розкриттям внутрішньої сутності людини.

3.6. Експлікація ціннісного складника концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION*

Мовним показником ціннісного відношення слугують оцінні предикати: «якщо про який-небудь феномен носії культури можуть сказати «це добре» (погано, цікаво, утомливо тощо), цей феномен формує в цій культурі концепт» [Попова и Стернин, 2010, с. 136]. Головна відмінна риса оцінки – її внутрішньомовна природа і, як наслідок, зв'язок із конкретним індивідом або мовною спільнотою, тобто її антропоцентричність. У навколишньому світі немає хорошого або поганого; відповідні смисли конструюються як такі лише у свідомості людини і лише за допомогою і на основі мови. Це, у свою чергу, неодмінно передбачає, що у свідомості людини існує окрема система оцінних концептів і категорій, що забезпечують оцінну інтерпретацію отриманих знань [Болдырев, 2008, с. 25]. Ціннісний складник відображає індивідуально-естетичне ставлення до зображуваного об'єкта чи явища, місце концепту в авторській системі цінностей і моделюється за допомогою кількісного аналізу вербалізаторів з позитивною або негативною оцінкою у текстових фрагментах [Дойчик, 2012, с. 58].

У художній літературі концепт може реалізовуватися за допомогою різних мовних засобів, адже лексична система мови дає можливість «описувати, тлумачити одну і ту ж ситуацію по-різному. Значення мовних і мовленнєвих одиниць може походити як від концептуального змісту, що виникає у свідомості, так і від тлумачення, що накладається на цей зміст» [Єсипенко, 2013б, с. 32]. Ім'я концепту не завжди функціонує у межах художнього тексту або дискурсу, а концептуальні ознаки можна актуалізувати саме за допомогою лексичних синонімів. Слід наголосити, що в англomовних науково-фантастичних творах відсутнє ім'я концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ* / *SELF-ALIENATION*, а засобами його об'єктивації слугують синоніми лексем-компонентів *self* та *alienation* як «один зі способів синтетичної презентації певного концептуального інваріанту його семантичними дублетами, або варіантами» [Приходько, 2008, с. 116].

Таблиця 3.6

**Концептуальні ознаки лексем-компонентів концепту
САМОВІДЧУЖЕННЯ / *SELF-ALIENATION***

Категорії	Концептуальні ознаки	Кількість ЛСО	Частка, %	Кількість МК	Частка, %
Компонент <i>self</i>					
(person's) character	«індивідуальність»	4	36,4	30	44,8
	«персоналізація»	7	63,6	37	55,2
Разом		11	21,6	67	25,7
psychology	«пізнавальні процеси особистості»	5	50,0	56	56,6
	«психічний стан особистості»	3	30,0	37	37,4
	«раціональна частина психіки»	2	20,0	6	6,0
Разом		10	19,6	99	38,1
Разом		21	41,2	166	63,8

Компонент <i>alienation</i>					
process / condition / state	«віддалення»	7	38,9	20	29,4
	«відокремлення»	7	38,9	27	39,7
	«самотність»	2	11,1	14	20,6
	«відчуження»	2	11,1	7	10,3
Разом		18	35,3	68	26,2
behaviour	«розрив стосунків»	5	9,8	11	4,2
mental illness / disorder / problem	«психічний розлад»	7	13,7	15	5,8
Разом		30	58,8	94	36,2
Загалом		51	100	260	100

У результаті лексикографічного аналізу нами встановлено прямі синоніми лексем-компонентів (*self* та *alienation*) імені концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ* / *SELF-ALIENATION* (див розділ 3, п. 3.5.), які функціонують також і в АНФП, й за допомогою яких експлікується ціннісний аспект концептуальних ознак зазначеного концепту. У рамках цього дослідження нами визначено групи лексичних синонімічних одиниць (далі – ЛСО) та маркованих контекстів (МК) у кількості 260 одиниць, що у відповідності з компонентами групуємо за категоріями: (*person's*) *character* і *psychology* компонента *self* та *process / condition / state, behavior* і *mental illness / disorder / problem* компонента *alienation* (**табл.3.6**).

У гуманітарних науках, і лінгвістиці зокрема, оцінка визначається як позитивна або негативна характеристика об'єкта, яка пов'язана з визнанням чи невизнанням його цінності з позицій ціннісних критеріїв [Белова, 2011, с. 4]. Ціннісний аспект у структурі концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ* / *SELF-ALIENATION* характеризує взаємовідносини індивіда та суспільства, внутрішній конфлікт особистості, проблематику відчуження та

самовідчуження. Відтак, лексичні синоніми, що мають «тісний смисловий зв'язок» [Карасик и Слышкин, 2001] з компонентом *self*, актуалізують виявлені нами концептуальні ознаки, які наводимо відповідно до таких категорій:

> **Категорія ‘(person’s) character’**

– концептуальна ознака «індивідуальність» (4 ЛСО; 30 МК): *personality, character, nature, persona*, наприклад: “When I realised that Mum lived mostly behind a screen – a screen of efficiency and reasonableness designed to hide every trace of her real personality – it was like playing the alien game all over again.” (NA, 2017: 166); “Sara moved slightly in her chair, and Barry turned to her. “We have found that he is not made repentant by being isolated,” Sara said. “It is his nature to be an isolate, therefore by not allowing him the privacy he craves we will have found the correct punishment for him.” (KW, 1976: 160);

– концептуальна ознака «персоналізація» (7 ЛСО; 37 МК): *individual, human being, identity, person, entity, individuality*, наприклад: “What would happen if something went wrong and this man and his doctors – my Cod, we – created some sort of monster, misshapen in body, mind, or both? Suppose the product of eventual “success” could not adjust to the uniqueness, the utter strangeness of his being? What if, in my eventual effort to apprise the public of some of what had happened, I should inadvertently reveal the identity of this unique individual, exposing him to what I had no doubt would be the relentless scrutiny of the world?” (DR, 1978: 29); “This was the first time in her life David hadn’t been within reaching distance, and she looked miserable and alone – almost like a real human being.” (MS, 1996: 37).

У рамках цієї категорії особистість як актант самовідчуження характеризується амбівалентністю: з одного боку – унікальною індивідуальністю, її здатністю до самореалізації, що є безперечно позитивною рисою особи, а з іншого – ізольованістю, дистанціюванням від суспільства, що є негативною характеристикою людських взаємовідносин.

> Категорія ‘psychology’

– концептуальна ознака «пізнавальні процеси особистості» (5 ЛСО; 56 МК): *consciousness, mind, intellect, subconscious, innermost feelings*, наприклад: *“Jared remembered his conversation with Cainen and Harry Wilson, when they suggested overlaying the recorded Boutin consciousness upon his own, and felt himself go cold. “It’ll wipe out the consciousness that’s already there.””* (JS, 2006: 303); *“I don’t know exactly what it would mean to be a clone. Ever since my mother’s bizarre phone call, my mind has shut down in horror every time I’ve edged close to certain thoughts.”* (MH, 2005: 179);

– концептуальна ознака «психічний стан особистості» (3 ЛСО; 37 МК): *soul, psyche, spirit*, наприклад: *““I am convinced the soul has not left his body. This is a valid last sacrament. I have given much thought to the problem and I have worked out a formula. I believe there is a direct relationship between the stamina of the body and the endurance of the soul to remain. If the person succumbs after a long illness the soul leaves the body within twenty minutes after pronouncement of death. But in the case of your husband, a man in the flush of health, I am convinced the soul lingers as long as three hours.””* (NF, 1973: 8); *“One day I learned the true and dire secret of my mother, and why our house was the way it was. It was after another of the little boy’s visits. I had come to both cherish and detest him, like a dark part of my own psyche. It had been a year and a half at least, maybe more, since I had inducted him into the mysteries of Palatial.”* (AR, 2008: 153);

– концептуальна ознака «раціональна частина психіки» (2 ЛСО; 6 МК): *ego*, наприклад: *“The Obin are aware collectively that they exist. But not one of them individually has anything that you would recognize as a personality. No ego. No ‘I.’”* (JS, 2006: 285); *“I thought a “hive drone” would have low personal ego, like an ant. Or a worker bee. But Irene is exactly the opposite! Every part of her desperately wants continuity. A roaring, frantic ego was the source of Irene’s strength, and her downfall.”* (DB, 2002: 171).

У цій категорії висвітлюються особливості внутрішнього стану людини: позбавлення особистості її незалежної свідомості, яка замінюється

неприродною, штучною; відображення затаєної/потаємної сторони душі особистості; негативне валоративне вираження згубного переконання особи у власній винятковості, що призводить до деградації особистості.

Концептуальні ознаки, пов'язані з компонентом *alienation*, в АНФП актуалізуються за допомогою синонімів відповідно до таких категорій:

> **Категорія ‘process / condition / state’**

– концептуальна ознака «віддалення» (7 ЛСО; 20 МК): *distance, difference, dislike, remoteness, division, variance*, наприклад: “At first he had enjoyed leading them out into the woods; their frank admiration of him had been pleasant, unexpected, and for once he had felt the differences that separated them might be lessened when they learned some of the things he knew, when they could all play together among the whispering trees. He knew now such hopes had been wrong. The differences were more pronounced than ever, and the early admiration was turning into something else, something he could not really understand. They seemed to dislike him more, to be almost afraid of him, certainly resentful of him.” (KW, 1976: 180); “Purslane’s voice was very scratchy and indistinct. Even when Dalliance fleshed out the message with her own guess as to what she should have sounded like, there was a remoteness in her voice, as if she was speaking through thick layers of glass.” (AR, 2008: 372);

– концептуальна ознака «відокремлення» (7 ЛСО; 27 МК): *separation, detachment, isolation, cut off, withdrawal, breakup*, наприклад: ““It hits all of us like that, Molly. It’s the separation, the being alone for the first time. You don’t get used to it, but you learn to live with it and it doesn’t hurt so much after a while.”; Molly shook her head, unable as yet to speak. No, she thought distinctly, it was not the separation, it was the humiliation of being treated like an object, of being drugged and then used, forced to cooperate in that procedure unquestioningly.” (KW, 1976: 139); “She died eight months later. It was Adams’s death that prompted Gifford to give up news journalism and move into life writing. At the time, she says, the change seemed dramatic, a necessary withdrawal from the world, though she

has since come to believe that the two disciplines are closely connected.” (NA, 2017: 284);

– концептуальна ознака «самотність» (2 ЛСО; 14 МК): *solitude, loneliness alone*, наприклад: *“Then there’s the solitude. You grow up surrounded by crowds of people, that’s all you’ve ever known, and suddenly you’re a carer. You spend hour after hour, on your own, driving across the country, centre to centre, hospital to hospital, sleeping in overnights, no one to talk to about your worries, no one to have a laugh with. Just now and again you run into a student you know – a carer or donor you recognise from the old days – but there’s never much time. You’re always in a rush, or else you’re too exhausted to have a proper conversation. Soon enough, the long hours, the travelling, the broken sleep have all crept into your being and become part of you, so everyone can see it, in your posture, your gaze, the way you move and talk.” (KI, 2005: 207–208); “The heat was oppressive, and it seemed the trees were closing in, always closing in, yet never getting any closer. It was being alone for the first time in her life, she told herself. Really alone, out of reach, out of touch. It was loneliness that made her hurry through the undergrowth, now crushed down, hacked out of the way. And she thought, this was why men went mad in the centuries gone by: they went mad from loneliness, from never knowing the comfort of brothers and sisters who were as one, with the same thoughts, the same longings, desires, joys.” (KW, 1976: 88);*

– «відчуження» (2 ЛСО; 7 МК): *transfer*, наприклад: *“Do those bodies really have rights before we put consciousness into them? Each time we transfer their consciousness, we leave a body behind – a body that used to have a mind. Do those bodies have rights?” (JS, 2006: 33).*

Ця категорія висвітлює стан фізичного відчуження особи від оточення, що має як позитивні, так і негативні наслідки. Так, соціальне дистанціювання не завжди є позитивним процесом, аж доки воно не призводить до кардинальних змін у поведінці та здоров’ї людини. Тимчасова ізолюваність і усамітнення часто є невід’ємним бажанням людини відпочити, зібратися з думками, але якщо таке відособлення затримується на невизначений час, воно

переростає у депресивний стан, що загрожує негативними наслідками як для самої особи, так і для суспільства.

> **Категорія ‘behaviour’**

– концептуальна ознака «розрив стосунків» (5 ЛСО; 11 МК): *rift*, *indifference*, *schism*, *barbarism*, *dementia*, наприклад: “Once the truth of what had happened to me began to seep through, a rift seemed to open in my mind, a rift between the universe I appeared to be living in and the one I understood.” (NA, 2017: 160); “A new world was rapidly unfolding for her, and to him it seemed clear that she would not want to give it up. Her seeming indifference, he added, was “as studied as a cat’s.” (DR, 1978: 186).

Синоніми, які актуалізують концептуальну ознаку у цій категорії, передають глибину негативного емоційного стану особи, у якому вона опиняється в результаті непорозуміння, що характеризується явною розбіжністю між тим, що було, і тим, що стало. Такий стан змушує персонажа вдаватися до удаваної байдужості, що, у свою чергу, провокує поглиблення стану самовідчуження, який набуває негативної оцінки.

> **Категорія ‘mental illness / disorder / problems’**

– концептуальна ознака «психічний розлад» (7 ЛСО; 15 МК): *madness*, *aberration*, *insanity*, *hallucination*, *mental illness*, *disturbance*, *mental inertia*, наприклад: “On the whole, the idea that Julie had gone mad was a lot less painful. Selena was used to madness, and in this situation, whatever this situation was, madness as an explanation seemed to make more sense than anything else.” (NA, 2017: 267); “There was no possibility that he was mistaken. There was another possibility, however. There was a high probability that he was mad. A hallucination was reality to a madman.” (NF, 1973: 166).

Така тенденція поведінки особи, як відмежування себе від оточуючих, може спонукати до погіршення психічного здоров’я чи дисбалансу душевної організації людини, що викликає загалом негативне оцінне ставлення до відчуття самовідчуження.

На основі проведеного аналізу чітко простежується відмінність між кількістю синонімів у вигляді лексем-компонентів, та їх контекстною реалізацією в англomовних науково-фантастичних творах. Лексичні одиниці, синонімічні до компонента *self*, актуалізують меншу кількість (5) концептуальних ознак, ніж лексеми-синоніми до компонента *alienation* (6), проте репрезентують більшу кількість контекстних реалізацій – 166 (63,8%) і 94 (36,2%), відповідно.

Оскільки ім'я концепту *self-alienation* не отримало вербального вираження письменниками-фантастами у їхніх творах, розкриття ціннісного аспекта досліджуваного концепту здійснюється за допомогою лексичних синонімів лексем компонентів *self* та *alienation*. За результатами аналізу констатуємо, що негативне оцінне ставлення до феномену самовідчуження переважає в англomовному художньому дискурсі науково-фантастичної літератури.

Структура концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* відтворюється комплексом мовних засобів, які утворюють його номінативне поле. З метою визначення лексичних одиниць номінативного поля використано аналіз лексикографічних джерел, що дало можливість простежити виникнення і функціонування цього концепту в АНФП. Ім'я концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* візуально і структурно є комбінацією двох основних компонентів – лексем *self* і *alienation*, кожна з яких має власне етимологічне походження та значення, які у взаємозв'язку утворюють конкретне значення лексеми *self-alienation*. Так, під лексемою *self-alienation* розуміємо *внутрішню відстороненість особи від оточуючого її світу та результат психоемоційного виснаження чи хворобливого стану*.

У результаті дефініційного аналізу виявлено лексико-семантичні варіанти (ЛСВ) лексем *self* і *alienation*, на основі яких встановлено семантичну структуру цих компонентів, що складається з ядрової і периферійної зони їх

номінативного поля. З метою отримання більш репрезентативних і об'єктивних даних використано методику синхронної інвентаризації, за якою вираховується середня вага кожного компонента концепту. Звідси, ядро концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* формується поєднанням таких значень: а) набір таких психоемоційних властивостей, як особистісні характеристики, здібності та поведінка людини, що робить її відмінною від інших індивідуальністю; б) усвідомлення людиною власної ідентичності; і в) відчуття відчуженості чи ізольованості від певного суспільства, місця, групи, інших людей.

Проаналізований процес словотворення дав змогу виявити багат шаровий пласт похідних (спільнокореневих) слів (33 слова лексеми *alien* і 16 слів лексеми *self* на матеріалі 14 джерел) та словосполучень (27 ідіом і 7 стійких словосполучень лексеми *self* і 11 словосполучень лексеми *alien*), які він охоплює. Більшість фразеологічних одиниць з компонентом *self* передають риси характеру людини та її емоційний стан, у той час як словосполучення з компонентом *alien*, в основному, несуть інформацію, пов'язану з проблемами, які відображають сприйняття автохтонами чужинців. Проте, загалом усі вони передають ставлення мовця до самого себе і виражають його самоідентифікацію.

На основі дефініційно-компонентного аналізу виокремлюємо 11 КС лексеми *self* (*interests, identity, personality, individual, individuality, body, person, nature, oneself/yourself, character, personification*) і 13 КС лексеми *alien* (*state, act/action, transfer, feeling, estrangement, condition, separation, right, sense/sensation, isolation, effect, lack, process*), за допомогою яких можна детально простежити лексичну вербалізацію концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION*.

За результатами здійснення компонентного аналізу лексем *self* і *alienation* нами виявлено низку семантичних компонентів, утворених на основі спільності словникових значень, які виступають вербалізаторами концепту. До основних конститuentів лексеми *self* відносимо такі: *one's own, personality, the*

individual, being, individuality, the ego, identity, nature, person. Лексеми *alienation* представляють такі семи: *detachment, to distance, mental illness, emotional distress, estrangement, depersonalization, separation, hostility, disaffection, connection, insanity, to turn away.* Спільним для двох лексем є словосполучення *lack of awareness*, оскільки у ньому простежується кореляція лексем *awareness :: self* та *lack :: alienation*.

Концептологічно значущим концепт *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* робить велика кількість синонімів, які актуалізують його у мовній свідомості носіїв мови. За результатами аналізу 15 лексикографічних джерел виявлено 94 синоніми лексеми *alienation* і 63 синоніми лексеми *self*, що характеризуються компактною ядровою зоною (лексеми *estrangement, disaffection* і *ego*) і репрезентативною крайньою периферією, яка містить велику кількість вузькоспеціалізованих термінів у різних сферах знань. Обсяг синонімів лексеми *alienation* згруповано у 3 СР (*Process / Condition / State, Behaviour* і *Mental illness / Disorder / Problems*), а лексеми *self* – у 2 СР (*(Person's) character* і *Psychology*).

Ціннісний аспект концепту, який реалізується лексичними синонімами, свідчить про превалювання негативного оцінного ставлення до феномену самовідчуження в АНФП ХХ-ХХІ століть.

Основні положення третього розділу викладено в одноосібних публікаціях дисертанта [Хома, 2018б; Хома, 2018в; Хома, 2018г; Хома, 2019д; Хома, 2019е].

РОЗДІЛ 4.
МОВНОСТИЛІСТИЧНІ Й ГРАФІЧНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ
КОГНІТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КОНЦЕПТУ
***САМОВІДЧУЖЕННЯ/SELF-ALIENATION* В АНГЛОМОВНІЙ**
НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНІЙ ПРОЗІ ХХ-ХХІ СТОЛІТЬ

4.1. Образно-ціннісний рівень концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION*

Зміст образно-ціннісного рівня концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* розкриваємо за допомогою концептуальних метафор, встановлених на основі аналізу поняттєвого рівня концепту, адже метафора породжує новий смисл, який зумовлений як культурою, так і нашим попереднім досвідом. У когнітивній лінгвістиці беззаперечним фактом вважають те, що «основним способом пізнання, категоризації, концептуалізації, оцінки та пояснення світу», а також формою експлікації концептуальних структур є метафора як «виявлення аналогових можливостей людського розуму» [Современная политическая лингвистика, 2011, с. 123; Kövecses, 2005b]. У. Ле Гуїн розглядає наукову фантастику як метафору, і тим, що відрізняє її від інших форм фантастики, є використання нових метафор, побудованих на основі певних домінант сучасного життя – науки, зокрема, усіх наук і технологій, релятивістського та історичного світогляду [Le Guin, цит. за Science fiction quotations, 2005, с. 329]. Механізм побудови метафори полягає у тому, що людина переносить ознаки зрозумілого предмета чи ідеї на інший предмет, щодо якого вона не завжди має чітке пояснення [Kövecses, 2007]. У художньому творі метафора вважається концептуальним засобом організації й структурування авторського світогляду [Гошилык, 2015].

У рамках нашої розвідки беремо за основу визначення КМ як ментальної композиції, яка формується в результаті пізнавальної, інтелектуальної та мовленнєвої діяльності людини, позначає непередметні сутності та відображає

індивідуальне бачення цих сутностей і певною мірою будується на основі концептуальних уявлень або частково збігається з концептуальними уявленнями про непередметні сутності [Ємець, 2001, с. 46].

Що стосується емоційних концептів, як стверджує Дж. Лакофф, вони не є чітко визначеними нашим безпосереднім досвідом прямої взаємодії з об'єктами, тому вони повинні, в основному, розумітися опосередковано через метафору [Лакофф и Джонсон, 2004, с. 119]. Імпліцитність концептуальних метафор, які несуть аксіологічне навантаження і репрезентують концепт *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION*, «дає нам чітке уявлення про образне та ціннісне наповнення» [Ковалюк, 2016, с. 94] досліджуваного концепту, хоча лише лексема *self* виступає одним із його продуктивних конститутивних вербалізаторів в АНФП, а мовна одиниця *alienation* отримує вербальну репрезентацію, яка втілюється у вихідних доменах різноманітними лексемами, за допомогою яких у контексті творів об'єктивується феномен самовідчуження. Відповідно, у рамках нашої розвідки зосереджуємо увагу на концептуальних метафорах, цільовим доменом яких є **SELF** і який експлікується за допомогою таких основних лексем, як '*personality*' (*особа, особистість*), '*body*' (*тіло*), '*identity*' (*особистість*), '*individuality*' (*індивідуальність, особа*).

В основі вказаного домену лежить персоніфікація – загальна категорія, що охоплює велику кількість метафор, кожна з яких вибирає різні аспекти людини чи шляхи сприйняття людини. Спільною рисою, на основі якої їх групують у категорію персоніфікації, є те, що усі вони дозволяють нам розуміти феномени у світі крізь призму людини, тобто ми розуміємо ці феномени на основі наших мотивацій, цілей, дій і характеристик. Розгляд чогось абстрактного, на основі людських особливостей, дає унікальну силу тлумачення цього поняття так, щоб його зрозуміли більшість людей [Lakoff & Johnson, 2003, с. 35].

У результаті детального аналізу текстів наукової фантастики, нами виокремлено низку метафоричних моделей, а саме: SELF IS CONTAINER,

SELF IS DISCLOSURE, SELF IS HIDDEN OBJECT, SELF IS PROTECTION, SELF IS LIQUID, SELF IS DIGITAL UNIT, SELF IS INANIMATE / ARTIFICIAL OBJECT, SELF IS CLOTHES, SELF IS COMMODITY, SELF IS EMPTINESS, SELF IS ENGINE, SELF IS COMPLEX OBJECT, SELF IS UNSTEADY OBJECT, SELF IS PERFECT OBJECT, SELF IS FLEXIBLE OBJECT, SELF IS DISCARD, SELF IS SPARK (табл. 4.1, Додаток Е).

Таблиця 4.1

Метафоричні моделі з цільовим доменом SELF

Цільовий домен / референт	Вихідний домен / корелят	Частотність, %
SELF	CONTAINER	32,5
	DISCLOSURE	11,7
	DIGITAL UNIT	11,7
	PROTECTION	8,3
	LIQUID	6,7
	COMMODITY	5,0
	HIDDEN OBJECT	5,0
	CLOTHES	3,3
	INANIMATE / ARTIFICIAL OBJECT	3,3
	COMPLEX OBJECT	2,5
	ENGINE	2,5
	EMPTINESS	1,7
	DISCARD	1,7
	UNSTEADY OBJECT	1,7
	PERFECT OBJECT	0,8
	SPARK	0,8
	FLEXIBLE OBJECT	0,8
	Разом	100,0

За даними концептуального аналізу, найбільш чисельною є КМ SELF IS CONTAINER (32,5 % від загальної кількості МКМ), у рамках якої вихідний домен CONTAINER проектується на цільовий домен SELF.

Ця метафорична модель зображає *self* як:

1) вмістилище, у яке потрапляють у різний спосіб

У рамках цієї компоненти, KM SELF IS CONTAINER передбачає деякий зовнішній вплив на особу з обов'язковим втручанням у процеси, що відбуваються усередині неї. Розкриття цього аспекта саме у науково-фантастичних творах пояснюється їх специфікою у змалюванні людини чи людиноподібної істоти, що не завжди вважається повноцінною і незалежною у поведінці чи прийнятті рішень. У таку особистість можна спокійно *прослизнути* (to slip into) іншій особі чи істоті, наприклад:

(1) *“The little boy had taken an immediate liking to it. By the time I revealed Palatial to him, I had become very comfortable in the princess’s slippers. I could have slipped into the personality of any of the palace’s protagonists, but I felt a loyalty to my flaxen-haired sister.”* (AR, 2008: 96).

Разом з тим, тіло такої істоти може набувати неймовірних розмірів, поглинаючи у собі усі інші органи, що відображається у метафоричному образі «зникнення у тілі» (to vanish into body):

(2) *“The machinery was a face, looking out at me through the glass of a helmet. It was not human, but I could tell that it had been human, a long time ago. It was as if a face had been carved in a cliff and then subjected to aeons of weather, until the features were no more than residual traces. The eyes alone were ten metres across; the face ten times as wide. The mouth was a dark and immobile crevasse in the granite texture of the creature’s grey-tinged flesh. The nose, the ears, were no more than worn-away mounds on the side of a hill. The head swelled at the neck and vanished into a huge body concealed by the connecting ring around the base of the domed helmet.”* (AR, 2008: 51).

У тіло можна потрапити й у ще один спосіб – через занурення (to sink down into і to dive into). Цікавим є те, що особа чи істота поринає у власне тіло, певний час перед тим перебуваючи поза його межами:

(3) *“I sink down into my body as into a swamp, fenland, where only I know the footing. Treacherous ground, my own territory. I become the earth I set my ear against, for rumours of the future.”* (MA, 1985: 84);

(4) “A good officer; after Tung, probably his best. What would he not give to dive into that lithe body and lose himself now? Too late, he’d lost his option.” (LB, 1989: 12).

Процес *поміщення* (put) особистості чи тіла в інше або своє тіло представлено у прикладах (5) – (7):

(5) ““*What do you mean? It wasn’t me.*” “*But something in you is capable of doing that. Or they could put someone else’s personality in your body,*” she suggested.” (ML, 2017: 165);

(6) ““*The other clones have to be punished for their crimes. And while you’re not legally a person, you are blameless. So they want to put all of you into one body and try you that way, since you are still the same person.*”” (ML, 2017: 170);

(7) ““*What do you mean? It wasn’t me.*”

“*But something in you is capable of doing that. Or they could put someone else’s personality in your body,*” she suggested.” (ML, 2017: 165).

Штучний інтелект можна *уживляти* (to implant) в особу:

(8) “*She put a thin thread of code attached to the redolent smell of coquito acaramelado and tied it to the mental box containing her new Jiminy Cricket. No one had figured out how to code a legitimate AI and implant it into a person, but Maria had to wonder if Mrs. Perkins was the closest yet.*” (ML, 2017: 283);

За допомогою КМ SELF IS CONTAINER, у наведених прикладах повніше розкривається феномен самовідчуження як відсторонення фізичного тіла (особи) від своєї ментальної сфери (особистості) унаслідок певних експериментів над даною особою з боку інших, вищих і могутніших сил.

Також у тіло можна потрапити шляхом *заповзання* (to creep), що характеризується непомітністю і неочікуваністю для самого власника тіла:

(9) “*The chances are one in four, we learned that at the Centre. The air got too full, once, of chemicals, rays, radiation, the water swarmed with toxic molecules, all of that takes years to clean up, and meanwhile they creep into your body, camp out in your fatty cells.*” (MA, 1985: 129).

2) вмістилище, у якому відбуваються процеси

Ця компонента характеризується тим, що усередині тіла чи особистості відбуваються активні процеси, у рамках яких певні матеріальні чи нематеріальні субстанції переміщуються у межах тіла чи особистості.

Одним із найяскравіших прикладів (10) можна навести *циркулювання крові по тілу* (*blood flows through body*), що символізує пробудження процесів життєдіяльності організму та його налаштування на злагоджену роботу:

(10) “*You will continue to breathe, and blood will continue to flow through your body, but you will remain fixed in position.*” (AR, 2008: 294–295).

Розумові здібності (*intelligence*) також можуть *розподілятися по тілу* (*to distribute through body*), наповнюючи його змістовністю і самостійним мисленням, притаманними свідомій особистості:

(11) “*You have no cause to. I would put that weapon away, if I were you. My intelligence is distributed throughout my body, so it would take more than one shot to kill me.*” (AR, 2008: 39).

Тільки свідома особистість може відчувати *тремтіння* (*дрож*) (*trembling*), яке *проходить по її тілу* (*to go through body*), коли хтось торкається до нього, оскільки лише жива людина має здатність усвідомлено сприймати і реагувати на зовнішній вплив:

(12) “*She reached out her hand, all the while staring into my face, and placed it on my cheek. I could feel a trembling go all through her body, but she kept her hand where it was, and I could see again tears appearing in her eyes.*” (KI, 2005: 266).

Проявом нематеріальної субстанції, яка може *промайнути по тілу* (*to flash through body*), є *агонія* або душевні страждання (*agony*), що виникають унаслідок скрутних обставин, які особа не здатна подолати. Відтак, усе її тіло наповнене негативними переживаннями, що ламають її фізичний стан:

(13) “*He heard a scream of pain and realized it was his own. Hot searing agony flashed through his body.*” (BB, 1978: 29).

Ще одним способом поширення субстанції є *розтікання антидоту* чи *протиотрути по тілу* (*antidote course through body*), що характеризується

заповненням ним усіх порожнин та зміною у результаті цього поведінки особи, у тілі якої це все відбувається. Унаслідок дії антидоту в особи можуть як зникати певні відчуття, так і з'являтися нові, проте вона стає нездатною самостійно контролювати свою поведінку:

(14) “As the antidote coursed through Cainen’s body, Sagan learned of a brewing war against humanity, and a blueprint for the subjugation and eradication of her entire species.” (JS, 2006: 27).

У прикладі (15) відображено відчуття істоти, що *нуртує у чужому тілі* (to nurture in stranger’s body):

(15) “My first womb was a test tube, my amniotic fluid liquid nitrogen. I was nurtured in a stranger’s body. The service bought and paid for, I assume.” (NF, 1973: 176).

Характерною ознакою такої істоти є її неприродна, штучно створена сутність, призначена для виконання конкретних запланованих її творцем функцій, до того ж поселена у чужому тілі. Створенням таких умов ініціатор має на меті знищити індивідуальність особи та розчинити її у загальній сірості.

Взаємозв’язок зовнішніх чинників та їх внутрішнього відчуття відображено у прикладі (16):

(16) “The fusion sound drowned the whole space with its volume, stuffed its way into ears and made the translucent wall panels thrum visibly on the beat. I could feel it vibrate in my body cavities like bombing.” (RM, 2005: 166).

Доволі гучний звук із-зовні, який заглушує усі інші звуки, *вібрує у тілі особи* (to vibrate in body), викликаючи своєрідний резонанс у порожнинах тіла, що породжує різноманітні неприємні відчуття.

Неприємний стан нездужання характеризується метафоричним виразом “flames of pain” («спалахи болю»), що отримує вираження через *вирування у тілі* (to shoot through body), шукаючи можливості вирватися назовні:

(17) ““Look at me,” Bahjat said to Leo. “I am perspiring also, just as you are. Flames of pain are shooting through my body. I feel weak...just as you do!”” (BB, 1978: 388).

Ще одним способом вираження негативних відчуттів, які переповнюють особу, є метафоричний вираз “*tendrils of fire*” («язики полум'я»), що *прохоплюються у тілі (to lace through body)*:

(18) ““How long did I sleep?” Bahjat asked. Her throat felt raw and dry. Tendrils of fire laced through her body.” (BB, 1978: 408).

Перебуваючи усередині тіла, «язики полум'я» здійснюють негативний вплив на особу, примушуючи її страждати від внутрішнього напруження.

Особливим способом відображення активних процесів у тілі є повне його вихолощення задля відбору усіх матеріалів, що можуть становити якусь цінність, та залишення тіла напризволяще:

(19) “‘I hope we did the right thing,’ I said, staring at the spectacle with a feeling somewhere between horror and exhilaration. ‘Is it killing him, or taking him away to make him better?’

‘It could be incorporating his material into itself, or digesting his memories and personality.’ Her hand closed around mine. ‘There was nothing else we could do for him, Champion. He was already dead. This was his last, best chance.’” (AR, 2008: 266).

У прикладі (19) відображено здатність особи «*пережовувати*» *особистість (to digest personality)* іншої особи, «викачуючи» з неї усе цінне та залишаючи непотрібне.

3) *вмістилище, з якого вибираються*

У цій компоненті субстанція, яка перебувала у тілі, намагається вийти назовні, поширитися за його межі, що спричинено нестачею вільного простору всередині вмістилища.

Так, у прикладі (20) поширення ароматів по саду порівнюється із поширенням *тепла (heat)*, яке *здіймається з тіла (to rise from body)*:

(20) “*The scent from the garden rises like heat from a body, there must be night-blooming flowers, it’s so strong.*” (MA, 1985: 221).

Тіло є джерелом зародження і розсіювання тепла, яке, накопичуючись усередині, прагне вирватися назовні та максимально поширитися.

Як відомо, душа перебуває у тілі людини ще протягом певного часу після її фізичної смерті. Звідси, можна стверджувати, що у певний момент вона здатна покидати тіло, яке уже не здатне функціонувати. Так, у прикладі (21) відображено момент, коли *душа* (soul) не повністю залишила тіло (*to leave the body*) і все ще знаходиться у своєрідному вмістилищі, але все йде до того, що, врешті-решт, вона звільниться від нього:

(21) “*The priest turned to the young widow. He had prayed, “Si capax.” If possible, for he had jurisdiction only before death. “I am convinced the soul has not left his body. This is a valid last sacrament.*” (NF, 1973: 8).

За певних умов тіло здатне випаровувати речовини, які містяться у ньому у надлишку. Так, у прикладі (22) *маслянисті випари* (oily vapors) сочаться з тіла і відтак стають видимими для оточуючих:

(22) “*I had no sense of smell, of course. (I could barely even remember the concept.) But oily vapors oozing off this body were easy to see.*” (DB, 2002: 317).

У прикладі (23) трубкоподібні органи висувуються з тіла задля забезпечення кругообігу певних речовин:

(23) “*The captain, now that Hiro had time to look at her, did not look well. Her long black hair was gone, shaved so that her head wound could be treated and bandaged. Tubes of all sizes came from her body, pumping things in or taking things out.*” (ML, 2017: 31)

4) вмістилище, у якому перебувають

Ця компонента характеризується перебуванням чогось усередині тіла, наприклад:

(24) “*I stand up, in the dark, start to unbutton. Then I hear something, inside my body. I’ve broken, something has cracked, that must be it.*” (MA, 1985: 169).

У глибинах тіла (*in the darkness of body*) (приклад (25)) проглядаються тіні з минулого, які ніби зберігаються усередині й не вибираються назовні.

(25) “*The tree was three feet across, a pillar of blackness, but now it was not a thing at all. In the darkness of its body I could see shadows of beyond, the tree now merely a gap in the impermeable space around it.*” (MS, 1996: 208).

У прикладі (26) відображено заселення душі у тіло (*soul inhabit body*), що свідчить про те, що особа продовжує бути живою, незважаючи на несприятливі обставини:

(26) “*The men at the Command Post would haul him off to a locked ward. But no one hauled the old priest off when he spoke of angels and gave the rule of thumb whereby one determined if the soul still inhabited the host body.*” (NF, 1973: 11).

Розташування пам'яті у тілі (*memory locates in body*) відображено у прикладі (27), що характеризується її перебуванням саме у тілі, а не у голові, що підтверджує несамотійність особи у керуванні власним життям:

(27) “*It was a strange kind of memory, it didn't seem to be located in his mind but in his body. His throat recalled the rapid tearing of tissues, saliva disappeared from his mouth.*” (NF, 1973: 105).

5) вмістилище, яке заповнюють

Ця компонента характеризується здатністю тіла наповнюватися субстанцією. Так, у прикладі (28) незрозумілий жах (*страх*) (*terror*) заповнює тіло (*to fill with*), заповнюючи усі можливі його порожнини:

(28) “*“Don't open that”, Selena said. Her mind and body were filled with the same illogical terror that characterized her earlier dreams.*” (NA, 2017: 264).

Як рідина, яка наповнює вмістилище, дана нематеріальна речовина активно поширюється по тілу як спогад про колишні мрії:

(29) “*“Continuity, Professor. That's what it's all about. Even with the new technology to refill élan cells, your clay body can't be replenished more than a few times.*” (DB, 2002: 192).

Чималий інтерес становлять концептуальні метафори, у яких вихідним доменом виступає DISCLOSURE (ВИКРИТТЯ). Цей домен у науково-

фантастичних творах есплікується за допомогою низки синонімічних лексем, як от ‘to reveal’, ‘to realize’, ‘to unlock’ і ‘to disclose’. Також варто наголосити, що у рамках метафоричної моделі SELF IS DISCLOSURE цільовий домен SELF виражається, в основному, лексемою *identity* (особа, особистість).

Метафорична модель SELF IS DISCLOSURE (11,7 % від загальної кількості МКМ) зображає *self* як **викриття**:

(30) “What if, in my eventual effort to apprise the public of some of what had happened, I should inadvertently reveal the identity of this unique individual, exposing him to what I had no doubt would be the relentless scrutiny of the world?” (DR, 1978: 19–20);

(31) “Were I to expose him, he could no doubt take steps to make my part in this project appear less than high-minded. And though he never threatened me – except to say on that one occasion that my revealing his identity would be “unforgivable” – I knew enough about him at this point to appreciate fully that he was not a man one might cross uneventfully.” (DR, 1978: 73);

(32) “This is your life, Private. If you choose to proceed, we’ll suggest to you the ways we think will unlock more of Boutin’s memories and personality.” (JS, 2006: 183);

(33) “I fall asleep. This is my way of letting go, of giving up. If I’m Elizabeth’s clone, so be it; if my parents are never coming back, so be it; if Van Dyne is about to reveal my identity, what can I do to stop him?” (MH, 2005: 201);

(34) “It was to one of these nurses, Thea Malinowski, that Miss Unknown finally revealed her identity.” (NA, 2017: 255);

(35) “It was in the course of the participation in and deflection of aggression, that Elissa’s identity had been disclosed and the remains of the aggression had been directed onto her.” (NM, 1995: 86);

(36) ““During the course of which,” Miles observed seriously, “Admiral Naismith’s cover as a supposedly independent operator will almost certainly be compromised, his true identity publicly revealed.” (LB, 1989: 240).

Як бачимо з прикладів (30) – (36), викриття чиєїсь особи(стості) має, зазвичай, негативний наслідок як для цієї особи, так і для того, хто її викриває. Подібна негативна конотація забезпечує глибше розкриття неоднозначної сутності концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* в англomовній науково-фантастичній літературі.

Наведені вище приклади свідчать про те, що найбільш поширеним варіантом вираження KM SELF IS DISCLOSURE є використання лексеми ‘*to reveal*’, основним словниковим значенням якої є: “*to make (previously unknown or secret information) known to others*” (видавати (раніше невідому чи приховану інформацію) іншим людям).

Доволі незвичною метафоричною моделлю відображення концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* є SELF IS LIQUID (6,7 % від загальної кількості МКМ), у рамках якої цільовий домен SELF проектується на вихідний домен LIQUID (РІДИНА), прирівнюючи тіло чи особистість до рідкої субстанції.

KM SELF IS LIQUID зображає *self* як:

1) рідину, яка тече, летить

Визначення особистості як рідкої субстанції є однією із характерних ознак науково-фантастичної літератури, оскільки, за задумом автора, персонаж може набувати різноманітного вигляду, будови чи складу/вмісту:

(37) “*For the sake of six months, or a year, or however long it takes for you to recover fully from your experience ... wouldn't the kind thing be to wait, before you pour your personality into their heads? If your plans work as you'd like them to, you have all eternity stretching ahead of you. Nothing has to be rushed now.*” (AR, 2008: 437).

Обізнаність (*awareness*) також може набувати рідкого стану, ніби омиваючи особу (*to wash over*). Так, у прикладі (38) герой має нав'язливе відчуття того, що обізнаність іншого персонажа омиває його:

(38) “Jared felt the sudden snap of reintegration, and felt Jane Sagan’s awareness wash over him, and felt mildly revolted by it even as other parts of him rejoiced at coming back into a larger sense of being.” (JS, 2006: 230).

Особливістю такої ситуації є те, що герой негативно сприймає такий стан справ і наполегливо намагається чинити цьому опір.

2) рідину, яка випаровується

Ця компонента визначається здатністю рідини до випаровування. Відтак, безслідне зникнення тіла на місці злочину (приклад (39), (40)) прирівнюється до його *випаровування* (to vaporize):

(39) ““I mean that you’re dead, Mr. Morris. Your original body was vaporized late Tuesday night, in a missile attack that destroyed your home.”” (DB, 2002: 179);

(40) “Why haven’t they found a body?

...

What body? It was vaporized...” (DB, 2002: 204).

Оскільки ніхто достеменно не міг пояснити, яким чином це відбулося, присутнім здавалося, ніби тіло «розчинилося у повітрі». Подібне зображення матеріального об’єкта є частим явищем у науково-фантастичних творах, оскільки за допомогою таких прийомів автори створюють містичну й загадкову атмосферу, яка так приваблює читачів.

Цікавою у плані смислового навантаження є метафорична модель SELF IS DIGITAL UNIT (11,7 % від загальної кількості МКМ), у якій відбувається використання комп’ютерної термінології для опису тіла людини. У рамках цієї МКМ тіло виступає як певний механізм, пристрій (наприклад, комп’ютер), призначений для накопичення, зберігання, копіювання і передачі даних.

КМ SELF IS DIGITAL UNIT зображає *self* як:

1) пристрій для передачі даних

У рамках цієї компоненти *свідомість* (consciousness) можна *передавати у тіло* іншої особи (to upload into body) як інформацію:

(41) “*And when I’ve uploaded my consciousness into your body, I’ll serve as the carrier for the virus. It won’t affect me, of course.*” (JS, 2006: 303).

У цьому випадку свідомість набуває рис набору даних, які за допомогою певного передавального пристрою пересилаються від однієї особи до іншої. Як і у випадку з будь-якою інформацією, свідомість може містити як корисні, безпечні дані, так і усіякі шкідливі вірусні програми, які можуть виявитися згубними для іншої особи, змінюючи її особистість.

У прикладі (42) свідомість характеризується агресивною поведінкою, оскільки вона при перенесенні в інше тіло знищує особистість останнього, так ніби він є лише тимчасовим пожитком у власному тілі:

(42) “*Jared looked at the lab, his eyes flitting over the console Boutin had brought in to manage the consciousness transfer, and lingering on the second crèche Boutin had brought in, the one in which he would place himself before sending over his consciousness to Jared’s body, wiping out Jared’s existence as if he were simply a placeholder...*” (JS, 2006: 310).

2) пристрій для копіювання даних

У цій компоненті *особистість* (personality) чи *істота* (being) набуває рис набору даних, які можна *скопіювати* (to copy, to download, to print off) на певний передавальний пристрій, не пошкоджуючи їх цілісності:

(43) “*All right, my generation tends to look down on antique hackers and cybergeezers, many of them still clinging to their vain faith in digital transcendence – a miscarried dream of super-smart machines, downloaded personalities, and virtual worlds more real than reality. It’s become a joke.*” (DB, 2002: 230).

(44) ““*Vitals.*” *It was a lie, he realized with a start. This wasn’t a device that took his vitals, they were taking his mindmap, trying to copy his very being, but releasing his soul.*” (ML, 2017: 244);

(45) “*Technology had perfected the ability to clone humans, copy and modify their DNA, and even copy and modify their very personalities.*” (ML, 2017: 151);

(46) ““Yes, ma’am,” Mitsuki murmured, taking the drive from the room. Hiro wondered if she was going to try to print off his entire personality and memory.” (ML, 2017: 164).

Разом з тим, і людину можна скопіювати і помістити у недавно клоноване тіло:

(47) “Cloning bays were pristine, clean places, where humans were downloaded into newly cloned bodies when the previous ones had died.” (ML, 2017: 4);

(48) “When they arrived at their new planet, the crews mission changed to start the massive job of printing bodies for all the new clones and waking up the sleeping humans. Then they would be free citizens.” (ML, 2017: 40).

Крім того, за допомогою генної інженерії можна зробити *точну копію (backup)* тієї чи іншої особистості:

(49) “We wouldn’t be missing decades of memories. IAN would be able to tell us what’s going on. But someone – one of us – wanted us dead, and they also messed with the personality backups. Why?” (ML, 2017: 16);

(50) “Before Maria had gone the route of illegal hacking, she had done a stint writing code to keep out hackers like her, but also hackers seeking to sabotage the precious computer backups of their personalities. She knew the threats out there were more than psychic danger.” (ML, 2017: 273).

3) пристрій для накопичення, зберігання даних

У рамках ще однієї компоненти цієї моделі *особистість (personality)* характеризується можливістю *зберігання (to store)*. Так, у прикладі (51), незважаючи на усталену практику, особистість однієї з героїнь не була збережена, а залишена напризволяще як щось більше непотрібне:

(51) “My voice rose in abrupt fury. ‘I don’t know that. I don’t know that Nadia Makita’s whole personality wasn’t stored and then left lying around in New Hok like some unexploded shell nobody wanted.’ (RM, 2005: 314).

Метафорична модель SELF IS HIDDEN OBJECT (5,0% від загальної кількості МКМ) характеризується тим, що особистість можна приховувати від оточуючих, не розкриваючи справжню сутність особи.

КМ SELF IS HIDDEN OBJECT зображає *self* як:

1) об'єкт, який приховується від когось

Ця компонента відображає реальне приховування справжньої особистості того чи іншого персонажа від оточуючих, у результаті чого в особи виникає можливість уникнути покарання за прояви індивідуальності, що є забороненими в умовах тотальної ідентичності клонованих істот:

(52) “Via a process of double-blind screening, my true identity would even be concealed from the monitoring machines. They would treat me exactly the same way they treated all the shatterlings.” (AR, 2008: 435);

(53) “‘I have,’ he swallowed, ‘concealed my identity from you until now, for the sake of. Our cause. Our common cause. But I am Soseki Koi, ninth Black Brigade command, Saffron theatre.’” (RM, 2005: 338).

Дещо відмінний відтінок приховування особистості відображено у прикладі (54):

(54) “Once she is released from prison, Angela becomes more and more obsessed with Rowena, and with her disappearance. She ends upon the trail of the killer, whose identity Adewami keeps cleverly hidden until the very end.” (NA, 2017: 296).

У цьому випадку особистість кілера *вміло приховується* (to keep cleverly hidden) очевидцем чи замовником злочину аж до відповідного моменту, коли все приховане повинно стати очевидним. Разом з тим, в особи також виникає можливість уникнути покарання за неправомірні дії:

(55) “Sometimes he met with the psychologist and they discussed keeping his criminal personalities suppressed.” (ML, 2017: 318).

У прикладі (56) за певним сценічним образом приховуються *рис* справжньої індивідуальності (every trace of real personality) матері, про які не знають навіть рідні:

(56) “When I realised that Mum lived mostly behind a screen – a screen of efficiency and reasonableness designed to hide every trace of her real personality – it was like playing the alien game all over again.” (NA, 2017: 166).

З метою підсилення створеного автором образу використовується метафоричний вираз “to play the alien game” («грати у чужу гру»), який влучніше характеризує внутрішні переживання персонажа і сприяє повнішому розкриттю сутності аналізованого нами концепту.

2) об’єкт, який замикається:

У цій компоненті особистість більш надійно приховується від оточуючих шляхом замикання на ключ (a key to identity):

(57) “‘I also suspect that the arm is a key to my true identity, or the true nature of my mission,’ Hesperus said. ‘What I cannot grasp is why I made no effort to conceal the transformation by retaining perfect symmetry between my left and right sides.’” (AR, 2008: 80).

Метафоричне перенесення значення ключа, який асоціюється із забезпеченням безпеки, на дії з приховування особистості має глибоке символічне значення, що виражається у кращому рівні безпеки особистості, яку необхідно приховати, ніж висвітлено у прикладах (54) – (56).

Метафорична модель SELF IS PROTECTION (8,3% від загальної кількості МКМ) характеризує готовність особистості протистояти зовнішнім чинникам, які впливають на її життєздатність.

КМ SELF IS PROTECTION зображає *self* як:

1) об’єкт, який захищають

У цій компоненті особа виступає об’єктом, що перебуває під захистом інших осіб або під самозахистом:

(58) “For another it seemed to me that I had the obligation not only to protect Max’s identity from the prospects but that I must also protect the prospects from him.” (DR, 1978: 77);

(59) “One word led to another, and soon Darwin was flatly refusing to proceed under what he termed the threat of exposure. I assured him again that I

would protect his identity. He insisted that I might slip and announced that he would pull out if I didn't promise firmly never to write a word on the subject.” (DR, 1978: 81);

(60) ““*When people stop asking me, ‘Don't I know you?’ ‘Haven't we met?’ When I no longer need a beard to protect my identity.*”” (NF, 1973: 126);

(61) “*A million years of instinct tell me to protect the body I'm wearing. But the call is stronger.*” (DB, 2002: 212);

(62) “*I have to blink; it sounds familiar. “Oh, right. You mean protecting my real self from diseases that a ditto—*”” (DB, 2002: 50).

Характерною ознакою цієї метафоричної моделі є готовність до захисту чужої або своєї особистості від різноманітних зовнішніх чинників чи обставин, які перешкоджають чи загрожують безпечній життєдіяльності особи.

2) об'єкт, який захищається

Ця компонента відображає здатність тіла до самозахисту (*body defend itself*) за допомогою активізації захисних функцій власного організму, щоб протистояти негативним обставинам:

(63) “*He may even have agreed, in abstract. But the body would defend itself, flooding his real brain with panic hormones, sending him plunging across the desert in blind and futile flight.*” (DB, 2002: 284).

3) об'єкт, який перебуває у безпеці

Зазначена компонента характеризує стан безпеки, у якому перебуває особистість. Так, *почуття безпеки* (*security of firm identity*) повинно бути природним для дитини, оскільки вона є ще несформованою особистістю і легко може потрапити під шкідливий вплив зовнішнього оточення, навіть не усвідомлюючи небезпеки, яка чатує на неї:

(64) “*Most important, the child would have the security of a firm identity, of knowing precisely where he had come from.*” (DR, 1978: 164).

Надзвичайно корисним для особи є відчуття внутрішньої безпеки, яке характеризується *входженням у внутрішній стан спокою* (*locked into stillness*):

(65) “Shigeo Kurumaya was at his desk, seated. He watched us come in without getting up, face unreadable and body locked into a stillness that telegraphed his anger as clearly as a yell.” (RM, 2005: 98).

У цьому випадку тіло особи ніби перебуває у надійному і спокійному місці, захищеному від усіляких турбот.

У прикладі (66) особистість перебуває у захисній оболонці (шкаралупі або черепащі), яка надійно захищає її від негативних сторонніх впливів:

(66) “Anyway, they came up with something similar based on digitised human freight. They built shell personalities for each committee member, just a surface assembly of basic memory and self – ” (RM, 2005: 227).

За допомогою вибудування подібних захисних елементів автор відтворює образ самовідчуження особистості, яка закривається від оточення у своєму маленькому світі (шкаралупі або черепащі) та намагається не виходити з нього.

4) об'єкт, який чинить опір

Ця компонента характеризується здатністю тіла чинити опір (body is resistant to) зовнішнім чинникам:

(67) “‘Alright.’ I stared grimly up at my closed fist. ‘How long have I been out?’

‘Forty-seven minutes. It appears your body is highly resistant to neuronal frequency weapons. As well as being designed for survival in high altitude, high-risk environments.’” (RM, 2005: 155).

Метафорична модель SELF IS INANIMATE / ARTIFICIAL OBJECT (3,3 % від загальної кількості МКМ) характеризується здатністю особистості залишити згадку про себе після фізичної смерті.

КМ SELF IS INANIMATE / ARTIFICIAL OBJECT зображає self як:

1) об'єкт, який залишає відбиток

У рамках цієї компоненти у спільноті клонів прийнято залишати згадку (to imprint personality) про усіх осіб для того, щоб після їх смерті, за необхідності, можна було дізнатися усю необхідну інформацію про них:

(68) “Shortly after pummeling me, they all departed, leaving me tied up in that basement factory between two autokilns that were busily cranking out cheap Wammaker copies, imprinting their kinky-specialist personalities from that little ivory they had ditnapped.” (DB, 2002: 24);

(69) ““The answer depends on the original imprinting personality. But you are on the right track. With enough time, a golem’s soul-field starts to drift, transforming into something new.”” (DB, 2002: 131)

У прикладі (70) відображено настільки «незначного» і «низькосортного» клона, що про нього немає ані найменшої згадки:

(70) “Epsilons don’t even get a full, imprinted personality – no soul-stuff and no salmon reflex – just a simple drive to labor on and on and on, till drawn by the call of a recycling tank.” (DB, 2002: 197).

Такий клон створений лише для експлуатації, щоденного виконання монотонних дій аж до вичерпання необхідного робочого ресурсу.

2) об’єкт, який закарбовується

Ця компонента характеризується залишенням особистістю словесної згадки про себе, що дає можливість більше дізнатися про неї:

(71) “Mal’s files were like an abstract of his mind; his personality stamped into words. Patient, thorough, comprehensive. His files also documented three such perfect crimes. No witnesses. No prints. No murder weapon. No forensic evidence of any kind.” (MS, 1996: 96).

Метафорична модель SELF IS COMPLEX OBJECT (2,5% від загальної кількості МКМ) визначає тіло як складний організм, який є поєднанням різних частин, що складають єдине ціле.

КМ SELF IS COMPLEX OBJECT зображає *self* як:

1) об’єкт, який є поєднанням частин

У рамках зазначеної компоненти відображається *возз’єднання частин первісного тіла* (to adjoin slices of original body) (приклад (72)) чи *поєднання складових з метою утворення тіла* (to join to create body) (приклад (73)):

(72) “The governing principle was that no adjoining tiles on the floor should correspond to adjoining slices of the original body. The effect was that one tile might contain a full-body slice, showing the human form in profile, whereas the one next to it might contain only disconnected islands.” (AR, 2008: 312);

(73) “Except sex cells-the egg in the female and the sperm in the male-nearly every cell in the body comes individually equipped with a full complement of chromosomes, copies of those that combined at the moment sperm and egg – each with its half complement, as noted above – joined to create that body. In nearly every cell of the body, then, is every bit of information needed to re-create that body in its entirety.” (DR, 1978: 34-35).

2) об'єкт, який є єдиним цілим

У цій компоненті відображено відтворення тіла як цілісного організму, набуття ним свого колишнього вигляду:

(74) “Except sex cells-the egg in the female and the sperm in the male-nearly every cell in the body comes individually equipped with a full complement of chromosomes, copies of those that combined at the moment sperm and egg – each with its half complement, as noted above – joined to create that body. In nearly every cell of the body, then, is every bit of information needed to re-create that body in its entirety.” (DR, 1978: 34-35);

(75) “I could use it to run, push buttons, of one sort or another, make things happen. There were limits but my body was nevertheless lithe, single, solid, one with me.” (MA, 1985: 84).

Метафорична модель SELF IS EMPTINESS (1,7% від загальної кількості МКМ) характеризується відсутністю тіла як видимого фізичного об'єкта.

КМ SELF IS EMPTINESS зображає self як **порожнечу або відсутність чогось**.

Так, приклад (76) пояснює відсутність тіла тим, що воно було розчленоване:

(76) “‘Bring me the body and we'll talk about it.’

'There is no body. I disintegrated him.' Cadence lifted up one arm, the armour of her sleeve folding open in a subtle, ingenious way, allowing a vicious assemblage of barrels and tubes to spring out.' (AR, 2008: 399).

Приклад (77) відображає безслідний відхід особистості в інший світ, після чого залишається пуста:

(77) "‘You already told me he was gone,’ I said. ‘You told me he was dead, that there was nothing left of his personality.’

‘That’s still true.’" (AR, 2008: 508).

Метафорична модель SELF IS COMMODITY (5,0% від загальної кількості МКМ) характеризується перенесенням на тіло властивостей, які притаманні товару, зокрема, товар може бути дешевим чи дорогим, або це виріб, який можна носити тощо.

КМ SELF IS COMMODITY зображає *self* як:

1) товар, який є дешевим

У спільноті клонів останні, зазвичай, є безправними, і тому будь-які рішення приймаються без їхньої згоди. Так, персонажам дають у користування дешеві тіла різного кольору: зелене (приклад (78)) або червоне (приклад (79)):

(78) "‘Pretty sure.’ I jiggled the pull lever, not eager to dispense any of the pressurized contents. My cheap green body – even renewed under artificial dyes of orange and gray – couldn’t endure most of the exotic mixtures offered for sale here." (DB, 2002: 181);

(79) "‘I reacted with churning fear and dread, naturally. This cheap red body that I wore, though small, was equipped for a full range of emotion." (DB, 2002: 192).

У прикладі (84) акцент робиться не на кольорі тіла, а на його дешевизні, тобто «низькій якості», оскільки, на переконання їх творців, клонам для виконання рутинної роботи не потрібні дорожчі та досконаліші, «якісніші» тіла:

(80) "‘My emotions were stronger than expected, given the cheapness of the body I wore." (DB, 2002: 205).

2) товар, який є дорогим

Ця компонента відображає ситуацію, за якої персонаж заплатив занадто високу ціну за збереження своєї особистості від уніфікації та перетворення її на «сіру масу», позбавлену власної думки:

(81) “*“That’s assuming diversity is beneficial. Perhaps it isn’t,” W-l said. “You pay a high price for individuality.”*” (KW, 1976: 66).

3) виріб, який носять

Ще однією характерною рисою цієї метафоричної моделі є відображення тіла як виробу, який носять (*body to wear*). У рамках цієї компоненти тіло порівнюється з одягом, який можна одягнути, зняти чи носити на собі:

(82) “*I reacted with churning fear and dread, naturally. This cheap red body that I wore, though small, was equipped for a full range of emotion.*” (DB, 2002: 192);

(83) “*My emotions were stronger than expected, given the cheapness of the body I wore.*” (DB, 2002: 205);

(84) “*Every few minutes, there’s another episode of wild, claustrophobic need. To leave this prison. To go home. To flee this stifling body I’m wearing and get back into the one that counts.*” (DB, 2002: 215).

Метафорична модель SELF IS ENGINE (2,5% від загальної кількості МКМ) характеризується перенесенням на тіло властивостей двигуна, який безперервно працює. Зазначена КМ зображає *self* як:

1) двигун, який накачує щось

У прикладі (85) відображено тіло, яке наче механізм *накачує себе адреналіном* (*to pump adrenalin*). Тривалість даного процесу висвітлено за допомогою фраз “*for so long*” («доволі надовго»), “*hours and hours*” («годинами») і “*how long...*” («довго»):

(85) “*Ivan stumbled a bit, leaning on Miles, then steadied. “I never knew my body could pump that much adrenalin. Or for so long. Hours and hours ... how long was I in there?*”” (LB, 1989: 311).

У наступному прикладі зображено трубкоподібні органи, які призначено для перекачування речовин як усередину тіла, так і за його межі:

(86) “*The captain, now that Hiro had time to look at her, did not look well. Her long black hair was gone, shaved so that her head wound could be treated and bandaged. Tubes of all sizes came from her body, pumping things in or taking things out.*” (ML, 2017: 31).

2) двигун/пристрій, який щось виробляє/продукує

У прикладі (87) тіло (організм) асоціюється з пристроєм, здатним до продуктивної діяльності. Так, клон вважається хорошим, якщо його організм протягом свого життя здатен до кількарязового народження трійні або четвірні:

(87) ““*And you, how many sets of triplets do you think your body can produce? Three? Four?*”

She was no longer listening.” (KW, 1976: 235).

Метафорична модель SELF IS DISCARD (1,7% від загальної кількості МКМ) відображає *self* як **об’єкт, який відкидають як щось непотрібне**.

Так, у прикладі (88) бачимо, що для того, щоб звільнити місце усередині свого тіла для завантаження нової інформації, клон змушений *відкинути значну частину своєї особистості* (to discard much of personality) як непотрібну:

(88) ““*Because of what he contained. I told you that he sacrificed his higher functions, discarding much of his own personality. He did that for a reason. He had to make room inside himself, to protect the thing he cared for most.*’ *The glass man nodded at my thoughts, as if they were transparent to him.*” (AR, 2008: 508).

А у прикладі (89) бачимо, що певні частини особистості були видалені з її організму як щось непотрібне:

(89) “*A lab wanted to know if it could create sociopaths or psychopaths by cutting out whole parts of a personality, such as empathy, sympathy, and any memory of having loved or been loved.*” (ML, 2017: 279).

Метафорична модель SELF IS UNSTEADY OBJECT (1,7% від загальної кількості МКМ) характеризує *self* як **об'єкт, який необхідно привести у нормальний стан.**

Так, у прикладах (90) і (91) особистість клонів знаходиться на стадії незрілості, на якій вона потребує набуття досвіду і відповідних навичок, щоб стати сформованою:

(90) “*Better that it should happen in childhood when the impact could be built onto later as the personality stabilized. Hence the watching for the Signs which would show that the time had come.*” (NM, 1975: 36);

(91) “*They’re a couple days ahead in their training but the first few days are mostly just for integrating and stabilizing personalities. You probably haven’t missed any real training..:*” (JS, 2006: 74).

Метафорична модель SELF IS PERFECT OBJECT (0,8% від загальної кількості МКМ) зображає *self* як **об'єкт, який є бездоганим:**

(92) “*How beautiful the sisters are, she thought, how silky their hair, and smooth their skin; each body was unmarred, flawless.*” (KW, 1976: 105).

Метафорична модель SELF IS CLOTHES (3,3% від загальної кількості МКМ) до певної міри перегукується з моделлю SELF IS COMMODITY у частині 3) «об'єкт (виріб, який носять)». Проте у рамках зазначеної моделі прослідковуємо глибшу характеристику такого об'єкта, оскільки тут акцент робиться саме на здатності до носіння. МКМ SELF IS CLOTHES зображає *self* як:

1) об'єкт, який носять

Ця компонента характеризує тіло як предмет одягу, призначений для носіння. Так, у прикладі (93) клон *носить тіло*, надане йому для користування, *із легкістю* (*to wear body with ease*) оскільки йому у ньому зручно:

(93) “*An image came to mind, of a rather tall half-Oriental fellow with perfect posture and a gentle smile ... about the least simian-looking human being I*

ever saw. Yet he wore this body with ease. “Yeah,” I answered absently.” (DB, 2002: 190).

Із роздратуванням відгукується про своє нове тіло клон у прикладі (94), так як воно виявилось не таким, на яке він сподівався:

(94) “‘Who?’

‘You’re wearing her fucking body, Nadia. Don’t get obtuse on me.’” (RM, 2005: 144).

Натомість у прикладі (95) клон отримав нове тіло, яке не відповідало його нижчому статусу та манері поведінки, тому він виглядав у ньому доволі сміховинно:

(95) “Maybe he had some neurachem wiring somewhere in that pale, aristocratic body he wore, but for him it would have been little more than an accessory. And the chemicals slowed him down so much it was laughable.” (RM, 2005: 168).

Приклади (96) і (97) сфокусовані на дешевизні тіла, яке носять клони, що свідчить про їхню «низькосортність»:

(96) “I reacted with churning fear and dread, naturally. This cheap red body that I wore, though small, was equipped for a full range of emotion.” (DB, 2002: 192);

(97) “My emotions were stronger than expected, given the cheapness of the body I wore.” (DB, 2002: 205).

У прикладі (98) відображено прагнення клона звільнитися від ненависного йому нового *задушливого тіла* (*stifling body*), яке він нещодавно отримав, та повернутися до звичного. Підсилювальний ефект досягається за допомогою вживання метафоричних виразів “to leave the prison” («залишити в’язницю») і “to go home” («повернутися додому»), що підтверджують небажання клона носити нове тіло:

(98) “Every few minutes, there’s another episode of wild, claustrophobic need. To leave this prison. To go home. To flee this stifling body I’m wearing and get back into the one that counts.” (DB, 2002: 215).

2) об'єкт, який приміряють

У прикладі (99) відображено факт примірки клоном особистості задля пошуку зручної і комфортної для себе. Відтак, вона є лише тимчасовим одягом для тіла (особистості) й оточуючі не можуть зрозуміти, чи це її дійсна особистість, чи фіктивна:

(99) *“Is Julie faking it, Selena wonders, trying on the new personality like the clothes she is wearing? Or is this who she is, after all?”* (NA, 2017: 308).

Метафорична модель SELF IS SPARK (0,8% від загальної кількості МКМ) відображає *self* як *іскру*.

У прикладі (100) особистість порівнюється з іскрою, наділеною життєво важливими характерними рисами, без яких вона втрачає свою продуктивність та істинність:

(100) *“My head was still spinning with fantasies of interstellar conquest, of shattering myself into a thousand gemlike shards and imbuing each of them with the vital spark of my own personality. The little boy was a knock on the door from a past I no longer cared about. I wanted him to go away, and take my childhood with him.”* (AR, 2008: 248).

Особистість відчуває зблиск певних емоцій, подібних до іскри, які формують її цілісність.

Метафорична модель SELF IS FLEXIBLE OBJECT (0,8% від загальної кількості МКМ) зображає *self* як *об'єкт гнучкий, поступливий*:

(101) *“The number of positions we can perform are a bit more limited than the ones you can. Your body is more flexible than ours.”* (JS, 2006: 210).

У прикладі (101) представлено порівняння якостей двох тіл, отриманих різними «сортами» клонів. Тіло «високосортного» клона відзначається кращим набором характерних функціональних рис, що виражається у більшій гнучкості й вищій продуктивності, ніж тіло «низькосортного» клона.

Отже, виявлена нами палітра МКМ свідчить про значний твірний потенціал досліджуваного концепту в АНФП. Цільовий домен SELF, який виступає ключовою конструктивною одиницею виявлених нами КМ,

есплікується у художніх творах за допомогою таких основних лексем, як 'personality', 'body', 'identity' та 'individuality'. До найбільш поширених метафоричних моделей, у яких відображаються ключові образні ознаки концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION*, відносимо такі: SELF IS CONTAINER (32,5 %), SELF IS DISCLOSURE (11,7 %), SELF IS DIGITAL UNIT (11,7 %), SELF IS PROTECTION (8,3 %) і SELF IS LIQUID (6,7 %).

4.2. Смисловий рівень концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION*

КМ, змодельовані у результаті концептуального аналізу, слугуватимуть вербально-текстовим матеріалом для дослідження смислового рівня концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* в АНФП ХХ-ХХІ століть як «найвищого рівня абстракції в системі художнього концепту», зміст якого «розкривається через його СА» [Ніконова, 2008, с. 297]. Для розкриття внутрішнього змісту концепту в нашій розвідці будемо опиратися на методику, розроблену В. Г. Ніконовою при дослідженні художніх концептів, «шляхом семантико-асоціативного осмислення концептуальних метафор» [Ніконова, 2008, с. 297–314], що становлять основу дослідження концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* в англomовних науково-фантастичних творах ХХ-ХХІ століть, та «компонентного аналізу словникового значення» [Ніконова, 2008, с. 297–314] лексем-репрезентантів корелятивних доменів концепту (див. розділ 4, п. 4.1.).

Згідно з В. Г. Ніконовою, моделювання смислового рівня концепту відбувається шляхом побудови його польової структури, яка визначається як сукупність смислових атрибутів, що утворюють смислове поле з ядром у центрі, «який містить смисловий атрибут-домінанту, що найбільш очевидно репрезентує зміст концепту. Периферію становлять маргінальні СА, ускладнені додатковими смислами» [Ніконова, 2011, с. 199].

На основі okazіональних авторських метафор побудовані КМ представлені одно- та дволексемними репрезентантами. Більшість метафоричних моделей є однолексемними (10 одиниць), тобто формуються на основі одного цільового (корелятивного) домена. Наприклад, на базі концептуальної метафори SELF IS CONTAINER у результаті компонентного аналізу семантичної структури лексеми *container*, що слугує для позначення корелятивного домена CONTAINER, та його асоціативного осмислення визначаємо добірку СА.

За дефініціями лексеми *container* у лексикографічних джерелах отримуємо такі СА:

1) something such as a box or bowl that you use to keep things in [LDCE] – *об'ємність, вмістимість, обмеженість, утримання, заглиблення, резервуар, захищеність*;

2) a very large metal box in which goods are packed to make it easy to lift or move them onto a ship or vehicle [LDCE] – *упорядкованість, зручність, динамічність, рух, безпечність, ущільнення*;

3) a hollow object, such as a box or a bottle, which can be used for holding something esp. for the purposes of carrying or storing [CEDO] – *порожнистість, уміщення, зберігання, ємність, перевезення, накопичення, утримання*;

4) something, such as a box, barrel, or can, that contains or may contain something else; receptacle [WDO] – *охоплення, сховище, ємність, вмістилище, комплексність*;

5) a very large metal box used for transporting goods [CEDO] – *грозміздість, надійність, транспортування*;

6) the contents of a particular container [WDO] – *вміст, накопичення, занурення*;

7) a portable compartment in which freight is placed (as on a train or ship) for convenience of movement [MWOD] – *портативність, поширення, переміщення, завантаженість, комфорт*;

8) a discrete environment set up within an operating system in which one or more applications may be run, typically assigned only those resources necessary for the application to function correctly [OLD] – *прозорість, розповсюдження, оперативність, дієвість, результативність.*

У результаті семантико-асоціативного аналізу КМ SELF IS CONTAINER нами виявлено 41 СА (Додаток Ж, табл. Ж.1): *об'ємність, вмістимість, обмеженість, утримання, заглиблення, резервуар, захищеність, упорядкованість, зручність, динамічність, рух, безпечність, ущільнення, порожнистість, уміщення, зберігання, ємність, перевезення, накопичення, утримання, охоплення, сховище, ємкість, вмістилище, комплексність, громіздкість, надійність, транспортування, вміст, накопичення, занурення, портативність, поширення, переміщення, завантаженість, комфорт, прозорість, розповсюдження, оперативність, дієвість, результативність, які розкривають зміст концепту САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION, відтвореного у художньому прозовому дискурсі англомовної науково-фантастичної літератури.*

Поряд з однолексемними КМ, нами виявлено 7 МКМ, у яких корелятивний домен складається з двох лексем, як наприклад, у КМ SELF IS UNSTEADY OBJECT. У таких випадках «аналізується смислова структура кожного слова» [Ніконова, 2008, с. 298–299]. Беручи за основу лексикографічні значення, у результаті компонентного аналізу семантичної структури лексеми *object* та його асоціативного осмислення, визначаємо такі СА:

1) thing – a solid thing that you can hold, touch, or see but that is not alive (LDCE) – *уречевлення, надійність, цілісність, доступність, вагомість, масивність, ґрунтовність, безперервність, черствість, недоторканість;*

2) aim – the purpose of a plan, action, or activity [LDCE] – *цілеспрямованість, діяльність, запланованість, дієвість, активність, енергійність, спритність;*

3) computer – a combination of written information on a computer and instructions that act on the information, for example in the form of a document or a picture [LDCE] – *діджиталізація, інформативність, розпорядження, ілюстративність, регламентованість*;

4) someone or something that causes particular feelings in or actions by others [CEDO] – *спричиненість, чуттєвість, співчутливість, емоційність, ставлення*;

5) anything that is visible or tangible and is relatively stable in form [DC] – *видимість, очевидність, відчутність, помітність, матеріальність, відносність, стійкість, сталість*.

Лексема *object* продукує 35 СА: *уречевлення, надійність, цілісність, доступність, вагомість, масивність, ґрунтовність, безперервність, черствість, недоторканість, цілеспрямованість, діяльність, запланованість, дієвість, активність, енергійність, спритність, діджиталізація, інформативність, розпорядження, ілюстративність, регламентованість, спричиненість, чуттєвість, співчутливість, емоційність, ставлення, видимість, очевидність, відчутність, помітність, матеріальність, відносність, стійкість, сталість*.

Лексема *unsteady* доповнює зміст KM SELF IS UNSTEADY OBJECT додатковими СА, а саме:

1) shaking or moving object not balanced very well and could fall [LDCE] – *хиткість, незбалансованість, варіативність, коливання, рухливість, зворушливість, падіння, руйнування*;

2) lacking stability or fixity or firmness; variable [VC] – *ненадійність, нерегулярність, крихкість, нестандартність, мінливість*;

3) likely to change, in a way that is worrying [CEDO] – *занепокоєння, неспокій, ймовірність, нетривалість, нетерпеливість, нестійкість, нестабільність*;

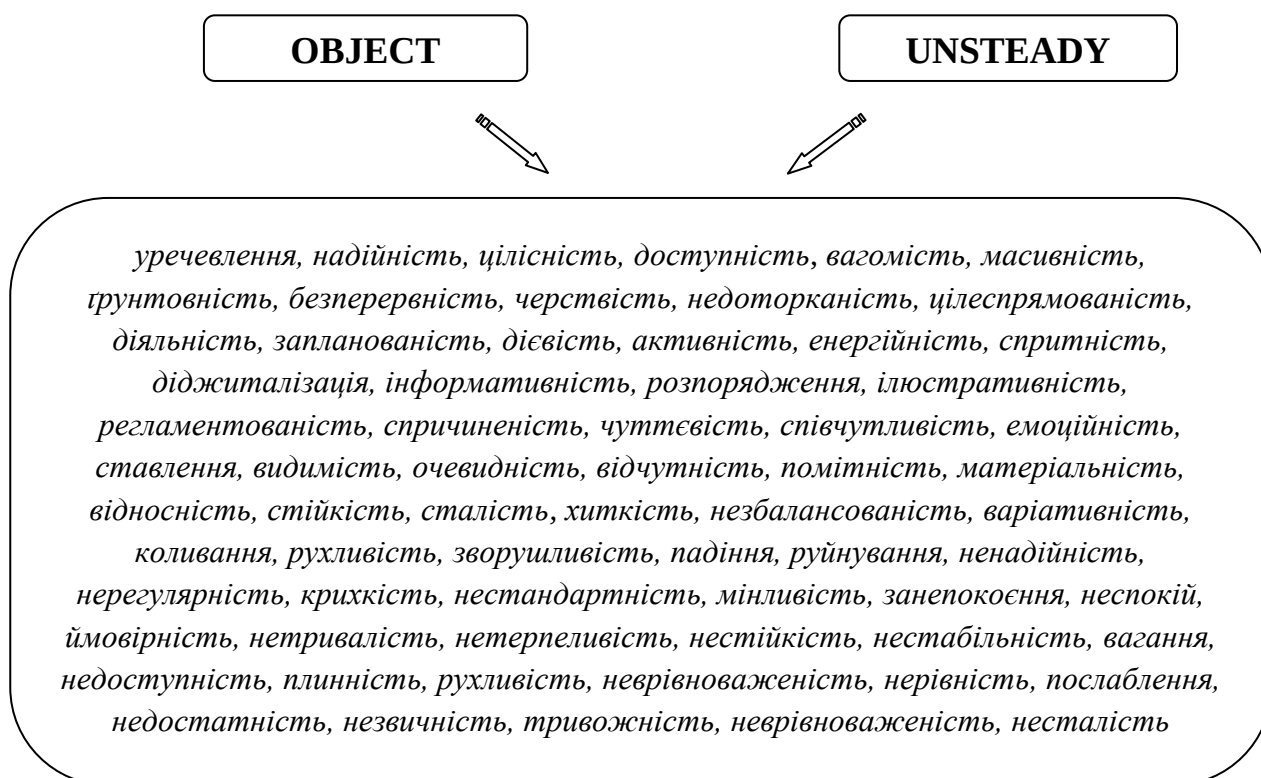
4) fluctuating or wavering, irregular or uneven [DC] – *вагання, недоступність, плинність, рухливість, невірноваженість, нерівність*;

5) disposed to psychological variability [VC] – *послаблення, недостатність, незвичність, тривожність, невірноваженість, несталість.*

Лексема *unsteady* генерує ще 32 СА: *хиткість, незбалансованість, варіативність, коливання, рухливість, зворушливість, падіння, руйнування, ненадійність, нерегулярність, крихкість, нестандартність, мінливість, занепокоєння, неспокій, ймовірність, нетривалість, нетерпеливість, нестійкість, нестабільність, вагання, недоступність, плинність, рухливість, невірноваженість, нерівність, послаблення, недостатність, незвичність, тривожність, невірноваженість, несталість.*

Таблиця 4.2

**Смислові атрибути концептуальної метафори SELF IS UNSTEADY
OBJECT**

Унаслідок семантико-асоціативного аналізу KM SELF IS UNSTEADY OBJECT 67 СА наповнюють зміст концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* (табл. 4.2, Додаток Ж, табл. Ж.1).

За результатами здійснення семантико-асоціативного аналізу з виділенням критерію частотності виявлених нами СА (398 лексичних одиниць (Додаток Ж, *табл. Ж.2*)) будуємо польову структуру смислового рівня досліджуваного концепту (*рис. 4.1*). Звідси переконуємося у тому, що смислові атрибути з найбільшою частотністю повторення, які підкреслюють їх важливість в індивідуально-авторській інтерпретації феномену самовідчуження, складають ядро цього концепту. У нашому випадку такими смисловими атрибутами є *інформативність, енергійність і спричиненість*, що становлять 0,8% (3 одиниці) від їхньої загальної кількості.

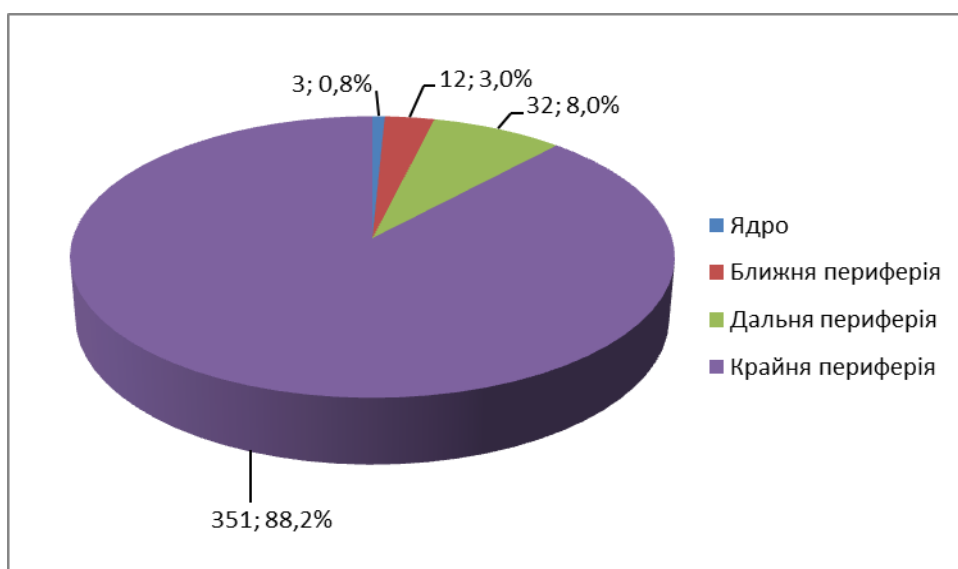

Рис. 4.1. Польова структура смислового рівня концепту САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION

Ближня і дальня периферії містять 3,0% (12 одиниць) і 8,0% (32 одиниці) смислових атрибутів відповідно та характеризуються деталізацією валоративної маркованості концепту. Найбільшою чисельністю і репрезентативністю (88,2% (351 одиниця)) вирізняється крайня периферія, яка насичена різноманітними відтінками аксіологічного забарвлення, що вдало доповнюють смисловий рівень концепту.

Характерною рисою змістового наповнення смислового рівня концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* є переважання позитивної аксіологічної оцінки його ядрової і приядрової зони (*енергійність, відчутність, цілеспрямованість, ілюстративність, сталість*), у той час, як негативно марковані смислові атрибути найбільш чисельно представлені у крайній периферії (*недоторканість, бездушність, нещирість, байдужість, відчуження, неприродність*).

4.3. Емотивні репрезентанти концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION*

З кінця минулого століття науковцями простежено тісну взаємозалежність між емоційним і когнітивним компонентами та усвідомлено їхню лінгвістичну значущість [Stoeva-Holm, 2004, с. 25–26; Шаховский, 2008, с. 15]. Учені диференціюють типи емоційних станів, визначають роль мовних засобів у вираженні емоцій, вивчають емоційність як важливу складову пізнання та з'ясовують вираження емоцій у мові [Nikopova & Boyko, 2019, с. 50]. Процес і стан самовідчуження визначають емоції людини, що входять до її емоційної концептосфери, яка охоплює численний ряд концептів, до яких належить і концепт *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* як складне ментальне, структурно-сміслове утворення. Крім того, цей концепт характеризується абстрактністю й мінливістю, а також часто імпліцитним вираженням у мові. Прояв емоцій може відбуватися або у вигляді емоційних реакцій, що вважають *зовнішнім способом вираження емоцій*, або у вигляді емоційного стану людини, що відображає *внутрішні переживання людини* [Підгорна, 2017, с. 67].

Процес самовідчуження породжує ряд психоемоційних станів, одним з яких є самотність людини як надзвичайно актуальна проблема «саме в наш час – час деконструкції світоглядних орієнтирів і спроб знайти нові умови для комунікації» [Філософський енциклопедичний словник, 2002, с. 564].

В АНФП XX-XXI століть концепт *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* реалізується не його іменем, а такими мовними одиницями, як *isolation, lack, separation, alone, estrange, lonely, hostility, disaffection, solitude, rupture, disunion, unbalance* тощо та синтаксичними стилістичними засобами. Лексико-стилістичні засоби посилюють експресивність фраз, підкреслюють внутрішні переживання героя, поєднують абзаци-частини у єдине художнє полотно [Бігун, 2017а, с. 43; Kövecses, 2003].

Наприклад, у романі Дж. Скалці «The Ghost Brigades» (JS, 2006) лексеми *'alone'* (одинокий) та *'lonely'* (самотній) беруть участь у створенні емоційно напруженого контексту, що, водночас, імплікує емоції, пов'язані із самовідчуженням.

Зазначені лексеми близькі за значенням, але відрізняються його відтінками. Слово *'alone'* має найбільш загальний смисл, що означає будь-який вид самотності, незалежно від причин його виникнення, відчуттів суб'єкта і його реакції у відповідь. Основне словникове значення лексеми *'alone'* – *isolated and lonely; on one's own* (одинокий, самотній) – розкриває відчуття туги і страху, яке переживає один із персонажів роману, перебуваючи далеко від рідних і дому: *"But I am in pain, beyond the mere physical aspect. I am far away from my people and my home, and far from the things that bring me joy. <...> Not too long from now there will be nothing left of it and I will be alone, absolutely alone. I will be alive, but I'll be dead inside."* (JS, 2006: 338).

Як бачимо з прикладу, вираз *'far away from / far from'* (далеко від чогось/когось), який передає безпосереднє віддалення особи від свого оточення, є контекстуально пов'язаним з лексемою *'alone'* (самотній) і підкреслює внутрішню самотність людини, що породжує непевність і відчуття смерті: *'died alone and frightened'*. Емоційного підсилення контексту надає такий стилістичний засіб, як градація: *'I will be alone, absolutely alone'*, у якому інтенсифікатором емоції виступає лексема *'absolutely'* (цілком, повністю). Антитеза *'I will be alive: :but I'll be dead inside'* передає особистісний дисонанс персонажа і відчуття ним цілковитого самовідчуження, коли він говорить: «Я

буду серед живих фізично, але мертвим у душі». За допомогою пари об'єктивних антонімів 'dead' (мертвий) і 'alive' (живий) автор відображає гострий внутрішній контраст між протилежними за значенням лексемами, що підсилюється сполучником 'but', який виступає маркером антитези.

Стилістична опозиція 'was going to die' (збирався померти) :: 'had been alive' (був живим) прослідковується у емоційно напруженому контексті навіть за відсутності сполучника «але»: "It wasn't the knowledge that he was going to die that had driven Roentgen insane. It was being alone, separated, unintegrated for the first time and the last time in the six years he had been alive." (JS, 2006: 260). Фраза "It was being alone, separated, unintegrated" характеризується спаданням емоційної напруги висловлювання (антиклімакс), у якому найсильніше в емоційному плані слово 'alone' розміщується на початку виразу. Лексема 'separated' у значенні 'being or feeling set or kept apart from others' (який проживає окремо (від дружини або чоловіка)) менш емотивно напружена, а лексема 'unintegrated' у значенні 'isolated from a main group' (ізолюваний від основної групи) засвідчує найнижчий ступінь емотивності.

У художньому творі прагматичну роль виконують не лише стилістично забарвлені та нейтральні, але й своєрідно вживані слова [Вінтонів, Вінтонів та Мала, 2018, с. 276]. Звідси, емоційно-психологічного напруження контексту надає повтор і його різновиди, за допомогою яких відтворюється схвильоване мовлення і пригнічений стан персонажа: "He attempted to access his BrainPal once, and then again and then again and then again and then again, each time fighting back a sense of panic that fed on itself exponentially. He called out inside his head. No one answered. No one had heard him. He was alone." (JS, 2006: 259].

Переповнення контексту відчаєм та стражданням досягається використанням такої стилістичної фігури, як гемінація, тобто послідовного повторення словосполучення – 'and then again and then again and then again and then again' (і потім знову, і знову, і знову, і знову), що передає зусилля мовця чинити опір ('fighting back') нав'язливим панічним відчуттям ('a sense of panic'), які постійно ('again') переслідують його. У свідомості персонажа

лунає мовчазний крик, якого ніхто не чує і який не знаходить відповіді: *‘He called out inside his head. No one answered. No one had heard him. He was alone.’* Повторенням словосполучення *‘no one’* на початку кожного із послідовних речень (анафора), що вживається для підкреслення фізичної і психологічної форми самотності головного героя, який перебуває під сильним впливом емоції відчаю, «відбувається накопичення семантичної значущості» [Вінтонів, Вінтонів та Мала, 2018, с. 272] лексеми *‘alone’*, яка «наповнюється новим емоційно-експресивним потенціалом» [Вінтонів, Вінтонів та Мала, 2018, с. 272]. Зокрема, увага зосереджується на ключовому слові висловлення, яке виступає апогеєм емотивної ситуації і у цьому прикладі є контекстуальним синонімічним повторенням.

Про небезпечні тенденції «масовості», які здатні призвести до знеособлення індивіда, чие світовідчуття підпорядковується впливові із-зовні, попереджав іспанський філософ Х. Ортега-і-Гассет [Ортега-и-Гассетт, 2002а; Ортега-и-Гассетт, 2002б], який змальовував вражаючу картину відчужено-скупченого життя людей, що неминуче призведе до катастрофи, краху культури і цивілізації. Так, у прикладі *“In this time and place, I want to be released. If it means I do it alone, than I will be alone. But I hope that will not be the case.”* (JS, 2006: 340) повторення лексеми *‘alone’* наприкінці кожного із послідовних речень (епіфора) вживається для передачі прагнення (*‘I want’* – я відчуваю необхідність) головного героя до фізичного відокремлення від свого соціального оточення, що у поєднанні із контекстуальним синонімічним повторенням – лексемою *‘released’* (звільнений (від чогось)) – передає упевненість персонажа у тому, що, якщо він звільниться сам, то це ще не означає, що він стане самотнім. Іншими словами, фізичне відокремлення не завжди призводить до особистісного психологічного відчуження.

Головну ідею висловлювання персонажа висвітлює повтор слів, якими закінчується відрізок фрази, і які повторюються на початку наступного відрізка (прийом епаналепсису): *“There was a reason why Special Forces soldiers hardly ever retired – being retired means losing integration. Losing integration*

means being alone.” (JS, 2006: 239). Для солдатів сил спеціального призначення лексема ‘retired’ (у відставці) рівнозначна самотності, оскільки її конотативним значенням є *усамітнений*. Головний герой саме так і трактує це слово – ‘losing integration’ (*втрата об’єднання*). Для нього цілком очевидним є (‘means’ = *означає*) причинно-наслідковий зв’язок: ‘retired’ (у відставці) – це ‘losing integration’ (*втрата єдності*), а відтак – ‘being alone’ (*самотність*), якої він прагне уникнути.

У контексті екзистенціалізму, особистість може відчувати відчуженість від соціуму навіть перебуваючи в оточенні великої кількості людей, що підкреслює лексема ‘lonely’ (*самотний*) у наступному діалозі:

(6) “Cloud said, and motioned around him. “Life. The universe. Everything.”

“It’s lonely,” Jared said.

“Huh,” Cloud said. “Didn’t take you long to figure that one out.”” (JS, 2006: 77).

У значенні лексеми ‘lonely’ розкривається не лише фізична ізоляція індивіда, як це ми маємо у визначенні лексеми ‘alone’, але й відсутність духовних контактів з іншими людьми, чи навіть страждання від самотності, що підтверджується основним словниковим значенням лексеми ‘lonely – unhappy because you don’t have any friends or anyone to talk to’ (*нещасливий у зв’язку з відсутністю друзів або будь-кого, з ким можна порозмовляти*). Як бачимо з прикладу, ‘Life. The universe. Everything’. (*Життя. Всесвіт. Все.*) зумовлюють негативну емоційну реакцію персонажа – відчуття самотності (‘It’s lonely’), яка наповнює його внутрішній світ і формує психоемоційну дійсність.

Попри негативні емоції, актуалізовані у концепті САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION, самотність може формувати і життєстверджуюче відчуття відповідальності за існування людства, як у прикладі: “What makes us different is that alone among humans, we were born with a purpose. And that purpose is simple: to keep humans alive in this universe.” (JS, 2006: 85). Це перегукується з поглядом М. Бердяєва [Berdyayev, 1938, с. 68] на те, що самотність може

означати ріст душі, вона допомагає індивіду реалізуватися як особистість, незалежно від людського оточення. Лише у тому випадку, коли людина охоплена відчуттям самотності, за твердженням філософа, вона починає усвідомлювати свою індивідуальність, самотність, унікальність. Персонаж бачить відповідальну мету (*'purpose'*), з якою пов'язане його народження – збереження людства, тому в емоційно напруженому контексті автор використовує повтор (*'humans – humans', 'purpose – purpose'*), що надає лексемі *'alone'* позитивного забарвлення, адже герой свідомий своєї місії – зберегти життя людей (*'keep humans alive'*) у цьому всесвіті.

У «філософії модернізму» (Ю. Габермас [Habermas, 1987]) феномен відчуження постає в усій своїй гостроті й амбівалентності аж до повної протилежності, тобто відчуження як *необхідний і позитивний* фактор екзистенції «модерної людини» [Цветков, 2003], про що говорить герой роману шотландської письменниці Н. Мітчінсон "Solution Three": "*Yet again one asks oneself about the temptation to be alone; is it known whether the Clones feel this?*" Ric shook his head; but possibly he might yet arrive at this knowledge. *'That isn't exactly fear. To be alone may even be necessary for a time. For thought.'*" (NM, 1995: 53).

Постійне розмірковування персонажа над феноменом самотності, що підкреслюється у контексті рамковим повтором (*'to be alone'* – *бути самотнім*), приводить його до думки, що самотність – це не стільки страх (*'isn't exactly fear'*), скільки тимчасова необхідність, адже кожній людині час від часу необхідно зануритися у свій внутрішній світ для того, щоб пізнати свою сутність (*'for thought'*), що неодмінно призведе до самоутвердження людини як соціального творіння. У рамках емоційно маркованого контексту функціонування рамкового повтору наповнює концепт життєствердним світоглядним змістом.

Отже, емотивний потенціал концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* в АНФП реалізується лексичними одиницями та синтаксичними стилістичними засобами, які імплікують емоції, пов'язані зі самовідчуженням,

зокрема відчуттям самотності й самотності. Аналіз контекстів дає змогу стверджувати, що самотність має подвійний смисл, оскільки самовідчуження може зумовити як самознищення, так і самоутвердження особистості.

4.4. Графічні засоби експлікації концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ* / *SELF-ALIENATION*

Відмітною тенденцією у науково-фантастичній літературі ХХ-ХХІ століть стало скорочення текстового простору з одночасним збереженням його інформаційного наповнення, що досягається шляхом застосування різноманітних *графічних засобів* [Ryan & Conover, 2004]. Зважаючи на те, що сприйняття художнього тексту відбувається шляхом його прочитання, а не на слух, його графічне оформлення є важливою передумовою адекватного розуміння і сприйняття контекстуальної інформації [Brooks, 1992, с. 176], адже «зорові відчуття сприяють утворенню особливої візуальної семантики» [Солецький, 2017а, с. 120; Leeuwen & Jewitt, 2001]. Графічні засоби як сукупність способів зовнішньої організації тексту [Esser, 2006, с. 83; Грищева, 2011] надають візуальної виразності, що налаштовує на краще сприйняття його змісту [Esser, 2006, с. 83; Soletskyu, 2019], а «графічні знаки та їхнє оформлення сприяють ефективній передачі потаємних смислів у стислій формі» [Космацька, 2013, с. 73].

У текстах АНФП спостерігаємо візуальну реалізацію концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ* / *SELF-ALIENATION*, що відображається за допомогою невербальних засобів, серед яких яскраво виокремлюється іконічність [Higara, 2005; Müller & Fischer, 2003], що може розглядатися як неявна, прихована, вбудована мультимодальність художнього тексту [Freeman, 2006, с. 407], в якому простежується тісний зв'язок між візуальним та вербальним смислостановленням [Солецький, 2017а, с. 117]. Зазвичай, автори послуговуються широкою палітрою іконічних елементів, до яких можна

віднести різні види піктограм, логотипів та емблем, карикатур і коміксів, емотиконів та багато інших, що реалізують «імпліцитний смисл» [Заболотська, 2012; Iconic Investigations, 2013] та виконують функцію додаткової смисловізуалізації [Солецький, 2017б] досліджуваного концепту у рамках конкретного художнього контексту, у якому конкретний візуальний досвід стає основою для вираження абстрактних сенсів [Солецький, 2017б, с. 138].

Так, у творі Дж. Скалці “The Ghost Brigades” (JS, 2006) для виокремлення частин твору автор використовує піктограму, складену з чотирьох рівновіддалених один від одного квадратів, які у сукупності є компонентами одного більшого квадрата, і вертикальної риски, яка веде від назви частини твору до цього квадрата (*рис. 4.2*). Візуальна відокремленість складових частин піктограми сприймається читачем як відчуження окремих осіб (менших квадратів) у рамках суспільства (великого квадрата). Така асоціація виникає при першому ж погляді на титульну сторінку зазначеного твору (Додаток 3, *рис.3.1*).

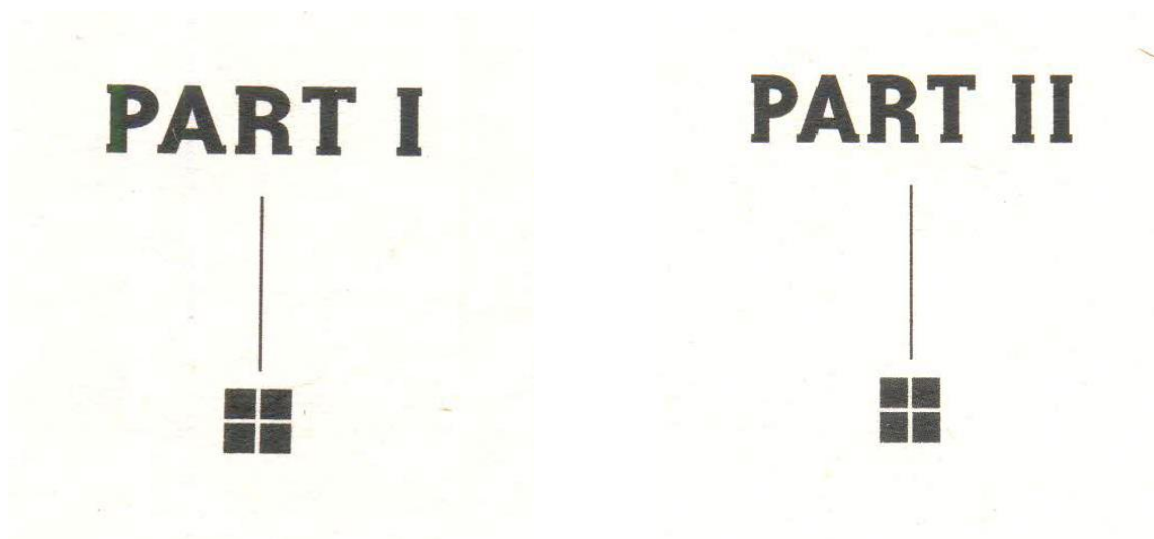

Рис. 4.2. Найменування частин твору Дж. Скалці “The Ghost Brigades”

Іконічні елементи, використані у творі М. М. Сміт “Spares” (MS, 1996), який характеризується яскраво вираженою антропоцентричністю, створюють креативний когнітивний простір [Дрожащих, 2016, с. 11]. Зокрема, на

титульній сторінці (Додаток 3, *рис.3.2*), зображено силует людини-клона, розтягнутий на довжину сторінки, і шрифтова варіація назви твору у вертикальному положенні посередині сторінки. За допомогою таких графостилістичних засобів автор формує у читача збірний образ персонажа не як унікальної особистості з власною свідомістю та притаманними їй індивідуальними цінностями і переконаннями, а як істоти, відчуженої від звичного для нас способу життя, уся сутність існування якої зводиться до донорства органів тіла для «вищих» і «розумніших» істот, які панують над ними.

Оформлення заголовного аркуша частин твору характеризується колірною гамою сірих відтінків, шрифтовою девіацією написання найменування та зображення силуету клона (Додаток 3, *рис. 3.3-3.5*). Нумерацією для позначення частин твору автором використовуються силуети клонів, а саме: частина 1 (Додаток 3, *рис. 3.3*) відзначається розміщенням одного силуету особи-клона, для маркування частини 2 (Додаток 3, *рис. 3.4*) зображуються силуети двох осіб-клонів, і для позначення частини 3 (Додаток 3, *рис. 3.5*) – силуети трьох осіб-клонів.

Частини твору Н. Фрідман “Joshua, Son of None” (NF, 1973) відокремлюються трьома чистими аркушами з відповідною кількістю піктограм: одна піктограма для зображення частини 1 (Додаток 3, *рис. 3.6*), дві вертикально розміщені піктограми для позначення частини 2 (Додаток 3, *рис. 3.7*) і три вертикально розміщені піктограми для ідентифікації частини 3 (Додаток 3, *рис. 3.8*), що візуально підкреслює втрату особою сенсу буття, нівелювання відчуття самоактуалізації, причетності до створення культурних і духовних цінностей унаслідок шкодочинного генного втручання. Думки персонажів відокремлюються такими ж піктограмами, розміщеними усередині частин твору (Додаток 3, *рис. 3.9*), і підрозділи твору поєднуються лише за допомогою подібних знаків без їх вербального найменування, що створює атмосферу відчуженості, відокремлення, самотності.

Нумерація сторінок творів також слугує візуальними засобами реалізації концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* в англomовній науково-фантастичній літературі. Так, цифрова нумерація сторінок твору М. М. Сміта “Spares” (MS, 1996) на тлі силуету особи-клона (*рис. 4.3, Додаток 3, рис. 3.10*) відображає ставлення клонотворців до людей як до біоматеріалу, позбавленого відчуття власного «я», вільного вибору, відповідальності за власні дії, інтелекту, моральних суджень, відчуття приналежності до певної суспільної групи і культури.

Іконічне виокремлення назви і частин твору спостерігаємо і у К. Вільгельм у творі “Where Late the Sweet Birds Sang” (KW, 1976) (*Додаток 3, рис. 3.11-3.14*) Використання однакових піктограм для позначення усіх трьох частин цього твору свідчить, на нашу думку, про те, що, незважаючи на необхідність їх візуальної відокремленості, автор наголошує на рівноцінному смисловому навантаженні кожної із них. Поєднання вербального і візуального відображення назви і частин даного твору відіграє підсилювальну роль у створенні автором картини відчуженості, оскільки використання іконічних зображень сприяє кращому сприйняттю і запам’ятовуванню вербальної інформації, наведеної поруч із ними, що реалізує імпліцитний смисл.

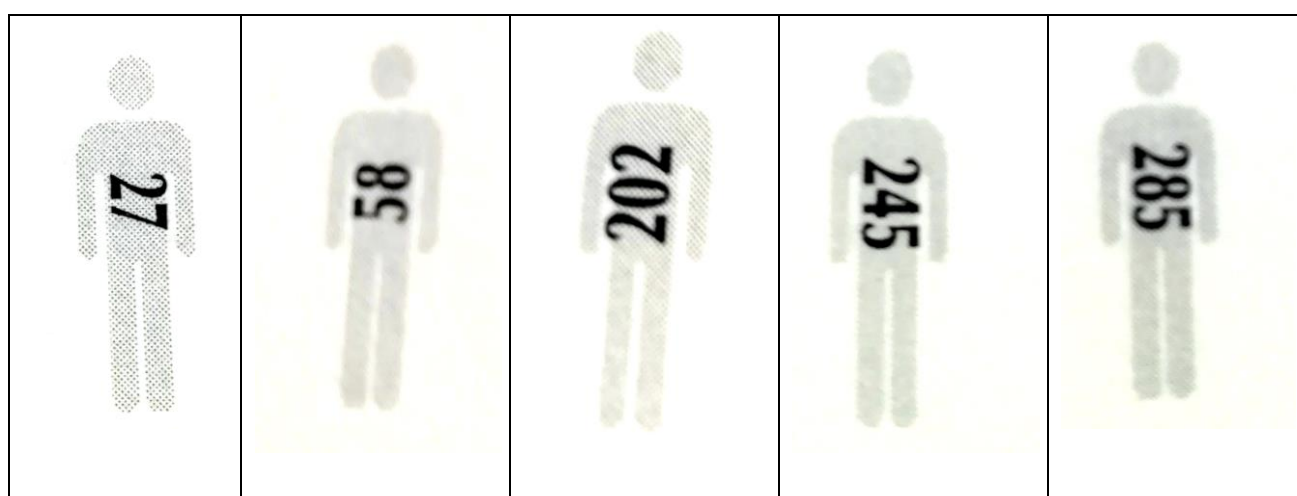

Рис. 4.3. Нумерація сторінок твору М. М. Smith “Spares”

Для виокремлення підрозділів у своєму творі “Never Let Me Go” (KI, 2005) К. Ішігуро використовує чудернацькі піктограми (Додаток 3, *рис. 3.15-3.18*), які нагадують фантастичних чужоземних істот (*рис. 4.4*).

Рис. 4.4. Арсенал піктограм у творі K. Ishiguro “Never Let Me Go”

У рамках дослідження, нами встановлено, що автор намагається дотримуватися певного порядку розміщення цих піктограм: присутність однієї чи кількох піктограм простежуємо не у кожній частині твору, а лише там, де необхідно виокремити чи відокремити думки і судження персонажів. Відтак, використання піктограм у поєднанні з просторовим розмежуванням підрозділів відтворює відчуття відчуження та передає стан самовідчуження персонажа.

За результатами дослідження, просторове порушення послідовності тексту або сегментацію тексту можемо вважати спільним для усіх проаналізованих нами науково-фантастичних творів, де, зазвичай, заголовок кожної частини відокремлюється однією або двома порожніми сторінками по одній після і/або перед ними, які наповнюють імпліцитний смисл негативною конотацією. У такий спосіб автори досягають передачі своєрідного відчуття відчуження, візуалізованого у порожнечі, яка обрамлює заголовок.

Ще однією характерною рисою більшості творів науково-фантастичної літератури є те, що кожен із розділів і підрозділів розпочинається не спочатку сторінки, а ближче до середини (Додаток 3, *рис. 3.19*). На нашу думку, таке розташування тексту візуалізує авторську ідею щодо відчуження окремих елементів у рамках твору і забезпечує реалізацію концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION*.

Влучним прийомом передачі відчуття самовідчуження є застосування міжабзацового інтервалу, за допомогою якого автори мають змогу доволі чітко і наочно репрезентувати відокремлення однієї думки від іншої чи інших у рамках одного підрозділу, розділу, частини (Додаток 3, *рис. 3.20*). Природно, що місце і частота застосування міжабзацового інтервалу визначається виключно авторським задумом і доцільністю, характеризується влучністю і доречністю й формує загальне розуміння феномену самовідчуження.

Що стосується позиціонування елементів тексту, в англійських науково-фантастичних творах воно, зазвичай, є традиційним – горизонтальним, як і у творах будь-якого іншого напрямку. Проте, з метою візуального виокремлення певних слів, словосполучень чи частин тексту автори вдаються до візуально-стилістичного шрифтового і просторового варіювання тексту.

Так, зокрема, у тексті твору Дж. Скалці “The Ghost Brigades” (JS, 2006) оригінальний авторський задум щодо оформлення початку кожного розділу, що полягає у передачі імплікованої інформації про самовідчуження персонажів, проявляється у графічно-стилістичному відокремленні основного тексту твору за допомогою вертикальної риски, яка займає половину першої сторінки, та вертикально розміщеної нумерації розділу із певними змінами шрифту (Додаток 3, *рис. 3.21*).

Схоже виокремлення присутнє і у найменуванні розділів у творі М. М. Сміта “Spares” (MS, 1996) (Додаток 3, *рис. 3.22*), зокрема: посередині сторінки – вертикальне позиціонування найменування розділу і розтягнута до його довжини нумерація розділу; текст розпочинається з нижньої третини сторінки. Така візуальна репрезентація імплікує відстороненість персонажів один від одного та від соціальної групи загалом.

Не менш цікавим у контексті графічної реалізації концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* є візуальне позиціонування найменування розділів у творі М. Хаддікс “Double Identity” (MH,

2005) (Додаток 3, *рис. 3.23*), узяття яких із двох сторін у тире виокремлює його із текстового полотна. У цьому випадку імплікується гнітюче відчуття відокремленості персонажа від оточення та оточуючих, що наповнює концепт *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* негативним змістом.

За допомогою «поєднання різнорідних елементів у структурі художнього твору створюється ефект колажу, посилюється роль підсвідомих асоціацій, підтексту» [Бігун, 2017а, с. 45]. Як стверджує, О. Солецький, «конкретний чуттєвий образ набуває свого смислового конкретизування в процесі складної взаємодії візуальних уявлень, емоційних реакцій та вербальних позначень» [Солецький, 2017а, с. 118]. Отже, іконічні елементи, поруч з вербальними, можуть слугувати продуктивними засобами реалізації концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* на контекстуальному рівні, розкриваючи його смисл у рамках АНФП. Відтак, «умовна іконічно-вербальна взаємодоповнювальність та структурованість стають методом конкретизування та розкодування» [Солецький, 2017б] прихованих смислів концепту.

У рамках нашого дослідження зміст образно-ціннісного рівня концепту розкриваємо за допомогою МКМ, за посередництва яких можна отримати краще розуміння емоційного характеру концепту. Саме імпліцитний характер КМ, сконструйованих на основі аналізу поняттєвого рівня лінгвокультурного концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION*, уможлиблює ефективно актуалізувати його в АНФП.

Ім'я досліджуваного концепту поєднує дві лексеми – *self* та *alienation*. У художньому дискурсі лексема *self* як один із його продуктивних конститутивних вербалізаторів виступає цільовим доменом сконструйованих КМ. Разом з тим, лексема *alienation* отримує вербальну репрезентацію, яка може бути утілена у різноманітних лексемах (вихідних доменах), за

допомогою яких у контексті науково-фантастичних творів об'єктивується феномен самовідчуження.

Образно-ціннісний рівень концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ* / *SELF-ALIENATION* в АНФП репрезентований 17 метафоричними моделями. КМ (9 моделей) *SELF IS CONTAINER*, *SELF IS DISCLOSURE*, *SELF IS LIQUID*, *SELF IS DIGITAL UNIT*, *SELF IS EMPTINESS*, *SELF IS COMMODITY*, *SELF IS DISCARD*, *SELF IS UNSTEADY OBJECT*, *SELF IS CLOTHES* характеризуються негативним аксіологічним забарвленням, а КМ (8 моделей) *SELF IS HIDDEN OBJECT*, *SELF IS PROTECTION*, *SELF IS INANIMATE/ARTIFICIAL OBJECT*, *SELF IS COMPLEX OBJECT*, *SELF IS ENGINE*, *SELF IS PERFECT OBJECT*, *SELF IS FLEXIBLE OBJECT*, *SELF IS SPARK* є позитивно маркованими.

Найбільш вагомі образні ознаки концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ* / *SELF-ALIENATION* проявляються у таких метафоричних моделях, як *SELF IS CONTAINER* (32,5 %), *SELF IS DISCLOSURE* (11,7 %), *SELF IS DIGITAL UNIT* (11,7 %), *SELF IS PROTECTION* (8,3 %) і *SELF IS LIQUID* (6,7 %).

За результатами семантико-асоціативного осмислення змодельованих концептуальних метафор нами встановлено 398 СА, які розкривають зміст досліджуваного концепту. Польова структура смислового рівня концепту представлена ядром, яке детерміновано домінантними смислами в індивідуально-авторській інтерпретації феномену самовідчуження – *інформативність, енергійність і спричиненість*; ближньою периферією, яка налічує 12 одиниць; дальньою периферією – 32 одиниці; та найбільш чисельною крайньою периферією – 351 одиниця. Ядро характеризується позитивним аксіологічним забарвленням, у ближній периферії переважають позитивно асоційовані атрибути, крайня периферія характеризується більшістю негативно маркованих СА, дальня периферія містить рівнозначну кількість атрибутів як позитивного, так і негативного характеру.

Складність вивчення концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ* / *SELF-ALIENATION* полягає у його абстрактності та імпліцитному вираженні у мові.

Емотивний аспект концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* у художньому прозовому дискурсі англomовної науково-фантастичної літератури реалізується за допомогою лексичних одиниць (*isolation, lack, separation, alone, estrange, lonely, hostility, disaffection, solitude, rupture, disunion, unbalance* тощо) та синтаксичних стилістичних засобів (порівняння, градації, антитези, різних видів повторів), які імплікують емоції, пов'язані зі самовідчуженням. Аналіз контекстів дає можливість стверджувати, що самовідчуження має подвійний смисл, оскільки воно може зумовити як самознищення, так і самоутвердження особистості.

Дослідження концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* на контекстуальному рівні також передбачає розгляд, поруч із вербальними, графічними засобів, які сприяють розкриттю його смислу у рамках художнього твору. Особливо продуктивними виявилися іконічні елементи, такі, як піктограми, емблеми, логотипи, карикатури, комікси, емотикони, які спрямовані на поглиблення вербальної експлікації концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* в АНФП XX-XXI століть і передають негативне оцінне ставлення авторів до феномену самовідчуження.

Основні положення четвертого розділу викладено в одноосібних публікаціях дисертанта [Хома, 2020а; Хома, 2020б].

ВИСНОВКИ

Здійснене комплексне дослідження концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ* / *SELF-ALIENATION*, експлікованого вербальними засобами англійської мови, та актуалізованого в АНФП XX-XXI століть, дало змогу сформулювати такі висновки:

1. З'ясовано, що у рамках антропоцентричної парадигми самовідчуження вважається невід'ємним і неминучим процесом, що постійно супроводжує людське існування, оскільки кожна людина від народження перебуває у певних відносинах з іншими людьми. З філософсько-антропологічної точки зору, внутрішньоособистісний конфлікт індивіда знаходить своє відображення у самовідчуженні й екстраполюється на природу, соціальні інститути і речі, створені людьми, де у людській свідомості відбувається процес відчуження як втрата зв'язку людини з буттям, що веде до знеособлення та усереднення особистості. Шлях подолання самовідчуження вбачали у самопізнанні.

2. Відстежено порушення проблеми самовідчуження у рамках суспільних наук, що стало результатом соціальних загострень у суспільстві, які поглибили масштаби й інтенсивність відчуження і самовідчуження людини в історії людства. Відштовхуючись від соціально-економічних відносин, учені розглядають людину як суб'єкт, відчужений від праці як основної сфери самореалізації людини, від предметного світу, від собі подібного, від самого себе, що призводить до дегуманізації людських відносин, відчуття ізольованості, безпорадності, страху. Дослідники феномену відчуження визначають проблему самовідчуження як процес, який відбувається у самій людині, її свідомості.

3. Виявлено, що науково-фантастична література містить антропоцентричне переосмислення взаємозв'язку науки, етики і моралі. Вибір текстуального матеріалу нашої розвідки зумовлений кореляцією тих питань, які охоплює біоетика як поєднання біологічного знання із пізнанням системи

людських цінностей, з темами, які висвітлює «м'яка» наукова фантастика. Однією з таких є морально-етичні проблеми генного втручання у людський організм шляхом клонування та непередбачувані наслідки у системі ціннісних орієнтацій людей. Клонування стосується аксіологічних основ існування людини як соціальної істоти, порушення яких може призвести до втрати ідентичності й індивідуальності, деперсоналізації, самовідчуження.

4. Концепт визначено як абстрактне ментальне утворення, комплексну культурно-ментально-мовну одиницю, яка охоплює три складники (понятійний, ціннісний, образний), що забезпечують її зв'язок із мовою (концепт опредметнюється, об'єктивується у мові), культурою (концепт обумовлюється, детермінується культурою) і свідомістю (концепт знаходиться, лежить у свідомості). У художньому творі концепт розглядається у контексті лінгвокультурного, когнітивно-семантичного і когнітивно-поетологічного напрямків. Художній концепт отримує свою репрезентацію у конкретному художньому творі і вирізняється емоційно-експресивною маркованістю та вербальною експлікованістю образів.

5. До дослідження актуалізації концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* в АНФП XX-XXI століть залучено ряд методів, серед яких концептуальний аналіз як сукупність цілої групи прийомів і методів, спрямованих на дослідження змісту, ознак і структури концепту, а також його внутрішніх і зовнішніх зв'язків з елементами мовної і художньої картини світу. Передбачено аналіз семантичного значення та семантичних відношень тих мовних одиниць, які вербалізують концепт, та презентації їх у вигляді певної структури або моделі, що дає можливість зрозуміти сам концепт.

6. Встановлено, що актуалізація концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* в АНФП здійснюється за допомогою вербальних і візуальних засобів його вираження. Однією із характерних рис сучасної постмодерної літератури є переважання у прозових творах проблематики (само)відчуження як художньої категорії. Виявлено, що ім'я концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ /*

SELF-ALIENATION відсутнє у науковій фантастиці, а абстрактний та імпліцитний зміст реалізується лексемами-конституентами його імені та синонімами.

7. Прямі й непрямі мовні засоби, які репродукують структуру концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION*, складають його номінативне поле, основні лексичні одиниці якого визначаємо у результаті аналізу лексикографічних джерел. За допомогою дефініційного аналізу визначено конкретне значення імені концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION*: *внутрішня відстороненість особи від оточуючого її світу та результат психоемоційного виснаження чи хворобливого стану*. Оскільки ім'я концепту складається з двох конституентів – лексем *self* та *alienation*, було з'ясовано семантичну структуру та згруповано виявлені значення у 6 лексико-семантичних варіантів (ЛСВ) кожної з них.

8. У рамках польової моделі дослідження концепту з використанням методики синхронної інвентаризації встановлено набір лексико-семантичних значень ядрової і периферійної зони його номінативного поля. Звідси, ядро концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* формується поєднанням значень, які складають найчисельніші ЛСВ кожної з його лексем-компонентів: (а) *набір таких психоемоційних властивостей, як особистісні характеристики, здібності та поведінка людини, що робить її відмінною від інших індивідуальністю* (8 уживань); б) *усвідомлення людиною власної ідентичності* (7 уживань); і в) *відчуття відчуженості чи ізольованості від певного суспільства, місця, групи, інших людей* (8 уживань).

9. Комплексний і багатоаспектний характер концепту характеризується значним словотвірним потенціалом і синтаксичною сполучуваністю його лексем-вербалізаторів, що формується похідними (спільнокореневими) лексемами (33 слова лексеми *alien* і 16 слів лексеми *self* на матеріалі 14 джерел) та словосполучень (27 ідіом і 7 стійких словосполучень лексеми *self* і 11 словосполучень лексеми *alien*), утворених, здебільшого, суфіксальним, префіксальним і префіксально-суфіксальним способом. Фразеологічні одиниці

з компонентом *self* (27 одиниць) відображають риси характеру людини та її емоційний стан, а словосполучення з компонентом *alien* (11 одиниць), головним чином, висвітлюють особливості сприйняття автохтонами чужинців.

10. У рамках здійснення лексико-семантичної категоризації концепту з використанням дефініційно-компонентного аналізу виокремлено 11 категоріальних сем лексеми *self* (*interests, identity, personality, individual, individuality, body, person, nature, oneself/yourself, character, personification*) і 13 категоріальних сем лексеми *alien* (*state, act/action, transfer, feeling, estrangement, condition, separation, right, sense/sensation, isolation, effect, lack, process*), які розширюють лексичний обсяг концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION*.

11. Компонентний аналіз лексем *self* і *alienation* шляхом розкриття значення кожної з них через їх поділ на складові допоміг виявити низку семантичних компонентів, утворених на основі спільності словникових значень лексем-вербалізаторів концепту. Лексему *self* конституюють такі семи: *one's own, personality, the individual, being, individuality, the ego, identity, nature, person*; у той час, як лексему *alienation* дефініюють такі семи: *detachment, to distance, mental illness, emotional distress, estrangement, depersonalization, separation, hostility, disaffection, connection, insanity, to turn away*. Разом з тим, словосполучення *lack of awareness* є об'єднуючим для двох лексем, оскільки у ньому простежується кореляція лексем *awareness :: self* та *lack :: alienation*.

12. Номінантами концепту виступають й синоніми його лексем-компонентів, які актуалізують концепт у мовній свідомості носія мови. Аналіз 15 лексикографічних джерел уможливив виявлення 94 синонімів лексеми *alienation* і 63 синонімів лексеми *self*, що визначаються компактною ядровою зоною (лексеми *estrangement, disaffection* і *ego*), а крайня периферія структури концепту представлена численними вузькоспеціалізованими термінами (75 синонімів лексеми *alienation* і 47 синонімів лексеми *self*) у різних сферах знань. Корпус синонімів лексеми *alienation* згруповано у 3 синонімічні ряди

(*Process / Condition / State, Behaviour i Mental illness / Disorder / Problems*), а лексеми *self* – у 2 синонімічні ряди ((*Person's character i Psychology*)).

13. Розкриття аксіологічного аспекту концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* здійснено шляхом аналізу значень 51 лексичного синоніма лексем-конституентів імені концепту на основі 260 маркованих контекстів: синонімічні одиниці до компоненту *self* актуалізують меншу кількість (5) концептуальних ознак, ніж лексеми-синоніми до компоненту *alienation* (6), але є більш репрезентативними стосовно контекстних реалізацій (63,8% і 36,2%, відповідно). За контекстуальною реалізацією значень висновуємо, що негативне оцінне ставлення до феномену самовідчуження переважає в АНФП ХХ-ХХІ століть.

14. Реконструкцію образно-ціннісного рівня концепту здійснено за допомогою метафоричних концептуальних моделей (МКМ), детермінованих на основі аналізу поняттєво-ціннісного рівня концепту. У рамках поточного дослідження на основі виявлення імпліцитного характеру концептуальних метафор, за посередництва яких реалізується емотивний характер концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION*, стає можливою його ефективна актуалізація в АНФП ХХ-ХХІ століть.

15. Встановлено, що при побудові концептуальних метафор лексема *self* як один із найбільш продуктивних конститутивних вербалізаторів, що актуалізується у художньому тексті через такі основні лексеми, як '*personality*' (*особа, особистість*), '*body*' (*тіло*), '*identity*' (*особистість*), '*individuality*' (*індивідуальність, особа*), виступає цільовим доменом концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION*, у той час як лексична одиниця *alienation* набуває вербальної репрезентації, що втілюється у вихідних доменах концепту різноманітними лексемами, за допомогою яких у контексті творів об'єктивується феномен самовідчуження.

16. У результаті ґрунтовного дослідження АНФП ХХ-ХХІ століть, виявлено діапазон МКМ у кількості 17 концептуальних метафор. До метафоричних моделей, які відображають найчастотніші й найістотніші

образні ознаки концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION*, належать такі концептуальні метафори, як SELF IS CONTAINER (32,5 %), SELF IS DISCLOSURE (11,7 %), SELF IS DIGITAL UNIT (11,7 %), SELF IS PROTECTION (8,3 %) і SELF IS LIQUID (6,7 %).

17. Ціннісний аспект концепту детермінується виокремленням 9 МКМ з негативним аксіологічним забарвленням (SELF IS CONTAINER, SELF IS DISCLOSURE, SELF IS LIQUID, SELF IS DIGITAL UNIT, SELF IS EMPTINESS, SELF IS COMMODITY, SELF IS DISCARD, SELF IS UNSTEADY OBJECT, SELF IS CLOTHES) та 8 позитивно маркованих МКМ (SELF IS HIDDEN OBJECT, SELF IS PROTECTION, SELF IS INANIMATE/ARTIFICIAL OBJECT, SELF IS COMPLEX OBJECT, SELF IS ENGINE, SELF IS PERFECT OBJECT, SELF IS FLEXIBLE OBJECT, SELF IS SPARK).

18. Шляхом семантико-асоціативного осмислення змодельованих концептуальних метафор, які слугують текстуальним матеріалом для дослідження смислового рівня концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION*, встановлено 398 смислових атрибутів, що маніфестують зміст досліджуваного концепту. Відповідно, польову структуру смислового рівня концепту складають: а) ядро, представлене найчастотнішими смисловими атрибутами в авторській інтерпретації феномену самовідчуження у кількості 3 одиниць (*інформативність, енергійність і спричиненість*), що характеризуються переважаючим позитивним аксіологічним забарвленням; б) ближня периферія, яка налічує 12 одиниць, з превалюванням позитивно асоційованих атрибутів; в) дальня периферія – у кількості 32 одиниці, що містить рівнозначну кількість атрибутів як позитивного, так і негативного характеру; а також г) найбільш чисельна крайня периферія, яка налічує 351, в основному, негативно маркований смисловий атрибут.

19. У рамках дослідження встановлено, що специфіка концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* як непростого ментального, структурного і смислового утворення визначається його мінливим,

абстрактним характером та імпліцитним вираженням у мовній і художній картинах світу. У художньому дискурсі АНФП ХХ-ХХІ століть досліджуваний концепт реалізується не своїм іменем, а за допомогою лексичних одиниць (*isolation, lack, separation, alone, estrange, lonely, hostility, disaffection, solitude, rupture, disunion, unbalance* тощо) та синтаксичних стилістичних засобів (порівняння, градації, антитези, різних видів повторів), якими виражаються емоції, пов'язані зі самовідчуженням. Результати аналізу контекстуальної актуалізації концепту свідчать про наявність в його імені подвійного смислу: феномен самовідчуження може призвести як до згубних наслідків самоліквідації особистості, так і до позитивного ефекту її самоутвердження.

20. Виявлено продуктивність графічних засобів для актуалізації концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* на рівні контексту поруч із вербальними, призначеними для розкриття його смислу в рамках художнього тексту. Відзначено, що у науково-фантастичній літературі особливого поширення набули іконічні елементи, основними з яких є різні види піктограм, емблем, логотипів, карикатур, коміксів, емотиконів тощо. Саме вони слугують засобами відтворення образної системи та інтенсифікації вербального вираження концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* в АНФП ХХ-ХХІ століть.

21. Вивчення матеріалу засвідчує, що компоненти концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* сформували його бінарний характер – абстрактний, репрезентований лексемою *alienation*, і конкретний – лексемою *self*. Це дефініює *самовідчуження* як абстрактний – тривалий чи постійний процес, спосіб поведінки особи та медичну проблему у контексті віддалення, розходження у поглядах, розлучення, передачі (прав власності), байдужості й недружелюбності; й конкретний, який висвітлюється за допомогою лексеми *self* і характеризується ідентифікацією самого себе як індивідуальності з властивими їй характерними рисами та розкриттям внутрішньої сутності людини.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* у рамках когнітивно-дискурсивної парадигми. Дослідження також може отримати продовження у контексті порівняльного аналізу асоціативного змісту концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* в англійській та інших мовах тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акрамов Ш. Р. Научная фантастика – проблемы определения (литературный обзор). *Актуальные вопросы филологии, искусствоведения и культурологии : материалы междунар. заочной науч.-практ. конф.* (г. Новосибирск, 12 ноября 2012 г.). Новосибирск, 2012. С. 132–141. Режим доступа: <http://sibac.info/conf//xvii/30002>.
2. Алексеев П. В.. Отчуждение. Одномерный человек. *Социальная философия*. Москва, 2003. С. 201–213.
3. Алефиренко Н. Ф. Вербализация концепта и смысловая синергетика языкового знака. *Проблемы вербализации концептов в семантике языка и текста : материалы международного симпозиума*. (г. Волгоград, 22–24 мая 2003 г.). Волгоград, 2003а. Ч. 1. С. 3–13.
4. Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология : ценностно-смысловое пространство языка. Москва : Флинта ; Наука. 2010. 224 с.
5. Алефиренко Н. Ф. Методологические проблемы современного языкознания. *Современные проблемы науки о языке*. Москва : Флинта ; Наука, 2009. Ч. IV. С. 314–397.
6. Алефиренко Н. Ф. Поэтическая картина мира и ее отражение в языковом знаке. *Художественный текст и языковая личность : материалы IV всерос. науч. конф.* (г. Томск, 27–28 октября 2005). Томск, 2005а. С. 67–72.
7. Алефиренко Н. Ф. Проблемы вербализации концепта. Волгоград : Перемена, 2003б. 96 с.
8. Алефиренко Н. Ф. Современные проблемы науки о языке : учебное пособие / 6-е изд., стер. Москва : Флинта, 2018. 416 с.
9. Алефиренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики : монография. Москва : Гнозис, 2005б. 326 с.
10. Алефиренко Н. Ф. Теоретические основы учения о «внутренней форме» фразем. *Семантика языковых единиц : доклады V международной конференции*. (г. Москва, 05-07 октября 1996 г.). Москва, 1996. Т. 2. С. 128–130.

11. Альбер Камю. Вибрані твори. Київ : Дніпро, 1991. 655 с.
12. Андреева С. А. Понимание и интерпретация, смысл и значение: дифференциация понятий. *Вестник МГЛУ*, 2012. Вып. 17(650). С. 21–35. Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=18353595>
13. Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике. Москва : Либроком, 2011. 140 с.
14. Арсеньев А. С. Философские основания понимания личности: Цикл научных лекций. Москва : Академия, 2001. 592 с.
15. Арутюнова Н. Д. Введение. Логический анализ языка. *Ментальные действия*. Москва, 1993. С. 3–7.
16. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс. *Теория метафоры* / пер. с англ. Москва : Прогресс, 1990. С. 5–32.
17. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. Москва : Языки русской культуры, 1999. 896 с.
18. Аскольдов С. А. Концепт и слово. Русская словесность. *От теории словесности к структуре текста : антология* / ред. В. П. Нерознак. Москва : Academia, 1997. С. 267–279.
19. Ахметзянова Р., Лебедев А. Б. Отчуждение в пространстве знака как отчуждение в пространстве власти. *Ученые записки Казанского Государственного Университета, Серия Гуманитарные науки*, 2007. Вып. 149(5). С. 91–102. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/otchuzhdenie-v-prostranstve-znaka-kak-otchuzhdenie-v-prostranstve-vlasti/viewer>
20. Ашурова Д. У. Новые тенденции в развитии стилистики. *Til va nutq system-sath talqinida : материалы научно-теоретической конференции*. (г. Самарканд, 2005). Самарканд, 2005. С. 7–8.
21. Бабенко Л. Г., Казарин Ю. В. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика : учебник, практикум. Москва : Флинта ; Наука, 2003. 496 с.

22. Бартминский Е. Языковой образ мира : очерки по этнолингвистике / пер. с пол. Москва : Индрик, 2005. 527 с.
23. Белова Н. Н. Семантика оценки в именах прилагательных : автореф. дисс... канд. филол. наук : 10.02.01. Москва, 2011. 27 с.
24. Бердяев Н. А. Духовное состояние современного мира. *Смысл творчества : Опыт оправдания человека*. Харьков : Фолио; Москва : ООО «Издательство АСТ», 2002. С. 655–670.
25. Беспалова О. Е. Концептосфера поэзии Н. С. Гумилева в ее лексическом представлении : автореф. дисс... канд. филол. наук : 10.02.01. Санкт-Петербург, 2002. 24 с.
26. Бешлей О. В. Когнітивний зміст концепту МОЛОДІСТЬ в англомовному художньому прозовому дискурсі: діахронічний аспект : дис... канд. філол. наук : 10.02.04. Чернівці, 2017. 280 с.
27. Белехова Л. І. Словесно-поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі американської поезії) : монографія. Херсон : Айлант, 2002. 368 с.
28. Бистров Я. В. Англомовний біографічний наратив у вимірах когнітивної лінгвістики і синергетики : монографія. Київ – Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г.М., 2016а. 320 с.
29. Бистров Я. В. Біографічний наратив у лінгвокогнітивному вимірі (на матеріалі англомовної прози ХХ – початку ХХІ століть) : дис... д-ра. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2016б. 460 с.
30. Бистров Я. В. Метафоризація фікціонального світу в автобіографічному есе Джуліана Барнса “Nothing to be Frightened of”. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»*. Херсон : ХДУ, 2013. Вип. 20. С. 158–162.
31. Бистров Я. В. Моделювання авторської концептосфери: лінгвосинергетичний аспект (на матеріалі англійської мови). *Вісник Харківського національного ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія»*, 2011. Вип. 68(973). С. 130–134. Режим доступу:

<http://foreign-languages.karazin.ua/resources/76e9b43255bc6ee1def1271a5e9aed5e.pdf>

32. Бігун О. А. Семантико-стилістична організація поезій у прозі Поля Верлена (на матеріалі збірки «Спогади вдівця»). *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство)*. Миколаїв : МНУ імені В. Сухомлинського, 2017а. Вип. 1(19). С. 41–46.

33. Бігун О. А. Фразеологія у поезіях у прозі Шарля Бодлера. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. Одеса : МГУ, 2017б. Вип. 29. Т.2. С. 22–24.

34. Богдан С. К. Методи й методика лінгвостилістичних досліджень : методичні рекомендації для слухачів і керівників секції української мови. Луцьк : ВНУ, 2011. 28 с.

35. Бодрійяр Ж. Симулякри і симуляція / пер. з фр. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2004. 230 с.

36. Божко О. С. Лінгвальна репрезентація атмосфери саспенс в англомовних художніх творах жанру хоррор : семантико-когнітивний аспект : дис... канд. філол. наук : 10.02.04. Херсон, 2017. 380 с.

37. Болдырев Н. Н. Актуальные задачи когнитивной лингвистики на современном этапе. *Вопросы когнитивной лингвистики*, 2013. № 1(34), С. 5–13.

38. Болдырев Н. Н. Диалектика отражения мира в языке. *Науковий вісник кафедри Юнеско Київського державного лінгвістичного університету (Лінгвапакс – VIII). Філологія. Педагогіка. Психологія*. Київ : Видавничий центр КДЛУ, 2000. № 3А. С. 179–183.

39. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика : курс лекций по английской филологии / 2-е изд., стер. Тамбов : Изд-во Тамбовского университета, 2001. 123 с.

40. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика / 4-е изд., стер. Москва – Берлин : Директ-Медиа, 2016. 163 с.

41. Болдирев Н. Н. Концептуальное пространство когнитивной лингвистики. *Вопросы когнитивной лингвистики*. Тамбов : ООО «РАЛК», 2004. № 1. С. 18–36.
42. Болдырев Н. Н. Оценочные категории как формат знания. *Исследование типов знаний и проблема их классификации*. Москва – Тамбов : Издательский дом ТГУ, 2008. С. 25–37.
43. Болотнова Н. С. Когнитивное направление в лингвистическом исследовании художественного текста. *Поэтическая картина мира: слово и концепт в лирике серебряного века : материалы VII Всероссийского научно-практического семинара*. (г. Томск, 27 апреля 2004 г.). Томск : ТГПУ, 2004. С. 7–19.
44. Болотнова Н. С. Изучение концептуальной структуры художественного текста в коммуникативной стилистике. *Художественный текст и языковая личность : IV Всероссийская научная конференция*. (г. Томск, 27–28 октября 2005 г.). Томск : Изд-во ЦНТИ, 2005. С. 6–13.
45. Болотнова Н. С. Филологический анализ текста / 4 е изд. Москва : Флинта ; Наука, 2009. 520 с.
46. Брославська, Л. Я. Об'єктивація американського лінгвокультурного концепту ВІЙНА в ідіодискурсі Ернеста Хемінгуей : дис... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2016. 221 с.
47. Булыгина А. В., Пестова Н. В. Литературный концепт *смещение* в творчестве Ф. Кафки. *Язык. Система. Личность*. Екатеринбург : УГПУ, 2005. С. 199–205.
48. Булыгина Т. В., Шмелев А. Д. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики). Москва : Языки русской культуры, 1997. 576 с.
49. Быстрова Л. В., Капатрук Н. Д., Левицкий В. В. К вопросу о принципах и методах выделения лексико-семантических групп слов. *Филологические науки*, 1980. №. 6. С. 75–78.

50. Вальц Л. Л. Эволюция отчуждения как социального феномена в условиях глобализации : автореф. дисс... канд. филос. наук : 09.00.11. Санкт-Петербург, 2009. 19 с.
51. Вільчинська Т. П. Розвиток концептосфери сакрального в українській поетичній мові XVII–XX ст. : дис... д-ра філол. наук : 10.02.01. Київ, 2009. 520 с.
52. Вінтонів М. О., Вінтонів Т. М., Мала Ю. В. Синтаксичні засоби експресивізації в українському політичному дискурсі : монографія. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2018. 336 с.
53. Воркачѳ С. Г. Культурный концепт и значение. *Труды Кубанского государственного технологического университета. Серия: Гуманитарные науки*. Краснодар : КГТУ, 2003. Вып. 2(17). С. 268–276.
54. Воркачѳ С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании. *Филологические науки*, 2001. № 1. С. 4–72.
55. Воркачѳ С. Г. Любовь как лингвокультурный концепт. Москва : «Гнозис», 2007. 288 с.
56. Воробйова О. П. Концептологія в Україні: здобутки, проблеми, прорахунки. *Вісник КНЛУ, серія «Філологія»*, 2011. Т. 14. № 2. С. 53–64. Режим доступу: <http://uaclip.at.ua/kontseptologiyavisnik2011pdf.pdf>
57. Воробьев В. В. Лингвокультурология: Теория и методы : монография. Москва : РУДН, 2008. 340 с.
58. Гальперин И. Р. Стилистика английского языка. Москва : Либроком, 2014. 336 с.
59. Гегель Г. В. Ф. Феноменологія духу / пер. з нім. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 548 с.
60. Гейзінга Й. Homo Ludens. Досвід визначення ігрового елемента культури / пер. з англ. Київ : Основи, 1994. 250 с.
61. Гельвецій К. А. Про людину, її розумові здібності та її виховання / пер. з франц. Київ : Основи, 1994. 416 с.

62. Гоббс Т. О государстве. Левиафан, или материя, форма и власть государства церковного и гражданского *Сочинения* / пер. с лат. и англ.; ред. В. В. Соколов. Москва : Мысль, 1991. Т. 2. С. 129–287.
63. Голубенко Н. І. Засади концептуального аналізу в перекладознавстві. *Науковий вісник ДДПУ імені І Франка. Серія «Філологічні науки» Мовознавство*, 2015. № 3. С. 67–71. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvddpufm_2015_3_12.
64. Гонтаренко Н. М. Лінгвокогнітивне моделювання семантики дієслів просторового переміщення людини у сучасній англійській мові : дис... канд. філол. наук : 10.02.04. Івано-Франківськ, 2019. 220 с.
65. Гошилик Н. С., Себій М. С. Лексичні маркери концептуального стилю прем'єр-міністра Канади Джастіна Трюдо. *Закарпатські філологічні студії*, 2018. Т. 1. Вип. 4. С. 26–29. Режим доступу: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/eng/archive/4/part_1/4-1_2018.pdf
66. Гошилык Н. С. Эколингвистический анализ темпоральных концептуальных метафор в американском политическом дискурсе *Языки мира – в мир языков* / ред. Н.Н. Нижнёва. Минск : БГУ, 2015. Вып. 6. С. 58–66.
67. Грицанов А. А., Овчаренко В. И. Человек и отчуждение. Минск : Вышэйшая школа, 1991. 128 с.
68. Грищева Е. С. Элокутивный аспект изучения графической окказиональности в современной лингвистике : к постановке проблемы. *Вестник Военного университета*. Москва : Наука, 2011. № 2(26). С. 82–87.
69. Губин В. Д. Философия: актуальные проблемы : учебное пособие для вузов. Москва : Омега-Л, 2006. 370 с.
70. Губман Б. Л. Западная философия культуры XX века. Тверь : Леан, 1997. 288 с.
71. Губман Б. Л. Современная философия культуры. Москва : РОССПЭН, 2005. 536 с.

72. Гулиев В. Е., Колесников А. В. Отчужденное государство : Проблемы политического и правового отчуждения в современной России. Москва : Манускрипт, 1998. 213 с.
73. Гумбольдт В. Язык и философия культуры. Москва : Прогресс, 1985. 452 с.
74. Гуревич Г. И. Беседы о научной фантастике : книга для учащихся. Москва : Просвещение, 1983. 112 с.
75. Демьянков В. З. Понятие и концепт в художественной литературе и в научном языке. *Вопросы филологии*. Москва : Институт иностранных языков, 2001. № 1(7). С. 35–47.
76. Джусупов Н. М. Когнитивная стилистика: современное состояние и актуальные вопросы исследования. *Вопросы когнитивной лингвистики*, 2011. № 3(28). С. 65–76. Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=16540553>
77. Джусупов Н. М. Когнитивно-стилистические особенности актуализации концепта в англоязычном художественном тексте. *Преподавание языка и литературы*, 2009. № 7. С. 29–38.
78. Джусупов Н. М. Когнитивно-стилистический аспект графического выделения слова (на материале англоязычного художественного текста). *Преподавание языка и литературы*, 2010. № 3, С. 31–40.
79. Дойчик О. Я. Ідіостиль Джуліана Барнса у лінгвоконцептуальному вимірі : дис... канд. філол. наук : 10.02.04. Івано-Франківськ, 2012. 461 с.
80. Дорофеева Н. В. Удивление как эмоциональный концепт (на материале русского и английского языков) : автореф. дисс... канд. филол. наук : 10.02.20. Волгоград, 2002. 19 с.
81. Дрожащих Н. В. Синергетическая трактовка языкового знака. *Политическая лингвистика*, 2016. № 1(55). С. 10–14. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/sinergeticheskaya-traktovka-yazykovogo-znaka/viewer>

82. Ємець О. Роль концептуальних метафор у створенні авторської картини світу / гол. ред О. Лещак. *Studia Methodologica*, 2001. Вип. 9. С. 45–49.

Режим доступу:

http://catalog.library.tnpu.edu.ua/naukovi_zapusku/stydia_metod/studia-09.pdf

83. Єрмоленко С. Я. Лінгвостилістика: основні поняття, напрями й методи дослідження. *Мовознавство*, 2005. № 3-4. С. 119–125.

84. Єсипенко Н. Г. Реконструкція культурного концепту в авторському дискурсі. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : Філологічні науки*. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2013а. № 32. С. 101–104.

85. Єсипенко Н. Г. Теорія профілювання в когнітивній лінгвістиці. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Германська філологія*, 2013б. Вип. 667. С. 31–41. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchnugf_2013_667_6

86. Жеребин А. И. Вертикальная линия : Философская проза Австрии в русской перспективе. Санкт-Петербург : Мирь ; ИД СПбГУ, 2004. 304 с.

87. Заболотська О. О. Імпліцитні смисли концепту «кохання» в новелі Дж. Голсуорсі «Цвіт яблуні». *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*, 2012. № 23. С. 52–56. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnuflm_2012_23_15

88. Зацепина М. В. Концептуализация феномена «отчуждение» в русской и немецкой этноконцептосферах : дис... канд. филол. наук : 10.02.20. Екатеринбург, 2006. 238 с.

89. Зверев А. М. XX век как литературная эпоха. *Художественные ориентиры зарубежной литературы XX века*. Москва : ИМЛИ РАН, 2002. С. 6–46.

90. Зусман В. Г. Диалог и концепт в литературе: Литература и музыка : монографія. Нижний Новгород : «ДЕКОМ», 2001. 168 с.

91. Іванчук В. В. Сутність та особливості формування концепту відчуження в екзистенціальній та неомарксистській філософії ХХ ст. : дис... канд. філос. наук : 09.00.05. Слов'янськ, 2018. 235 с.
92. Іващенко В. Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології) : монографія. Київ : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2006. 328 с.
93. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя) : монографія. Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2002. 292 с.
94. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози: когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя) : автореф. дис... д-ра філол. наук : 10.02.05. Київ, 2003. 32 с.
95. Камю А. Бунтующий человек: Философия. Политика. Искусство / ред. А. М. Руткевич. Москва : Политиздат, 1990. 415 с.
96. Кант І. Критика чистого розуму / пер. з нім. Київ : Юніверс, 2000. 506 с.
97. Карасик В. И., Слышкин Г. Г. Базовые характеристики концептов в лингвокультурной концептологии. *Антология концептов*. Волгоград : «Парадигма», 2005а. Т. 1. С. 13–15.
98. Карасик В. И. Иная ментальность. Москва : Гнозис, 2005. 352 с.
99. Карасик В. И., Слышкин Г. Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики* / ред. И. А.Стернин. Воронеж : ВГУ, 2001. С. 75–80.
100. Карасик В. И. Языковая матрица культуры. Москва : Эдиториал УРСС, 2013. 320 с.
101. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Москва : Гнозис, 2004. 477 с.
102. Карл Маркс і Фрідріх Енгельс. З ранніх творів / пер. з рос. Київ : Видавництво політичної літератури України, 1973. 596 с.

103. Киселев Г. С. Новая религиозность как проблема сознания. *Вопросы философии*. Москва : Наука, 2002. № 5. С. 173–182.
104. Кисельов М. Філософські та світоглядні аспекти біологічної етики. *Вісник Національної академії наук України*, 2001. № 11. С. 16–25. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnapu_2001_11_5
105. Клименко Н. Ф. Словоскладання. Аббревіація. *Словотвір сучасної української мови* / ред. Г. М. Гнатюк, К. Г. Городенська, А. П. Грищенко. Київ : Наукова думка, 1979. С. 314–402.
106. Ключенков О. И. Феномен отчуждения человека как опыт его существования : дисс... канд. филос. наук : 09.00.11. Архангельск, 2007. 140 с.
107. Ковалюк М. В. Актуалізація концепту LANGUAGE в сучасному англійськомовному публіцистичному дискурсі : дис.... канд. філол. наук : 10.02.04. Чернівці, 2016. 250 с.
108. Ковальська Н. Паремії як засіб відображення когнітивних процесів. *Вісник Львівського університету. Серія: Філологія*, 2004. Вип. 34. Ч. 1. С. 412–418.
109. Ковальчук І.Л. Самовдосконалення як чинник подолання відчуження: філософсько-антропологічний аналіз : дис... канд. філос. наук : 09.00.04. Луцьк, 2009. 212 с.
110. Ковтун О. В. Відтворення науково-фантастичного дискурсу А. Азімова в українському перекладі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, 2014. № 12. С. 176–180. Режим доступу: <http://vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v12/49.pdf>
111. Колесов В. В. Философия русского слова. Санкт-Петербург : ЮНА, 2002. 444 с.
112. Колчина А. Г. Отчуждение как измененное состояние сознания : автореф. дисс... канд. филос. наук : 09.00.01. Саратов, 2009. 159 с.
113. Комарова З. И. Методология, метод, методика и технология научных исследований в лингвистике. Екатеринбург : Изд-во УрФУ, 2012. 818 с.

114. Кононенко В. І. Концепти українського дискурсу : монографія. Київ – Івано-Франківськ : Плай, 2004. 247 с.
115. Космацька Н. В. Роль графічного зображення в інтерпретації текстів з невербальним компонентом. *Наукові записки Національного університету «Острозька Академія». Серія «Філологічна»*, 2013. № 33. С. 71–73. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2013_33_23
116. Косова О. А. Коммуникативная ситуация отчуждения : автореф. дисс... канд. филол. наук : 10.02.19. Иркутск, 2010. 17 с.
117. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ : Видавничий центр «Академія», 2001. 368 с.
118. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник / 3-тє вид. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 464 с.
119. Кочерган М. П. Мовознавство на сучасному етапі. *Дивослово*. Київ, 2003. № 5. С. 24–29.
120. Кошова А. В Концептуальний аналіз: перспективи і переваги при вивченні художнього тексту. *Ученые записки Крымского федерального университета имени В. И. Вернадского. Филологические науки*, 2013. Т. 26 (65). № 1. С. 122–126. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/kontseptualniy-analiz-perspektivi-i-perevagi-pri-vivchenni-hudozhnogo-tekstu>
121. Красиков В. И. Концепты в функции философских основоположений. *Язык. Этнос. Картина мира*. Кемерово : Графика, 2003. № 1. С. 7–16.
122. Красных В. В. Русское культурное пространство: концепт «Я». *Проблемы вербализации концептов в семантике языка и текста : материалы международного симпозиума*. (г. Волгоград, 22–24 мая 2003 г.). Волгоград, 2003а. Ч. 1. С. 196–201.
123. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? Москва : Издательство «Гнозис», 2003б. 375 с.

124. Кубрякова Е. С. В поисках сущности языка: когнитивные исследования. Москва : Знак, 2012. 208 с.
125. Кубрякова Е. С. Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики. *Вопросы когнитивной лингвистики*, 2004а. № 1. С. 3–12.
126. Кубрякова Е. С. Предисловие. *Концептуальный анализ языка: Современные направления исследования*. Москва, 2007. С. 7–19.
127. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова. Москва : Наука, 1981. 200 с.
128. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. Москва : Языки славянской культуры, 2004б. 560 с.
129. Кулініченко В. Філософсько-світоглядні засади біоетики. *Практична філософія*, 2000. № 3. С. 37–43. Режим доступу: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/bioetica/kulinichenko.htm>
130. Кульчицкая Л. В. Когнитивная метафора – концептуальная метафора – метафорическая модель: онтологический статус понятий. *Личность. Культура. Общество*, 2013. Т. 15. Вып. 1. № 77. С. 117–124. Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=19096698>
131. Купіна Я. В. Термін «концепт» як базова термінологічна одиниця когнітивної лінгвістики й лінгвокультурології. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна*, 2014. Вип. 42. С. 86–88.
132. Кухаренко В. А. Интерпретация текста : учебник / 4-е изд. Москва : Флинта, 2019. 316 с.
133. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живём / пер. с англ.; ред. А. Н. Баранов. Москва : Едиториал УРСС, 2004. 256 с.
134. Латипов И. В. Соотношение феномена самоотчуждения с образом Я личности : дисс... канд. псих. наук : 19.00.01. Хабаровск, 2011. 197 с.

135. Левицкий В. В. Статистическое изучение лексической семантики : учебное пособие. Киев : УМК ВО, 1989. 155 с.
136. Литинская Д. Г. Экзистенциальный эскапизм как социокультурный феномен современного общества : автореф. дисс... канд. филос. наук : 09.00.13. Москва, 2012. 171 с.
137. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка. *Русская словесность : От теории словесности к структуре текста. Антология* / ред. В. П. Нерознак. Москва : Academia, 1997. С. 280–288.
138. Ліщинська О. Основні принципи сучасної біоетики. *Соціогуманітарні проблеми людини*, 2005. № 1. С. 150–156. Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/27525>
139. Лукашевич Е. В. Когнитивная семантика: эволюционно-прогностический аспект : монография. Москва – Барнаул : Изд-во Алтайского университета, 2007. 235 с.
140. Лэнгле А. Person. Экзистенциально-аналитическая теория личности. Москва : Генезис, 2008. 159 с.
141. Ляпин С. Х. Концептология: к становлению подхода. *Концепты*. Архангельск : ПомГУ, 1997. Вып. 1. С. 11–35.
142. Маркович М. Маркс об отчуждении. *Вопросы философии*, 1989. № 9. С. 36–51.
143. Маркс К., Энгельс Ф. Экономическо-философские рукописи 1844 года. *Из ранних произведений*. Москва : Политиздат, 1956. С. 517–642.
144. Маркузе Г. Эрос и цивилизация. *Одномерный человек: Исследование идеологии развитого индустриального общества*. Москва : ООО «Издательство АСТ», 2002. С. 251–515.
145. Мартинюк А. П. Регулятивна функція гендерно маркованих одиниць мови (на матеріалі сучасного англomовного публіцистичного дискурсу) : автореф. дис... д-ра філол. наук : 10.02.04. Київ, 2006. 42 с.
146. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику : учебное пособие / 7-е изд. Москва : Флинта ; Наука, 2016. 296 с.

147. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика : учебное пособие / 3-е изд. Минск : ТетраСистемс, 2008а. 272 с.
148. Маслова В. А. Современные направления в лингвистике : учебное пособие. Москва : Академия, 2008б. 272 с.
149. Маслова В. А. «Языковая картина мира» и «поэтическая картина мира» и их роль в межкультурной коммуникации. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия Филологические науки*, 2004а. Т. 17(56). С. 121–127.
150. Матасова Ю. Р. Архетип у романістиці Ф. С. Фіцджеральда та В. Домонтовича : дис.... канд. філол. наук : 10.01.05. Київ, 2005. 193 с.
151. Миллер Л. В. Художественный концепт как смысловая и эстетическая категория. *Мир русского слова*, 2000. № 4. С. 39–45.
152. Михайлюк С. Міждисциплінарні можливості біоетики. *Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки*, 2016. Вип. 20. С. 114–120. Режим доступу: <http://lib.pnu.edu.ua/files/Visniki/visnyk-filos-20.pdf>
153. Молчанова Г. Г. Английский как неродной: текст, стиль, культура, коммуникация : учебное пособие. Москва : Олма Медиа Групп, 2007. 384 с.
154. Молчанова Г. Г. Когнитивная стилистика и стилистическая типологія. *Вестник МГУ. Серия 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация*, 2001. № 3. С. 60–71.
155. Морякіна І. А. Мовна особистість у художній прозі Дж. Голсуорсі: лінгвокогнітивний та прагматичний аспекти (на матеріалі форсайтівського циклу) : дис.... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2005. 233 с.
156. Мосейчук О. М. Системні та функціональні особливості англомовних однослівних ідіом : автореф. дис.... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2009. 20 с.
157. Мунтян Л. В. Когнітивна лінгвістика в Україні. *Наука XXI століття: відповіді на виклики сучасності : збірник статей I міжнародної*

науково-практичної конференції. (м. Бухарест, 17 травня 2013 р.). Бухарест, 2013. Ч. II. С. 58–61.

158. Ницше Ф. Человеческое, слишком человеческое. *По ту сторону добра и зла*. Москва : Изд-во Эксмо ; Харьков : Изд-во Фолио, 2002. С. 11–294.

159. Ницше Ф. ЕССЕ НОМО. *Воля к власти*. Москва : Изд-во Эксмо ; Харьков : Изд-во Фолио, 2003. С. 755–849.

160. Ніконова В. Г. Картина світу в трагедіях Шекспіра : проблема реконструкції та моделювання. *Наукові записки Кіровоградського державного пед. ун-ту ім. В. Винниченка. Серія “Філологічні науки” (Мовознавство)*, 2010. Вип. 89(1). С. 255–260.

161. Ніконова В. Г. Концептуальний простір трагічного в п'єсах Шекспіра : поетико-когнітивний аналіз : дис.... д-ра філол. наук : 10.02.04. Київ, 2008. 558 с.

162. Ніконова В. Г., Четова Н. Й. Лінгвокогнітивна конфігурація англомовного класичного фентезі. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія*, 2016. № 19(1). С. 85–95.

163. Ніконова В. Г. Художній концепт : поетико-когнітивний підхід. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія*, 2006. № 9(2). С. 51–59.

164. Ніконова В. Г. Художній концепт : процедури реконструкції та моделювання (на матеріалі трагедій В. Шекспіра). *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія*, 2011. № 14(2). С. 113–123.

165. Новицкая И. В. Теория концептуальной метафоры и развитие альтернативных концепций в рамках когнитивного направления метафорологии (по материалам современной англистики). *Язык и культура*, 2019. № 46. С. 76–101.

166. Новодранова В. Ф. Методы когнитивного анализа в исследованиях языков для специальных целей. *Терминология и знание : материалы III*

международного симпозиума. (г. Москва, 8–10 июня 2012 г.). Москва, 2013. С. 11–15.

167. Нузбан О. В. Актуалізація концептів HARD / SOFT у сучасному англomовному дискурсі : дис... канд. філол. наук : 10.02.04. Чернівці, 2015. 254 с.

168. Нуллер Ю. Л. Депрессия и деперсонализация. Санкт-Петербург : Медицина, 1981. 208 с.

169. Огнева Е. А. Конитивное моделирование концептосферы художественного текста. Москва : Эдитус, 2013. 282 с.

170. Олійник С. М. Інтертекстуальні та жанрово-стильові параметри фантастики Олеся Бердника : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.01.01. Київ, 2009. 167 с.

171. Ольховская А. И. Полисемия как проблема общей и словарной лексикологии : монографія / 2-е изд. Москва : ФЛИНТА, 2015. 456 с.

172. Орлова О. В. Когнитивно-стилистический анализ текстовых концептов в контексте современных лингвоконцептологических исследований. *Вестник Томского гос. ун-та*, 2009. № 326. С. 34–37.

173. Ортега-и-Гассетт Х. Восстание масс / пер. с исп. Москва : ООО «Издательство АСТ», 2002а. С. 11–208.

174. Ортега-и-Гассетт Х. Дегуманизация искусства. *Восстание масс* / пер. с исп.). Москва : ООО «Издательство АСТ», 2002б. С. 209–268.

175. Осовська І. М. Ключові концепти сучасного німецькомовного парентального дискурсу. *Science and Education a New Dimension. Philology*, 2016. Вип. 78. С. 57–61.

176. Осовська І., Євенчук О. Концептуальна метафора «FAMILIE=FLORA» у німецькому публіцистичному дискурсі. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*, 2016. Вип. 41. С. 147–150.

177. Павилёнис Р. И. Понимание речи и философия языка (вместо послесловия). *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва : Прогресс, 1986. Вип. 17. С. 380–388.

178. Парцвания В. В. Генеалогия отчуждения : дисс... д-ра филос. наук : 09.00.13. Санкт-Петербург, 2003. 398 с.

179. Пашина А. В. Концепт ЧЕЛОВЕК в сказках И. М. Ермакова : автореф. дисс... канд. филол. наук : 10.02.01. Тюмень, 2006. 177 с.

180. Перова О. Є. Біоетика: смислові і предметні ракурси. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Філософія. Політологія*, 2002. Вип. 38-41. С. 45–50.

181. Петошина С. И. Отчуждение как социокультурный феномен и понятие социально-философского анализа : автореф. дисс... канд. филос. наук : 09.00.11. Архангельск, 2010. 22 с.

182. Петров О. О. Об'єктивація лінгвокультурних концептів ЩЕДРИСТЬ – СКУПІСТЬ у германських і слов'янських мовах : зіставний аспект : дис... канд. філол. наук : 10.02.17. Вінниця, 2017. 286 с.

183. Пименов Е. А., Пименова М. В. Типология когнитивных моделей : метаязык описания. *Актуальные проблемы германистики, романистики и русистики : материалы ежегодной международной конференции*. (г. Екатеринбург, 4-5 февраля 2011 г.). Екатеринбург, 2011. Ч. 1. С. 226–231.

184. Пименова М. В., Кондратьева О. Н. Концептуальные исследования : введение. Москва : ФЛИНТА, 2011. 176 с.

185. Пименова М. В. Методология концептуальных исследований. *Антология концептов* / ред. В. И. Карасик, И. А. Стернин. Волгоград : «Парадигма», 2005. Т. 1. С. 15–19.

186. Підгорна А. Б. Мовна актуалізація невербальних засобів прояву емоцій персонажів (на матеріалі роману Дж. Остін «Sense and Sensibility»). *Львівський філологічний часопис*, 2017. № 1. С. 66–70. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lvphj_2017_1_14.

187. Полюхович, О. П. Феномен алієнації в українській прозі 1920–1940-х років : дис.... канд. філол. наук : 10.01.01. Київ, 2015б. 210 с.
188. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика : учебное издание. Москва : АСТ ; Восток-Запад, 2010. 314 с.
189. Попова З. Д., Стернин И. А. Язык и национальная картина мира. Воронеж : Истоки, 2002. 61 с.
190. Потебня О. Естетика і поетика слова : збірник / ред., пер. з рос. І. В. Іваньо, А. І. Колодна. Київ : Мистецтво, 1985. 302 с.
191. Поттер В. Р. Биоэтика. Мост в будущее. Киев, 2002. Режим доступа: http://biospace.nw.ru/evoeco/lit/ptt_prdsl.htm
192. Поэтическая картина мира: слово и концепт в лирике серебряного века. *VII Всероссийский научно-практический семинар* / ред. Н. С. Болотнова. (г. Томск, 27 апреля 2004 г.). Томск : Изд-во ТГПУ, 2004.
193. Приходько І. В. Динаміка концепту КАНАДА в поетичній картині світу (на матеріалі канадських англійськомовних віршованих текстів XVIII–XXI століть) : дис... канд. філол. наук : 10.02.04. Херсон, 2018. 333 с.
194. Приходько А. М. Концепты і концептосистемы в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
195. Приходько А. Н. Концепты и концептосистемы : монография. Днепропетровск: Белая Е. А., 2013. 307 с.
196. Пустовіт С. В. Філософсько-методологічний аналіз передумов, засад та принципів біоетики : автореф. дис... д-ра філос. наук : 09.00.09. Київ, 2009. 36 с.
197. Радзієвська Т. В. Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту. Текст – соціум – культура – мовна особистість : монографія. Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агенство», 2010. 491 с.
198. Рахилина Е. В. Когнитивный анализ предметных имен: семантика и сочетаемость. Москва : Русские словари, 2008. 416 с.

199. Розвод Е. В. Вербалізація концепту SUN: лінгвокультурний аспект (на матеріалі американського варіанта англійської мови) : дис... канд. філол. наук : 10.02.04. Луцьк, 2017. 263 с.
200. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. Человек и мир. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 508 с.
201. Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре : трактаты. Москва : «КАНОН-пресс» ; «Кучково поле», 1998. 416 с.
202. Руссо Ж.-Ж. Про суспільну угоду, або принципи політичного права / пер. з фр. Київ : Port-Royal, 2001. 349 с.
203. Сартр Ж.-П. Бытие и ничто: Опыт феноменологической онтологии / пер. с фр. Москва : Республика, 2000. 639 с.
204. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазіологія : монографія. Киев : Фитосоциоцентр, 2000. 248 с.
205. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
206. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. Москва : Издательская группа «Прогресс», 1993. 656 с.
207. Сергеева Е. Н. Понятие концепта и аспекты его изучения в современной лингвистике. *Вестник ВЭГУ*, 2009. № 3(41). С. 72–85.
208. Слухай Н. В. Сучасні лінгвістичні теорії концепту як мовно-культурного феномену. *Мовні і концептуальні картини світу : збірник наукових праць*. Київ, 2002. № 7. С. 462–470.
209. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты : дисс... д-ра філол. наук : 10.02.19. Волгоград, 2004а. 323 с.
210. Слышкин Г. Г. От текста к символу : лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе : монографія. Москва : Academia, 2004б. 128 с.
211. Смирнова И. Ф. Кафка : Феноменология «слишком человеческого». *Концепты языка и культуры в творчестве Франца Кафки*. Нижний Новгород : Деком, 2005. № 1. С. 172–177.

212. Смушак Т. В. Концепт самотності та відчуження в українській та французькій літературі першої половини XX століття (на матеріалі автобіографічної повісті Наталени Королевої «Без коріння» та автобіографічного роману Ірен Немировськи «Вино самотності» : дис... канд. філол. наук : 10.01.05. Івано-Франківськ, 2017. 198 с.

213. Современная политическая лингвистика : учебное пособие / ред. Э. В. Будаев, М. Б. Ворошилова, Е. В. Дзюба, Н. А. Красильникова, А. П. Чудинов. Екатеринбург : УГПУ, 2011. 252 с.

214. Солецький О. Емблематичні координати слова: іконічно-конвенційна корелятивність та семіозис. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*, 2017а. № 36. С. 117–123. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gotvnz_2017_36_21

215. Солецький О. Емблематична традиція і метод Карла Густава Юнга. *Південний архів. Філологічні науки*, 2017б. Вип. 68. С. 138–141. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pafn_2017_68_33

216. Старко В. Ф. Концепт ГРА в контексті слов'янських і германських культур (на матеріалі української, російської, англійської та німецької мов) : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.15. Київ, 2004. 17 с.

217. Степанов Ю. С. Методы и принципы современной лингвистики. Москва : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. 312 с.

218. Степанов А. О. Поліваріантність відчуження як феномену кризової культури. *Молодий вчений*, 2016. № 10(37). С. 106–109. Режим доступу: http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/10_37_2016.pdf

219. Стернин И. А. Лексическое значение слова в речи : монография. Воронеж : Изд-во Воронежского университета, 1985. 138 с.

220. Стернин И. А. Методологические проблемы когнитивной лингвистики. Воронеж : Воронежский государственный университет, 2001. 182 с.

221. Стернин И. А. Проблемы анализа структуры значения слова. Воронеж : Изд-во Воронежского университета, 1979. 122 с.

222. Стужук О. Художня фантастика як теоретична проблема. *Слов'янська фантастика*. Київ, 2012. С. 52–66.
223. Телия В. Н. Объект лингвокультурологии между Сциллой лингвокреативной техники языка и Харибдой культуры (к проблеме частной эпистемологии лингвокультурологии). *С любовью к языку : сборник научных трудов ВГУ*. Москва, Воронеж, 2002. С. 89–97.
224. Термин «научно-фантастический» придумал Яков Перельман. Режим доступа: <https://little-histories.org/2016/06/08/nauchfantastic/>
225. Тимченко Л. Л. Отчуждение в современном обществе (социально-философский анализ проблемы) : автореф. дисс... канд. филос. наук : 09.00.11. Барнаул, 2010. 19 с.
226. Трунов Д. Г. Иносказательная природа самоотчуждения как социокультурного феномена : автореф. дисс... канд. филос. наук : 09.00.11. Пермь, 2000. 18 с.
227. Уфимцева А. А., Азнаурова Э. С. Лингвистическая сущность и аспекты номинации. *Языковая номинация (Общие вопросы)*. Москва : Наука, 1977. С. 7–98.
228. Фейербах Л. А. Сочинения в двух томах / ред. Б. В. Мееровский. Москва : Издательство «Наука», 1995. Т. 1. 502 с.
229. Фихте И. Г. Основа общего наукоучения. *Сочинения: Работы 1792-1801 гг.* Москва : «Ладомир», 1995. С. 275–473.
230. Фомичева Ж. Е. О когнитивно-стилистическом подходе к анализу художественного текста. *Международный конгресс по когнитивной лингвистике*. (г. Тамбов, 26–28 сентября 2006 г.). Тамбов, 2006. С. 491–493.
231. Фрейд З. Вступ до психоаналізу / пер. з нім. Київ : Основи, 1998. 710 с.
232. Фромм Э. Бегство от свободы / пер. с англ. Москва : АСТ, 2006. 571 с.
233. Фромм Э. Здоровое общество. Москва : АСТ ; Транзиткнига, 2005. 576 с.

234. Хайдеггер М. Бытие и время / пер. с. нем. Харьков : Фолио, 2003. 503 с.
235. Хализев В. Е. Теория литературы : учебник / 3-е изд. Москва : Высшая школа, 2002. 438 с.
236. Хейли Дж. Что такое психотерапия. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 224 с.
237. Хома В. П. Антропоцентричний характер проблематики біоетики. *Освіта та наука у мінливому світі: проблеми і перспективи розвитку : матеріали міжнародної наукової конференції*. (м.Дніпро, 29-30 березня 2019 р.). Дніпро, 2019а. Ч. II. С. 285–286.
238. Хома В. П. До проблеми концепту у тексті художнього твору. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка* / ред. В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобич, 2019б. Вип. 24. Т. 2. С. 143–147.
239. Хома В. П. До проблеми трактування феномену самовідчуження з філософсько-антропологічних позицій. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Аксіологічні аспекти в розвитку науки та освіти* / ред. Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький. (Конін – Ужгород – Херсон – Кривий Ріг, 30 листопада 2018 р.). Конін – Ужгород – Херсон – Кривий Ріг, 2018а. С. 359–360.
240. Хома В. П. Експлікація ядрової лексеми-вербалізатора концепту *SELF-ALIENATION* у лексикографічних джерелах. *Закарпатські філологічні студії*, 2018б. Вип. 5. Т. 1. С. 110–114.
241. Хома В. П. Концепт *САМОВІДЧУЖЕННЯ* як об'єкт дослідження в когнітивній лінгвістиці і біоетиці. *Звітна наукова конференція викладачів, докторантів, аспірантів університету за 2018 рік*. (м. Івано-Франківськ, 18-22 березня 2019 р.). Івано-Франківськ, 2019в.

242. Хома В. П. Концепт *SELF-ALIENATION* як художній концепт. *Пріоритетні напрямки розвитку науки : XXVIII міжнародна інтернет-конференція*. (м. Вінниця, 18 березня 2019 р.). Вінниця, 2019г. Ч. 4. С. 71–74.

243. Хома В. П. Концептуальна метафора як засіб реалізації концепту *SELF-ALIENATION* / *САМОВІДЧУЖЕННЯ* в англomовному науково-фантастичному дискурсі. *World Science*, 2020a. № 1(53). Vol. 3. С. 27–33. doi: 10.31435/rsglobal_ws/31012020/6908.

244. Хома В. П. Лексико-семантична категоризація лексеми *self* у контексті вербалізації концепту *SELF-ALIENATION*. *Perspectives of world science and education : 4th international scientific and practical conference*. (December 25-27, 2019). Osaka, 2019д. Р. 935–941.

245. Хома В. П. Лексичне наповнення концепту *SELF-ALIENATION* в англomовній картині світу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського Серія: Філологія. Соціальні комунікації*, 2018в. Т. 29(68). С. 62–66.

246. Хома В. П. Метафоричне моделювання концепту *SELF-ALIENATION* в англomовному науково-фантастичному дискурсі. *Звітна наукова конференція викладачів, докторантів, аспірантів університету за 2019 рік*. (м. Івано-Франківськ, 06-07 квітня 2020 р.). Івано-Франківськ, 2020б.

247. Хома В. П. Особливості висвітлення поняття самовідчуження у лексикографічних джерелах. *Розвиток філологічних наук: європейські практики та національні перспективи : міжнародна науково-практична конференція*. (м. Одеса, 26-27 жовтня 2018 р.). Одеса, 2018г. С. 78–80.

248. Хома В. П. Словотворення як основа лексичного наповнення концепту *SELF-ALIENATION*». *Актуальні проблеми розвитку природничих та гуманітарних наук : збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції*. (м. Луцьк, 5 грудня 2019 р.). Луцьк, 2019е. С. 493–495.

249. Хорні К. Невротична особистість нашого часу (The Neurotic Personality of our Time) / пер. з англ. Nyköping, Sweden : Philosophical arkiv, 2016. 288 с.

250. Художественный текст. Слово. Концепт. Смысл. VIII Всероссийский научный семинар. (г. Томск, 21 апреля 2006 г.). Томск : Изд-во ЦНТИ, 2006.

251. Цветков Ю. Л. Литература венского модерна = Die Literatur der Wiener Moderne: постмодернистский потенциал. Москва : Изд-во МИК ; Иваново, 2003. 432 с.

252. Чернишук В. Р. Відчуження праці в умовах перехідної економіки (на прикладі України) : дис... канд. екон. наук : 08.01.01. Київ, 2000. 178 с.

253. Шапран Н. В. Семантико-когнітивна структура концепту ЗАЗДРІСТЬ у лінгвокультурологічному висвітленні : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15. Одеса, 2015. 197 с.

254. Шаховский В. И. Лингвистическая теория эмоций : монография. Москва : Гнозис, 2008. 416 с.

255. Шкуров Є. В. Природа фантастичного у науковій фантастиці. *Літературознавчі студії*, 2013. Вип. 40(2). С. 353–360.

256. Шмелёв А. Г. Валидность психосемантических тестов. *Психодиагностика личностных черт*, 2002. Гл. 5. С. 286–299.

257. Шпетный К. И. Об основаниях когнитивной стилистики. *Вестник Московского государственного лингвистического университета. Гуманитарные науки*, 2019. Вып. 1(817). С. 370–382.

258. Эпштейн М. Н. Заключение : Постмодернизм как первая стадия постмодерности. *Постмодерн в России. Литература и теория*. Москва : Издание Р. Элинина, 2000. С. 295–298.

259. Юдин А. А. Моральное отчуждение (этико-философский анализ) : автореф. дисс... канд. филос. наук : 09.00.11. Саранск, 2011. 25 с.

260. Яскевич Я. С. Биоэтика в контексте междисциплинарных стратегий и механизмов создания этических комитетов. *Биоэтика и гуманитарная экспертиза: Проблемы геномики, психологии и виртуалистики* / ред. Ф. Г. Майленова. Москва : ИФ-РАН, 2007. С. 48–69.

261. Anz Th. *Literatur des Expressionismus*. Stuttgart ; Weimar : Metzler, 2010. 288 S.
262. Armstrong K. *Buddha*. London : Penguin Books, 2004. 268 p.
263. Baert P. *The Existentialist Moment: The Rise of Sartre as a Public Intellectual*. Cambridge : Polity Press, 2015. 240 p.
264. Barsalou L. W. *Situating Concepts*. *Cambridge Handbook of Situated Cognition* / Ed. by P. Robbins, M. Aydede. NY : Cambridge University Press, 2008. P. 236–263.
265. Beauchamp T. L., Childress J. F. *Principles of Biomedical Ethics* / 7th ed. Oxford : Oxford University Press, 2012. 459 p.
266. Berdyaev N. *Solitude and Society*. London : Geoffrey Bles, 1938. 152 p.
267. Berg T. *Structure in Language: A Dynamic Perspective*. London : Routledge, 2011. 410 p.
268. Bertram C. *Rousseau and The Social Contract*. London : Routledge, 2003. 224 p.
269. Bishop R. *Baudrillard Now: Current Perspectives in Baudrillard Studies* / Ed. by R. Bishop. Cambridge : Polity Press, 2009. 200 p.
270. Blackford R. *Science Fiction and the Moral Imagination: Visions, Minds, Ethics*. Cham : Springer International Publishing AG, 2017. 204 p.
271. Bleiler R. William Wilson: The Creator of ‘Science-Fiction’. *Science Fiction Studies*, 2011. Vol. 38. P. 3. P. 562–564. DOI: 10.5621/sciefictstud.38.3.0562
272. Bridgman P. W. *Reflections of a Physicist*. New York : Arno Press, 1980. 576 p.
273. Brooks P. *Reading for the Plot : Design and Intention in Narrative*. Cambridge : Harvard University Press, 1992. 392 p.
274. Bystrov Ya., Sabadash D. The writer’s pragmatic aims attainment in Doris Lessing’s *To Room Nineteen*: A cognitive linguistics view. *Topics in Linguistics*, 2019. Issue 20(1). P. 41–53. DOI: 10.2478/topling-2019-0003

275. Characteristics of fantasy and futuristic fiction. Retrieved from:
<https://www.wcpss.net/cms/lib/.../Fantasy-Science%20Fiction%20versus%20Fantasy.doc>
276. Cognitive linguistics : basic readings / Ed. by D. Geeraerts. Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 2006. 485 p.
277. Croft W., Cruse A. Cognitive Linguistics. Cambridge : Cambridge University Press, 2004. 374 p.
278. Dancygier B. Figurativeness, conceptual metaphor, and blending. *The Routledge Handbook of Metaphor and Language*, 2016. P. 46–59. Doi:10.4324/9781315672953.ch2
279. Drake D. Sartre (Life & Times). London : Haus Publishing, 2005. 194 p.
280. Elliott B. Phenomenology and Imagination in Husserl and Heidegger. London : Routledge, 2004. 196 p.
281. Esser J. Presentation in Language : Rethinking Speech and Writing. Tübingen : Gunter Narr Verlag, 2006. 155 p.
282. Evans V. Cognitive Linguistics: A Complete Guide / 2nd ed. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2019. 896 p.
283. Evans V. How Words Mean: Lexical Concepts, Cognitive Models and Meaning Construction. Oxford : Oxford University Press, 2009. 371 p.
284. Evans V. Lexical concepts, cognitive models and meaning-construction. *Cognitive Linguistics*, 2006. Vol. 17. Issue 4. P. 491-534. <https://doi.org/10.1515/COG.2006.016>
285. Evans V. What's in a Concept? *The Conceptual Mind: New Directions in the Study of Concepts* / Ed. by E. Margolis, S. Laurence. Cambridge : MIT Press, 2015. P. 251–290.
286. Evans V., Green M. Cognitive Linguistics : An Introduction. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. 850 p.
287. Fauconnier G. Cognitive Linguistics. *Encyclopedia of Cognitive Science*. London : Nature Publishing Group, 2003. Vol. 1. P. 175–196.

288. Feldman J. From Molecule to Metaphor: A Neural Theory of Language. Cambridge : MIT Press, 2006. 383 p.

289. Freeman M. Poetry and the scope of metaphor : Toward a cognitive theory of literature. *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective* / Ed. by A. Barcelona. Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 2002. P. 253–281.

290. Freeman M. H. The fall of the wall between literary studies and linguistics : Cognitive poetics. *Cognitive Linguistics: Current Applications and Future Perspectives* / Ed. by G. Kristiansen, M. Archard, R. Dirven, R. de Mendoza, F. J. Ibáí. Berlin ; New York: Mouton de Gruyter, 2006. P. 403–428.

291. Fried G. Confronting Heidegger: a Critical Dialogue on Politics and Philosophy / Ed. by G. Fried. Rowman & Littlefield Publishers, 2019. 304 p.

292. Funk R. Erich Fromm: His Life and Ideas / Trans. by I. Portman, M. Kunkel. New York : Continuum International Publishing Group, 2003. 175 p.

293. Gaukroger S. The Emergence of a Scientific Culture: Science and the Shaping of Modernity, 1210–1685. Oxford, New York : Oxford University Press, 2006. 544 p.

294. Geeraerts D. Introduction: A Rough Guide to Cognitive Linguistics. *Cognitive Linguistics: Basic Readings* / Ed. by D. Geeraerts. Berlin, NY : Mouton de Gruyter, 2006. P. 1–28.

295. Gibbs R. Evaluating Conceptual Metaphor Theory. *Discourse Processes*, 2011. Vol. 48. Issue 8. P. 529–562.

296. Goddard C. Semantic Analysis: A Practical Introduction / 2nd ed. NY : Oxford University Press, 2013. 490 p.

297. Goshylyk N. 'Small is Beautiful' in English Mass Media Texts on Sustainable Development. *AAA: Arbeiten aus Anglistik und Amerikanistik*, 2017. Vol. 42. Issue 1. P. 141–158.

298. Grady J. Metaphor. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* / Ed. by D. Geeraerts, H. Cuyckens. Oxford : Oxford University Press, 2007. P. 188–214.

299. Gunn J. Inside Science Fiction: Essays on Fantastic Literature / 2nd ed. Lanham, MD : Scarecrow Press, 2006. 260 p.
300. Habermas J. Der philosophische Diskurs der Moderne. Weinheim, 1987. 449 S.
301. Higara M. Metaphor and Iconicity : A Cognitive Approach to Analyzing Texts. NY : Palgrave Macmillan, 2005. 261 p.
302. Horney K. The Unknown Karen Horney: Essays on Gender, Culture, and Psychoanalysis. New Haven : Yale University Press, 2000. 362 p.
303. Houlgate S. The Opening of Hegel's Logic : From Being to Infinity. London : Purdue University Press, 2005. 40 p.
304. Iacobini C. Base and direction of derivation. Morphology. *An International Handbook on Inflection and Word-Formatio* / Ed. by G. Booij, Ch. Lehmann, J. Mugdan. Berlin ; New York : Walter de Gruyter, 2000. Vol. 1. P. 865–876.
305. Iconic Investigations / Ed. by L. Elleström, O. Fischer, C. Ljungberg. Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2013. 357 p.
306. Jackendoff R. Semantics and Cognition. Cambridge : MIT Press, 1996. 283 p.
307. Jean Baudrillard: The Disappearance of Culture: Uncollected Interviews / Ed. by R. G. Smith, D. B. Clarke. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2017. 336 p.
308. Karen Ng. Hegel's Concept of Life: Self-Consciousness, Freedom, Logic. New York : Oxford University Press, 2020. 336 p.
309. Kövecses Z. A Broad View of Cognitive Linguistics. *Acta Linguistica Hungarica*, 2005a. No. 2-3. Vol. 52. P. 135–172.
310. Kövecses Z. A New Look at Metaphorical Creativity in Cognitive Linguistics. *Cognitive Linguistics*, 2010a. Vol. 21(1). P. 663–697.
311. Kövecses Z. Conceptual metaphor theory. Some criticisms and alternative proposals. *Annual Review of Cognitive Linguistics*, 2008. Vol. 6. Issue 1. P. 168–184. DOI: 10.1075/arcl.6.08kov.

312. Kövecses Z. Creating Metaphor in Context. *International Journal of Language and Culture*, 2014. Vol. 1. Issue 1. P. 21–41. doi 10.1075/ijolc.1.1.02kov.
313. Kövecses Z. Levels of Metaphor. *Cognitive Linguistics*, 2017. Vol. 28. Issue 2. P. 321–347.
314. Kövecses Z. Metaphor: A Practical Introduction / 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 2010b. 365 p.
315. Kövecses Z. Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body in Human Feeling. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 224 p.
316. Kövecses Z. Metaphor and Metonymy in Cognitive Linguistics. *Cognitive Linguistics: A User-Friendly Approach* / Ed. by K. Turewicz. Szczecin, 2005b. P. 13–34.
317. Kövecses Z. Metaphor Identification Procedure. *Metaphor and Symbol*, 2007. Vol. 22. Issue 1. P. 1–39.
318. Kövecses Z. Methodological issues in conceptual metaphor theory. *Windows to the mind: Metaphor, metonymy and conceptual blending* / Ed. by S. Handl, H-J. Schmid. Berlin, NY : Mouton de Gruyter, 2011. P. 3–39.
319. Kövecses Z. Recent developments in metaphor theory: Are the new views rival ones? *Review of Cognitive Linguistics*, 2011b. Vol. 9. No. 1. P. 11–25. <https://doi.org/10.1075/rcl.9.1.02kov>.
320. Kövecses Z. The Scope of Metaphor. *Metaphor and Metonymy at the Crossroads : A Cognitive Perspective* / Ed. by A. Barcelona. Berlin, NY : Mouton de Gruyter, 2000. Vol. 30. P. 79–92.
321. Kövecses Z. Where Metaphors Come From. Reconsidering Context in Metaphor. Oxford, NY : Oxford University Press, 2015. 323 p.
322. Lakoff G. Cognitive semantics. *Meaning and Mental Representations*. Bloomington : Indiana University Press, 1988. P. 119–154.
323. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live by. Chicago : University of Chicago Press, 2003. 256 p.

324. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor. *Metaphor and Thought* / Ed. by A. Ortony; 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 1993. P. 202–251.
325. Lakoff G. Women, fire, and dangerous things. Chicago – London : University of Chicago Press, 1990. 630 p.
326. Langacker R. W. Foundations of Cognitive Grammar. *Theoretical Prerequisites*. Stanford : Stanford University Press, 1987. Vol. 1. 516 p.
327. Langacker R. W. Foundations of Cognitive Grammar. *Descriptive Application*. Stanford : Stanford University Press, 1991. Vol. 2. 628 p.
328. Laurence S., Margolis E. Concepts and Conceptual Analysis. *Philosophy and Phenomenological Research*, 2003. Vol. 67. Issue 2. P. 253-282. <http://www.jstor.org/stable/20140603>
329. Leeuwen van Th., Jewitt C. The Handbook of Visual Analysis. London : SAGE, 2001. 220 p.
330. Leibfried E. Was ist und heifit fremd? Beitrag zu einer Phanomenologie des Fremden // Fremde und Fremdes in der Literatur. *Giefiener Arbeiten zur neuen deutschen Literatur und Literaturwissenschaft*. Frankfurt am Main – Berlin – Bern – New York – Paris – Wien : Peter Lang, 1996. Band 16. S. 9–22.
331. Lundwall S. J. Science Fiction : An Illustrated History. New York : Grosset & Dunlap, 1978. 208 p.
332. Marcuse H. Heideggerian Marxism / Ed. by J. Abromeit, R. Wolin. Lincoln : University of Nebraska Press, 2005. 228 p.
333. Mencken H. L. The Philosophy of Friedrich Nietzsche. Michigan : University of Michigan Press, 2006 [1908]. 224 p.
334. Müller W. G., Fischer O. From Sign to Signing: Iconicity in Language and Literature. Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2003. 441 p.
335. Murphy B. M. Key Concepts in Contemporary Popular Fiction. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2017. 160 p.
336. Nelson E. S. Chinese and Buddhist Philosophy in Early Twentieth-Century German Thought. London : Bloomsbury Academic, 2017. 345 p.

337. Nerlich B., Clarke D. Cognitive Linguistics and the History of Linguistics. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* / Ed. by D. Geeraerts, H. Cuyckens. Oxford, NY : Oxford University Press, 2007. P. 589–607.

338. Nichols R., Smith N. D., Miller F. Philosophy through Science Fiction: A Coursebook with Readings. NY : Routledge, 2009. 433 p.

339. Nikonova V., Boyko Y. Gender-specific emotivity of Victorian female prose from a multidimensional perspective. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The Journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava*. Trnava, 2019. Issue IV(1). P. 47-82.

340. Nikonova V. H., Boyko Ya. V., Savina Yu. O. Incongruity-specific British and American Humour from the Perspective of Translation Studies. *Kalby studijos / Studies about Languages*. Kaunas, 2019. Issue 35. P. 89–103. DOI.org/10.5755/j01.sal.35.0.22962.

341. Nodier Ch. Du fantastique en littérature. *Contes fantastiques*. Paris: Charpentier, 1882. P. 5–30.

342. Osovska I., Tomniuk L. Modern German Prison Discourse : Mental Resource. *SKASE Journal of Theoretical Linguistics*, 2019. Vol. 16. Issue 2. P. 61–87. Retrieved from: http://www.skase.sk/Volumes/JTL40/pdf_doc/04.pdf. ISSN 1336-782X

343. Potter V. R. Bioethics: the science of survival. *Perspectives in biology and medicine*, 1970. Vol. 14. No. 1. P. 127–153. DOI: 10.1353/pbm.1970.0015

344. Reich W. T. The word «bioethics» : The struggle for its earliest meanings. *Kennedy Institute of Ethic Journal*, 1995. Vol. 5. No. 1. P. 19–29. DOI: 10.1353/ken.0.0143

345. Rey P.-L. *Camus: l'homme révolté*. Découvertes Gallimard, 2006. 128 p.

346. Ricoeur P. The Rule of Metaphor: The Creation of Meaning in Language. London : Routledge, 2003. 464 p.

347. Ritchie L. D. Context and Connection in Metaphor. Basingstoke, NY : Palgrave Macmillan, 2006. 248 p.

348. Ryan W. E., Conover Th. E. *Graphic Communications Today* / 4th ed. Clifton Park, NY : Delmar Learning, 2004. 690 p.
349. Sartre J.-P. *The Transcendence of the Ego* / Trans. by A. Brown. London & NY : Routledge, 2004 [1937]. 104 p.
350. Science Fiction : Definition and Examples. Retrieved from: <https://literaryterms.net/science-fiction/>
351. Science fiction quotations : From the inner mind to the outer limits / Ed. by G. Westfahl. New Haven – London : Yale University Press, 2005. 488 p.
352. Sheehan T. *Making Sense of Heidegger. A Paradigm Shift.* (New Heidegger Research) / Ed. by G. Fried, R. Polt. London, NY : Rowman & Littlefield, 2015. 370 p.
353. Sherman D. *Camus*. Oxford : Wiley-Blackwell, 2009. 232 p.
354. Simpson P. *Stylistics : A Resource Book for Students*. London : Routledge, 2004. 247 p.
355. Schneider S. *Science Fiction and Philosophy: From Time Travel to Superintelligence* / Ed. by S. Schneider. Hoboken, NJ : Wiley-Blackwell, 2009. 368 p.
356. Singer P. *Hegel: A Very Short Introduction*. New York : Oxford University Press, 2001. 152 p.
357. Sinha Ch. Linguistics, Psychology, and Cognitive Science. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford, NY : Oxford University Press, 2007. P. 1267–1293.
358. Soletskyy O. Emblematic Mechanisms and Psychoanalysis : Iconic-Conventional Convergence and Psychoanalytic Diagnostics. *Language and Psychoanalysis*. Edinburgh, 2019. Vol. 8. No. 2. P. 4–29.
359. Steen G. Metaphor in Bob Dylan’s ‘Hurricane’ : Genre, Language and Style. *Cognitive Stylistics : Language and cognition in text analysis* / Ed. by E. Semino, J. Culpeper. Amsterdam : John Benjamins, 2002. P. 183–210.
360. Sterling B. Science Fiction : Literature and Performance. Retrieved from: <https://www.britannica.com/art/science-fiction>

361. Stöckl H. Metaphor Revisited Cognitive-conceptual versus Traditional Linguistic Perspectives. *AAA: Arbeiten aus Anglistik und Amerikanistik*, 2010. Band 35. P. 189–208.
362. Stoeva-Holm D. Zeit für Gefühle. Eine linguistische Analyse zur Emotionsthematisierung in deutschen Schlägern. Tübingen : Gunter Narr Verl, 2004. 143 S.
363. Suvin D. Positions and Suppositions in Science Fiction. London : Macmillan, 1988. 227 p.
364. Tendahl M., Gibbs R. W. Complementary perspectives on metaphor : Cognitive linguistics and relevance theory. *Journal of Pragmatics*, 2008. Vol. 40. P. 1823–1864. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2008.02.001>
365. Timmerman J. H. Other Worlds : The Fantasy Genre. Ohio : Bowling Green University Popular Press, 1983. 124 p.
366. Veatch R. M. The Basics of Bioethics. New York : Taylor & Francis Inc., 2011. 224 p.
367. Vietta S. Die literarische Moderne. Eine problemgeschichtliche Darstellung der deutschsprachigen Literatur von Holderlin bis Thomas Bernhard. Stuttgart : Metzler, 1992. 358 p.
368. Wierzbicka A. English: Meaning and Culture. Oxford, NY : Oxford University Press, 2006. 352 p.
369. Wierzbicka A., Goddard C. Semantics and Cognition. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Cognitive Science*, 2011. Vol. 2. 2. P. 125–135.
370. Wilson W. A Little Ernest Book Upon a Great Old Subject. Montana : Kessinger Publishing, 2010. 208 p.

СПИСОК ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

371. Абушенко В. Л. Конструкт. *Новейший философский словарь* / ред. А. А. Грицанов, М. А. Можейко, Т. Г. Румянцева. Минск : Книжный дом, 2003. 1280 с. Режим доступа: http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_new_philosophy/613/2

372. Головин С. Ю. Словарь психолога-практика / 2-е изд. Минск : Харвест, 2007. 976 с.
373. Джери Д., Джери Д. Большой толковый социологический словарь. Москва : Вече ; Аст, 1999. Т. 1, А–О. 544 с.
374. Енциклопедія історії України / ред. В. А. Смолій. Київ : Наукова думка, 2013. Т. 10, Т–Я. 784 с.
375. Енциклопедія політичної думки / пер. з англ. Київ : Дух і Літера, 2000. 467 с.
376. Кочан Н. Гельвецій. *Політична енциклопедія* / ред. Ю. Левенець, Ю. Шаповал. Київ : Парламентське видавництво, 2011. С. 131.
377. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва : Советская Энциклопедия, 1990. 688 с.
378. Літературознавча енциклопедія / ред. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 2. 624 с.
379. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 196 с.
380. Мишаткина Т. В., Яскевич Я. С., Денисов С. Д. и др. Биомедицинская этика: словарь-справочник / ред. Т. В. Мишаткина. Минск : БГЭУ, 2007. 90 с.
381. Николукин А. Н. Литературная энциклопедия терминов и понятий. Москва : Институт научной информации по общественным наукам РАН, 2003. 1600 с.
382. Носов Д. М., Рау И. Отчуждение. *Словарь «Современная западная философия»*. Москва : Политиздат, 1991. С. 225–226.
383. Огурцов А. Отчуждение. *Философская энциклопедия* / гл. ред. Ф. В. Константинов.). Москва: Советская энциклопедия, 1967. Т. 4. С. 189–193.
384. Осипов А. Н. Фантастика от «А» до «Я» (Основные понятия и термины). *Краткий энциклопедический справочник*. Москва : Дограф, 1999. 352 с.

385. Політологічний енциклопедичний словник / уклад. Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін.; ред. М. П. Требін. Харків : Право, 2015. 816 с.
386. Розенталь Д. Э., Теленкова М. А. Словарь-справочник лингвистических терминов : пособие для учителя / 3-е изд. Москва : Просвещение, 1985. 399 с.
387. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля, 2011. 711 с.
388. Степанов Ю. С. Константы : словарь русской культуры / 2-е изд. Москва : Академический проект, 2004. 991 с.
389. Степанов Ю. С. Понятие. *Лингвистический энциклопедический словарь* гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва : Советская Энциклопедия, 1990. С. 383–385.
390. Філософський енциклопедичний словник / гол. ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
391. Штерн І Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики : енциклопедичний словник. Київ : Арттек, 1998. 336 с.
392. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева; 2-е изд. Москва : Большая Российская энциклопедия, 1998. 685 с.
393. The Encyclopedia of Science Fiction / Ed. by J. Clute, P. Nicholls. London : Palgrave Macmillan, 1993. 1416 p.
394. Zimmer J. Entfremdung. *Europäische Enzyklopädie zu Philosophie und Wissenschaften* / Red. J. Sandkuhler. Hamburg : Felix Meiner Verlag, 1990. Band 1. S. 697–701.
395. **ABBY** – ABBYY Lingvo x3. Electronic dictionary.
396. **AHD** – American Heritage Dictionary of the English Language. Retrieved from: <https://ahdictionary.com/>
397. **CEDO** – Cambridge English Dictionary Online. Retrieved from: <https://dictionary.cambridge.org/>

398. **CED** – Collins English Dictionary. Retrieved from: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english>
399. **DN** – Definitions.net. Retrieved from: <https://www.definitions.net/>
400. **DC** – Dictionary.com. Retrieved from: <https://www.dictionary.com/>
401. **LDCE** – Longman Dictionary of Contemporary English Online. Retrieved from: <https://www.ldoceonline.com/>
402. **MED** – Macmillan English Dictionary. Retrieved from: <https://www.macmillandictionary.com/>
403. **MWOD** – Merriam-Webster Online Dictionary. Retrieved from: <https://www.merriam-webster.com/>
404. **OED** – Online Etymology Dictionary. Retrieved from: <https://www.etymonline.com>
405. **OLD** – Oxford Learner's Dictionary Online. Retrieved from: <https://en.oxforddictionaries.com>
406. **OSD** – Oxford Student's Dictionary of Current English / Ed. by A. S. Hornby, Ch. Ruse. Oxford : Oxford University Press, 1988. 768 p.
407. **TFD** – TheFreeDictionary.com. Retrieved from: <https://www.thefreedictionary.com/>
408. **UOD** – Ultralingua Online Dictionary. Retrieved from: <https://ultralingua.com/onlinedictionary/dictionary>
409. **VC** – Vocabulary.com. Retrieved from: <https://www.vocabulary.com/dictionary/alienation>
410. **WD** – Webster 1913 Dictionary. Retrieved from: <https://www.webster-dictionary.org.definition>
411. **WDO** – Wordsmyth Dictionary Online. Retrieved from: <https://www.wordsmyth.net/>

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. **AR** – Reynolds A. House of Suns. London : Victor Gollancz, 2008. 480 p.

2. **BB** – Bova B. Colony. New York : Pocket, 1978. 510 p.
3. **DB** – Brin D. Kiln People. New York : Tor Books, 2002. 460 p.
4. **DR** – Rorvik D. Cloning of a Man. Philadelphia, New York : J. B. Lippincott Company, 1978. 239 p.
5. **JS** – Scalzi J. The Ghost Brigades. New York : Tor Books, 2006. 384 p.
6. **KI** – Ishiguro K. Never Let Me Go. London : Faber and Faber, 2005. 228 p.
7. **KW** – Wilhelm K. Where the Late Sweet Birds Sang. New York : Harper & Roy, 1976. 254 p.
8. **LB** – Bujold L. Brothers in Arms. Wake Forest : Baen Books, 1989. 356 p.
9. **MA** – Atwood M. Handmaid's Tale. Toronto, Ontario : McClelland and Stewart, 1985. 325 p.
10. **MH** – Haddix M. Double Identity. New York : Simon & Schuster Children's Publishing, 2005. 218 p.
11. **ML** – Lafferty M. Six Wakes. New York : Hachette Book Group, 2017. 361 p.
12. **MS** – Smith M.M. Spares. London : HarperCollins, 1996. 328 p.
13. **NA** – Allan N. The Rift. London : Titan Books, 2017. 432 p.
14. **NF** – Freedman N. Joshua, The Son of None. New York : Delacorte Press, 1973. 168 p.
15. **NM** – Mitchinson N. Solution Three. New York : The Feminist Press at the City University of New York, 1995. 183 p.
16. **RG** – Grant R. Colony. New York : Viking Press, 2000. 288 p.
17. **RM** – Morgan R. Woken Furies. London : Victor Gollancz, 2005. 570 p.

ДОДАТОК

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Хома В. П. До проблеми концепту у тексті художнього твору. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка* / ред. В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобич, 2019. Вип. 24. Т. 2. С. 143–147.

2. Хома В. П. Експлікація ядрової лексеми-вербалізатора концепту *SELF-ALIENATION* у лексикографічних джерелах. *Закарпатські філологічні студії*, 2018. Вип. 5. Т. 1. С. 110–114.

3. Хома В. П. Лексичне наповнення концепту *SELF-ALIENATION* в англомовній картині світу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського Серія: Філологія. Соціальні комунікації*, 2018. Т. 29(68). С. 62–66.

Статті у зарубіжних виданнях:

4. Хома В. П. Концептуальна метафора як засіб реалізації концепту *SELF-ALIENATION* / *САМОВІДЧУЖЕННЯ* в англомовному науково-фантастичному дискурсі. *World Science*, 2020. № 1(53). Vol. 3. С. 27–33. doi: 10.31435/rsglobal_ws/31012020/6908.

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Хома В. П. Антропоцентричний характер проблематики біоетики. *Освіта та наука у мінливому світі: проблеми і перспективи розвитку : матеріали міжнародної наукової конференції*. (м.Дніпро, 29-30 березня 2019 р.). Дніпро, 2019. Ч. II. С. 285–286.

6. Хома В. П. До проблеми трактування феномену самовідчуження з філософсько-антропологічних позицій. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Аксіологічні аспекти в розвитку науки та освіти* / ред. Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький. (Конін – Ужгород –

Херсон – Кривий Ріг, 30 листопада 2018 р.). Конін – Ужгород – Херсон – Кривий Ріг, 2018. С. 359–360.

7. Хома В. П. Концепт *SELF-ALIENATION* як художній концепт. *Пріоритетні напрямки розвитку науки : XXVIII міжнародна інтернет-конференція*. (м. Вінниця, 18 березня 2019 р.). Вінниця, 2019. Ч. 4. С. 71–74.

8. Хома В. П. Лексико-семантична категоризація лексеми *self* у контексті вербалізації концепту *SELF-ALIENATION*. *Perspectives of world science and education : 4th international scientific and practical conference*. (December 25-27, 2019). Osaka, 2019. P. 935–941.

9. Хома В. П. Особливості висвітлення поняття самовідчуження у лексикографічних джерелах. *Розвиток філологічних наук: європейські практики та національні перспективи : міжнародна науково-практична конференція*. (м. Одеса, 26-27 жовтня 2018 р.). Одеса, 2018. С. 78–80.

10. Хома В. П. Словотворення як основа лексичного наповнення концепту *SELF-ALIENATION*». *Актуальні проблеми розвитку природничих та гуманітарних наук : збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції*. (м. Луцьк, 5 грудня 2019 р.). Луцьк, 2019. С. 493–495.

Щорічні звітні наукові конференції викладачів, докторантів, аспірантів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” за 2018–2019 роки.

Фаховий семінар з рекомендацією дисертації до захисту, проведений на розширеному засіданні кафедри української мови і кафедри англійської філології ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (м. Івано-Франківськ, протокол № 3 від 23 жовтня 2020 р.).

ДОДАТОК А

Таблиця А.1

Перелік ідіом і стійких словосполучень з компонентом *self* (за матеріалами лексикографічних джерел)

Ідіоми	
to be a ghost/shadow of (someone or something's) former self	To be weaker or inferior in comparison to how someone or something was previously, often due to negative circumstances
to assert (one)self	To display self-confidence and strength of conviction, typically in the pursuit of something
to be a law unto (oneself)	1) To do whatever one desires and/or ignore rules and regulations 2) To behave in a manner that is not conventional or predictable
to bear (one)self	To behave in a particular way
by (one)self	1) With no one else present, alone 2) With the help of no one else
to deny (one)self	To deprive oneself of something
to draw (one)self up	1) To stand up straight, as tall as one can 2) To stand up straight in a show of indignation
to be drown in self-pity	To be entirely consumed by sorrow, self-deprecation, or other negative emotions to the point of self-indulgence and/or paralysis
to expose (one)self	To show one's genitals in a public setting
to feel (like) (one)self	To feel as one normally does, physically or emotionally
to be in a class by (one)self	Having no equal
to kill (one)self	1) To commit suicide 2) To bring about one's death by performing a particular action 3) To overexert oneself
to open (oneself) (up) to criticism	1) To do something that leaves oneself vulnerable to criticism from others 2) To allow others to give one criticism
to outsmart (one)self	To find oneself negatively impacted by

	the schemes that one undertook for personal gain
to pull oneself together	1) To compose oneself; to gather one's wits about one 2) To gather up one's things; to pull one's things together
to redeem (one)self	To make amends for one's past misdeeds or shortcomings by doing something positive
to scratch for (one)self	To be self-sufficient
to screw (one)self up to concert pitch	To prepare for any event or crisis that may occur
self-care	Actions that one takes to maintain wellbeing and mitigate psychological or emotional stress
self-made man	One who became successful and/or wealthy through hard work and not by inheritance or help from others
to shit (one)self	<i>rude slang</i> 1) Literally, to defecate while still wearing one's clothing 2) By extension, to be very surprised
to shoot oneself in the foot	To cause oneself difficulty, to be the author of one's own misfortune
to speak for (oneself)	To express one's own opinion or point of view, especially in contrast to those of others
the noble art (of self-defense)	The sport of boxing
to thine own self be true	Act authentically, in accordance with your interests, beliefs, and desires
to top (one)self	1) To commit suicide (in UK) 2) To outdo or outperform one's previous effort(s) or achievement(s) (in US)
to exert one self	to make an effort to do something
Стійкі словосполучення	
one's/sb's true/real self	one's real character; the type of person one really is
one's/sb's inner self	one's character or feelings that are usually hidden from other people; the emotional and spiritual part of someone
one's/sb's old self	the person that one normally or truly is; the way one was before an illness or other change

one's/sb's normal/usual self	the type of person one usually is
one's/sb's sense of self	someone's idea that they are separate person, different from other people
one's/sb's better self	the better part of one's nature; the ideal self
the study of the self	one's self-analysis

Таблиця А.2

Перелік стійких словосполучень з компонентом *alien* (за матеріалами лексикографічних джерел)

Стійкі словосполучення	
alien enemy	a person owing allegiance to an enemy state
alieni generis	of another kind
alieni juris	subject to the authority of another
alienation of affections	the diversion of a person's affection from someone (as a spouse) who has certain rights or claims to such affection usually to a third person who is held to be the instigator or cause of the diversion
alienation clause	a statement in an insurance agreement saying that the agreement will stop if the insured asset is sold
alien abduction	the alleged abduction of a person by an extraterrestrial being
alien friend	a foreign national coming from a country at peace with his or her country of residence.
illegal alien	someone who lives or works in another country when they do not have the legal right to do this
mental alienation	insanity
nonresident alien	a person who is born in another country and is not considered a permanent resident of the country
resident alien	someone who has permission to live in a foreign country either permanently or temporarily

Рис. Б.1. Інвентар категоріальних сем лексеми self

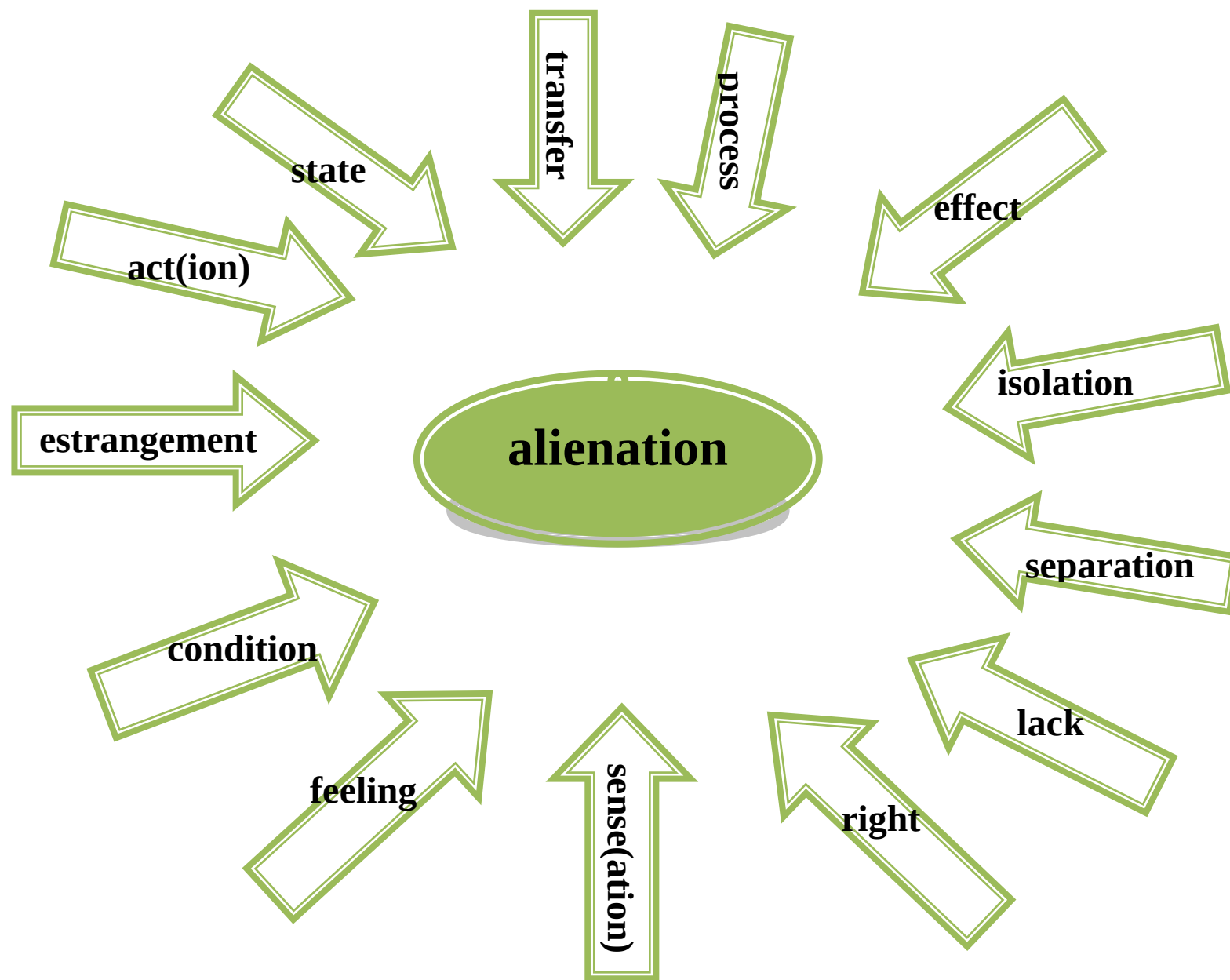
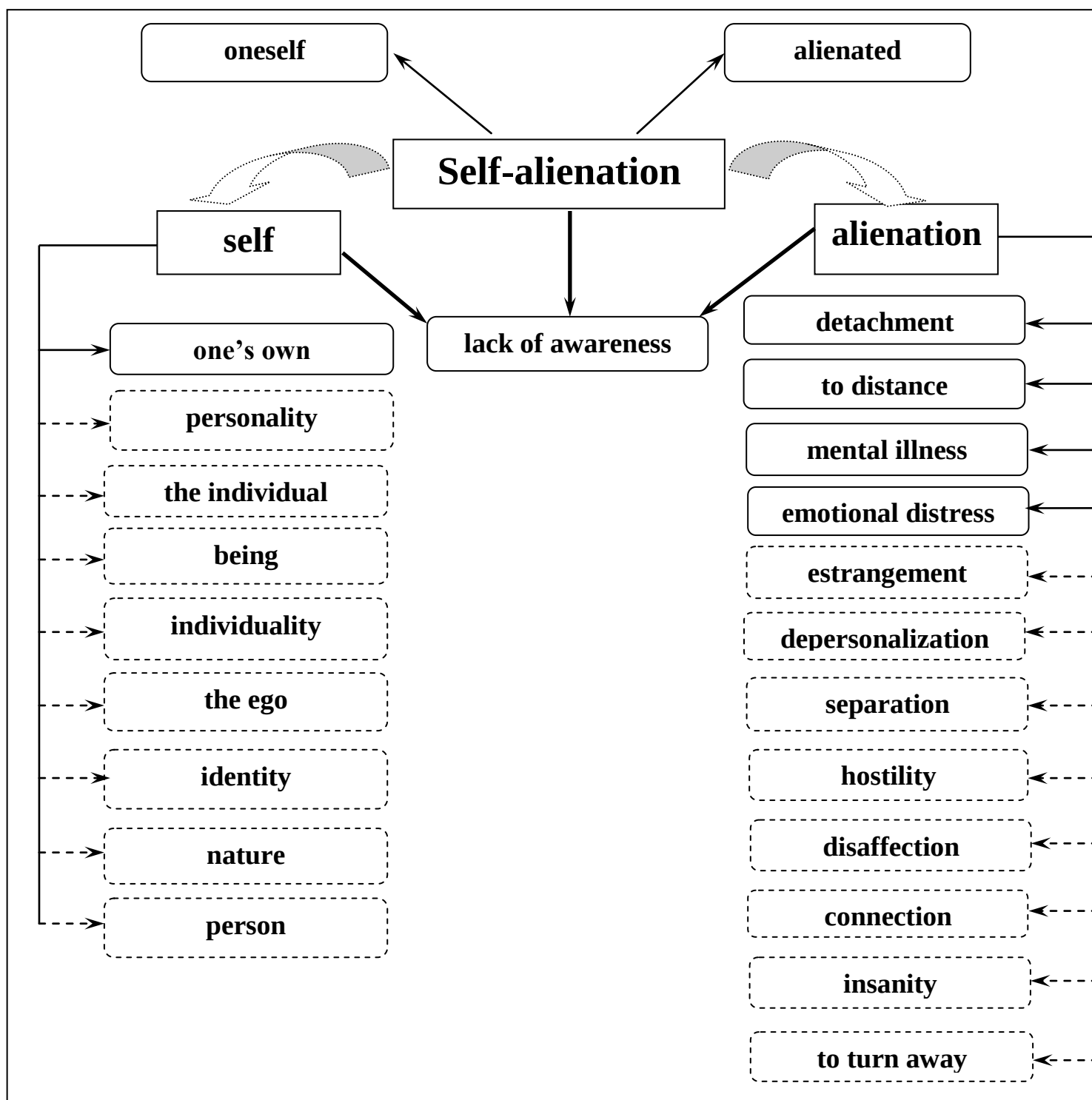

Рис. Б.2. Інвентар категоріальних сем лексеми *alienation*

*Рис. В. Конституенти імені-вербалізатора концепту САМОВІДЧУЖЕННЯ /
SELF-ALIENATION*

ДОДАТОК Д

Таблиця Д.1

Лексичне наповнення семантичного поля синонімів лексеми *alienation*

Ядро (10-15)		Ближня периферія (7-9)		Дальня периферія (4-6)		Крайня периферія (1-3)	
2 = 2%		4 = 4%		13 = 14%		75 = 80%	
estrangement	13	transfer	8	withdrawal	6	aberration	3
disaffection	11	isolation	7	breach	6	break	3
		separation	7	division	6	craziness	3
		turning away	7	rupture	6	dementia	3
				breaking up/off	5	derangement	3
				conveyance	5	diversion	3
				divorce	5	insanity	3
				action	4	lunacy	3
				dislike	4	madness	3
				indifference	4	mania	3
				remoteness	4	schism	3
				setting against	4	variance	3
				transference	4	abalienation	2
						assignment	2
						brainsickness	2
						coolness	2
						cutting off	2
						detachment	2
						difference	2
						distance	2
						disturbance	2
						fissure	2
						grant	2
						insaneness	2
						mental illness	2
						parting	2
						psychopathy	2
						rent	2
						rift	2
						severance	2
						solitude	2
						split	2
						transferral	2
						unbalance	2
						abuse	1
						atrocities	1
						barbarism	1
						brutalities	1
						bullying	1

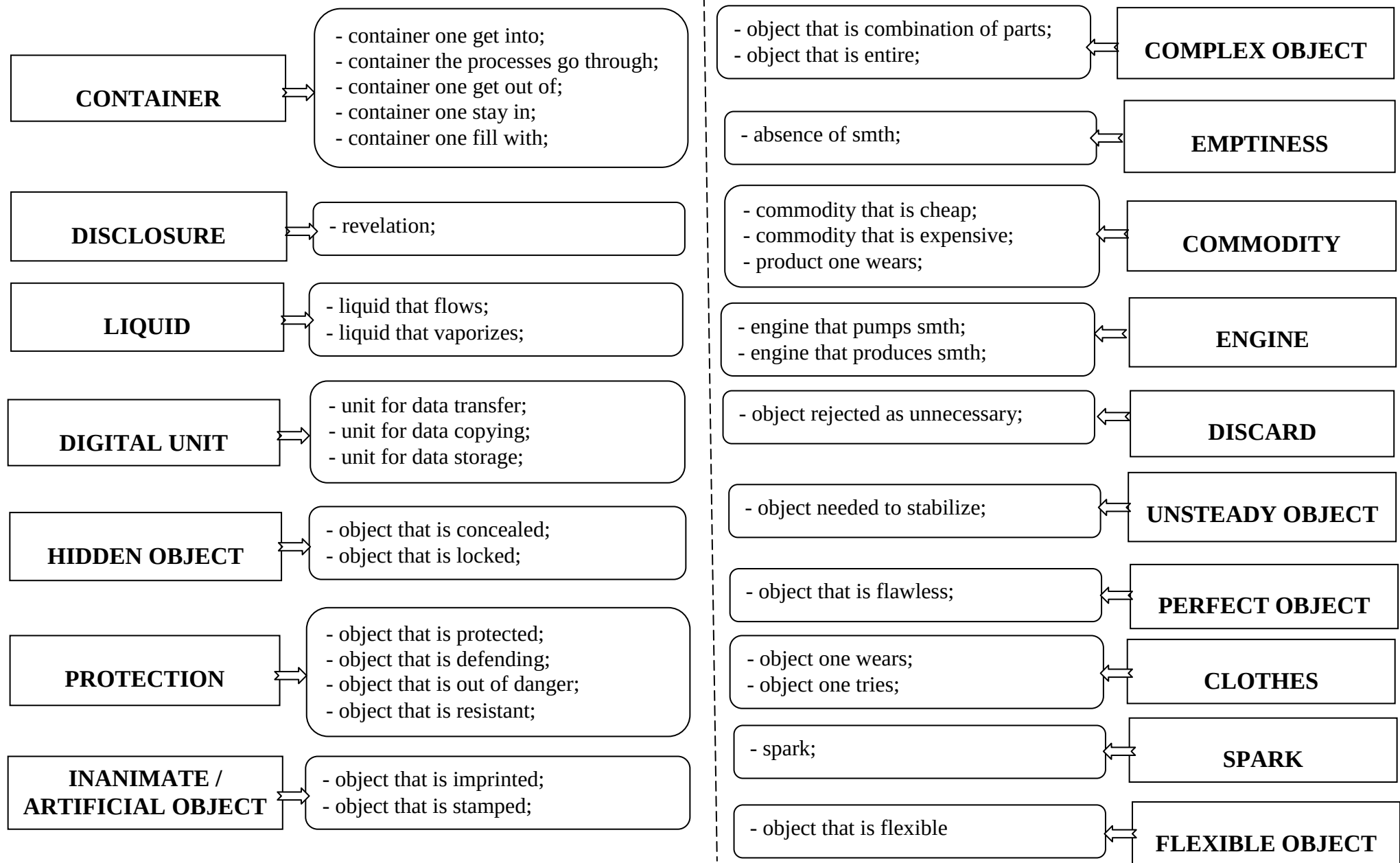
					cruelty	1
					delirium	1
					demise	1
					devolution	1
					difficulty	1
					disagreement	1
					disgruntlement	1
					disjunction	1
					disposal	1
					disposition	1
					distancing	1
					disunion	1
					diverting	1
					divestiture	1
					evil	1
					expatriation	1
					frenzy	1
					hallucination	1
					handing over	1
					imbecility	1
					inhumanity	1
					ivory tower	1
					loneliness	1
					maltreatment	1
					marginalization	1
					movement	1
					passing on	1
					quarantine	1
					savagery	1
					seclusion	1
					souring	1
					sunderance	1
					trouble	1
					unfriendliness	1
					widow	1
					words	1
Total = 94						

Лексичне наповнення семантичного поля синонімів лексеми *self*

Ядро (10-13)		Ближня периферія (7-9)		Дальня периферія (4-6)		Крайня периферія (1-3)	
1 = 1%		5 = 8%		10 = 16%		47 = 75%	
ego	11	personality	9	identity	6	being	3
		character	8	individual	6	disposition	3
		consciousness	7	soul	6	mortal	3
		person	7	individuality	5	nature	3
		psyche	7	spirit	5	number one	3
				anima	4	selfhood	3
				heart of hearts	4	somebody	3
				inner person	4	someone	3
				innermost feelings	4	temper	3
				temperament	4	I	2
						mind	2
						oneself	2
						own	2
						clay	1
						colo(u)rs	1
						complexion	1
						constitution	1
						egocentrism	1
						egomania	1
						egotism	1
						embodiment	1
						entity	1
						genius	1
						human being	1
						identical	1
						individualization	1
						inner man	1
						inner self	1
						inner women	1
						intellect	1
						make-up	1
						mental health	1
						myself	1
						narcissism	1
						normal/usual self	1
						othering	1
						persona	1
						personal	1
						personification	1
						proprium	1

						selfishness	1
						selfness	1
						subconscious	1
						substantive	1
						superego	1
						tone	1
						true / real self	1
Total = 63							

Діапазон корелятивних доменів концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION*

ДОДАТОК Ж

Таблиця Ж.1

**Смислові атрибути емотивного концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ* /
SELF-ALIENATION в англomовній науково-фантастичній літературі ХХ-
 ХХІ століть**

№ з/п	Концептуальна метафора	Смислові атрибути
1)	SELF IS CONTAINER	<i>об'ємність, вмістимість, обмеженість, утримання, заглиблення, резервуар, захищеність, упорядкованість, зручність, динамічність, рух, безпечність, ущільнення, порожнистість, уміщення, зберігання, ємність, перевезення, накопичення, утримання, охоплення, сховище, ємкість, вмістилище, комплексність, громіздкість, надійність, транспортування, вміст, накопичення, занурення, портативність, поширення, переміщення, завантаженість, комфорт, прозорість, розповсюдження, оперативність, дієвість, результативність</i>
2)	SELF IS DISCLOSURE	<i>таємниця, розголошення, конспіративність, приховування, повідомлення, вияснення, розкриття, оприлюднення, викриття, виявлення, проявлення, викриття, одкровення, відкриття, розвінчання, демонстрування, обізнаність, знання, ознайомлення, усвідомлення, популярність, поширення, виявлення, очевидність, зрозумілість, помітність, висвітлення, інформативність, проінформованість, описовість, змалювання, тлумачення, унаочнення, відображення, моделювання</i>
3)	SELF IS LIQUID	<i>субстанція, речовина, текучість, легкість, інтенсивність, вологість, рідкий стан, плинність, нестримність, сталість, безбар'єрність, насиченість, звучання,</i>

		<i>мелодійність, ритмічність, плавність</i>
4)	SELF IS DIGITAL UNIT	<i>вимірність, вимірювання, рівнозначність, важливість, взірць, абстрактність, стандарт, еталонність, типовість, персоналізація, уречевлення, частковість, цілісність, неподільність, одноосібність, загальність, особливість, конкретність, стереотип, величина, порівнюваність, нормативність, об'ємність, інформативність, нумерування, точність, копіювання, передавання, віртуальність, запис, передавання, надсилання, програмування, абстрактність, вираження, порівняння, інформація, діджиталізація, інформування, накопичення, зберігання, оцифрування, присутність, відсутність, послідовність</i>
5)	SELF IS HIDDEN OBJECT	<i>уречевлення, нематеріальність, твердість, володіння, доступність, цілеспрямованість, діяльність, запланованість, активність, енергійність, інформативність, поєднання, діджиталізація, усвідомлення, інструкції, ілюстративність, спричиненість, чуттєвість, реалізація, індивідуальність, визначеність, особливість, видимість, очевидність, відчутність, реальність, сталість, прихованість, невидимість, непомітність, обмеженість, латентність, потаємність, потенційність, втаємничення</i>

6)	SELF IS PROTECTION	захищеність, надійність, спокій, безпека, запобігання, попередження, неушкодженість, захист, опірність, убезпечення, оберіг, договір, страхування, обов'язковість, відшкодування, зобов'язання, власність, виробництво, протекціонізм, обмеження, дозвіл, домовленість, регулювання, підтримка, незалежність, сприяння, запобігання, вимагання, примушування, загроза, насильство
7)	SELF IS INANIMATE / ARTIFICIAL OBJECT	уречевлення, нематеріальність, твердість, володіння, доступність, цілеспрямованість, діяльність, запланованість, активність, енергійність, інформативність, поєднання, діджиталізація, усвідомлення, інструкції, ілюстративність, спричиненість, чуттєвість, реалізація, індивідуальність, визначеність, особливість, видимість, очевидність, відчутність, реальність, сталість, ненатуральність, нежиттєздатність, бездушність, неприродність, імітування, нещирість
8)	SELF IS COMPLEX OBJECT	уречевлення, нематеріальність, твердість, володіння, доступність, цілеспрямованість, діяльність, запланованість, активність, енергійність, інформативність, поєднання, діджиталізація, усвідомлення, інструкції, ілюстративність, спричиненість, чуттєвість, реалізація, індивідуальність, визначеність, особливість, видимість, очевидність, відчутність, реальність, сталість, складність, ускладненість, незрозумілість, єдність, неусвідомленість, комплексність, компіляція, поєднання, взаємопов'язаність, заплутаність, цілісність, скомбінованість, об'єднання

9)	SELF IS EMPTINESS	<i>самотність, сум, нечуттєвість, пригніченість, ізолюваність, спустошеність, незацікавленість, безнадія, байдужість, порожнеча, нікчемність, незайнятість, вакансія, нестача, нещирість, незначимість, недостатність, безсердечність, неважливість, безцільність, черствість, бездушність, відсутність, зникнення, безслідність, розчинення, випарування</i>
10)	SELF IS COMMODITY	<i>товар, дороговизна, дешевизна, комерція, продуктивність, виріб, купівля, продаж, торгівля, підприємництво, угода, річ, предмет, користування, вигода, цінність, перевага, якість, користь, придатність, матеріальність</i>
11)	SELF IS ENGINE	<i>продуктивність, енергія, рухливість, пересування, виробництво, спричиненість, активізація, процесуальність, потужність, зміни, могутність, дієвість, суспільство, рушій, енергійність, перетворення, автоматизм, діяльність, самохідність, сила, інтенсивність, міць, механізм, засіб, пристрій, інструмент, практичність, функціональність, інформативність, програмність, фундаментальність</i>
12)	SELF IS DISCARD	<i>індивідуалізація, позбавлення, відсторонення, залишення, звільнення, відкидання, відчуження, деперсоналізація, непридатність, небажання, відхід, покинутість, відхилення, другорядність, неважливість, залишок, непотрібність, припинення, віднімання, вивільнення, відмова, зоставлення</i>

13)	SELF IS UNSTEADY OBJECT	уречевлення, надійність, цілісність, доступність, вагомість, масивність, ґрунтовність, безперервність, черствість, недоторканість, цілеспрямованість, діяльність, запланованість, дієвість, активність, енергійність, спритність, діджиталізація, інформативність, розпорядження, ілюстративність, регламентованість, спричиненість, чуттєвість, співчутливість, емоційність, ставлення, видимість, очевидність, відчутність, помітність, матеріальність, відносність, стійкість, сталість, хиткість, незбалансованість, варіативність, коливання, рухливість, зворушливість, падіння, руйнування, ненадійність, нерегулярність, крихкість, нестандартність, мінливість, занепокоєння, неспокій, ймовірність, нетривалість, нетерпеливість, нестійкість, нестабільність, вагання, недоступність, плинність, рухливість, невірноваженість, нерівність, послаблення, недостатність, незвичність, тривожність, невірноваженість, несталість
14)	SELF IS PERFECT OBJECT	уречевлення, надійність, цілісність, доступність, вагомість, масивність, ґрунтовність, безперервність, черствість, недоторканість, цілеспрямованість, діяльність, запланованість, дієвість, активність, енергійність, спритність, діджиталізація, інформативність, розпорядження, ілюстративність, регламентованість, спричиненість, чуттєвість, співчутливість, емоційність, ставлення, видимість, очевидність, відчутність, помітність, матеріальність, відносність, стійкість, сталість, чарівність, ідеальність, блискучість, мальовничість, неперевершеність, досконалість,

		<i>довершеність, неповторність, повноцівність, універсальність, першосортність, оптимальність, лідерство, бездоганність, винятковість, унікальність, придатність, відповідність, підхожість, безпомилковість, точність, філігранність, коректність</i>
15)	SELF IS CLOTHES	<i>укриття, носіння, охоплення, тепло, утримання, щирість, безпека, матеріальність, комфорт, оздоблення, захищеність, тілесність, прикрашення, виріб, покривало, комфортність, зручність, зігрівання, приховування, збереженість</i>
16)	SELF IS SPARK	<i>горіння, нагрівання, взаємодія, полум'я, рухливість, вогонь, спалах, світло, відблеск, блискучість, спричиненість, відчутність, подієвість, зумовленість, імпульсивність, стимулювання, енергійність, успішність, усвідомленість, цілеспрямованість, потужність, помітність, підсилення, спрямованість, чуттєвість, інтенсивність, бурхливість, пристрасть, прагнення, схвильованість, збентеження, незрозумілість, неспокій, жвавість, бадьорість, оптимізм, піднесення, пожвавлення, захоплення, життєрадісність, активність</i>
17)	SELF IS FLEXIBLE OBJECT	<i>уречевлення, надійність, цілісність, доступність, вагомість, масивність, грунтовність, безперервність, черствість, недоторканість, цілеспрямованість, діяльність, запланованість, дієвість, активність, енергійність, спритність, діджиталізація, інформативність, розпорядження, ілюстративність, регламентованість, спричиненість, чуттєвість, співчутливість, емоційність, ставлення, видимість, очевидність,</i>

		<i>відчутність, помітність, матеріальність, відносність, стійкість, сталість, приспосованість, нестабільність, підхожість, піддатливість, гнучкість, незламність, змінність, відповідність, схильність, адаптивність, модифікованість, уразливість, при звичаєність, поступливість, упорядкованість, нетривкість</i>
--	--	--

Таблиця Ж.2

**Ієрархія смислових атрибутів емотивного концепту
САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION в англomовній науково-
фантастичній літературі ХХ-ХХІ століть**

Смисловий атрибут	Частотність	Смисловий атрибут	Частотність
<i>інформативність</i>	9	<i>недоторканість</i>	3
<i>енергійність</i>	8	<i>нематеріальність</i>	3
<i>спричиненість</i>	8	<i>поєднання</i>	3
<i>діджиталізація</i>	7	<i>реалізація</i>	3
<i>діяльність</i>	7	<i>регламентованість</i>	3
<i>очевидність</i>	7	<i>співчутливість</i>	3
<i>цілеспрямованість</i>	7	<i>спритність</i>	3
<i>активність</i>	6	<i>ставлення</i>	3
<i>відчутність</i>	6	<i>твердість</i>	3
<i>доступність</i>	6	<i>абстрактність</i>	2
<i>запланованість</i>	6	<i>бездушність</i>	2
<i>ілюстративність</i>	6	<i>безпека</i>	2
<i>сталість</i>	6	<i>блискучість</i>	2
<i>уречевлення</i>	6	<i>виріб</i>	2
<i>чуттєвість</i>	6	<i>виробництво</i>	2
<i>видимість</i>	5	<i>відповідність</i>	2
<i>дієвість</i>	5	<i>зберігання</i>	2
<i>матеріальність</i>	5	<i>зручність</i>	2
<i>надійність</i>	5	<i>комплексність</i>	2
<i>помітність</i>	5	<i>комфорт</i>	2
<i>цілісність</i>	5	<i>накопичення</i>	2
<i>особливість</i>	4	<i>неважливість</i>	2
<i>рухливість</i>	4	<i>недостатність</i>	2
<i>усвідомлення</i>	4	<i>незрозумілість</i>	2
<i>черствість</i>	4	<i>неспокій</i>	2
<i>безперервність</i>	3	<i>нестабільність</i>	2
<i>вагомість</i>	3	<i>нещирість</i>	2
<i>визначеність</i>	3	<i>об'ємність</i>	2
<i>відносність</i>	3	<i>обмеженість</i>	2
<i>відсутність</i>	3	<i>охоплення</i>	2
<i>володіння</i>	3	<i>підхожість</i>	2
<i>грунтовність</i>	3	<i>плинність</i>	2
<i>емоційність</i>	3	<i>потужність</i>	2
<i>захищеність</i>	3	<i>поширення</i>	2
<i>індивідуальність</i>	3	<i>придатність</i>	2
<i>інструкції</i>	3	<i>приховування</i>	2
<i>інтенсивність</i>	3	<i>продуктивність</i>	2

<i>масивність</i>	3	<i>реальність</i>	2
<i>розпорядження</i>	2	<i>віднімання</i>	1
<i>стійкість</i>	2	<i>відображення</i>	1
<i>точність</i>	2	<i>відсторонення</i>	1
<i>упорядкованість</i>	2	<i>відхилення</i>	1
<i>утримання</i>	2	<i>відхід</i>	1
<i>автоматизм</i>	1	<i>відчуження</i>	1
<i>адаптивність</i>	1	<i>відшкодування</i>	1
<i>активізація</i>	1	<i>віртуальність</i>	1
<i>батьорість</i>	1	<i>власність</i>	1
<i>байдужість</i>	1	<i>вміст</i>	1
<i>безбар'єрність</i>	1	<i>вмістилище</i>	1
<i>бездоганність</i>	1	<i>вмістимість</i>	1
<i>безнадія</i>	1	<i>вогонь</i>	1
<i>безпечність</i>	1	<i>вологість</i>	1
<i>безпомилковість</i>	1	<i>втаємничення</i>	1
<i>безсердечність</i>	1	<i>гнучкість</i>	1
<i>безслідність</i>	1	<i>горіння</i>	1
<i>безцільність</i>	1	<i>громіздкість</i>	1
<i>бурхливість</i>	1	<i>демонстрування</i>	1
<i>вагання</i>	1	<i>деперсоналізація</i>	1
<i>важливість</i>	1	<i>дешевизна</i>	1
<i>вакансія</i>	1	<i>динамічність</i>	1
<i>варіативність</i>	1	<i>довершеність</i>	1
<i>величина</i>	1	<i>договір</i>	1
<i>взаємопов'язаність</i>	1	<i>дозвіл</i>	1
<i>вивільнення</i>	1	<i>домовленість</i>	1
<i>вигода</i>	1	<i>дороговизна</i>	1
<i>викриття</i>	1	<i>досконалість</i>	1
<i>вимагання</i>	1	<i>другорядність</i>	1
<i>вимірність</i>	1	<i>енергія</i>	1
<i>вимірювання</i>	1	<i>еталонність</i>	1
<i>винятковість</i>	1	<i>єдність</i>	1
<i>випарування</i>	1	<i>ємкість</i>	1
<i>вираження</i>	1	<i>ємність</i>	1
<i>висвітлення</i>	1	<i>жсавість</i>	1
<i>виявлення</i>	1	<i>життєрадісність</i>	1
<i>вияснення</i>	1	<i>завантаженість</i>	1
<i>взаємодія</i>	1	<i>загальність</i>	1
<i>взірець</i>	1	<i>заглиблення</i>	1
<i>відблиск</i>	1	<i>загроза</i>	1
<i>відкидання</i>	1	<i>залишення</i>	1
<i>відкриття</i>	1	<i>залишок</i>	1
<i>відмова</i>	1	<i>занепокоєння</i>	1

занурення	1	латентність	1
запис	1	легкість	1
заплутаність	1	лідерство	1
запобігання	1	мальовничість	1
засіб	1	мелодійність	1
захист	1	механізм	1
захоплення	1	мінливість	1
збентеження	1	міць	1
збереженість	1	могутність	1
звільнення	1	моделювання	1
зворушливість	1	модифікованість	1
зміни	1	нагрівання	1
змінність	1	надсилення	1
знання	1	наси́льство	1
зникнення	1	насиченість	1
звучання	1	небажання	1
зігрівання	1	невидимість	1
змалювання	1	неврівноваженість	1
зобов'язання	1	недоступність	1
зоставлення	1	нежиттєздатність	1
зрозумілість	1	незайнятість	1
зумовленість	1	незалежність	1
ідеальність	1	незацікавленість	1
ізолюваність	1	незбалансованість	1
імітування	1	незвичність	1
імпульсивність	1	незламність	1
індивідуалізація	1	незначимість	1
інструмент	1	ненадійність	1
інформація	1	ненатуральність	1
інформування	1	неперевершеність	1
ймовірність	1	неповторність	1
коливання	1	неподільність	1
комерція	1	непомітність	1
компіляція	1	непотрібність	1
комфортність	1	непридатність	1
конкретність	1	неприродність	1
конспіративність	1	нерегулярність	1
копіювання	1	нерівність	1
коректність	1	несталість	1
користування	1	нестандартність	1
користь	1	нестача	1
крихкість	1	нестійкість	1
купівля	1	нестримність	1
нетерпеливість	1	подієвість	1

<i>нетривалість</i>	1	<i>пожвавлення</i>	1
<i>нетривкість</i>	1	<i>позбавлення</i>	1
<i>неусвідомленість</i>	1	<i>покинутість</i>	1
<i>неушкодженість</i>	1	<i>покривало</i>	1
<i>нечуттєвість</i>	1	<i>полум'я</i>	1
<i>нікчемність</i>	1	<i>попередження</i>	1
<i>нормативність</i>	1	<i>популярність</i>	1
<i>носіння</i>	1	<i>порівнюваність</i>	1
<i>нумерування</i>	1	<i>порівняння</i>	1
<i>оберіг</i>	1	<i>порожнеча</i>	1
<i>об'єднання</i>	1	<i>порожнистість</i>	1
<i>обізнаність</i>	1	<i>портативність</i>	1
<i>обмеження</i>	1	<i>послаблення</i>	1
<i>обов'язковість</i>	1	<i>послідовність</i>	1
<i>одкровення</i>	1	<i>поступливість</i>	1
<i>одноосібність</i>	1	<i>потаємність</i>	1
<i>оздоблення</i>	1	<i>потенційність</i>	1
<i>ознайомлення</i>	1	<i>прагнення</i>	1
<i>оперативність</i>	1	<i>практичність</i>	1
<i>описовість</i>	1	<i>предмет</i>	1
<i>опірність</i>	1	<i>пригніченість</i>	1
<i>оприлюднення</i>	1	<i>призвичаєність</i>	1
<i>оптимальність</i>	1	<i>прикрашення</i>	1
<i>оптимізм</i>	1	<i>примушування</i>	1
<i>оцифрування</i>	1	<i>припинення</i>	1
<i>падіння</i>	1	<i>пристосованість</i>	1
<i>перевага</i>	1	<i>пристрасть</i>	1
<i>перевезення</i>	1	<i>пристрій</i>	1
<i>передавання</i>	1	<i>присутність</i>	1
<i>переміщення</i>	1	<i>прихованість</i>	1
<i>пересування</i>	1	<i>програмність</i>	1
<i>перетворення</i>	1	<i>програмування</i>	1
<i>персоналізація</i>	1	<i>продаж</i>	1
<i>першосортність</i>	1	<i>прозорість</i>	1
<i>піддатливість</i>	1	<i>проінформованість</i>	1
<i>піднесення</i>	1	<i>протекціонізм</i>	1
<i>підприємництво</i>	1	<i>процесуальність</i>	1
<i>підтримка</i>	1	<i>проявлення</i>	1
<i>підсилення</i>	1	<i>регулювання</i>	1
<i>плавність</i>	1	<i>резервуар</i>	1
<i>повідомлення</i>	1	<i>результативність</i>	1
<i>повноцівність</i>	1	<i>речовина</i>	1
<i>ритмічність</i>	1	<i>убезпечення</i>	1
<i>рівнозначність</i>	1	<i>угода</i>	1

<i>рідкий стан</i>	1	<i>укриття</i>	1
<i>річ</i>	1	<i>уміщення</i>	1
<i>розвінчання</i>	1	<i>унаочнення</i>	1
<i>розголошення</i>	1	<i>універсальність</i>	1
<i>розкриття</i>	1	<i>унікальність</i>	1
<i>розповсюдження</i>	1	<i>уразливість</i>	1
<i>розчинення</i>	1	<i>усвідомленість</i>	1
<i>руйнування</i>	1	<i>ускладненість</i>	1
<i>рух</i>	1	<i>успішність</i>	1
<i>рушій</i>	1	<i>ущільнення</i>	1
<i>самотність</i>	1	<i>філігранність</i>	1
<i>самохідність</i>	1	<i>фундаментальність</i>	1
<i>світло</i>	1	<i>функціональність</i>	1
<i>сила</i>	1	<i>хиткість</i>	1
<i>складність</i>	1	<i>цінність</i>	1
<i>скомбінованість</i>	1	<i>чарівність</i>	1
<i>спалах</i>	1	<i>частковість</i>	1
<i>спокій</i>	1	<i>щирість</i>	1
<i>сприяння</i>	1	<i>якість</i>	1
<i>спрямованість</i>	1		
<i>спустошеність</i>	1		
<i>стандарт</i>	1		
<i>стереотип</i>	1		
<i>стимулювання</i>	1		
<i>страхування</i>	1		
<i>субстанція</i>	1		
<i>сум</i>	1		
<i>суспільство</i>	1		
<i>схвильованість</i>	1		
<i>схильність</i>	1		
<i>сховище</i>	1		
<i>таємниця</i>	1		
<i>текучість</i>	1		
<i>тепло</i>	1		
<i>типовість</i>	1		
<i>тілесність</i>	1		
<i>тлумачення</i>	1		
<i>товар</i>	1		
<i>торгівля</i>	1		
<i>транспортування</i>	1		
<i>тривожність</i>	1		

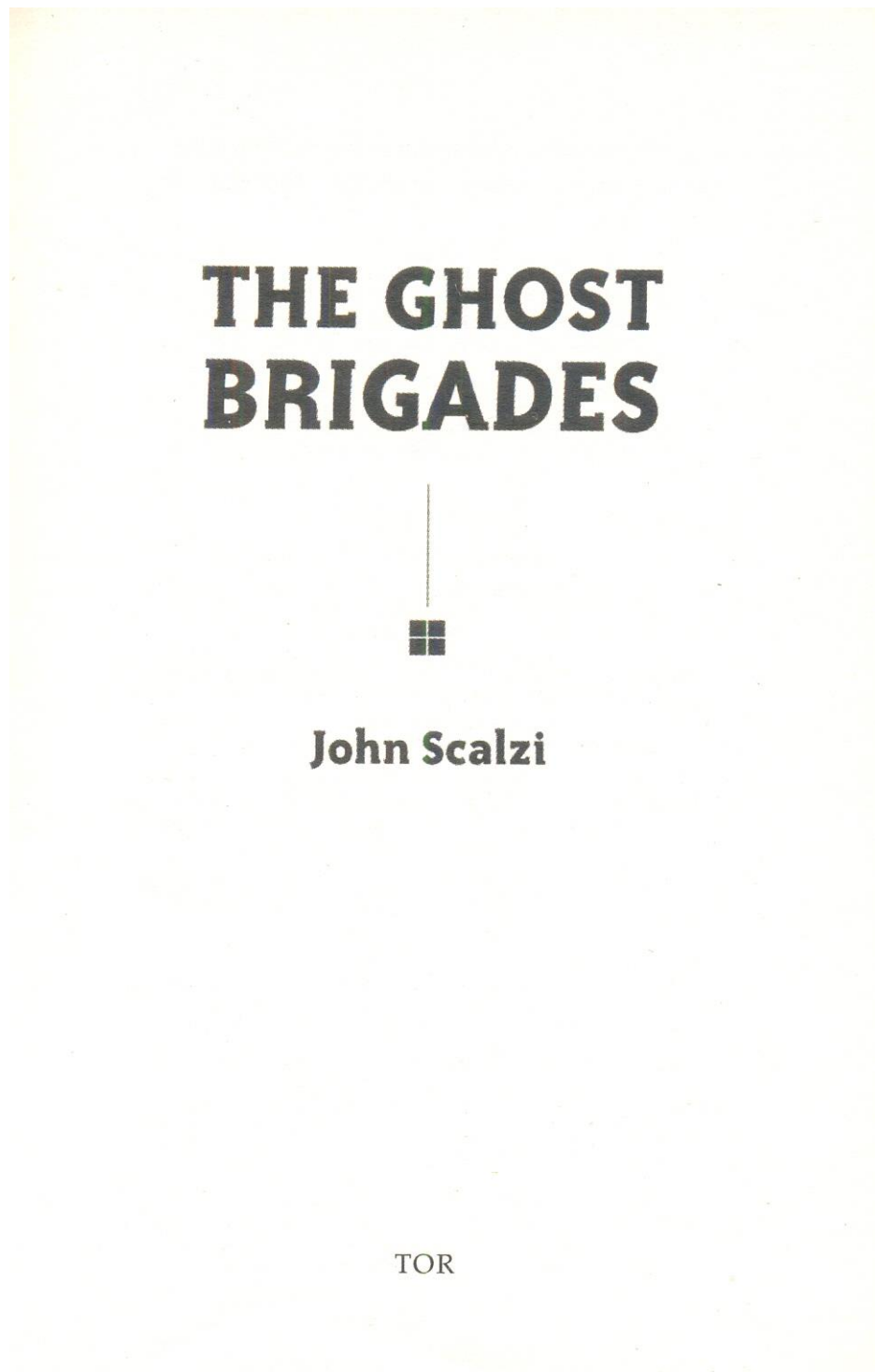

Рис. 3.1. Титулка твору Дж. Скалці “The Ghost Brigades”

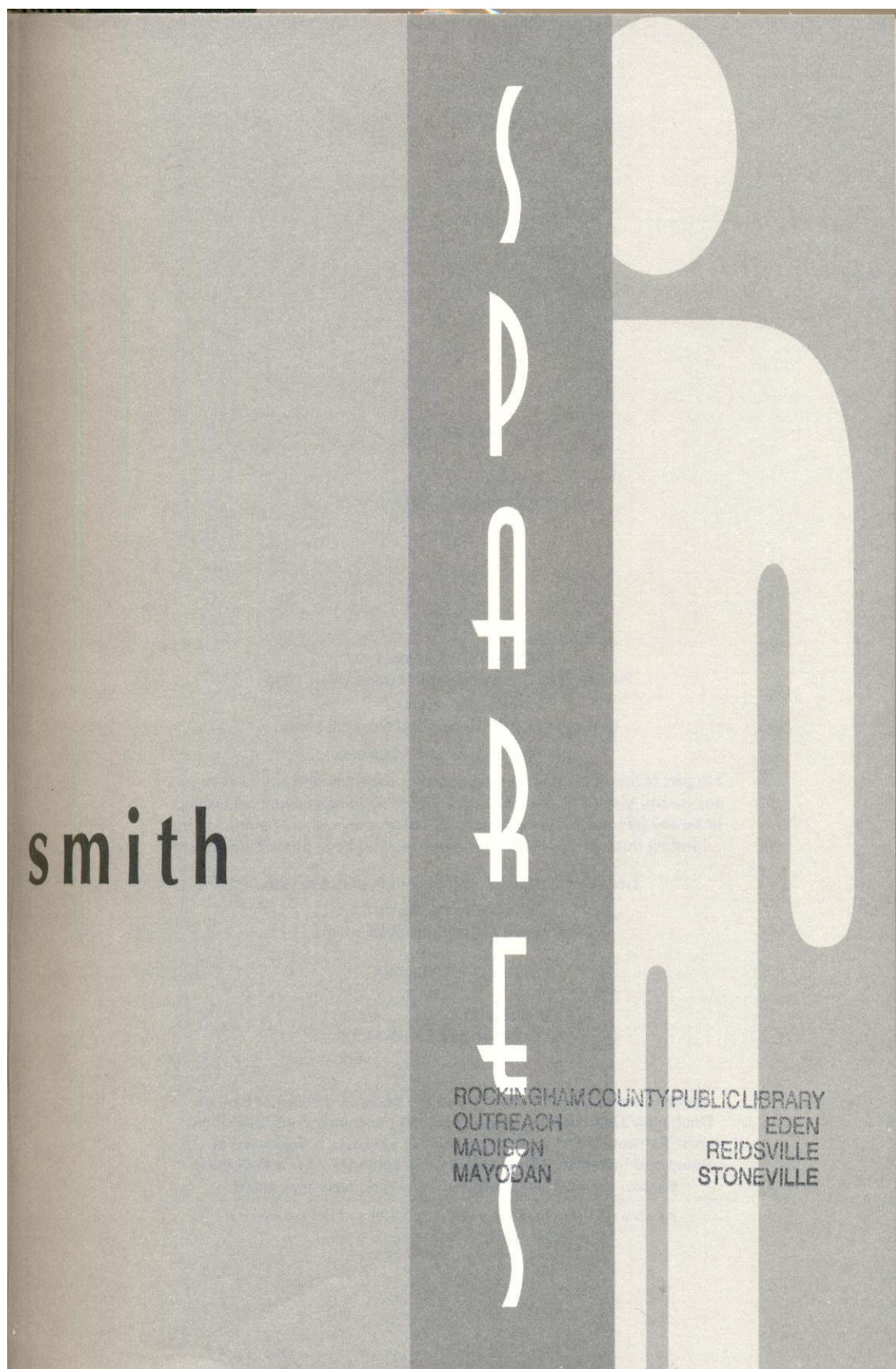

Рис. 3.2. Титулка твору М. М. Сміта “Spares”

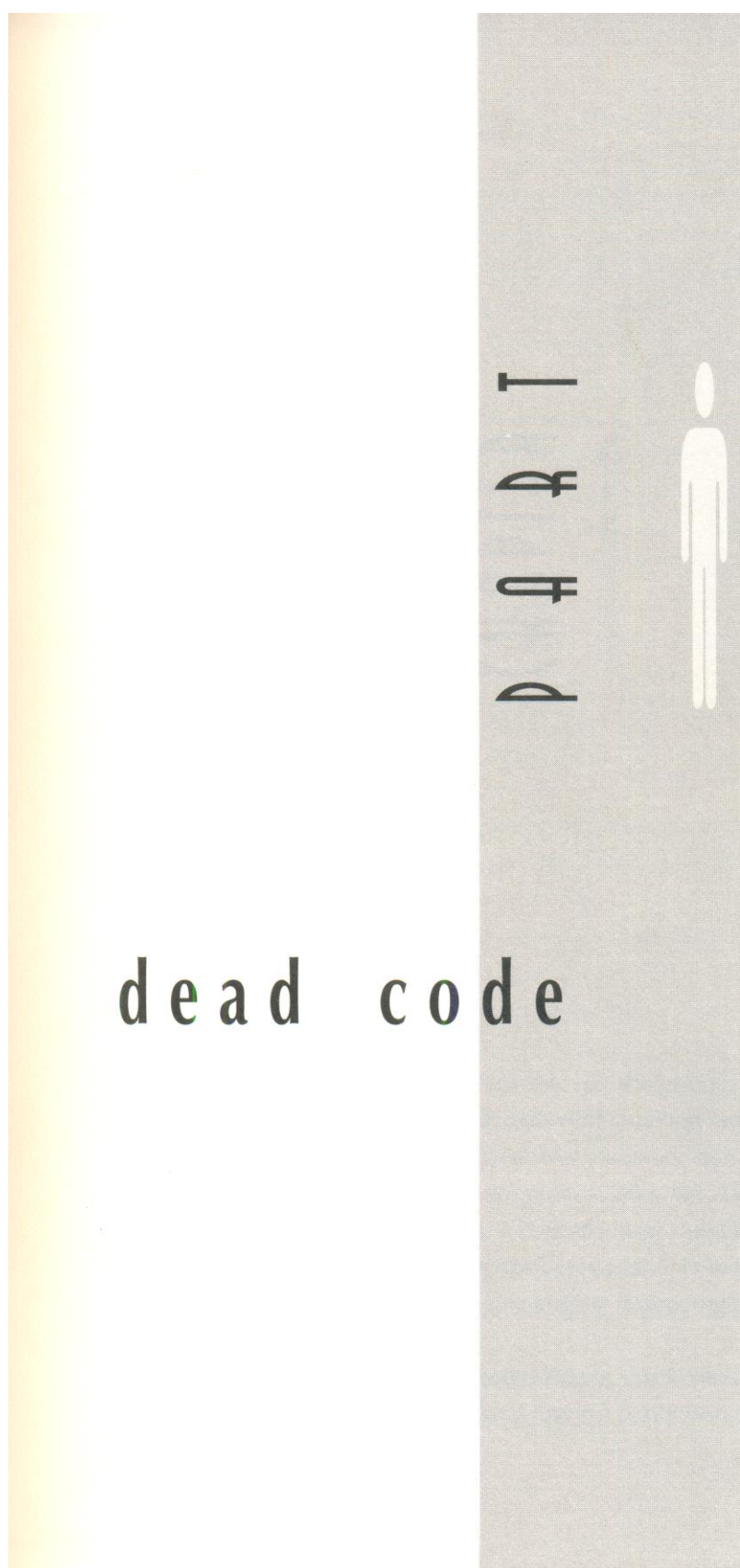

Рис. 3.3. Сторінка твору М. М. Сміта "Spares"

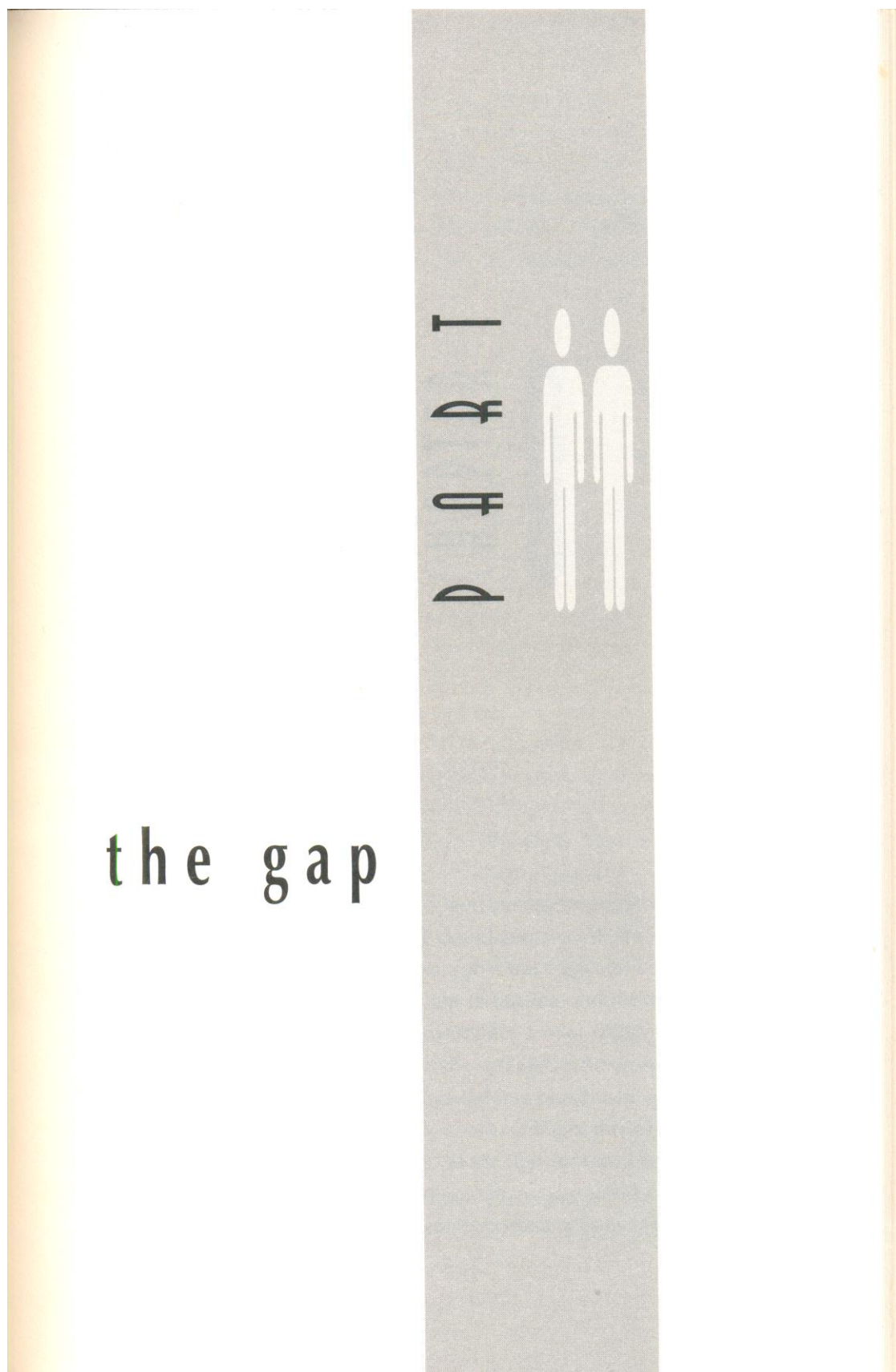

Рис. 3.4. Сторінка твору М. М. Сміта "Spares"

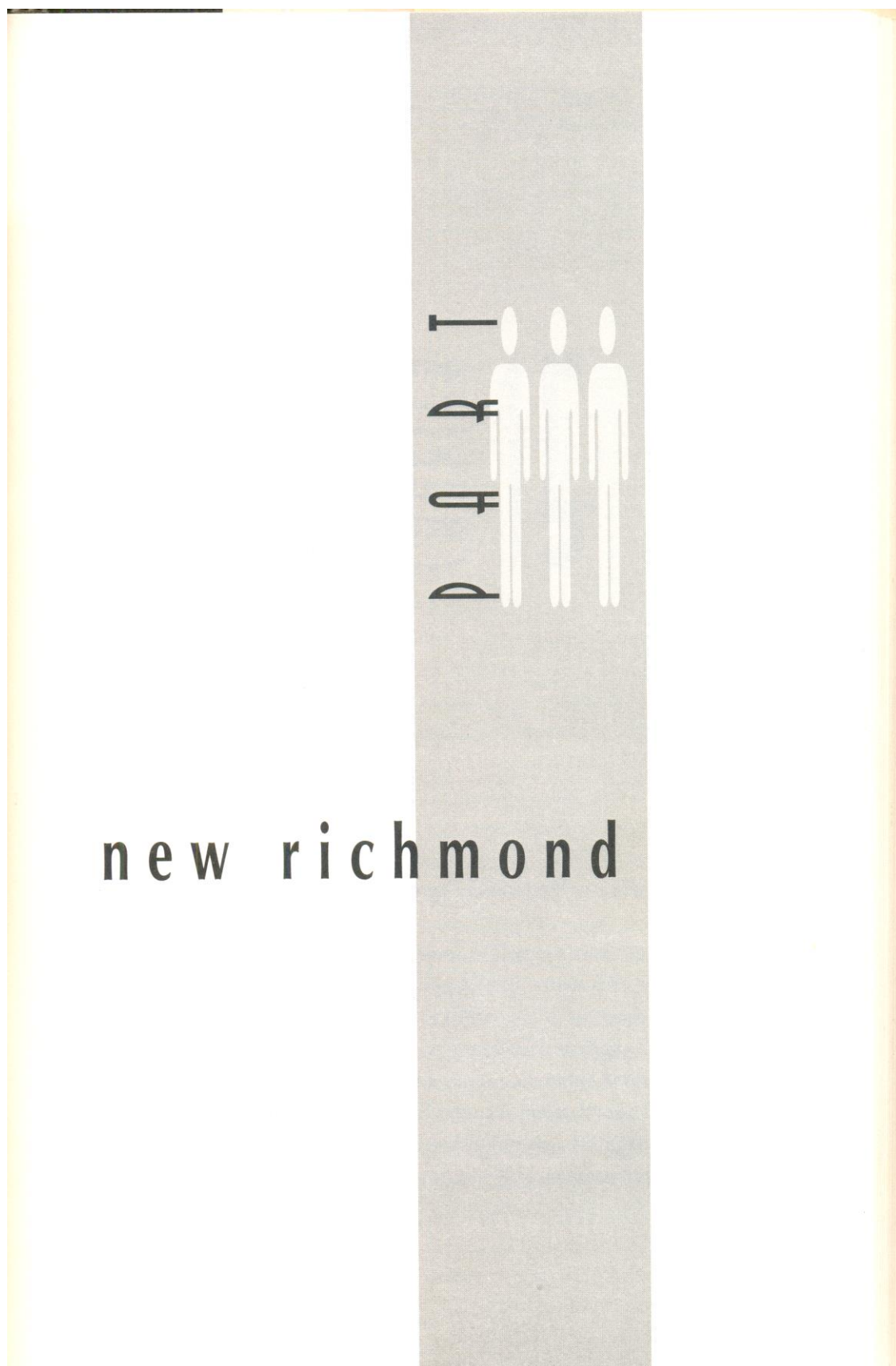

Рис. 3.5. Сторінка твору М. М. Сміта “Spares”

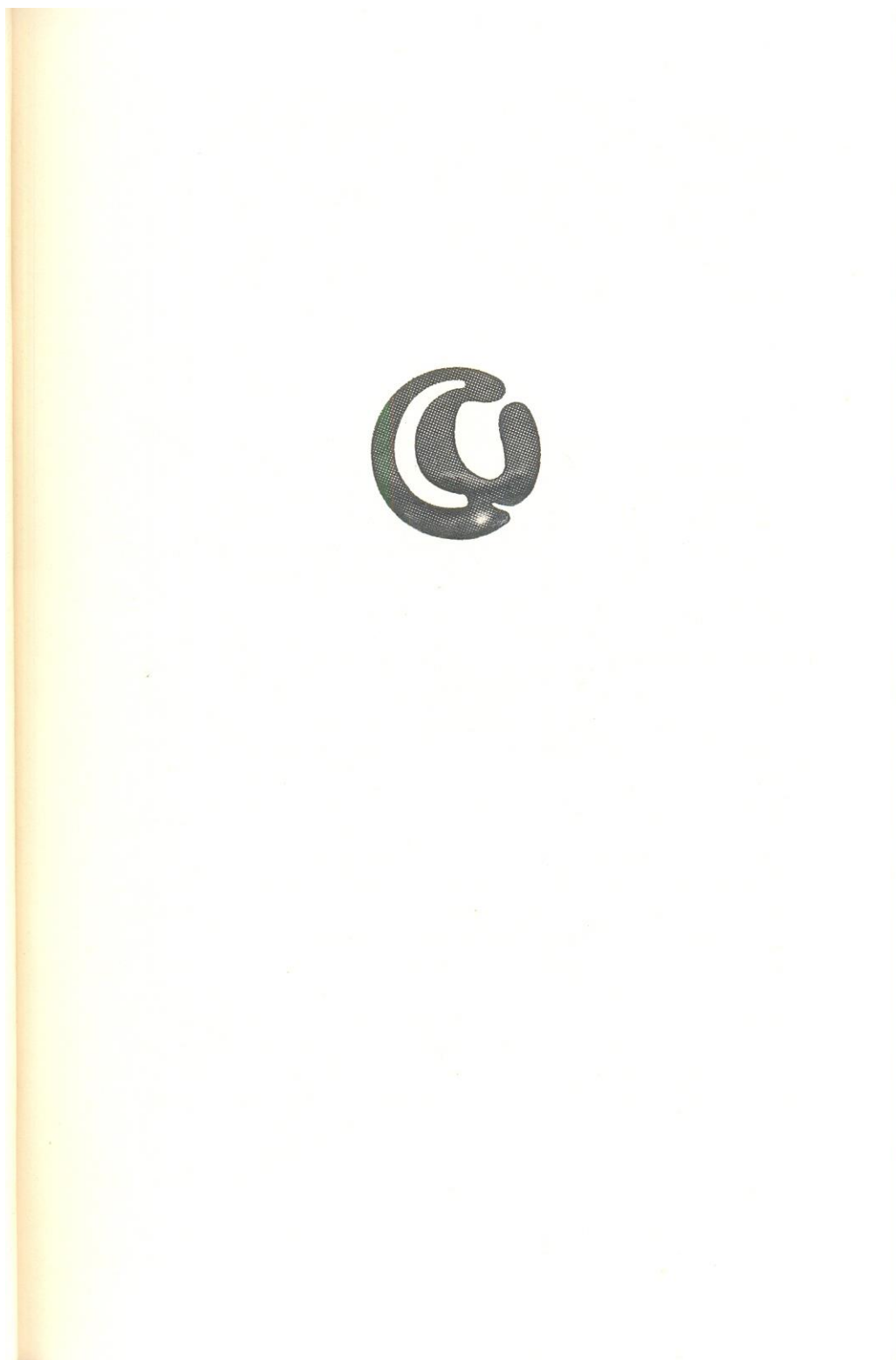

Рис. 3.6. Сторінка твору Н. Фрідман "Joshua Son of None"

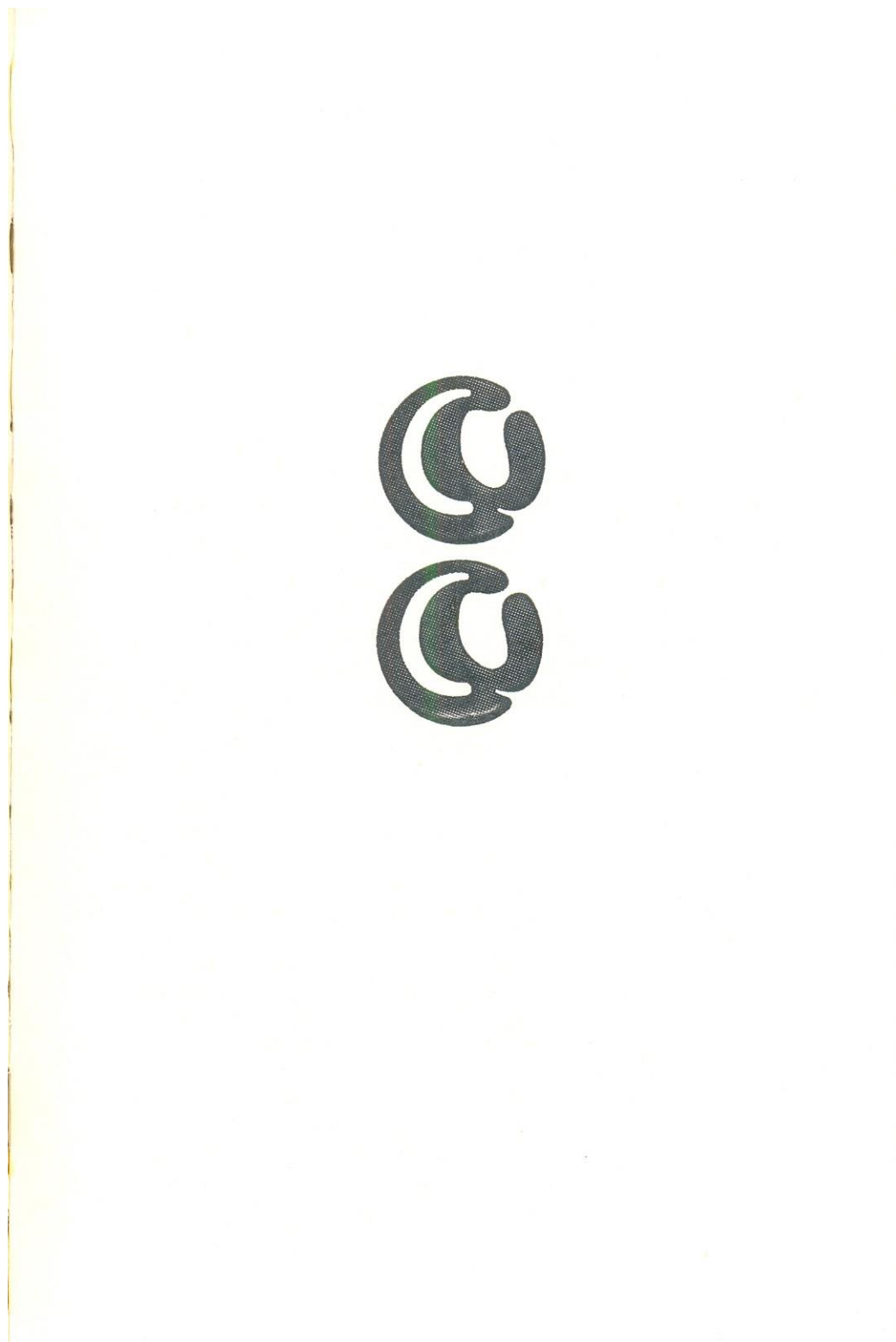

Рис. 3.7. Сторінка твору Н. Фрідман "Joshua Son of None"

Рис. 3.8. Сторінка твору Н. Фрідман "Joshua Son of None"

210 Nancy Freedman

Time to die.

The alarm tore through his head. He opened his eyes. He had been reprieved. This was to be his day. The day the sun and the moon stood still for Joshua.

A hush descended as Joshua Francis Kellogg placed his left hand on the Bible and, raising his right, took the oath of office. As he pledged his allegiance to his country and its people, a shot exploded.

On the grandstand to the left of the Rotunda where the President's family was gathered, a man crumpled to the ground. It was Steve.

Bitterbaum reached for the carotid. He was alive. Bitterbaum waved at the podium in an effort to communicate this. A great cry was torn from him: "No, Josh!" For he saw the President, as if driving off-tackle, shoulder aside the FBI and Secret Service, and leaving the bullet-proof platform, charge through the crowd to Steve's side.

This was their strategy; Bitterbaum knew it instantly. Josh, exposed and unprotected, was the target. He was cut almost in two by repeated shotgun blasts.

Bitterbaum accompanied the still-breathing body in a nightmare of repetition. There was no pulse, no blood pressure, no discernible respiration. The eyes deviated outward, fixed and sightless. The chest was racked by efforts to breathe.

Рис. 3.9. Сторінка твору Н. Фрідман "Joshua Son of None"

The guys at the hidden entrance yukked when we arrived, evidently thinking, "Mr. Howie was right: here's the strange dude again, lurching toward his fate." They started trying to charge for Suej, took one look at me, and decided it wasn't worth it. Or maybe it was Suej's face that did it, the blank incomprehension and loss. This was the first time in her life David hadn't been within reaching distance, and she looked miserable and alone—almost like a real human being. It was also the first time I realized that I wasn't going to be enough, that being surrogate Daddy only went so far. Exactly the sort of news I needed at that stage.

On the way through New Richmond's tunnels I'd got the bones of what had happened from Suej. Mal had been doling out the first bowls of noodles when he'd thought he heard a noise outside the door. He tried to get the spares into the loft space of his apartment. Only Suej and David had understood; she went up the ladder first, David trying to herd the others toward her. Panic, incomprehension, and fast, flashing movement: it must have been just like when we left the Farm, except that I wasn't there and they had to try to cope with it on their own.

Then a knock at the door—hard—a "Let me the fuck in" knock. Mal opened it, gun held behind his back, first turning out the light. Usually a sound tactic—but it just meant that the killer mistook him for me, and blew his lights there and then. As the killer planted another couple in Mal's head, two other guys ran into the apartment. They cracked David and Mr. Two across the face and dragged everyone out. Suej watched through a crack in the ceiling, knowing there was nothing she could do and rightly judging that I'd want her not to get killed. The men fumbled round Mal's apartment and then left, leaving the killer to clean up any stragglers who arrived.

Me, in other words.

It had to be SafetyNet. Somehow they'd tracked us. I didn't know how and it didn't make much difference. The result was the same: Mal got wasted, when it should have been me.

The men who'd done this had to be found, had to be killed, and it was going to be my job. Finally, I had a task I could understand.

When I got back to Howie's bar my plan was simple. Dump Suej, borrow all the bullets Howie had, and go fuck somebody up. Though a

s p a r e s

Рис. 3.10. Сторінка твору М. М. Сміта "Spares"

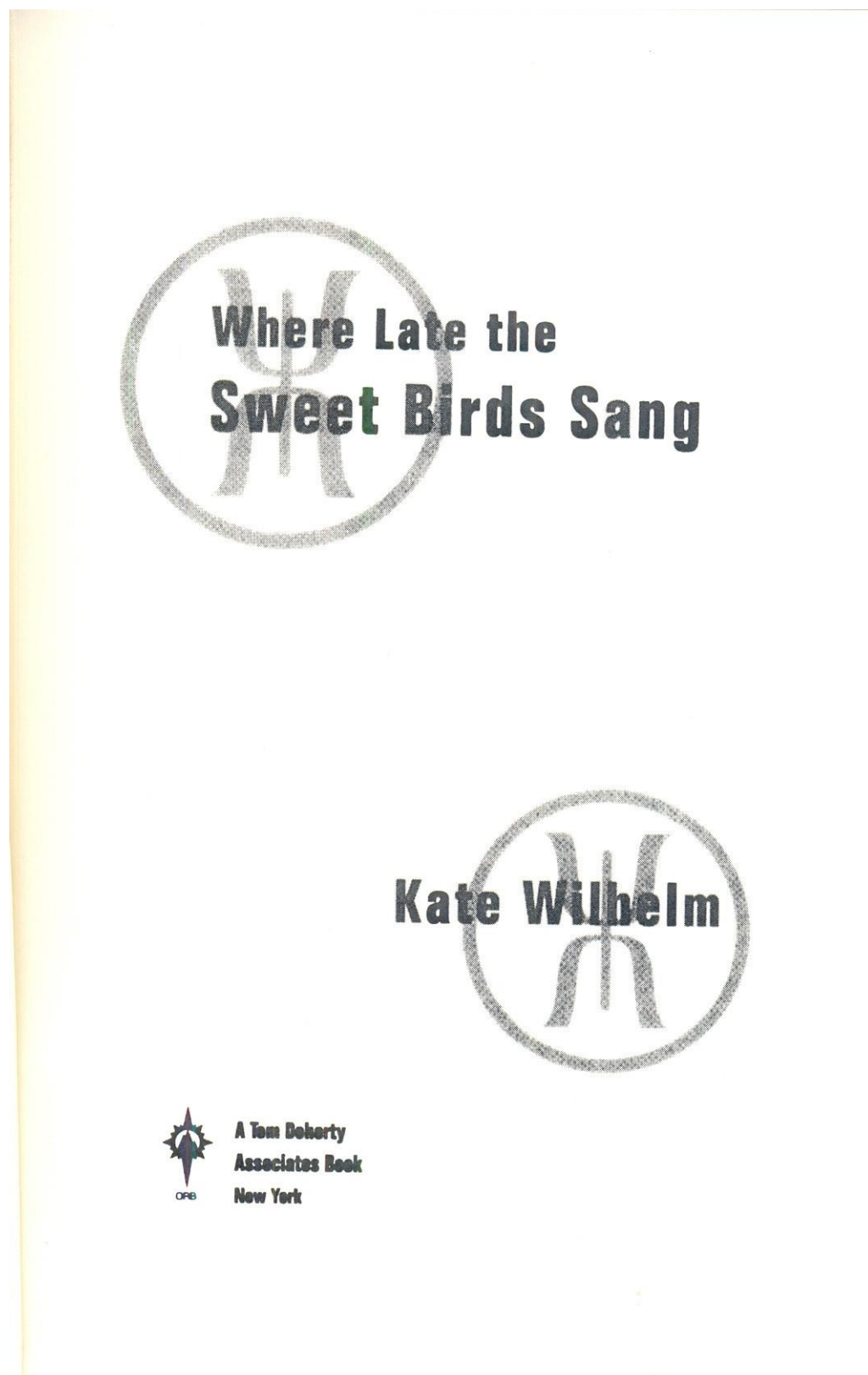

Рис. 3.11. Сторінка твору К. Вільгельм "Where Late the Sweet Birds Sang"

Рис. 3.12. Сторінка твору К. Вільгельм “Where Late the Sweet Birds Sang”

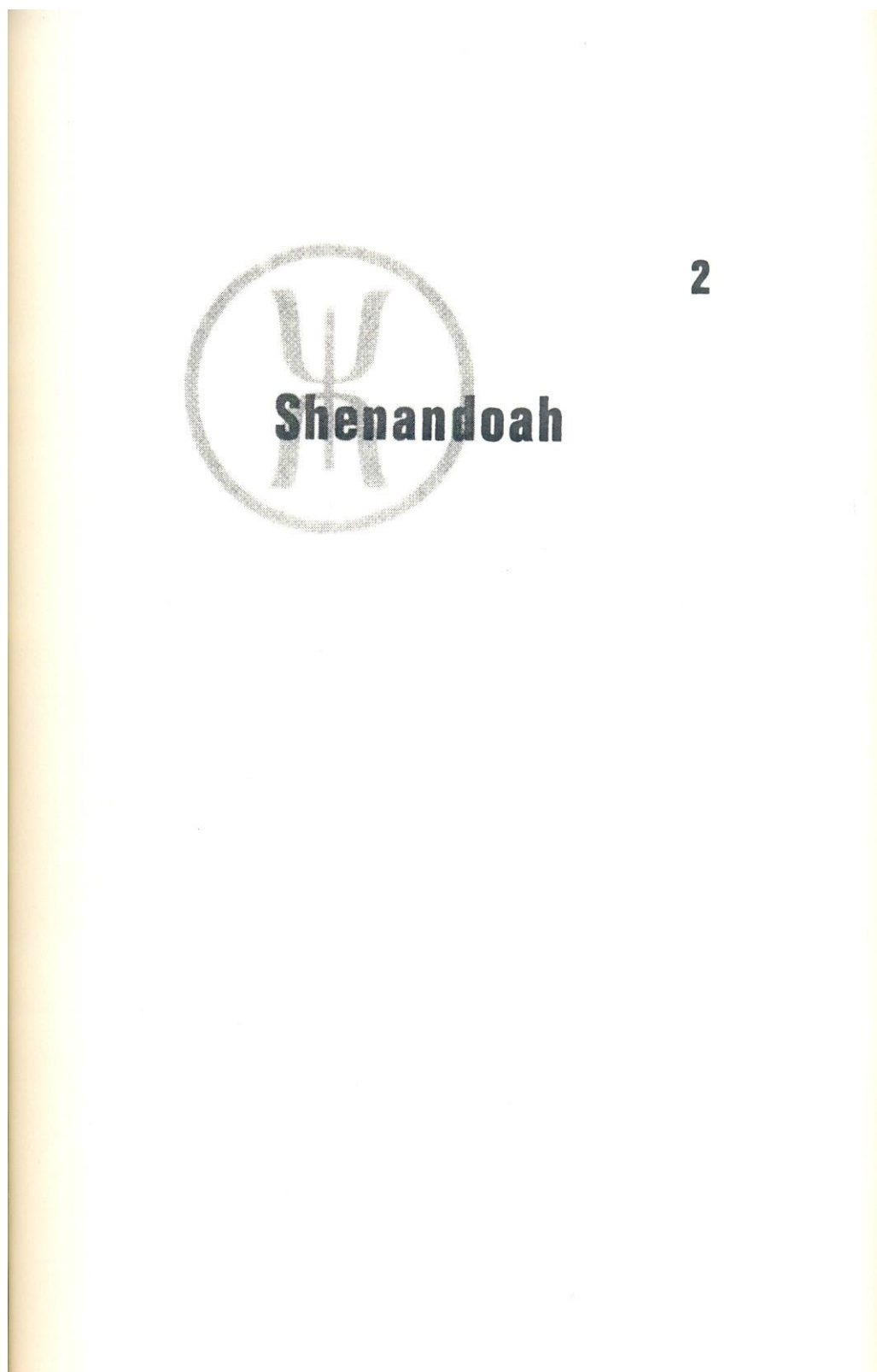

Рис. 3.13. Сторінка твору К. Вільгельм "Where Late the Sweet Birds Sang"

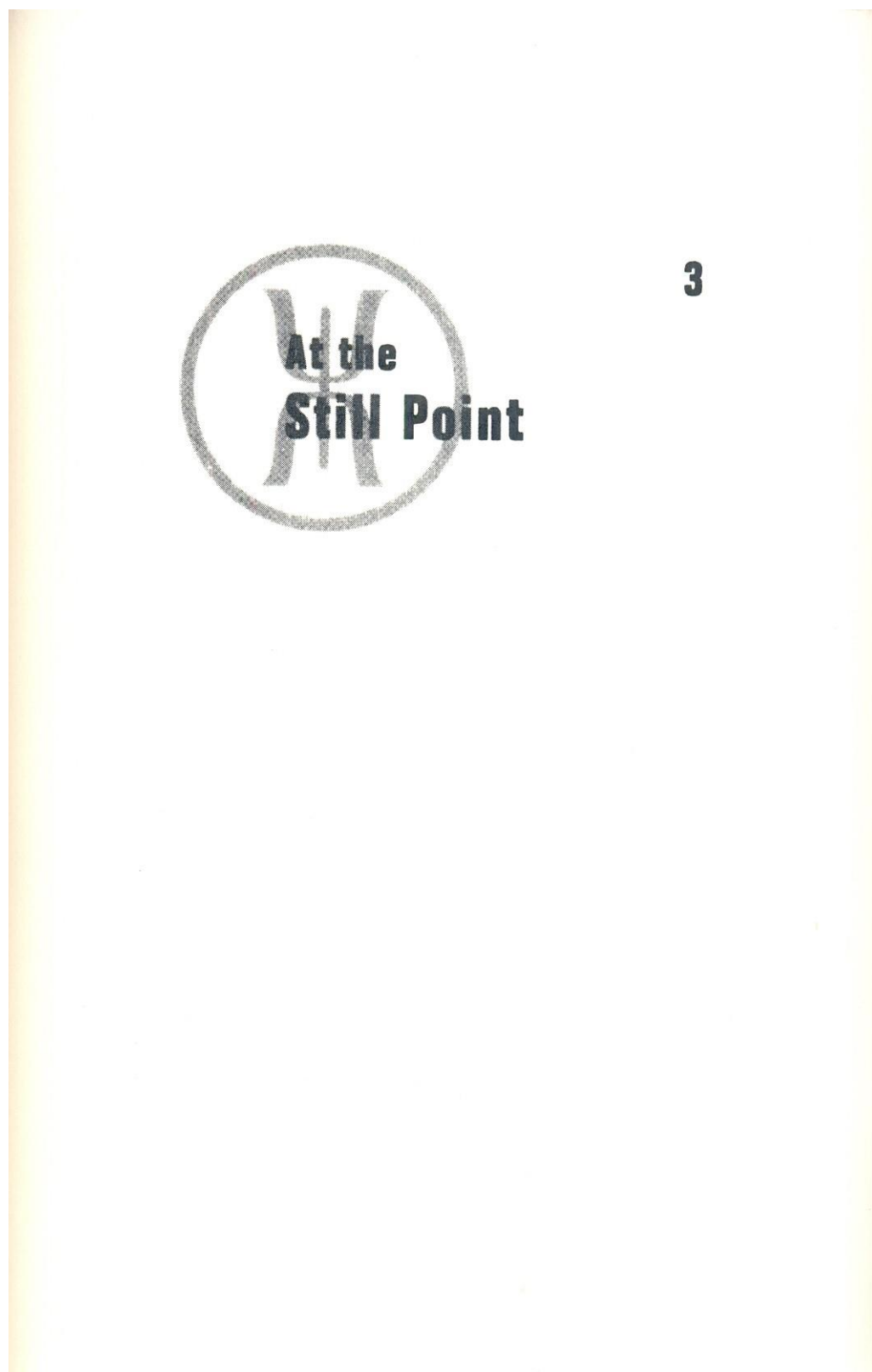

Рис. 3.14. Сторінка твору К. Вільгельм “Where Late the Sweet Birds Sang”

so they'd really sink in, so that maybe during those sleepless nights, with the drugs and the pain and the exhaustion, the line would blur between what were my memories and what were his. That was when I first understood, really understood, just how lucky we'd been—Tommy, Ruth, me, all the rest of us.

DRIVING AROUND THE COUNTRY NOW, I still see things that will remind me of Hailsham. I might pass the corner of a misty field, or see part of a large house in the distance as I come down the side of a valley, even a particular arrangement of poplar trees up on a hillside, and I'll think: "Maybe that's it! I've found it! This actually *is* Hailsham!" Then I see it's impossible and I go on driving, my thoughts drifting on elsewhere. In particular, there are those pavilions. I spot them all over the country, standing on the far side of playing fields, little white prefab buildings with a row of windows unnaturally high up, tucked almost under the eaves. I think they built a whole lot like that in the fifties and sixties, which is probably when ours was put up. If I drive past one I keep looking over to it for as long as possible, and one day I'll crash the car like that, but I keep doing it. Not long ago I was driving through an empty stretch of Worcestershire and saw one beside a cricket ground so like ours at Hailsham I actually turned the car and went back for a second look.

We loved our sports pavilion, maybe because it reminded us of those sweet little cottages people always had in picture books when we were young. I can remember us back in the Juniors, pleading with guardians to hold the next lesson in the pavilion instead of the usual room. Then by the time we were in Senior 2—when we were twelve, going on thirteen—the pavilion had become the place to hide out with your best friends when you wanted to get away from the rest of Hailsham.

Рис. 3.15. Сторінка твору К. Іуїзуро "Never Let Me Go"

Miss Lucy's words had puzzled me and I kept thinking about them on and off for the next few days. That's why that afternoon by the pond, when Tommy was telling me about his talk with Miss Lucy, about how she'd said to him we weren't being "taught enough" about some things, the memory of that time in the library—along with maybe one or two other little episodes like that—started tugging at my mind.

WHILE WE'RE ON THE SUBJECT of the tokens, I want just to say a bit about our Sales, which I've mentioned a few times already. The Sales were important to us because that was how we got hold of things from outside. Tommy's polo shirt, for instance, came from a Sale. That's where we got our clothes, our toys, the special things that hadn't been made by another student.

Once every month, a big white van would come down that long road and you'd feel the excitement all through the house and grounds. By the time it pulled up in the courtyard there'd be a crowd waiting—mainly Juniors, because once you were past twelve or thirteen it wasn't the thing to be getting so obviously excited. But the truth was we all were.

Looking back now, it's funny to think we got so worked up, because usually the Sales were a big disappointment. There'd be nothing remotely special and we'd spend our tokens just renewing stuff that was wearing out or broken with more of the same. But the point was, I suppose, we'd all of us in the past found something at a Sale, something that had become special: a jacket, a watch, a pair of craft scissors never used but kept proudly next to a bed. We'd all found something like that at one time, and so however much we tried to pretend otherwise, we couldn't ever shake off the old feelings of hope and excitement.

Actually there was some point in hanging about the van as it

Рис. 3.16. Сторінка твору К. Івізуро "Never Let Me Go"

plot—guardians and students whom we declared our sworn enemies. And yet, all the time, I think we must have had an idea of how precarious the foundations of our fantasy were, because we always avoided any confrontation. We could decide, after intense discussions, that a particular student was a plotter, but then we'd always find a reason not to challenge him just yet—to wait until “we had in all the evidence.” Similarly, we always agreed Miss Geraldine herself shouldn't hear a word of what we'd found out, since she'd get alarmed to no good purpose.

It would be too easy to claim it was just Ruth who kept the secret guard going long after we'd naturally outgrown it. Sure enough, the guard was important to her. She'd known about the plot for much longer than the rest of us, and this gave her enormous authority; by hinting that the *real* evidence came from a time before people like me had joined—that there were things she'd yet to reveal even to us—she could justify almost any decision she made on behalf of the group. If she decided someone should be expelled, for example, and she sensed opposition, she'd just allude darkly to stuff she knew “from before.” There's no question Ruth was keen to keep the whole thing going. But the truth was, those of us who'd grown close to her, we each played our part in preserving the fantasy and making it last for as long as possible. What happened after that row over the chess illustrates pretty well the point I'm making.

I'D ASSUMED RUTH WAS SOMETHING of a chess expert and that she'd be able to teach me the game. This wasn't so crazy: we'd pass older students bent over chess sets, in window seats or on the grassy slopes, and Ruth would often pause to study a game. And as we walked off again, she'd tell me about some move she'd spotted that neither player had seen. “Amazingly dim,” she'd murmur,

Рис. 3.17. Сторінка твору К. Івізуро “Never Let Me Go”

of that lost tape of mine in a town on the Norfolk coast, we didn't just think it pretty funny; we both felt deep down some tug, some old wish to believe again in something that was once close to our hearts.

BUT I WANTED TO TALK ABOUT MY TAPE, *Songs After Dark* by Judy Bridgewater. I suppose it was originally an LP—the recording date's 1956—but what I had was the cassette, and the cover picture was what must have been a scaled-down version of the record sleeve. Judy Bridgewater is wearing a purple satin dress, one of those off-the-shoulder ones popular in those days, and you can see her from just above the waist because she's sitting on a barstool. I think it's supposed to be South America, because there are palms behind her and swarthy waiters in white tuxedos. You're looking at Judy from exactly where the barman would be when he's serving her drinks. She's looking back in a friendly, not too sexy way, like she might be flirting just a tiny bit, but you're someone she knows from way back. Now the other thing about this cover is that Judy's got her elbows up on the bar and there's a cigarette burning in her hand. And it was because of this cigarette that I got so secretive about the tape, right from the moment I found it at the Sale.

I don't know how it was where you were, but at Hailsham the guardians were really strict about smoking. I'm sure they'd have preferred it if we never found out smoking even existed; but since this wasn't possible, they made sure to give us some sort of lecture each time any reference to cigarettes came along. Even if we were being shown a picture of a famous writer or world leader, and they happened to have a cigarette in their hand, then the whole lesson would grind to a halt. There was even a rumour that some classic books—like the Sherlock Holmes ones—weren't in our

Рис. 3.18. Сторінка твору Іуізуро “Never Let Me Go”

TWELVE

Ascension Island is little more than the cinder cone of an extinct volcano sticking its head up above the warm waters of the South Atlantic Ocean. Much of the island resembles the slag-blackened, boulder-strewn surface of the Moon. Even the beaches are rocky, more than sandy.

It is an isolated place, nearly ten degrees south of the equator, almost equally distant from South America and Africa. The nearest piece of dry land is St. Helena, the even smaller rock where the British exiled Napoleon.

At the end of the runway farthest from Ascension's airport terminal building, two planes were parked in the high summer sun. Ground power carts converted sunlight into electricity for the planes' air conditioning and lights. Neither plane bore markings of any kind, except for enigmatic serial numbers stenciled on their tails. One plane was painted white and sky-blue: it was a twin-engine supersonic jet, big enough to hold an important executive and a staff of six in considerable comfort, in addition to two pilots. The other plane was a much larger four-engine subsonic jet, in green-and-yellow jungle camouflage stripes.

Emanuel De Paolo sat tensely at the curved desk in his private quarters of the supersonic jet. The compartment was very plush; even the walls were thickly carpeted. But it was tiny, barely large enough to squeeze six people around the plastic-veneered desk. Not that it mattered. There would be only two men at this meeting.

The Director of the World Government peered through one of the minuscule oval windows at the mammoth military jet parked alongside his own plane. *Military camouflage*, he thought. *How unoriginal he is. He will probably be wearing a khaki uniform and a baseball cap.*

De Paolo's aide let himself into the compartment with no noise at all except the click of the hatch lock.

Рис. 3.19. Сторінка твору Н. Мітчисон “Solution Three”

NINA ALLAN

I just thought things might work out better for both of us if we stuck together.”

“Two mad ladies?”

“Two bad ladies.”

“That sounds OK to me.” Julie put down her fork and reached across the table. She grabbed Selena’s hand and held it tight.

The sky was covered with cloud and there were no stars visible. Before Julie came home, Selena hadn’t taken much notice of the night sky, except to note if it was beautiful or sullen. In Manchester it was often difficult to see the stars in any case, there was too much artificial lighting.

These days, she found herself looking upwards more and more often. She did not know the names of any of the stars, or how to find the constellations. Dad had taught them a few once, when they were kids, but she had forgotten. Selena resolved to learn them again, properly this time. How hard could it be?

One afternoon in early April, Selena went with Julie to have a look at the house on Parsonage Road, a tall Victorian terrace with a narrow back garden and one off-road parking space. From the inside it looked as if nobody had touched it since the war.

“It wouldn’t take much,” Selena said. “Not once we get all this rubbish out.” She hesitated. “We could strip the floors.”

412

Рис. 3.20. Сторінка твору Н. Аллан “The Rift”

FOUR He came into the world like most newborns do: screaming.

The world around him was formless chaos. Something was close to him and making noises at him when the world showed up; it frightened him. Suddenly it went away, leaking loud noises as it went.

He cried. He tried to move his body but could not. He cried some more.

Another form approached; based on his only previous experience, he yelled in fear and tried to get away. The form made noise and movement.

Clarity.

It was as if corrective lenses had been placed on his consciousness. The world snapped into place. Everything remained unfamiliar, but everything also seemed to make sense. He knew that even though he couldn't identify or name anything he saw, it all had names and identities; some portion of his mind surged into life, itching to label it all but could not.

Рис. 3.21. Розділ твору Дж. Скалці "The Ghost Brigades"

CHAPTER 2

The guy behind the counter was looking at me strangely, but I went quickly about my business, walking the mart's dusty aisles and picking out what we needed. I got a couple packs of soya bars, powdered milk, cheap food in heatatins—and the biggest jar of Frapan pickles I could see. Every couple of minutes I glanced down the aisle and saw the guy was still looking at me. Not all the time, but enough. It was beginning to piss me off.

At the exit of the service shaft, I'd given the guys the hundred seventy dollars I owed them. They were pleasantly surprised, said it had been a pleasure doing business with me, and gave me their card for future reference. The main man also said that Mr. Amos had sent a

Рис. 3.22. Сторінка твору М. М. Сміта “Spares”

—THIRTY-NINE—

I fall asleep. This is my way of letting go, of giving up. If I'm Elizabeth's clone, so be it; if my parents are never coming back, so be it; if Van Dyne is about to reveal my identity, what can I do to stop him? I lie on the couch in the living room and drift in and out of consciousness. Myrlie and Joss tiptoe by, carrying candles, because the lights still aren't back on.

I don't know how many hours later it is when Joss leans over me.

"Okay, that's enough," she says. "Time's up."

"What?" I say. I struggle to sit up, but my head is too woozy. I fall back against the cushion.

"Believe me, I know all about wallowing in misery," Joss says. "I was something of an expert in it myself, twenty years ago. But you've got to set some limits. Get up."

She slides her hands under my shoulders, pries me up into a sitting position. My head spins, then clears.

"Here's what we're going to do," Joss says. "First, you're

Рис. 3.23. Сторінка твору М. Хаддікс "Double Identity"